

MAGYAR ORSZÁG
HISTÓRIÁJA.

GEBHARDI LAJOS ALBERT

MUNKÁIBÓL MAGYARÁZTA

H E G Y I J Ó S E F

MEGIGAZÍTOTTA, ÉS 1803-ig FOLYTATTA

K U L T S Á R I S T V Á N.

III. K Ö T E T.

P E S T E N,

TRATTNER MÁTYÁS betűivel. 1803.

MAGYAR ORSZÁG HISTÓRIÁJA.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ORSZÁGNAK ÚJJABB TÖRTÉNETEI.

II. SZAKASZ.

MÁTYÁS KIRÁLYTÓL IV. FERDINANDIG.

I. M Á T Y Á S.

§. 1.

Hunyadi Mátyásnak természeti tulajdon- ságai.

A BÉTSI foglágból Mátyás, nem tudhatni miért, Prágába vitetett, ahová éppen Lászlónak halála napján kemény őrizet alatt érkezett. Podiebrád György, talán mivel nagy hasznot várt ezen ifjútól, vagy legalább nagy summa pénzt reménylett váltófágáért, maga keze alá vette ugyan, de úgy tartotta, mint jó barátját, és a városban szabadon hagyta járni. Már tizennégy esztendőskorában nagy híre volt, hogy az országlás dolgát igen érti, és hogy nagy bátorfággal, 's hadi tudománnyal bír. Tót, Bolgár, Német, és Diák nyelven egyaránt szóllott, és tsaknem minden Európai nyelveket értett: azért az atya, aki más nyelvet nehezen tudott a Magyarokon kívül, min,

den fontos egyezésekben, mellyeket nem bátorodott másra bízni, ötet vette tolmátsnak. a). Igen szépen írt, és tsínosbban sok író diákoknál, pedig olly időben, midőn még az írás annyira ismértlen volt Magyar országban, hogy magok a Vajdak, és más fő udvari Tisztek nem szégyenlették megvallani leveleikben, hogy nem tudnák nevöket aláírni. A Tanítói, Vitéz János, és ennek nényétöl való unokája Czezinge János, kik a Görög, és Diák Literaturának helyre állítói köze tartozandók b), olly nagy kedvet gerjesztettek benne a tudományok megtanulására, hogy több-

a) Steph. Kaprinai S. Theolog. D. et Historiographi Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae. Vindob. 1767. T. I. p. 65. *Mátyás Király Kolosvárott született 1443. 17. Martiusban. ibid. p. 16.*

b) *Vitéz János 1445. Püspök volt Nagy Váradon, és 1465. esztendőben Esztergomi Érsek, és hihető, hogy tanítója volt Mátyásnak; ámbár Kaprinai Úr arról kételkedik. Lásd: Tentamen Historiae literarum sub Rege gloriosissimo Mathia Corvino de Hunyad in Hungaria. Autore Paulo Vallaszky. Lips. 1769. p. 24. 68. 8. Czezinge János, (Kaprinai P. II. p. 58.) aki Vitéznek is, nem különben Janus Pannoniusnak neveztetik, Pétsi Püspök lett 1459-ben, és Vitéz János nényének a fia vala. Ez még Rómában is azon időben legjobb diáknak, és görögnek tartatott, és érdemes azért is az emlékezetre, hogy e' két nyelveken előbb kezdett tiszta kifejezésekkel élni, és azokat Magyar or-*

nyire olvasással múlatná magát; különösen pedig Liviusnak, és Curtiusnak historiáját olvasá, mellyeket magára alkalmaztatott. A tudományokra való vágyódása olly nagy volt, hogy még a Szent Atyák írásit is megforgatná, és azokból gyakran megszegyenítené a Theologia tanítókat; de még a Fisiognomiában is, tsillag vizsgálásban, építő mesterfégben, várak erősítésében, és Taktikában az akkori időhöz képest jeles előmenetelt tett. Mivel a természet ötet ékes beszéddel, eleven észszel, és mély elmével megajándékozta, és ő a Rómaiak írásiban gyakorlotta magát, rövid idő alatt annyira ment tehetlége, hogy másokat majd okokkal maga értelmére hozott, majd ébresztő, és tanúfágos tréfáival magához hajlandóvá tett a). Illyen ember, ki ennyi nagy tulajdonságokkal bírt, akkoron a tanúlt férjfiaknak rikkasága miatt is megérdemlette a betsületet; azért ő rajta még ifjú korában már minden ember álmétkodott. Nagy gazdagfága, és a vitézfégre vágyódó szíve nem engedték, hogy papi hivatalra lépjen, mellyben ő minden kétféle kívül legfőbb méltóságra

---

szágban közönségessé tenni, mint sem más Európai tartományokban azok ismeretesekké lettek volna. Az öregbbik vitéz iskolát fundált Esztergomban, Posonyban pedig 1467. Universitást.

a) Martius Galeotus egy Olasz országi bölts férjfiú több elmés gondolatokat szedett össze illy előírással: De Mathiae Corvini egregie, sapienter, et jocose dictis, et factis: *mellyeket Schwandtner Úr Script. rerum Hung. kibotsátott. T. I. p. 528.*

emelkedhetett volna. Ellenben azon igyekezett, hogy egy tanúlt hadi embernek minden fortélyait megtanúlja. Már kisdéd korában az atya őtet fegyver viselésre tanította, és a táborozásbéli alkalmatlanlágokhoz hozzá szoktatta. Azért a karddal való küszködésben, és lovaglásban megelőzött sok híres vitézeket, és kiűtött a nyeregből sokakat, akik nála sokkal nagyobbak, és idősbbek voltak. Többnyire arról gondolkozott, mi módon terjeszthesse továbbra azon hadi ditsőféget, melyet az atya napkeleten, és napnyúgoton szerzett, és külömbféle új intézeteket, fegyvereket, és más eszközöket gondolt ki; mellyek a harcban a Magyarokat győzedelemre segíthették. Igen szerette a maga nemzetjét, azért a régi Magyar vitézeket is nagyra betsülte, és asztala fölött a bölts beszélgetések után azoknak jeles tselekedeit a legtanúltabb énekesek által énekeltette. Mindazonáltal a régi Római vitézeket választotta például, nem ugyan a hadi keménység, és kevélységre nézve; hanem a nagylelkűség, jófág, és más egyéb erköltseikért. Legnagyobb hibája volt a hirtelen harag, melly mivel hamar elmúlt, kegyetlenségre őtet nem fakasztotta, és az állhatatlanlág jó barátihozképest, kiket eleintén fölötte kedvelt, és gyakorta, midön meghült benne a hajlandóság, nem tsak elhagyott, hanem még meg is büntetett. A Czillei Grófok felekezete igyekezett ő, és az Ersébet örökös Grófné között házasságot, 's ennél fogva eggyesféget szerezni: de ez meghalt egy kevéssé Mátyás fogfága előtt. Azért Podiebrád arra a gondolatra fakadt, hogy a

maga leányát Kunigundát ajánlaná néki felefégül. Bé is vette az ajánlást, mellyre Podiebrád igyekezett ötet a Magyar tronusra segíteni. Ha ezt véghez vihetné, magának is nagy hasznót reménylett; mert ez által az Ausztriai, és Lengyel udvarok megakadályoztattak volna a Tseh koronának elnyerésétől, mellyet Podiebrád magáévá tenni szándékozott.

§. 2.

A Magyar Rendeek Pestre gyülekeznek.

Legottan, hogy a Mágnások Albertnek halálát hallották, Pestre gyűjtötték a Rendekeket, és az újjesztendő elejével a Király választásról tanátskoztak a). Némellyek a választók közül úgy gondolkodtak, hogy a megholt Királynak nemzetfége

---

a) Kaprinai P. I. p. 317. egész végig, és Práy Űr Ann. R. Hung. T. III. p. 212. sequent. Petri Ranzani Siculi Epitome Hist. Hung. L. VI. ap. D. de Schwandtner T. I. p. 393. sequ. Ant. Bonfinii (de Bonfinis) rerum Hung. Decad IV. Lips. 1771. Nicolai Oláhi Chronicon suae aetatis. Posonii 1735. Aenae Silvii Europa C. I. Thúróczy Jánosnak kronikája 1464. esztendővel végződik, és Kaprinai Űrnek Opus diplomaticum 1461. Mátyás Király historiájához tartozandók lehetnek: Epistolae Mathiae Corvini. Cassoviae 1744. és Alexand. Cortesii carmen in bellicas laudes M. Corvini, amelly 1531-ben íratott in Jo. Sambucii Appendice, és Bonfi-

mellett köllene maradni, és azért annak sógorai adták elő, tudniillik: Kázmért, a Lengyelek Királyát, és a Saxoniai Vilhelm Herczeget: nem különbben tanátsolták Friderik Tsászárt, és a két Ausztriai Albert, és Zsigmond Herczegeket, kik közül az utolsóknak különös jussok lehetett Magyar országhoz, az Ausztriai háznak hajdan engedtetett Magyar országi örökfég rendje szerént. Mások félre tévén ezen különböző ítéleteket, magok nemzetjükből kívántak Királyt választani; mert tapasztalták, hogy a külső országi Királyoknak fő gondjok tsak a többi tartományaiknak gyarapítására lett volna; Magyar országról pedig, noha ez a Török széleken mindenkor veszedelemben forogna, keveset aggódtanak. De, hogy ezen ok fontos lehessen, ahöz fegyveres nép kívántatott. Annakokáért Szilágyi Mihály, Mátyás anyjának testvérje, és az Auránai Prior Zékel Tamás, Mátyás atya nényének fia, kik a Hunyadi seregének vezéri valának, 20000 emberrel Pest alá szállottak: ellenben Gara László a Palatinus, és Újlaki Miklós, az Erdélyi Vajdáknak eggyike kevesebb számú sereggel Buda várába. Szilágyinak szándéka az volt, hogy Hunyadi Mátyást a tronusra emeltesse. A seregnek tekintetete, mellyet magával hozott, de leginkább az a nagy summa pénz, mellyet Mátyásnak annyától fatsart ki, és a Mágnsok közt elosztott, tsak hamar elnyomta a Palatinusnak, és Vajdának tekintetét. Ez a

---

niasnak 1543-ban, és 1568-ban kibotsátott trásihoz ragasztatott.

két Mágnás ekképpen okoskodott, hogy szégyen volna ő nékik, már meglett, és régi nemes vérből származott embereknek, kik mind a hadi dolgokban, mind a polgári igazgatásban nagy tapasztalással bírnának, magokat egy még tizenöt esztendő t bé nem töltött ifjúnak igája alá vetni, kinek nagy atya egy isméretlen, 's talán nemtelen Oláh vala. Még attól is köllött nékik tartani, hogy ezen ifjú, avagy az ő atyafiai számot ne kérjenek tőlök Hunyadi Lászlónak haláláért, kinek megöletésére mind tanáts adások, mind ítélet tételök által ők adtanak alkalmatosságot. De kit köllésék Királynak választani, abban egymástól fölötte különböztek; mert magát vélte mindegyik legérdemesebbnek a koronára. A Palatinus ugyan, aki igen nagyra vágyódó volt, azt vélte, hogy minekutánna több esztendőig az országnak minden dolgait igazgatta, éppen nem lehet néki nehéz az országló hatalomhoz jutni, azért eltökélé magában, hogy azt erővel is magáévá tegye. Volt is valamelly kevés jussa hozzá; mert az anyja, Czillei Anna, egy testvér volt az utolsó Királynak nagy annyával.

§. 3.

Hunyadi Mátyás Királlyá választatik.

Szilágyi Bánnak azt ígérték a Bárók, és a választó Fő emberek Pesten, hogy semmi féle Német Herczeget nem választanak, hanem Magyarot fognak a tronusra emelni, azért azon igyekezett,

hogy a Budán lévő Mánásokat is Pestre hozhas-
 sa. Ezek Friderik Tsászárra látszattak voksolni ;
 mert Gara Palatinus is , akitől függtek vala , kül-
 söképpen ahoz mutatta hajlandóságát , mivel nem
 merete időnek előtte valólagos szándékát fölfödöz-
 ni. A Palatinusnak egész ereje a Budai vár őrző
 katonafágban állott , de ezt is egy történet igen
 megerőtlenítette. A Duna tudniillik Buda , és Pest
 között hirtelen béállott , azért a Hunyadi feleke-
 zetnek húsz ezer katonái Buda városát könnyen
 elfoglalhatták. Minthogy a Palatinus katonái el-
 lent nem állhattak nékik , kíntelenítettett a Pala-
 tinus maga is , a Vajdával , és a többi követőivel
 Pestre általjönni. (22. Jan. 1458.) Legottan , hogy
 a Király választás elkezdődött , Szilágyi a válas-
 ztó Rendeket seregével körülvétette olly szín alatt ,
 ne talántán a választás közben valaki nékik nyug-
 hatatlanfágot szerezne : ez után a Rendeknek re-
 guláúul ajánlotta , hogy a választást szabadon te-
 gyék , nem tekintvén a megholt Királynak nemzet-
 ségére ; az öreg Hunyadinak érdemeit , és Mátyás-
 nak ritka erköltseit annyira magasztalta , hogy
 talán már akkor a voksolás akaratja szerént esett
 volna , ha tsak a Palatinus hívtalja ereje szerént
 azt más napra nem hallasztotta volna. Erre a Pá-
 pa követje *Joannes a S. Angelo* Kardinális , ki a
 Hunyadi háznak nagy pártfogója vala , igyekezett
 Szilágyi részére vonni a Palatinus felekezetét , Szi-
 lágyi pedig sok akasztó fákat állított föl a Duna
 partjára , és egy pelengért négyfelé vágó eszkö-
 zökkel , seregét pedig , mellynek számát egészen
 40000-re nevelte , Pest , és Buda között a jégem

ütközeti rendbe helyeztette a). A másodszeri öszejövetelkor jelenté a katonákkal körülvétetett Rendeknek, hogy mivel a nagyobb rész közülök Mátyásnak szánta az országot, valaki ennek vokot nem ad, úgy fog tekinteni, mint haza áruló, és a törvény szerint vagy akasztófára fog vitetni, vagy a pelengérre. Ezen kinyilatkoztatásra meglett a Király választás, mellyet a Palatinus, és a Vajda is harmad napon helyben hagyott. Szilágyi az újj Király nevében kormányozónak tétettetett, és aláírta magát az eggyezésnek, mellyben az ellenkező felekezetet bátorfágba helyeztette; mert azt ígérte, hogy az úgy nevezetett Oktavális törvény szék, amelly három esztendőök előtt félben maradt, azonnal elkezdődjék; minden jószágok, mellyek ez időtől fogva a belső hadakozásokban elvétettek, visszatéríttessenek; minden rabló várak elhányattassanak, és mindeneknek, kiket a Király áttafiai megbántottak, törvényesen igazság szolgáltassék. Még arra is kötelezte a Királyt, hogy Pesten minden esztendőn ország gyűlést tartson, a pénz állapotját megjobbítsa b), az Egyházi Rendet óltalmazza ugyan dézsmabéli szabad-

---

a) Kaprinai *Ur* p. 392. és p. 392. Ezen bölts embernek nyomozási szerént ez a választás mégis, általjában vévén, tökéletesen szabad vala. *Vide* p. 400. sequ.

b) Kaprinai *Ur* II. 156. 192. Az öszevolvasztatott ércz három mark rézből, és egy mark ezüstből állott. Egy ilyen markból, vagyis egy ilyen darabnak negyed részéből 375 hispéNZ verettetett.

lágában; de egyszersmind kényszerítte is őket az Egyházi törvénynek megtartására, végre az országot, valameddig a nagy veszedelem miatt nem lenne szükfégés az egész országnak hadra kelni, maga költfégén óltalmazza.

§. 4.

Mátyás Kir. Prágából M. országba hozatik.

Legelső gondjok a Rendeknek a választás után az volt, hogy a Királyt kiszabadítsák. E' végre némellyek a fő Rendek közül Prágába küldettek Podiebrádhhoz, kik a Királyt kiváltsák, és béhozzák az országba. Mindnyájan ajánlották magokat a pénz letételére, akár mennyi lenne váltfága, és ehhez a Király anyja maga 40000 arany forintokat ígért. Mihelyt a követfég Podiebrádnak eleibe adta Mátyásnak a Királyfágra lett emeltetését, nem tsak viszszatette előbbi szabadfágába, hanem még sógorfágot is kötött véle, eljegyezvén néki a leányát, aki alig volt még akkor tizenegy esztendő. Azután számos őrizet alatt Strazniczba, Morva ország szélére késértette, és mivel híre futamodott, hogy a Tsászári felekezet készül Morvába ütni, utánna indúlt maga is egy sereggel. A Magyar Rendek általvévén Strazniczban Királyokat, Podiebrád fiának 60000 arany forintokat ajándékoztak a hív őrizetért, és az eljegyeztetés

---

200 kispenz ért egy aranyat. De ennek az értéke 1462-ben háromszázra tétetett. Azon, 200 kispenzek 400 filléreket foglaltak magokban.

által megmutatott barátságért. (5. Febr.) Ez a kegyesség bírta Podiebrád Györgyöt arra, hogy a házaságról szólló levelet azonnal megíratná, és nem csak szoros eggyeféget tenne Magyar országgal, hanem még a Királyt is nemzettségével eggyütt Giskra Jánossal, Sáros vármegye Fő Ispánnnyával, és fölső Magyar ország Fő Kapitánnyával megeggyeztetné. Minekutánna ezek eligazítottak volna, Mátyás nagy pompával Budán elkezdé az uralkodást, de korona nélkül. Podiebrád visszament Prágába, ahol egynéhány hetek után Királynak választatott.

§. 5.

A Király ellen pártütés támad.

Mihelyt a Rendekek Pestről, és Budáról elszéledtek, Szilágyi a megölettetett Hunyadi László testét fölvétette, és Erdélyben Károly Fejérvárra atya temető helyébe vitette nagy pompával. Ez nagy sérelmére vált a Palatinusnak, aki Lászlót, mint valamelly gonosztévőt halálra ítélte. Mind ő, mind pedig Újzlaki kezdé félni, azt vélvén, hogy ez a kezdete a Hunyadi ellenfégei üldöztesének; azért föltették magokban, hogy a hódoláskor tett esküvést megszegik, és Friderik Tsászárt a Magyar tronusra segítik. Mátyás Király követeket küldött Friderikhez, akik akár jó módal, akár fenyegetéssel bírják reá a korona visszaadására. De a Palatinus, és a Vajda kérték vala titkon, hogy tartaná még tovább is magánál a koronát. Még más pártütés is támadt az or-

szágnak éjszaki részén a Király ellen; mert Giskra Fő Kapitány el nem hitethette magával, hogy ő, ki az előbbi igazgatás alatt a Hunyadiak kiirtására rendeltetett vezér vala, megmaradhasson eddig való hatalmában, és azért ezt erővel akarta megtartani. Már Albert halálától fogva Kassát, Lótsét, Bartfát, Eperjest, és Beszterczét saját jószága gyanánt bírta, és olly vélekedésben volt, hogy ha mindjárt a Tsászárral valója lenne is, mindnyáját lehetetlen volna néki megtartani. Azért nem a Tsászárhoz, hanem a Lengyel Királyhoz fordult, aki mindjárt Mátyás választatása után Magyar országot magának tulajdonította, és a Tsászártól írást nyert a Magyar Rendekhez. A Lengyel Királynak nem csak hathatós segítséget ígért Magyar országban; hanem még azt is, hogy a Német Rendnek ellenlégeskedésétől is Pruszsziában megmenti. Ezen ígérétenek végbe vitelére igyekezett a Rend, és a Lengyel Király között tartandó békeféget kötni; de itt célját el nem érthette. Kázmér általlátta, hogy lehetetlen lészen ő néki megtartani Lengyel országot a Rend ellen, ha Magyar országnak ura akar lenni, és azért Giskra ajánlását bé nem vette. Erre mindazonáltal ez le nem tsendesedett, hanem eltökéllette magában, hogy maga egyedül fogja a hadat folytatni Hunyadi ellen, nem tekintvén, hogy ezen tselekedete nyilván való pártütés legyen. Mátyás tehát Rozgony Sebestényt, a Királyi fő Lovász Mestert küldötté ellene, ki is Lengyel országba űzte, és három várait, úgymint Pathát, Mislét, és Galgóczot megvévén, széljelhányta. Ötet, és

az ő Tseh követőit kegyetlenfégek miatt annyira gyűlölték a parasztok, hogy 50000-en fegyvert fognának ellene, és mivel ő Huszszíta volt, mint kereszties katonák úgy hadakoznának. Ez által annyira megtsükkent ereje, hogy a Botkői véres tsa-ta után kintelen volt elszaladni.

§. 6.

Rácz országi történetek.

Nagy hasznára vált Mátyás Királynak, hogy ötlet IV. Calixtus Pápa Királyi méltóságában megerősítette; mert sok Magyarok, akik alattomban Friderikhez hajúltak, a Római Székhez viseltetett tiszteletből megmásolták szándékjokat, és Mátyáshoz hívek maradtak. Calixtus annyira kedvelte a Hunyadi familiát, hogy mihelyt megértette Mátyás fogfágát, nem tsak Bullák által igyekezett ötlet megszabadítani; hanem még azután is, hogy Királya tétetett, szoros eggyesféget kötött véle. Reménylette tudniillik, hogy ő általa a Törököt kiűzhetné Európából, melly szándéknak tellyesítésére számos kereszties sereget akart gyűjteni, és amit ez elfoglalna, magának megtartani. Nem volt kétség benne, hogy a Hunyadi ház megtörhetné még most is a Törököknek erejét, és erre most már, midőn a Királyi pálczát kezében tartja, elegendő ereje is volna. Azért szükségies volt a Pápanak ezen házzal eggyet érteni, és Mátyást Királynak ismérni. A Törökök hadi állapotja veszendőben lenni látszatott; mert Mohamed Szultán kintelen volt egyszerre három ellenféggel viaskodni, a Ka-

ramáni Uzun Hassan Fejedelemmel, a Pápának Aragoniai hajós seregével az Egeumi tengeren, és az Epirusi Skanderbég Herceggel, kik ellen többnyire szerentsétlen vala. Hogy ha a Pápa hamar sereget küldhetett volna Görög országba, kétféleg kívül végső veszedelem érte volna a Törököket egy olyan időben, midőn Skanderbég, és Uzun egyet értettek a Pápával, és egy nagy szándéknak végre hajtásán véle közre dolgoztanak. Rettenetes volt ez a hír Mohamednek fülében: ugyan azért, hogy a nagy veszedelmet nyakáról elhárítsa, igyekezett hoszszas fegyver nyugvást kötni a Magyarokkal. Mátyás meg nem határozhatta magát, mi tévő légyen; mert a Pápa ellene dolgozott a Török követnek, és ő néki szinte annyi okai voltak a tsendeslégre, valamint a hadakozásra. A Török széleken lévő függő Fejedelmek szokás szerént ravaszok voltak a Magyarokhoz, kik miatt, hogy ha hadat kezdene Mátyás, bizonyos kimenetelét a dolognak várni nem lehetne, mivel a Törököknek titkon mindent megizentek. A keresztes katonáknak rosz állapotját, és a távúl lévő Európai Fejedelmeknek bizonytalan ségítféget, vagy legalább azoknak késedelmesléget a segítő sereg küldésben jól tudhatta az előtte lévő Királyok historiájából: mégis a Pápa ezt a Török háborút lelkiismeretet, és hitet érdeklő dolognak lenni mondotta. György a Rácok Fejedelme, aki leghatalmasbb volt a többi függő Hercegek közt, gyűlölte a Hunyadi familiát vejének haláláért, kit a Királynak testvérije Belgrádban megöletett, és kötelesnek vélte magát, hogy azért

boszszút

boszszút álljon. Ezt ő nem is hallasztotta sokáig; hanem azonnal, hogy véghez ment a Király választatása, hozzá fogott szándéka tellyesítéséhez: de ő ezért életével adozott; mert egykor sétálás közben Szilágyi Mihályra támadtt közel Belgrádhhoz, és a testvérjét Szilágyi Lászlót agyon vágta. Ez után nem sokára Szilágyi Mihály is örizet nélkül lelte őtet a Duna mellett, és megfogta. Mindazonáltal nem bánt véle kegyetlenül, hanem minekutánna Betse, Torontal, és Somlyó várait maga váltfágaért általengedte volna, szabadon bocsátotta a). A Fejedelemnek két újjai elvágattak megfogatásakor, melly miatt halál érte nem sokára eleresztetése után. Ő ugyan öröklégét a fiára Györgyre hagyta, de országát a Római Pápnak ajándékozta, ámbár az nem az övé lett volna, hanem Magyar országé b). Ez az ifjú György a Törökök által megvakított, és kintelenített atyai jussát mostoha bátyjának Lázárnak engedni, aki minekutánna a mostoha annyát méreggel megölte volna, Török segítfég által utat nyitott magának a Rácز országí kórmányozásra. Midőn ez magát tellyes bátorfágban lenni vélné, önnön

---

a) Kaprinai II. p. 196. 198. *Kitetszik azon le-
veléből a Pápnak, mellyben a Fejedelem özve-
gyét, és ennek atyafiat ajánlja Mátyás Királynak,
hogy György Fejedelemnek Decemberben 1457-ben,
avagy Januáriusban 1458-ban történt halála.* Kapri-
nai p. 20.

b) *Odoardi Rajnaldi cont. Ann. Baroni T.
XVIII. p. 513.*

III. Darab.

maga vedelmezőjétől, Mohamed Szultántól kír-
 szeríttetett Szerviáról lemondani. Ezen hirtelen
 való szerentse változásán olly nagy bánatba me-
 rült, hogy egynéhány hónapok után halál érte a).
 Most már reményfége lön az elüzetett György-
 nek Rác ország visszavételére. De István Tamás,
 Bosnyák ország Királlya, 's Lázár a Fejedelemnek
 veje ellent állottak néki, és arra kérték Mátyást,
 hogy azt ő nékik adja, és fogadja óltalma alá
 őket. Mátyás ugyan véghez vitte Szilágyinál, hogy
 ez a följobb említett három várakat, melyeket
 György Fejedelem maga kiszabadulásáért néki
 adott, visszaadná a fiának Galambocz várával
 együtt: de mivel a Szegedi ország gyűlése Györ-
 gyöt alkalmatlannak ítélte az uralkodásra; István
 Tamás Király pedig olly hatalmas volt, hogy a
 Pápa ő általa, és még más valamelly Lengyel,
 Magyar, és Tsászári segítség által az egész Eu-
 rópai Török birodalomnak elronthatását remény-
 lené; azért Mátyás Király Tamásnak engedte Rác
 országot, a fiának pedig Istvánnak Szendrőt.
 Györgyöt, kinek a Szerviai Rendeek fogták párt-
 ját, magánál megtartóztatta.

---

a) Kaprinai II. p. 34. *A Görög történetek (lás-
 sad Stritter Úrnak: Mem. populor. ad Danubium
 incolentium P. II. p. 38c.) ezt a Györgyöt Mihály-
 nak nevezik, és Mohamed ötsénék lenni mondják;
 talán azért, mivel Mohameddel együtt nevelke-
 dett, és mostoha anyjának a testvére volt. Azt is
 mondják, hogy Eleázárnak, vagyis Lázárnak öz-
 vege fogattatta meg ötet, és Mátyáshoz küldötte.*

§. 7.

Szilágyi Világosvárba zárattatik.

Ezen a Szegedi gyűlésen Gara László a Nádorispányfágát, Újzlaki Miklós a Vajdafágát, és Szilágyi Mihály az Igazgatófágát elvesztette, melly miatt nagy része a Rendeknek zúgolódásra fakadt. Szilágyi nem tsak testvérje volt a Király annyának; hanem az az egyetlen egy jóakarója, aki a Fejedelemségre emelte. Ő ugyan böven megjutalmaztatta szolgálatját; mert tulajdon örökléget a Besztercei Gróffágot néki ajándékozta: ámbár még nem tudná, ha vallyon maga, avagy maradéki nem esnének-é ki valaha a tronusból, és így erre a jószágra azután szüklégök nem lenne-é a). De ezt a kegyesféget, és háláadóféget nem sokára kedvetlenfége érte. Szilágyi talán maga egyedül akart kormányozni, míg a Király fiatal volna; vagy talán, amint némelly újjabb történetíróknál olvastatik, az Igazgatófágát nagy hatalommal akarta öszvekaptsolni öt esztendőre: de ez nem férhetett meg egy olly Királynak gondolkodásával, akinek esze, bátorfága, és tapasztalása az idejét föllül múlja vala. Tehát ízetlenfége támadtt

---

a) *A Gróffág 1458-ban adatott által Szilágyinak.* (Kaprinai P. II. p. 29.) *Mindazonáltala Király jusát ahoz még utóbb is megtartotta; mert Besztercze czímerét a két Magyar országi, és Dalmáciai czímerek mellett negyedik helyre tétette; nemzetfége czímerét pedig a közép paisba különösen.*

nem sokára Szilágyi, és Mátyás között. A Király olly dolgokhoz kezdett, mellyek az országnak igen nagy kárára válhattak volna, és Szilágyi ezeket fontos előadásokkal akarta meggátolni. Ezekre a Király mérges feleleteket adott, és midőn Szilágyi még tovább se szünne meg ellenzeni a Király igyekezetét, kitiltotta az udvarból. Azonnal előállottak némelly udvari Tisztek, akik amaznak szerentsétlenfége által kívántak előmenni, és azt bizonyították felőle, hogy ő Király akarna lenni. Ez volt az oka, hogy a Király vason vitetné őtet Világosvárba, és ott fogva tartatná. Az irígyek most már parantsolatot küldének Mátyás Király nevével a két vár őrző Kapitányokhoz, hogy Szilágyit ölessék meg. De mivel ezek kételkedtek a parantsolat valófágáról, nem akarták teljesíteni, és egy a kettő közül a Királyhoz ment, hogy szóval végyen parantsolatott tőle. Ennek távúl létében Szilágyi szakáttsa az őrzőket kitsalta a várból, hamis hírt támasztván egy rabló Török tsapatnak közelítéséről, az alatt maga a várat urának részére elfoglalta. Ezen esetre a Király, ki előtt most már Szilágyi hatalmasnak lenni látzatott, másképp kezdett gondolkozni, azzal mentegétvén magát, hogy ezen tselekedetre őtet a szoros engedelmesfégnak megszerzése kinszerítette volna, azért véle megbékült. Szilágyi két esztendő múlva hadba menván a Törökök ellen, elfogattatott, és Konstantinápolyban feje vétetett. (1460.)

§. 8.

Frideriket a pártosok Királynak választják.

A letétetett Palatinus, és Vajda magok részére húzván a Szalai, és Posonyi Fő Ispányokat, a Bazini, 's Szent Györgyi Grófot, a Kanisai Lászlót, Erdélynek második Vajdáját, a Slavoniai Bánt, Gereben Jánost, és a Drabantok fő Kapitányát más tíz hatalmas urakkal egygyütt, Német Újjvárott Friderik Tsászárt Magyar Királynak választották. Még erősb lett felekezetjük, minekutánna a Modrusi, és Segnia-Vegliai Gróf Frangepán Márton, és Máté az Erdélyi Püspök hozzájuk állottak volna. De a többi Prelátusok, és az ország Bárói Mátyásnak fogták pártját, kik között volt még Ország Mihály Palatinus is, és a két Erdélyi Vajdák, Rozgony Sebestény, és János, kik költsönös segítlégre kötelezték magokat a Királlyal. A Gara felekezete azt az okát adta Mátyástól lett elpártulásának; mivel nagyon ifjú volna, és nem tsak nem vette volna Királyi házból eredetét, hanem még nemzetiségét se lehetne a régi Magyar Nemesek számába tenni, és hogy mértéktelen uralkodása módjával végső romlással fenyegetné a Magyar szabadságot. Ezt az utólsót sokan igaznak tartották a Magyarok közül; mert a Szegedi gyűlésen, ámbár semmi veszedelem se látszatna, mégis közönléges fegyverre kelést parantsolt, és e' mellett olly szoros rend tartást, hogy tsaknem közönléges zúgolódást okozott, és szándéka rosra magyarázta. A koronáztatás.

nak elmúlasztása is olly nagy botránkozást okozott, hogy Gara az országot Fejedelem nélkül lenni hirdetné, mivel olly hoszszú időtől fogva nem volna koronás Királlya. A Tsászárbán, mert ő tartott valamelly just magának a koronához, (megvult ugyan a vágyódás, de szívéf meg nem nyugtathatta, attól tartván, ne talántán igazfágtalanfágot kövessen el. Azért hogy szívét letsendesítthesse, előbb mint sem Garának feleletet adna II. Pius Pápától kére tanátsot. Ő úgy vélekedett, hogy ez, mivel már az előtt Eneás Silvius név alatt több ideig udvarában volt, fontos okairól, mellyek vagy javasolták, vagy ellenzették néki a Királyfág elfogadását, igaz ítéletet fog hozni. De ez, hogy se ötöt, se Mátyást meg ne sértse, azal mentegette magát, hogy Magyar ország állapota elötte nem elég isméretes; noha ő ezt elegendőképpen ismérhette mind önnön maga tapasztalásából, mind a Római udvar követeinek, és más udvari embereknek leveleiből. Annakokáért a Tsászár maga Tanátsosainak szavára a választást jóvá.hagyta, Német Újjhelyben Királynak hirdette magát, és a Sóvári (Szalczburgi) Érsek által a koronát fejére tétette a). Ez után egy kevés sereget gyűjtött, mellyet Gravenek Ulrik vezér-

---

a) *Az bizonyos, hogy Friderik 4. Martiustól fogva magát Magyarok Királynának nevezte: de bizonytalan, ha e' napon esett-e koronáztatása, mivel akik ezen időben írtak históriát, erről nem emlékeznek. Némelleyek az újjabbak közül bizonyíták, hogy a koronázás véghez vitetett; azok között*

lése alatt a pártosokhoz küldött, kiknek vezérei Újlaki Miklós, és Zsigmond, a Szent Györgyi Gróf valának.

§. 9.

Had a Tsászár, és Király között.

Azonban Mátyás Rozgony Sebestényt, és Nagy Sebestényt seregek vezérévé tette, és megparantsolta, hogy a Tsászártól zálogban bíratott Kismárton, és Soprony várait ostromolják. Egyszeremind a Pápához is küldött némelly fő rendű Tiszteket, akik jelentenék néki, hogy ő, ha tsak a Tsászár el nem áll kívánfágaitól, a Törökök ellen hadba nem indulhat. Ezen II. Pius Pápa nagyon megrémült; mert ő az előtte lévő Pápának példájára szándékozott nagy sereget kiállítani a Törökökre, és e' végre minden Európai Fejedelmek követjeit öszvejövetelre Montovába rendelte. Ő a Tsászárt egy tehetetlen hadi embernek ismérte, és azért nem volt olly nagy bizodalommal hozzá, mint a vitéz Mátyáshoz. Azért szüklégesnek ítélte ennek védelmezését, hogy a Tsászárt elvonhassa a jelenlévő hadakozástól. Ezen föltételnek végre hajtásán annyira hirtelenkedett, hogy a Magyarországi követnek, Karvahal János Kardnálisnak megparantsolná, hogy valakik Mátyást a Török hadi készülétekben akadályoztatják, minden kése-

---

*vagyon egy Magyar Mágnás is, aki tsaknem Friderik idejében élt, és igen érdemes a hitelre. Kapri-
nai II. p. 329.*

delem nélkül átok alá vesse. Mindazonáltal a Kardinalis, aki Mátyásnak ugyan szíves barátja volt, de koránt sem olly tüzes mint a Pápa, a parantsolatot titokban tartá, és a Pápa is azután hamar észbe vévén hibáját, a parantsolatot visszahúzta. (4. Apr.) Azon közben Mátyásnak követjeit olly betsülettel fogadta, valamint illik Királyi követeket fogadni a Pápa udvaránál, noha tudná, hogy ez szinte olly kedvetlenfégére léssen Frideriknek, valamint az átok maga. A Tsászár némelyeket a Német Rendek közül Olasz országba küldött, az úgy neveztetett engedelmesfég letételére: ezek midőn látnák a Magyar követeknek fogadtatását, a reájok bízott dolgot nem akarták véghez vinni. Ezt látván a Pápa, néminémű módon igyekezett tselekedetét mentetetni. Emlékeztette tudniillik a Tsászárt a Római Széknek szokására, amelly azt szokta Királynak ismérni, kinek az ország valóban birtokában vagyön, és illetlen dolognak lenni mondja vala, Mátyást, akit ő, és az ő előtte valója legkissebb ellenzés nélkül Királynak ismértek, most minden ok nélkül hátra vetni. Jelentette még kedvetlenfégét is a Tsászárnak azon lépéseiért, mellyeket tett egy ollyan országnak elnyerésére, melly már régtől fogva törvényesen más úré volna. Mind ezek annyira megennyhíték a Tsászár haragját, hogy engedelmet adna küldöttjeinek, a reájok bízott dolognak végre hajtására. Ez által bátorfágot vett a Pápa, hogy fenyegetés, és előadások által a Tsászárt elvonja szándékától; mert azt adta eleibe néki, hogy nehéz számadásba, és vétekbe keveredik,

ha Mátyás kintelenítették ő miatta fegyver nyugvást tenni a Törökökkel, mivel az ártalmas lenne a keresztényfégnek. Egyszersmind egy szentelt zászlót küldött János Kardinálishoz olly parantsolattal, hogy adja által azt Mátyásnak, mi helyt bizonyosan tudni fogja, hogy ezzel ő nem a Tsászár ellen akar élni. Hamar ez után küldte a Tsászárnak is a Törökök ellen egy vas sisakot, és kardot, mellyek Szent Péter sírján szenteltettek meg, és ezen okkal ösztönözte a hadra, hogy tudniillik: ő a Magyar Királyi névnek felvételével kötelezte magát Magyar országnak a keresztényfég ellenfégei ellen leendő óltalmazására. De nem volt foganatja; mivel serege győzedelmet vett Nagy Sebestényen Sárvár mellett, és reményfége volt, hogy Magyar országot Mátyástól elveheti. A Pápa követje nagyon, de haszon nélkül igyekezett békeféget tenni a Tsászár, és Király között: végre úgy fölindúlt, hogy a Pápától átkot kívánna Friderik ellen. De az már most jobban tudta, minémü országló principiumok szerént szokott dolgozni udvara; azért intette őtet, hogy se egy, se más részre ne hajúljon, ne talántán a két ellenkező rész közt teendő ítéletre szolgáló alkalmatosságot elveszeszsze. Kérését a követnek azon okból nem tellyesítette, mivel nem hozhatott előbb átkot, míg az okokat, mellyeket mind a két felekezet maga részéről előád, és mellyek mind egy, mind más felől fontosoknak látszatnak lenni, meg nem vizsgálta, 's meg nem ítélte volna: sőt így írt tovább a követhoz: e' mostani dolognak állapota éppen nem enged semmi vizgálást tétetni,

mindel mind a két Fejedelemnek hatalmas pártfogói lehetnek mind kívül, mind belől az országban. Ez az utolsó talán jel adás volt, mellynek a Kardinális, és ennek jó barátja a Király hasznát vették. Mert most már azon igyekeztek mind a ketten, hogy a pártosok fejeit kegyesfég, és jó tétemények által elhúzván a Tsászár mellől, magokhoz édesgessék, mellyet tsak hamar meg is nyertek. Gara László ismét Palatinus lett, újjra meghódolt a Királynak: de más esztendőn meghalt. Újllaki Miklós is arra az ígéretre, hogy övé leszén Bosnyák ország, a Királyhoz állott, akinek példáját sokan követték. Az alatt a hadi szerentse is jobbra fordúlt; mert Nagy Simon tellyes győzedelmet vett felső Magyar országban. Friderik Tsászár, ki a múlt esztendőn Májusban az öttsevel Friderikkal, és az atya testvérjével Zsigmonddal László Királynak Ausztriai tartományin elosztzkodott, magát ezen a részen bátorfágban lenni gondolta: de melly igen megrémült, midőn hallaná, hogy az öttse Friderik ő ellene hadat készít. Még nagyobb lön nyughatatlanfága, midőn a Törököket Szerviába rohanni értette, tudván, hogy ez a keresztényfégnek nem kevés kárára válik.

§. 10.

Friderikkal fegyver nyugvás tétik.

Vette észre Mátyás, hogy itt volna a jó alkalmatosság, mellyben a Tsászárt békefégre bírhatná; avagy legalább fegyver nyugvásra. Annak-

okáért kérte, fogadná fiának ötét, és indulna vele együtt a Törökökre, ne talán ezek, amint már látni való volt, rettenetes erejüket továbbra terjesztenék. A Tsászár most hajlandóbbnak mutatta magát a békefégre, mint az előtt, és nem annyira kívánta Magyar országot, mint sem azon kárnak helyre állítását, mellyet a Király atya okozott örökös tartományiban; tovább: László Királynak nevelésére tett költségeknek kifizetését, és azt a pénzt, mellyért a Magyar korona zálogban adatott néki. Ezen kívánágokat ugyan nem ismérte Mátyás illendőknek: mindazonáltal meglett a fegyver nyugvás mégis, és Györgyöt, a Tsehkek Királyát rendelte tellyes hatalommal közbenjárónak a békefégre helyre állításában. György ugyan magára vállalta a dolgot, de céljához nem érhetett; mert a följebb említett summán kívül azt is kívánta a Tsászár, hogy Soprony, Német Újjvár, Rohoncz, Fraknó, Kábold, és Szarukő egészen Ausztriához kaptassanak. A Király tehát egész erővel készült a hadakozáshoz, és helyben hagyta az Erdélyi Vajdának Rozgony Istvánnak hat hatalmasbb Magyarokkal tett szövetségét, melly szerént ők szabadságot kívántak, hogy a Tsászári tartományokba, és a Tseh Huszszítáknál zálogban lévő Magyar váraknak határiba béronthassanak. Ígérte azon kívül, hogy 28000 aranyat esztendő által fertályonként fizet nékik, és a Tsászárral teendő békefégből ki nem rekeszté őket.

§. 11.

A Törökök Szerviának birtokába lépnek.

Véghez vitte ugyan Montovában a Pápa, hogy a Tsászár, a Római Birodalom, a Burgundiai Fejedelem, az Olasz országi Herczegek, és Mátyás Király sereget ígérnének a Törökök ellen, és utána mindjárt parantsolatot adott ki, (15. Jan. 1460.) hogy a had Friderik Tsászárnak, mint keresztes sereg fő vezérjének kormányozása alatt három esztendőig folytattassék. Úgy tetszett mindazonáltal, hogy ez a sereg ki nem áll. Ő abban a reményfégyben volt, hogy a Törökök első megtámadásának István Tamás, Bosnyák országnak, és Szerviának Királya ellent fog állani. De ez a Fejedelem félékenyfégyből Mohameddel eggyezésbe ereszkedett alattomban. Ezt hogy titokban tartsa, a Pápától kért segítféget, és midön hallaná a Szultánt közelgetni, maga alattvalóinak parantsolá a),

---

a) Kaprinai Úr l. c. II. p. 309. *A Pápa 9-dik Májusban, és 11. Juniusban indította útnak a kért segítféget. István pedig 3. Juniusban adott parantsolatot a felkelésre alattvalóinak. István Tamás Szerviában, 's Bosnyák országban egy részét bírta a tenger partján lévő Dalmáciának, 's Horvát országnak. Hogy a Magyarok Királya még 1459-ben is ura volt Nissa városának, amelly határ vára vala Szerviának, kitetszik egy levélből, mellyben azt a Marnavich familiának általadta. Kaprinai I. p. 559.*

hogy hadra keljenek. De addig késett, hogy a Szultán Szendrő várát körülvehetné, és alkalmazást adna a Király fiának, szükség színe alatt, a vár kapuinak megnyitására. Mihelyt ez megtett, Mohamed azonnal Oláh országon által sietléggel visszament Görög országba, hogy a keresztény Fejedelmeket föl ne ingerelje tartományainak megtamadására.

§. 12.

A Bosnia Királya hódolást ígér a Pápának.

Szendrő várának elvesztése olly káros volt a Magyaroknak, hogy Tamás Király méltán számot tarthatna a büntetésre, mihelyt Mátyásnak ideje lenne ő ellene fordítani fegyverét. Azért a Pápának kezde hízelkedni. Ott hogy szerentsés lehetne, azokat az alattvalóit támadta meg, kik az úgy nevezetett Patarénusok vallását tartották, két ezeret közülök a Római katolika keresztfégnék föl vételére kényszerített, és 40000-et egész a S. Sábai Fejedelemnek határaig hajtott, aki őket örömmel óltalmába fogadta. A megtérítették közül némelyeket Rómába küldött, kérvén ő általok a Pápát, hogy állítana nekik újj püspöklégeket; ötet pedig az Anyaszentegyházért tett fáradságának jutalmául ajándékozna meg egy koronával: egyszer mind Szendrő elvesztéséről is mentegette magát, és mind magát, mind országát a Római Széknek hatalma alá adta. A Pápa ugyan megörült az izenetnek: mindazonáltal Szendrő elvesz-

tése olly károsrak tetszett az ő szándékára nézve, hogy, kivévén a püspökök föllállítását, meg nem engedne néki ezen hívtelenlégeért, se amiket kért, jóvá nem hagyná. Azon kívül félt Mátyás Királyt is megbántani, mivel ez Bosnyák országnak, és Szervianak örökre való általadásához, amelly egyedül ötet illeti vala, a Pápának éppen nem akart just engedni a). Nem volt ez az előre való gondoskodás haszontalan; mert legottan, hogy a Bosnyák országi követlésnek híret vette Mátyás, kezde nagyon panaszolkodni, és még a Pápa bizonyítására is, hogy a Bosnyák országi Fejedelemnek kérése nem fog meghalgtatni, alig tsenededett le. Hamar ez után a Bosnyákok Királya új jelét mutatta hívtelenlégenek, az Anyaszentegyházhoz; mert hatalmában volt néki Mohamed Szultán, aki mint kém, kereskedő képében Jaicza városában megismértetett, és ő ezt nem tsak fogva nem vitette a Pápához, amint a kereszténylégnak haszna kívánta volna: hanem még szövetségre is állott véle. Ezen vakmerőfégre Mohamed azért vetemedett, hogy Szervia, 's Bosnyák országnak fekvését tökéletesen megtudhassa, és alig ha nem volt czélja Horvát ország felé, avagy Magyar országba menni; mivel Jaicza

---

a) *Ezen alkalmatossággal a Pápa arra a gondolkozásra fakadtt, hogy egy quaesitort haereticae pravitatis, vagyis fő Inquisitort küldjön Magyar országba az hittől szakadttaknak, és különösen a Huszszítáknak megbüntetésére.* Kaprinay P. II. p. 89.

ennek határához közel fekszik. Azután ő hadi időben fogattatott el, mint ellenség, Magyar országnak örökös tartományában, melyre nézve Mátyás Királyhoz köllött volna általküldeni. De a Bosnyák Király nem követte az illendőséget; hanem tulajdon hasznára tekintvén, inkább akart egy olly hatalmas Fejedelemnek barátja lenni, kinek csak első parantsolatjára is talpon állhatott számtalan katonafág, mint sem egy meghatározott hatalmú Királynak, és függést nem ismérő keresztres seregnak szövetségében maradni. Maga tapasztalta Mátyás, hogy nintsen elegendő ereje ennek a Bosnyák Fejedelemnek megalázására: anankakokáért igyekezett a Bosnyák országi uralkodóknak többszöri példája szerint ő néki fortéllal nyakát szegni. E' végre a testvérjével Radivojval, és a frával Istvánnal alattomban egyget értett, és minekutánna ezeknek eszközlése által megölette volna, országát a fiának engedte olly föltétellel a), hogy engedjen Magyar katonákat szállítani a Száva mellett fekvő váraiba.

---

a) Kaprinai Úr II. p. 105. *igyekezik megmutatni, hogy Mátyásnak semmi része nem volt a gyilkosságban. Mivel a Király tsupán a Pápa kérésére engedte oda Istvánnak Bosnyák országot: el nem lehet hinni, hogy ő Tamás Királynak életében szövetséget tartott volna a fiával.* Vide Práy Anu. III. p. 264.

§. 13.

Folytatása a Tsászárral való viszálykodásnak.

Mátyás ugyan az utolsó fegyver nyugvástól fogva nem viselt nyilván hadat Friderikkel: mindazonáltal mint Albert Herczegnek frigyese, ellenfele lett; mert ezzel 4. Apr. 1461. szoros eggyesféget kötött. Magyar országban a Huszszíták, vagy Tsehek, akik több helyfégeket zálogban bírnak vala, egész Komáromig mindent hamuvá tettek, kiket maga a Király visszavert ugyan, és Balogh, 's Richnó váraikat elvette, (1460.) de ezek Lengyelországból, ahová vonták magokat, más tavasszal számos sereggel előjövén, egész felső Magyar országot hadba keverték. Giskra János, aki ezen rabló néppel egész eddig társaságban volt, Frideriket Magyar Királynak ismérte, (10. Mart. 1461.) és Albertet, aki 4000 Magyarokkal egyetemben Bétset körülvette, visszaüzte. Mátyás ugyan kintelenítettett visszahívni ezen 4000 katonákat, hogy a Törökök ellen vezethetné, melly által szövetséges társát olly erőtlenné tette, hogy az nem árthatna többé a Tsászárnak: mindazonáltal el nem múlászotta ha jó alkalmatosfágot látott, amelly néki hasznot nyújtaná a Tsászár ellen. Podiebrád György, a Tsehek Királya le akará Frideriket tenni a Német Birodalomból, és némelly választó Fejedelmekkel utóljára tanátsot tartott. Most már a Király is sietett megesküdni Györgynek leányával, hogy az eggyesfég

gyesfég annál szorosbb lévén köztök, egymásnak könnyebbfégre lennének a hadakozásban. A mennyegző ugyan meglett mindjárt az esztendő elején: (25. Jan. 1461.) de a haszon, mellyet ebből lehetett volna várni, reményfégénél kevesebb lett; mert a Királyné három esztendő múlva meghalt (23. Febr. 1464.) magzat nélkül. Azonban a Királyt mégis annyira bírta, hogy ez kérné a Német Birodalmi Fejedelmeket, hogy adatnák vissza a Tsászárral a koronát, és küldtetnék el véle a megígért keresztes katonákat. Ezen módnak nem lett foganatja; mert a Tsászár mind addig nem akarta kiereszteni keze alól a koronát, míglen a pénz érette egészen le nem tétetnék: noha azonban könnyen reá lehetett volna bírni, hogy ne tartson többé magának júst Magyar országhoz. Giskra, aki tsak előbb egy kevésbé kezdett néki engedelmeskedni, elállott tőle: mivel Mátyás Király állandóvá tette zálogos várainak birtokában, azon kívül jószágot, és más egyéb ajándékokat ígért néki. Mind ezekre nézve a Királyhoz állott, azt az okát adván, hogy igen nagy kívánfága volna néki a Törökre menni. Giskra példájának azonnal voltak követői; mert sok Tsehek, kik eddig Komoro vezérlése alatt Magyar országot pusztították, Mátyáshoz állottak, minekutánna az Esztergomi Érsek azon 2028 aranyaknak, mellyekkel az ország nékik adós volt, megfizetését ajánlotta volna.

A Király Oláh országot elfoglalja.

Mohamed Ragúzákat akarta megvenni: de midőn nem bírta a lakosok erejével, kipusztítván a körül lévő helyfégeket, visszatérel. Azért a Magyar szélekkhez ment táborával, de itt egyszerre oldalnak fordult Oláh ország felé, Vlad Fejedelmet, kitől előbb egy kevéssel egymás után két tsapást kapott, elűzte, és helyébe a testvérjét Drakulát tette. Vlad ugyan már tíz esztendővel fogva a Lengyel Királynak engedelmeskedett: de mivel tartománya a Magyarokhoz tartozandó volt, és állalta, hogy Magyar ország bátorfága kívánja, hogy vessen véget a Török uradalmának; Mátyáshoz folyamodott segítségért, és meghódolt neki. Mátyás helyt adott kérésének, és bément Oláh országba. Itt az Oláh Rendek is meghódoltak, a várakat őrző Törökök pedig elillantottak. Vlad mindazonáltal nem tétetett vissza urafágába: hanem még inkább Belgrádban fogfágra tétetett; mert fülébe ment a Királynak, minémű nagy kegyetlenléget követett el nem csak a maga alattvalóin, hanem még azon Magyarokon, és Erdélyien is, akik tartományiban voltak, akiket egygyül eggyig megöletett. Mivel Drakula, kit a Török Szultán Fejedelemnek tett, le nem tétetett urafágából Mátyás Király által, úgy látszik, hogy Mohamed ezen Oláh országi történet által nem vélte jussát megsértetettnek lenni; mert békével hagyta az Oláhokat. Mindazonáltal hogy boszszút

állana a Magyarokon, Ali Beg vezért általküldé a Száván, és Slavoniát Szerem, és Futak között kipusztította. Ez olly véletlenül esett, hogy Ali Bég előbb tére vissza 17000 foglyokkal, mint sem a Király ellene mehetett volna. De a Szeremi Fő Ispány, Zokoly Péter haszontalanná tette igyekezetét; mert visszamenetele közt a Száva mellett vitézül megtámadván, a foglyokat kiszabadította, elvette ragadományit, és seregét széljelüzte.

§. 15.

A Törökök Bosnyák országot elfoglalják.

Ez a kár nagyon megboszontotta Mohamedet. Azért is hogy szándékát mentül előbb tellyesíthesse, sietett Szerviát, Dalmácziát, Bosnyák, és Horvát országot elfoglalni, hogy a napnyúgoti birodalmat, a napkeleti, és Trapezunti szerént, mellyeket nem rég rontott vala el, hatalma alá vegye. Ezen szándékát a Bosnyákok Királya István kinyomozta, és hírévé adta a Pápának, reménylven, hogy ez által mind ő, mind a többi keresztény Fejedelmek kintelének lesznek néki mentül hamarabb segítőféget adni. Ez úttal a koronáztatásra is kért tőle engedelmet, és az újj Püspököknek fölállítására, mellyet mindazonáltal meg nem nyert tőle; mert tudva volt nála, hogy ő Magyar Királyoktól nyerte az országot, és Magyar országnak fizet. Mohamed, kinek a legerősbb Bosnyák országi várak hatalmában voltak, és tudta, hogy nagyobb része az ország lakosinak vagy titkon, vagy nyilván a Patarénusok, vagy Mani-

kheusok vallását tartja, és ezért nagyon üldöztetik Fejedelmétől; igyekezett ezt a részt magához húzni, tellyes bátorfágot ígervén néki vallása gyakorlásában; magoknak a Bosnyákoknak pedig nagyobb szabadságot, mihelyt a Királyt elűzik tőlök. Ez így lévén, a jövő tavasszal tábornokot vert Szerviában a Morva vizénél, Mátyás is öszveszedte hadi erejét országa védelmére. Reménylette ugyan a Szultán, hogy ezt az urat kitsalhatja álló helyéből, annakokáért olly mozgásokat tett a fekete tenger felé, mintha Oláh országba, avagy Ásiába akarna menni. De a Király azért ki nem mozdult: sőt tetette magát, mintha békeféget akarna véle kötni, és midőn értené, hogy éppen semmit sem akar érteni a békefégről, arra a gondolkozásra fakadt, hogy a Szultánnak szándéka legyen őtet táborában megtámadni. Annakokáért még inkább siettette a megígért segítséget a Pápával, és Velenceieikkel: de semmit se nyert; mert az Olasz országai Fejedelmek is haddal készültek egymás ellen. Ezenn annyira megháborodott, hogy visszahívna követjét Rómából, és valófágos hajlandóságát mutatná a Szultánnal teendő szövetségre. Nagy ijedttségére vált ez a Római Pápanak; azért is egynéhány ezer katonát küldött segítségére, és még többeket ígért néki. Mohamed vélvén, hogy itt volna már az idő, mellyben föltett célját elérhetné, hirtelenféggel hősiant Bosnyák országba. Itt előtte minden várak kapui nyitva voltak; mert a Királynak udvari Tisztjeit, és alattvalóit már előre megvesztegette. Istvánnak, aki kintelenítettett Jaicza várába futni,

javaslá Mátyás , hogy vonja seregét a hegyek közé , és amidőn a Törökök megtámadják a Magyarokat , hátúlról üssön rajtok. De István kémelleni akarván kintsét , midőn már a Magyarok felje közelgetnének , Jajczába futott. Futása közben a Törököktől elfogattatván , megölettetett: a Magyarok pedig , mivel a Pápától , és Velenceiektől küldetett segítségnek elérézése előtt nem akartak hazájokon kívül hadakozni , a Szávához visszamentek. Mohamed egyik részét seregének Horvát országon által Karinthiába , 's Stájer országba küldé rabolni ; más részével pedig Ragúzáat vette körül. Ez mind a Pápának , mind a Tsászárnak nagy ösztönt adott a hadi készületre. A Pápa öszvegyűjtött minden Olasz Herczegeket , ezekkel , és akik még kötelesek voltak a keresztes seregnek előállítására , e' jelen lévő Török háborúnak folytatásáról tanátskozott. (22. Sept. 1463.) A Velencei társaság , és ennek a Fejedelme Mauro Kristóf két sereget , és egy tábort hajót ígért a Királynak , egy sereget Dalmáciába , a másikat pedig Moreába , és úgy eggyeztek a Királlyal , hogy a Dalmáciai birtokokra nézve semmi újjítás a Király részéről se tétessék.

§. 16.

Békeség a Tsászárral.

Most már tapasztalták a Bosnyák országí Rendek , hogy Mohamed sokkal nagyobb kegyetlenléggel uralkodik mind magokon , mind javaikon , hogy sem akárminémü keresztény Fejedelem : annak

okáért segítfélgjököt, és hívfélgjököt ajánlották Mátyásnak, hogy ha a Törökök igája alól (kiszabadítaná őket a). Azonban engedett Friderik Császár is a Király kérésének, és fogadta, hogy lemond Magyar országhoz való jussáról, és a koronát Soprony városával együtt általadja néki, ha e' kettőért járandó summát megfizeti. (19. Jul. 1463.) Ezekért a Magyar Rendek, de nem a Király, Magyar, Dalmácia, 's Horvát-országai Királynak titulusát adták néki, azon kívül just engedtek a Magyar tronushoz mind magának, mind a fiának Maximiliánusnak, hogy ha Mátyásnak nem maradna semmi örököse. A Királyt fiának fogadta, és élete fogytáig Borostyánköt, Káboldot, Kismártont, Köszeget, és Rohonczt zálogban megtartotta; úgy mindazonáltal, hogy ezen rész az egyházi dolgokban a Magyar Püspököktől függjön, és hadi időkben tartozzék Magyar országnak katonákat állítani; hólta után pedig 40000 aranyon visszaváltatván, Magyar országhoz kaptassék. Minekutánna Mátyás ezen békefég által napnyúgoton bátorfágot szerzett volna, minden tehetféget a Törökök ellen fordította, és se-

---

a) Práy Úr P. III. p. 282. 298. *A békefég kötésnek 19. Juliusban írták magokat alája a Magyar közbenjárók; ugyan az napon a Császár, a Pápa követje; a Király pedig 24. Juliusban, V. Pius Pápa 22. Octoberben, mindnyújan a Magyar Rendek 3. Aprilisben 1464-ben, és másodszor is a Király maga 23. Aprilisben. A fő eggyezés Német Uffhelyben ment véghez.*

regét Pétervárához vezette. Mohamed azt gondolván, hogy ez a kis Királyi sereg reá nézve nem veszedelmes, visszament fő városába, minekutánna meghagyta volna Ali Bégnek, hogy szemmel tartsa a Magyarokat. Vette észre Mátyás, hogy az ő ereje kevésre betsültetik, azért sietett mentül előbb végbe vinni szándékát. Tehát hirtelen Bosnyák országba ment, megvette Jajcza városát, három hónapi ostromlása után a várat magát, és hamar azután az egész országot elfoglalta a). Mátyás a győzelem után visszament országába; mert az Esztergomi Érsek egy kis hadat okozott felső Magyar országban: ki nem fizette tudniillik a Tseheknek az adósfágot, noha ezek a zálogban birt váarakat már visszaadták; azért félni kezdenek, ne talántán a pénz tölök örökre megtagadtassék. Ennek eltávoztatására az akkori szokás szerént némelly hadi szolgálatot tévő nemeseket fogadtak Morva országban, kikkel Trentsén táját pusztították. Azután Györgyhöz, a Tsehek Királyaához folyamodtak, kitől nyertek is segítlé-

---

a) *Egyet a fő Bárók közül, tudniillik Újtlaki Miklóst a Király Bosnyák ország Királyává téve, ki is valóban bírta az egyik részét Bosnyák országnak 1470. Práy Úr IV. p. 78. Ennek a fia Újtlaki Lőrincz volt Dux Bosnae. Kaprinai Úr Hung. dipl. P. I. p. 351. Az utolsó előtt való Királynak, úgy mint István Tamásnak özvegye a Római Széket tette örökösének Bosnyák országban. Práy Úr IV. p. 122. Leibnitij Cod. juris Gent. T. I. p. 438.*

get. Azonban a Magyar urak is, akik ebben a tsatázásban kárt vallottak, egybe sereglettek, és e'képpen támadtt had a Tsehek, és Magyarok közt, a Király, és a Rendek akaratja nélkül. Végte're az e'fféle rendetlen tselekedeteknek elnyomására öszvekaptsolta magát mind a két Fejedelem, és azt végezték, hogy ez után nem engednek szabadfágot alattvalóiknak, hogy magok hosszút álljanak; hogy minden ragadozó várak elhányattassanak; 's hogy ha valaki ez után pártot ütne, minden jószágának elvesztésével büntetődjék, és ez a korona jószágához ragasztassék. (14. Apr. 1464.)

§. 17.

Mátyás Királynak koronáztatása.

Kevéssel előbb a Király Székes Fejérvárott magát megkoronáztatta, hogy akik ez előtt ötet nem akarák törvényes Fejedelemnek ismérni, ez után hozzá állhatatos hívféget mutassanak. Ezek után Budán gyűlést tartott, amellyen sok polgári törvények szabattak, és Slavóniának, 's Erdély országnak jussai megerősítették. A Király fogadta, hogy míglen ő él, a pénznek állapotja nem fog új lábra állíttatni, és elrontotta az úgy nevezett *Breves evocationes*, vagyis eddig való Királyi just, az olyan embereknek, kik a hívtelenségről bévádoltattak az udvarnál, megfogatására, és előbb, mint sem az ország Rendjeitől megíteltettek volna, megbüntetésére a). Némelly fogyatko-

---

a) *Egy régiebb ország gyűlésen 1462. lajstromba szedette Mátyás azon vétkeket, mellyekért ma-*

zásit a törvényeknek helyre állította, a templomok, és házak fölverőinek nagyobb büntetést szabott, és parántsolta, hogy hat hónapok alatt minden várak, mellyek Albert halála után építettek az országban, lerontattassanak, azokon kívül, mellyek Török ország szélein fekszenek.

§. 18.

A Török háborúnak folytatása.

Illy rendelkezései közt Mátyás újj hadi készüléteket tett a Törökök ellen. Pius Pápa nagyon rajta volt, hogy Konstantinápolynak visszavételére újj keresztes sereg álltassék, és noha már öregfége miatt erőtlen volna; mindazonáltal mégis kívánt maga jelen lenni a hadakozásban. Annakokáért Ankona mellett hajóit egybe gyűjté, és azt kívánta a Velenceiektől, hogy ők is álljanak azokhoz gályájokkal. Ezen tengeri erőn kívül még egy Olasz országai seregnak is köllött volna menni Dalmáciába. Minekutánna a Velencei hajós sereg Ankona mellett vasmatskákat hányt volna, a Pápa kivitette magát a tenger parthoz, hogy e' kettős

---

gának a Királynak volt szabad büntetést szabni, nem külömben azokat, mellyekért a jószágok vettettek el; és végtére minden Egyházi törvény székét illető dolgokat meghatározott. Corpus Juris. p. 215. Mátyás nem tsak szerzője volt a törvényeknek; hanem szoros megtartója is. Azért ez a közmondás támadt hólta után: Meghalt Mátyás Király, oda az igazság. Kaprinai Úr l. c. P. I. p. 88.

tábori hajóknak öszvekapcsolásáról szükséges rendelkezéseket tenne. De ezen dolog közt sullyós nyavalyába esett, mellyben egynéhány nap múlva halála történt. (14. Aug. 1464.) Ő ugyan reménylente, hogy az ő halálával vége nem szakad a hadi készüléteknek, és azt parantsolta, hogy a hadra gyűjtetett pénzből Mátyásnak 40000 arany olvastassék le; a hajók pedig minden katonákkal együtt adassanak a Velenceieknek. De amint látszik, ez a parantsolat nem ment tökéletesfőgre. Azon kívül se vették hasznát a Magyarok ezen hadi készüléknek, kivévn az egy Ragúza városát, kinek a Pápa egy kevésse halála előtt a Velencei gályákon küldte segítségét. Megígérte Mátyás, hogy a képpen tészen minden készüléket a maga seregével, hogy az Olasz országgal, és Velencei hajókkal egyszerre foghasson a hadakozáshoz. Azért elnézte, midőn rongálta Mohamed Bosnyák országot. Végre midőn látná, hogy már Jajczát kezdi ostromolni, szükségesnek ítélte, hogy megszegje ígérését, és magánosan a hadakozáshoz fogjon. Tehát megindult a város felé. De midőn az ostromlásnak huszadik napján oda érne, ellenfőg nélkül lelte a várnak környékét; mert Mohamed hallván a Királyt közelgetni, olly hamarfőggal eltávozott, hogy még az ostromló eszközöket se rontathatta el. A Király utánna eredtt, ha talán ütközetre kínszeríthette volna, de utól nem érhet, az éhfőg miatt pedig nem késheetett; mert a Szultán egész Bosnyák országot pusztává tette. Ez a szomorú állapot kintelenítette, hogy kijmenjen Bosnyák országból, és fordúljon Rác

országnak. Itt Zoinich várának ostromlásához fogott. A hadi vezére Zápolya Imre az egyik szemére megvakult, és szeme fénnnyével elesett minden bátorfága: de még serege is, mellynek az előtt olly nagy kívánfága volt elérni a Szultánt, most midön feléje közelgetni hallaná, megrémüle. Ebből pártütés támadt, és Mátyás kintelenítetett magát hátravonni. Ő ugyan föntartotta még egy ideig bátorfágát, és nem szünt meg mindjárt a várat ostromolni: de Zápolya eltölté hamis hírekkel a Királyt, és olly veszedelmes képzelődéseket vert fejébe, hogy ez még kevesebb ditsőféggel hagyná félben az ostromot, mint előbb az ő ellenfége; mert hátra hagyván minden ostromló eszközöket, visszafutott Magyar országba. Azonban a Szultánnak legfőbb gondja volt az, hogy seregét olly nagyra nevelje, amint tőle kitelhetett: de midön a Király visszameneteléről hírt venne, téli nyúgodalomra ment, és seregét széljelbotsátotta. Mindazonáltal tartott mégis a Királynak vitézfégétől, és mély hadi tudományától, és igyekezett követek által, akiket némelly fő rendű Magyarokhoz küldött; nem különben az Oláh, 's Rácz országi Fejedelmek által eggyesíget tenni vele; nem mintha valóban kívánna barátja lenni, hanem hogy időt nyerhessen válogatott sereg állítására, és a Velencei, 's Magyar országi szövetségnek fölbontására, és végre a Magyarok elámitására. De ez a szándék nem maradhatott olly titokban, hogy a Király észre ne vette volna, annál inkább; mivel a Szultán maga is adott néki arra alkalmatosfágot; mert hadi készü-

Ileteit olly nagyon, és olly hamarfággal tette, hogy kiki észre vehetné, hová czéloz. Ezért a Király megvetett minden ajánlásokat, és midön a Szultán követet küldene hozzá szabadság levél nélkül, azt előbb, mint sem az ország határához érne, visszszakuldötte,

§. 19.

A Király véget vet a régi hadi állapotnak,

Nem lehetett semmi olly kedvetlen Mátyás Király előtt, mint Zoinich alól lett elszaladásának emlékezete; mert ő egy bátor, és nagyra vágyódó ifjú vala, kinek szíven még tsak árnyéka is a félelemnek halálos sebet ejtett. Azért olly eszközök-höz nyúlt, mellyekkel jövendöre elejét vegye az efféle történeteknek. Első volt az: hogy a pártosok fejeit keményen megbüntette; a második pedig, hogy új rend tartást, és szoros engedelmesféget hozott bé serege közé. Ez az utólsó regulákba volt foglalva, mellyeket a Görög, és Római tactica írásokból szedegetett össze; mert annyira értette a Római hadakozás állapotját, hogy öreg hadi vezérjeinek tsudálkozására, merné vitaní, hogy ámbár sok új találmányok, úgymint puskapor, és más segítő eszközök volnának ő nálók szokásban, mellyekről a régiek semmit sem tudtak vala, mégis nagyon távúl volnának a hadviselésben a Rómaiaktól, és közel sem érnék el azon hasznokat, mellyeket azok hadi tudományok által szerezhettek. Eddig a Magyarok tsak az aprólékos tsatákat értették, és a nagy ütköze-

teknek szerentsés kimenetele inkább történetből esett meg nálok, hogy sem azt előre jól kidolgozott, és tökéletes tanács foganatjának lehetett volna mondani. A hadi tudományt csak úgy űzték, mint valamely kézi mesterféget, és minden tanítás nélkül lassan lassan tapasztalásból tanulták meg. A várak birtokosai bizonyos számú őrállókat, és hadi szolgálkat tartóztak magoknál tartani, kikkel hadi időkben a szomszédok ellen katonáskodtak, és váraikat kisebb csoport ellen védelmezték. Az elsővel más tudományt nem szerettek magoknak az ifjú vitézek; hanem, hogy tudjanak bérontani a szomszéd határokon, ott pusztításokat tenni, a prédát elvinni, és sérelem nélkül visszamenni. Némelly váraknak birtokosai olly hadi mesterek voltak, kiknek különös jussok volt a hadi tudománynak tanításához, vagyis Mesteri hatalommal bírtak. Ezek a táborban külön váltak a többi seregtől szolgálkával, és tanítványikkal, és ámbár valaki tapasztalt hadi ember volt is, meg nem engedtetett néki, hogy vezérjök légyen valamely katonáskodó vitézeknek, valameddig a szolgálk számában volt, és valamely vitéz Nemes-től, avagy a Fejedelemtől nyilván vitézzé (Ritter) nem tétetett. Ez a rendelés igen héjányos volt; mert minden várnak, minden nemesnek tulajdon szolgálkából, vagy zsoldosaiból álló tsapatjai valának, és az ország seregét se bizonyos regementekre, kapitányfágokra, 's tsapatokra osztani nem lehetett; sem pedig illendő függésben, 's engedelmeskedésben tartani. Mivel a nemeseknek hadi szolgálatja kevés időre, úgymint egynéhány nap-

ra volt meghatározva, és az is csak aprólékos tsatákból állott: tehát a lovasfág nagyobb bötsben tartatott a viadalban a gyaloglágnál; nem is volt másutt gyaloglág, hanem a kerített városokban, mellyeknek óltalmazása polgárookra, és mesteremberekre volt bízva. Jól tudta Mátyás, mind a Római írásokból, mind maga tapasztalásából, hogy sokkal nagyobb erővel bír a gyalog, mint sem a lovas katonafág. Tovább: vette észre azt is, hogy szükléges légyen a köz embert szinte olly szorgalmatosfággal, valamint ennek a tisztjét fegyverben gyakorolni, és hogy ezt az egész seregnél egyféle módon, 's szünet nélkül kölletik tselekedni. Bizonyosan reménylette, hogy ha a köz ember vitéz maga viseletéért szinte úgy várhatja betsületét, 's tisztfégre való emeltetését, valamint az eddig való szokás szerint a katonászkodó nemesek; tehát a félni nem tudó bátorfág igen nagyra fog nevelkedni. Végtére általlátta azt is, hogy a köz bátorfág, és a jó rendtartás kívánja azt, hogy a régi hadi állapot tellyesféggel megváltozzék. Ennek bövebb megértésére meg köll emlékeznünk, hogy a nemeseknek megtiltotta, hogy egymást erővel meg ne támadják. Melly tilalom áltáljában szükléges volt, arra a végre, hogy már egyszer szakadjon vége az ország belső erőtlensének, szabadúljanak meg az erőtlenebbek a hatalmasabbaknak erőszak tételeitől, szereztessék erő, és hatalom az igazfág bíráinak, a kereskedeés, és földmivelés előre mozdíttassék, mellyeket eddig az útfélen rablók miatt alig lehetett gyakorolni. A fegyvereskedés pártfogói, vagyis a har-

czot tanító nemesek nem voltak olly eggyűgyűnek, és megátalkodtak, hogy észre nem vették volna az e'féle magános viadaloknak kárát: de ök azt vélték, hogy az aprólékos harcokat annyiban költetik tartani, mint valamelly kissebb rosszszat, és mivel az akkori szokás szerint lehetetlennek tartott harc nélkül a fegyver gyakorlás; e' nélkül pedig nem készülhetnének az országnak alkalmas védelmezői, kikre mindazonáltal Magyar országnak nagyobb szükkéje volna, mint más akár-melly keresztény tartományoknak. Tehát azt vélték, hogy fölötte veszedelmes volna megtiltani az országban a tulajdon hasznokért való fegyvereskedést, 's vitéz megtámadásokat.

§. 20.

A gyalogságnak, és álló seregek föllállításása.

A Király mivel tanúlt volt, és tovább látott más nemeseknél, kik közül ritkán taláztatott egy olyan, aki valamelly nyelven olvasni tudott volna, nagy részént véget vetett a lovasfágnak, és a maga találmánnya szerint gyalog sereget állított a).

---

a) Práy Úr Diss. hist. critic. p. 126. *A Magyar sereg állapotjáról ír maga a Király egy levélben, mellyet előad Práy Úr Ann. P. IV. p. 144. A fekete seregnak, Armigeri, nem volt szabad helyéből kimozdálni, ha mindjárt kész halált látott volna is szemei előtt. Ez után legnagyobb tekintetben tartattak a Huszárok, kik ha elfáradtak, avagy*

Fölállította t. i. a Fekete sereget, amellynek pán-
cél inge volt, és a veleje volt az egész seregnek.
Ezt ő maga gyakorlotta a fegyver viselésben, és
annyira hozzá szoktatta a betsültre való vágyó-
dáshoz, hogy a legveszedelmesebb környülállások-
ban is kész szolgálatot tenne hazájának, tsak hogy
híres nevét föntarthassa. Mind itt, mind a többi
seregben állandós jutalmat rendelt kinek kinek vi-
téz maga viseletéért, mindnyájokkal, akik alkal-

*szorongattattak az ütközetben, a pánczélos, vagy
fekete sereg háta megé vonták magokat. Ezen pán-
czélos katonaság kerületbe állott vár formára a töb-
bi gyalogság körül, mellynek ötöd része puskások-
ból állott. A puská tsinálás még ekkor igen hejá-
nos vala, és elegendő hasznát venni nem lehetett,
mivel a puskaapor igen drága vala. A város falait
se tudták még ekkor lelőni; hanem béhánytt nagy-
kövek által szorongatták a városbélieket. A fekete
sereg sok rendetlen dolgokat követett el, mellyeket
Mátyás Király tsak elnézett. Végre midőn igen sok-
ra vetemedne, és az embereken, kiket néki védel-
mezni köllött volna, többet követne el a Törökök-
nél, Vladiszláv Király egészen eltörlötte. A sereg
ugyan ellent állott, és 1492-ben sánczba verte ma-
gát: de az ország serege onnon is kiverte, részsze-
rént fölkonczolta, részszerént a többi katonák közé
keverte, részszerént pedig nyársra húzatta, avagy
kerékbe törette. Valamelly része Ausztriába futott,
ahol addig lopott, 's gyilkoskodott, míglen a Tsá-
szár 1493. egyyül egyyig ki nem irtotta volna. Práy
Annal. IV. p. 251.*

matosoknak

matosaknak találtattak a fegyver viselésre, állandós gyakorlást tartatott, és hadi törvéneket szabott a katonafágnak.

§. 21.

Budai Universitas.

A hadi állapotnak megjobbítása után a Magyar ifjúságnak neveléséről gondolkozott. Ez is az előbenihez hasonló bátor, és nagy munka vala. Mert nem az volt az ő célja, hogy a tanult férjfiaknak rendjét, vagy, ami akkor mind egy volt, a papi rendet fölemelje; hanem az egész nemzetet a tudatlanfágból ki akarta ragadni, és a tudományokban olly ízléshez szoktatni, melly által szükségképpen az erköltsi tsinosodás következne. Annak-okaért Budán egy Universitaszt állított, mellyben 40000 ifjagnak elegendő tanuló helyök lehetne. Ez minden bizonnyal az akkori időben legnagyobb nevelő intézet volt a). Az Universitasnak rendel-

---

a) Kaprinai *Űr* l. c. P. I. p. 71. Pauli Valaszky Tentamen Hist. litterarum sub Rege Gloriosissimo Mathia Corvino de Hunyad in Hungaria. p. 51.—66. *A Budai Universitas leírása Hel-tai kronikájából a Magyarok dolgairól, melly Kólosvárott 1557-ben jött ki a sajtó alól, szórúl szó-ra fordítva adatott elő az 57. levélen. Pius Pápa 1465. 1. Juliusban nagy szabadságot engedett ennek az Universitasnak. Zsigmond Király ugyan 1387. állított Budán egy Academiát: de ez már régtől fogva abban múlt. A Pétsi Academiának, amelly*
III. Darab.

tetett épületben hét nagy hallgató palotákat építtetett, külömbféle nagy vásáros piaczkokat, egy nagy ispitályt ehez illendő patikával együtt, három ugró kútakat, bővleges szobákat, és kamarákat a gazdafágra: minden szükféges mesterembereknek lakó helyet, és sok élés házakat rendelt, mellyekben mindenkor egy esztendőre való élésnek készen kölletik vala lenni; mert azt akarta, hogy a tanuló ifjak tanítóikkal, és szolgálóikkal együtt egészen el légyenek választva a városbéliektől. Ez a rendelés, de leginkább az ő példája, és az a nagy betsület, mellyet ő a Budára gyűlt tanúlt férjfiakhoz mutatott, ösztönt adott sok nemeseknek, és vagyonos uraknak azon szorgalmatosfágra, melly által a tudományok állapotja kimondhatatlan hamarfággal megváltozott, és végtére majd minden nemesnek, vagy papnak várában lehetett valamelly kis iskolát látni a tudós nyelveknek tanítására. Végre annyira nevelkedett a tanúlt Magyarok száma, hogy még a Király életében két tanúlt nemzeti társaság állana föl Magyar, és Erdély országban, kik a kies tudományokban, és diák vers készítésben foglalatoskod-

---

1360. állttatott föl, és 1364. a Pápától privilegio-mokkal megajándékoztatott, kevés haszna volt, és csak némelly nevendék Papoknak tanítására szolgált. Vitéz János még harmadikat is állított Pósonyban 1467. amint már másutt e' felől volt emlékezet. Több tanúlt férjfiaknak, akik Mátyás idejében éltek, lajstromát adja Tisztelendő P. Horányi Mem. Hungarorum scriptis editis notorum V. I. p. 423.

nak vala. A tanítók, és tanuló ifjak számára: de leginkább a maga szükségére Mátyás egy igen nagy, és költséges könyvtárt állíttatott föl a Budai várban, mellyre esztendőnként több mint 33000 aranyat költött a). Ebbe ő nem tsak azon könyveket rakatta, mellyek az akkor újjonnan föltalált nyomtatás által adattak ki; hanem még bővféges

---

a) *Mátyás Király halálakor a Budai könyvtárban 55000 kötetek találtattak, melly szám az akkori időhöz képest igen bővféges volt. II. Vladisláv, aki Mátyás után uralkodott, sok kézírdsokat ajándékozott el külömbféle tanúttaknak, akik azokat ki akarták nyomtattatni, másokat a Törökök Budának megvetelekor vagy elragadtak, vagy semmivé tettek; ami megmaradt, egy pinczébe hányattott, mellyben 1686-ban, midön a Tsászári sereg visszavenné a várat, tsak 300, és azok se valamire való nyomtatványok találtattak. A könyvtró diákok elöljárója volt Felix Ragusinus Dalmata, ki a Római, Görög, Kaldeai, és Arábiai nyelvekeben jártas volt. Királyi engedelemmel Hesz András, aki Német országból vette eredetét, és az előtt Olasz országban üzte mesterfégét, 1472. állított föl először Budán könyv nyomtató műhelyt, amelly első vala Magyar országban. Ibid. p. 96. Ebben tsak diák munkák nyomtattattak; mert a Magyar nyelvnek sem a tudós írásokban, sem a Királyi rendelésekben, sem pedig a törvényes dolgokban nem volt kelete. Sőt az a vélekedés volt, hogy lehetetlen legyen kiírni a Magyar szókat. Galeotus ap. Dn. de Schwandtner. T. I. p. 557.*

kézírásokat is hozatott napkeletről, és napnyúgotról. Ezeket az utólsókat többnyire tanult Görögöktől vette, akik Konstantinápolynak elvesztésekor Magyar, és Olasz országba költöztenek; részszereént pedig más könyvtárokban íratta le, különösen pedig Florencziában a legjobb eredeti írások szerént. Ezek az utólsók igen drágán íratnak le, és fényesen béköztettek. Számos író diákok, és mesteremberek fogadtattak, akik ezeknek elkészítésében foglalatoskodtak; egy különös gondviselőnek pedig amazoknak írásit vizsgálni, 's a hibákat jobbítani köllött. A könyvtartó házat háromszáz régi kö képek rendesen elhelyheztetve ékesítették. A födelén pedig látszatott egy tsillag vizsgáló torony, amelly hihető, hogy az e'féle épületek közt legelső volt egész Magyar országban.

§. 22.

Villongás a Tsászár, és Király közt.

Mohamed olly nagy méregre fakadt követjének visszaküldetéséért, hogy megesküdné, hogy mind addig meg nem nyugszik, míglen Belgrádot, és Jaiczát meg nem veszi. Ez a fogadás ösztönözte arra Mátyást, hogy országának minden erejével hadra készülne, és mind a Pápánál, mind a Velenceieknél a segítségnek mentül előbbi általküldését siettetné. A Pápa egybe gyűjté a keresztes seregnek fölállítására öszveszövetkezett Fejedelmeket, jelentvén nékik, hogy ő esztendőnként 100000 aranyat küld Mátyás Királynak hadi segítségül. De melly igen boszönködött, midön a többi fele-

kezét sokkal kevesebbet ígért, mint az előtt. Keserűek voltak panaszai közt tett kifejezései: mindazonáltal gyümöltstelenek. Midőn a követeknek nem volna mit előadni magok mentfégőkre, kezdék a Királyt vádolni, hogy nagyon késne megtámadni a Törököket, és hogy nagy részét az általküldetett pénznek más haszonra fordítaná. A Király, ha mindjárt e'képpen vádoltatnék is, meg nem szűnt mindazonáltal majd egy, majd más felé tenni mozgásokat: Horvát országba méne Franjepán Márton, és János Grófoknak megaláztatására, mivel ezek bízván sok jószágaikhoz, kiváltképen mivel Veglia, Zeng, és Modrus hatalmokban volna, bátorkodtak lemondani a Királyhoz eddig mutatott engedelmesfégről. Ezen szándékának tellyesítésétől kényszerítette őtet elállani Friderik Császárnak új ellenfégeskedése. Mert ez nem akarta megadni, hogy az ő zálogos helyfégei adót adjanak a Török háborúra, noha ezt megengedte a tett eggyezéskor; és midőn Soprony várának Kapitánya azt erővel beszédetné, engedelmet adott egy Ausztriai nemesnek, Pottendorfer Györgynek a közel lévő Magyar széleknek kipusztítására. Ezen igazfágtalanfágot még egy mással tetézte. Mert midőn bėjutna a testvérjének, Albertnek öröklé- gébe, a Szent Györgyi, és Bazini Gróf Zsigmond- tól elvette Berchtoldsdorf várát Ausztriában, noha a Gróf pénzt adott reá költsön a Fejedelem- nek; azon föllül nem igyekezett a Fejedelemnek hadi embereit széljelereszteni, avagy kielégíteni: azért történt, hogy míglen a Gróf segedelmet kérte Királyjától, addig amazok Magyar országba

ütnének, 's külömbféle erőszakot követnének el a lakosokon: sőt hogy állandós maradások lenne Magyar országban, Kosztolány várát építették Nagy Szombat mellett. A sok előadások, és fenyegetések után eggyezés által szakadt vége a Tsászári, és Királyi egyenetlenlégnek. De az említett rabló sereg ellen kintelen lett Mátyás fegyvert fogni. Ezek a balgatagok reménylették, hogy a tölök építettett vár elegendő védelmökre lészen, és midőn az ostrom állás nagy terhökre válna, igyekeztek általválni magokat a Magyarokon. De erre elégtelenek lettek, 's részszerént agyon vágattak, részszerént elfogattak, és minekutánna száz fő tisztek közülök helyben fölakasztattak volna, a többiek Budára vitettetvén, a tornyokból a Dunába taszítottak. Ebből a Tsászár azt a hasznot vette, hogy a két ezer főből álló vitézek, kiket tartozott volna örökös tartományiból fizetni, minden fizetés nélkül eloszlottak.

§. 23.

Podiebrád György átok alá vettetik.

Második Pál Pápa nem tudván bizonyosan, ha vallyon a Király ellen tett vádolások igazak lenyenek-é, avagy rágalmaszások; szükfégésnek vélte, hogy az felől néki hírt adjon, egyszersmind intéötet, hogy azokat igyekezzen tselekedettel megczáfolni. Azon Brevében, mellyet ez felől hozzá küldött, azt írja vala, hogy György a Tsehek Királya cretnekfégről vádoltatik, és reményli, hogy ő a Római Széknek György ellen hozandó ítéletét hat-

hatóssá teszi, mivel hihető volna, hogy e'képpen magáévá tehesse annak országát. A dolog így esett. György Király ugyan a Pápát Anyaszentegyház Fejének ismérte: de titkon hív követője maradt Husz János tanításának. II. Pius Pápa parantsolá néki, hogy tiltsa meg a kelyhel való élést a világiaknak, és vessen egyszersmind véget azon jussoknak, mellyeket a Bazileai gyülekezet engedett a Rokiczáni Tseh gyülekezetnek. De ő a Római követet, ki a Pápa akaratját eleibe adta, tömlöczbe tétette, és éppen nem akarta alattvalóit azon jusoktól, mellyekért ők annyi vért ontottak, megfosztani. Pál, aki Pius után ült a Római Székbe, eltökéllette magában, hogy átokkal fogja megböszszólni ezt az engedetlenféget, és a katolika Tseh felekezettől ösztönöztetvén, kérdésre vévé a dolgot. Mivel pedig Mátyás segedelme ehhez szükflegesnek találtatott, e' végre megszólította őtet, reményféget nyújtván néki a Tseh koronához; noha ez nem ő tőle, hanem a Tseh Rendektől, és a Tsászártól függött. A Király ugyan gyűlölte az igazfágtalanfágot, és nem ígérhetett segítségét; ha tsak Györgyhöz háláadatlanfágot nem akarta mutatni, úgymint nem tsak jó akarójához; hanem még mint ipához is, és fogadott atyához. Mindazonáltal a nagyra vágyás, és az a kívánfág, hogy országot nyerjen, kötelességének megszegésére ösztönözték, és megígértették véle a Pápanak, (2. Oct. 1465.) hogy kész leszzen, mivel már egyszer magát, 's országát a Pápanak szentelte, nem tsak a Tseh Király ellen hozandó átkot törvényesen végre hajtani; hanem

még a Tsehek, és Törökök ellen is, ha parantsolja, egyszermind hadakozni. Sőt olly kifejezést tett, hogy ő kintelenlégből ereszkedetű arra az eggyezésre, mellyre őtet a György Királlyal tett barátfág, vagy ami több: a sógorfág kötelezte, és hogy hatalma légyen a Pápának őtet ezen szövetségnek tellyesítésétől fölöldözni a). Mihelyt ezen maga kinyilatkoztatása Mátyásnak Rómába jött, azonnal fölöldözött minden Tseheket a Pápa alattvalói kötelességjökötől, és ezen hirtelen tselekedetével nem tsak véres hadakozásokra nyújtott alkalmatosságot; hanem történetből még a Törökök hatalmának további kiterjedésére is, mellynek ő mindazonáltal tsonkítását fölötte óhajtotta. Ezek után 50000 aranyat küldött Mátyásnak a Tö-

---

a) *Nem volt ekkor Püspök Tseh országban, ki a koronát Györgynek fejére tehette volna; mert az eggyik meghalt, a másikat pedig még akkor a Pápa meg nem erősítette Bulla által. Azért kérte Podiebrád Mátyás Királyt, adna engedelmet némelly Püspököknek a koronázás végbe vitelérce. Ez megtett, és a Püspökök véghez vitték a koronázást, minekutánna mind ezeknek, mind a Magyar Királynak fogadást tett volna, hogy híven megmaradna a katolika Anyaszentegyházban. Ha Prdy Úr vélekedésének hitelt lehet adni, Mátyás ebből vett alkalmatosságot, hogy ellene támadjon a hit szegésért, mintha fölbontotta volna fogadását, ámbár híven megmaradt is a Bazileai gyülekezetnek rendelési mellett, és tsak eggyedül ezeket tette elejébe a Római Pápa parantsolatának.*

rök háború folytatására, kérvén egyszersmind öt-
tet, tegye le Györgyöt tronusából, Ezen kívánfá-
gát a Pápának Friderik Tsászár is helyben hagy-
ta, és Mátyásnak jó reményféget adott a Tseh ko-
ronához: mindazonáltal ez mind egyiknek, mind
a másíknak azt a feleletet adta, hogy ő előbb,
mint sem országa Rendjei erről magok ítéletét ad-
ták volna, szándékát ki nem nyilatkoztathatja.
Kedve ellen volt ezen felelet a Pápának, és azért
búsúlni kezdte; mert vette észre, hogy az ő tsele-
kedete több Európai Fejedelmeknek nem tetszene,
nem tsak azért, hogy jó akarói volnának a Tseh
Királynak; hanem mivel már helytelennek kezdék
tartani, hogy a Pápának hatalma légyen vala-
melly Királyt tronusától megfosztani. György Ki-
rály azon panaszolkodott Mátyáshoz írt levelé-
ben, (28. 1466.) hogy a Pápa nem akarta béven-
ni védelmezését vádolói ellen, és azon kívül,
hogy meg nem hallgattatott volna a kirendeltt idő-
nek elmúlása előtt; még meg is ítéltetett, és átok
alá vettetett. Ő az ő ártatlanfágát alattvalóinak
bizonzfág tételével erősítette, és bizonnyal mon-
dotta, hogy a katolikus Tseh felekezetet soha meg
nem szomorította; sőt tisztfégekkel, 's ajándé-
kokkal jutalmaztatta, és más szinte olly érdemes
alattvalóknak elejébe tette. Tovább előadta, hogy
ő néki mindenkor szándéka volt országát minden-
ben boldogítani, mellyet néminémüképpen vég-
hez is vitt. Mondotta azt is, hogy már készülö-
ben volt a keresztényekért hadba menni a Törö-
kök ellen, és kérte Mátyást, mint jó barátját, és
fogadott fiát, fogná néki pártját, 's vinné véghez

a Pápánál, hogy vegye vissza átkát, engedjen újra időt a törvényre; engedje meg, hogy védelmezhesse magát, és mentegető okait fontolja meg.

§. 24.

Erdélyi zenebona.

A Király ugyan inkább akarta volna a Pápa ítéletét fegyver által foganatossá tenni, -mint sem Györgynek kérésére őtet megengesztelni: de egy Erdélyi pártütés kínszeríté őtet most még Tseh országra nézve békeféghben maradni. Az Erdélyiek már régtől fogva gyűlölték a Királyt, mivel jussaikat sokakban sértegette, és rendkívül való adót sarczolt tőlök a Török hadra. Egy bizonyos Vörös Benedek, akár hazája javát, akár tulajdon hasznát tekintvén, fölzendítette a népet, és annyira vette, hogy ez a maga Vajdáját, Szent Györgyi Gróf Jánost Királynak választaná, és arra bírná, hogy a választást jóvá hagyná. Ez egy igen bátor: de egyszersmind vakmerő tselekedet vala; mert Erdélynek akkor se gazdagfága, se belső ereje nem volt elegendő, hogy valamelly Királyt tarthasson különösen, és törvényes Fejedelme, 's más hatalmas szomszédok ellen őtet védelmezhesse. Más tavasszal Mátyás Erdélybe indúlt táborával. (1467) A pártos felekezet mihelyt meglátta seregét a Királynak, oda lett minden bátorfága, és az újj Király, aki egyszerre elhagyatott a maga féléitől, kintelenítettett a Királyhoz folyamodni, és tőle bocsánatot kérni. Ezt könnyen megnyerte tőle, mivel kedves embere volt. Egyáltaljában nem mu-

tatott nagy keményféget a pártosokhoz ; mert minekutánna a Gróf helyébe más két Vajdákat rendelt volna, közönléges engedelmet hirdetett az országban.

§. 25.

Moldva ország lakosinak megaláztatása.

Az Erdélyiekhez mutatott kegyesfégnak az volt az oka, hogy a Király még ezen esztendőben Moldva országot magáévé akarta tenni. Most igen jó alkalmatosfága akadt, hogy Istvánt, a Moldváknak Fejedelmét, ki az előtt alattvalója volt ugyan Magyar országnak: de azután Lengyel országnak meghódolt, haddal megtámadja ; mert Berendek, egy Moldvából kiűzöttetett Herezeg ötet segítőfégül hívta. István Moldva országban, és Beszszarábiában uralkodott, és ravaszfága által mintegy bátorságot szerzett magának ; mivel a Tatórok, Törökök, Magyarok, és Lengyelek hatalma alá adta magát, és mind egyik nemzetel elhitette, hogy csak ő néki volna alattvalója. Mátyás ötet nagy hadi embernek ismérte, és jól tudta azt is, hogy a Moldvaiak mérész emberek ; azon kívül tartományok is olyan vagyon, amelly öket védelmezés közben győzedelmessé teheti ellenfégek ellen. Azért nagyon vígyázva méne seregével. Midőn a határnál lévő nagy erdőhöz érne, vette észre, hogy abban sok fák volnának levágva, és az ellenfég lesben várná ötet: azért meggyújtatta az erdőt, és tüzzel, 's vassal üzte el a Moldvaiakat. Minekutánna itt a szerentse néki szolgált volna, a fő városnak indúlt. A lakosok,

valamerre ment, mindenütt futottak előtte, és némely főbb rendűeket küldöttek hozzá a békefég eránt, nem mintha ezt valóban kívánták volna, hanem hogy hitegetés közben véletlenül rajta üthetnének. A Király Bania a) nevű püspöki várost választá magának, hogy ott a küldettekkel tensesfégben eggyezhetne. De a Moldvaiak 12000 Oláhokat dugtak a közel lévő ismétetlen tájakra, hogy végre hajthassák szándékjokat. Szerentséjére a Királynak egy útas embert megfogtak katonái, ki a lesben állókat látta, és kivallotta. Ez olly későn esett, hogy a Királynak alig lett ideje rendeléseket tenni maga védelmére. Legottan, hogy béestveledett, az Oláhok körülvették a várost, és a sövényt, mellyel fal helyett a város körül volt véve, több helyeken meggyújtották. A Magyarok ugyan a kapukon ellentállottak, és elállották a piaczt is; de az Oláhok útat nyitottak magoknak, és siettek a Püspök házához, hol a

---

a) István 1462-ben a Lengyelek óltalma alá adta magát. A Lengyel historiák meg nem eggyeznek még a régiebb Bonfinius, Ranzanus, és Thúróczy János Magyar történetírókkal is, és azt mondják, hogy István a Moldova országi Vajda Mátyás Királyt Baniából elüzte, és azután is még hív maradt a Lengyelekhez. Ezt az utólsót Kázmér Királynak utóbbi írása megczáfolja: de a nélkül se lehet elhinni; mert István 1470-ben meghódolt a Lengyeleknek, következendőképpen az előtt nem lehetett hatalmok alatt. Több okokat ad elő az említett történetírók részére Práy Úr p. 37.

Királynak, amint ők vélekedtek, kölletik vala lenni. Itt már őket készen várta a válogatott Magyar katonafőnök több próbált hadi vezérekkel. De már akkor a Király nem volt itten; hanem majd vezér, majd közkatona módra az útszán. Tüzes volt a megtámadás, de nem különb ennél a Magyarok ellentállása. Tsak ugyan utóljára is az Oláhok lettek a vesztesek, és a Király megmenekedett a nagy veszedelemtől. A Magyar történetírók bizonyítása szerint 7000 Oláhok, 1200 Magyarok fekdtek halva az útszánokon, és majd egy Magyar se maradt sérelem nélkül. Maga a Király is egy-néhány sebet kapott, melyeket tsak négy esztendő múlva lehetett bégyógyítani, kára pedig olly nagy volt, hogy kinszeríttetne Magyar országba visszamenni. A Vajda egynéhány győzelem jelekkel Lengyel országba futott, és magát hirdette győzedelmesnek. Mindazonáltal mégis írt levelet Mátyás Királyhoz, bánta hívfégtelenségét, és állandós hívfégtét ígérte néki. A Király szüklégesnek íélte, hogy megfelejtkezzen mindenekről, amik történtek, 's megengesztelődött, és hogy a vett kárnak híre ne menjen tovább, a Moldva országai zászlókat, 's más egyéb táborigeszközöket nagy pompával Budán a vár templomában kifüggesztette.

§. 26.

Tseh országai történetek.

Míglen e'képpen folynának a dolgok Moldva országban, a Tseh országai dolgok olly rosz állapotra jutottak, hogy Mátyás azokból méltán hasz-

not reménylhetne. (25. Maj. 1467.) Mert a Pápa semmivé tette mind azon szövetségeket, mellyek valaha György Király, és más keresztény Fejedelmek között tétettenek. A katolikus urak ellene támadtak Podiebrád Királynak, és egy bizonyos Sternbergi Zdenköt tettek ország Kapitányának. György Királynak tsak egynéhány Német országi Fejedelmek lettek pártfogói, akik ő általa szoktak gátot vetni Friderik Tsászár hatalmának, és uralkodásra vágyódó kívánlágának. Ő mindazonáltal mégis hadat mert izenni egy levelében a Tsászárnak, és 1468. ennek tartományiba haddal küldé a fiát Viktorinust. Nem tetszett a Pápának Mátyás Királynak késedelmesége, és úgy vélekedett, hogy az Anyaszentegyház javáért szükséges légyen néki egy munkásabb Fejedelemhez fordulni. Azért már 1465. igyekezett követje által Kázmér Királlyal György ellen szövetséget tenni, és már most ő néki ígérte Tseh országot, mellyet az előtt Mátyásnak adott. Minekutánna a katolikus Tseh urak öszveszövetkeztek, a Pápa parantsolatjából Kázmér Királynak, vagy pedig a fiának köllött a koronát ajánlaniok, és midön ezeknek ajánlása fogatlan lenne, azt tselekedte, hogy a Pruszszussal újjonnan kötötett békeféget mind addig meg nem akará erősíteni, míglen a Tseh katolikusok ajánlására nem állana. Ezen tselekedetnek hamar híre futamodott, és a Német országi Herczegeket úgy föllázzította, hogy ezek egy olly jusnak, mellyel ő egy választó Herczegfégről, amillyen Tseh ország, rendeléseket tészen vala, olly hathatós szóval ellene mondottak, hogy ő ez

után nagyobb vigyázással látta a dologhoz. Kázmér Király a' nélkül sem ijedtt meg, és állhatatos maradt föltételében, vagy azért, mivel igazság szerető volt, vagy pedig mivel a politikát tekintette, melly szerént nem akart végre hajtó eszköze lenni a Pápa ítéletének egy Király ellen; sőt inkább igyekezett egyezést tenni a Pápa, és a Tseh Király között.

§. 27.

Mátyás hadat kezd a Tsehekkel.

Mátyás nem bírt annyi erővel, hogy magát meggyőzhette volna, mint Kázmér a Lengyelek Királya; hanem az uralkodásra való mértékletlen vágyódás, és a nágyobb hírnek vadászása őtet annyira elragadta, hogy Tseh országot elnyerni igen igen kívánná. Az igazság szeretete, mellyet a törvény szolgáltatáskor szokott mutatni, most, amidőn vetélkedő fél lett, megaludtt benne, és meg nem fontolta, hogy György Király mentette ki őtet a halál torkából; hogy fogfágában véle nem tsak kegyesen bánt; hanem még a leányát is néki ígérte; tovább, hogy eszköze volt a Magyar korona elnyerésében; hogy őtet haza menektelekor az országba őrző sereggel kísértette, és azután atyai hajlandóságának jeléül szövetséget tett véle; sőt annyira megvakította vágyódása, hogy minden kötelességéről, mellyel nemzetéhez tartozott, megfelejtkezne, és azon jeles, de még bé nem tellyesített föltételeit, mellyek szerént országot boldogítani akarja vala, az erköltsi tsino-

sodás, a hadi, és gazdasági állapot jobbítása által, félben hagyná, csak hogy Fejedelme lehessen egy olly nemzetnek, mellyen a hitbéli szakadás miatt tsendesfégben, és nagy nyughatatlanfág, 's veszedelem nélkül nem uralkodhatott. A Magyar Rende, mivel egynéhány esztendőfól fogva Mohamed nyugodni hagyá őket, megfelejtkeztek a veszedelemről, mellyben fõrognak vala; mivel nem csak fegyver nyugvást nem kötöttek véle, hanem megvetvén ezt az országok után esdeklõ kevély Fejedelmet, magok ellen ingerelték. Tudták 'ök, hogy országok a sok harczolások által pénzébõl kiürítették, és napról napra nevedekett a zúgolódóknak száma; tapasztalták azt is, hogy ha az õ Királyok több országot bír, az õ hazájok nem lészen elegendõ gondviselés alatt, és a hatalmasbb szomszédok miatt könnyen veszélyre juthat. Mindazonáltal a jó szerentsének képzése annyira ellepte szívöket, hogy nagy hírt, 's talán még prédát is reménylenének Tseh országból, és hogy nem kevesebbet kívánnák Györggyel a hadakozást, mint maga a Király. Ez tehát jól tudván szándékát alattvalóinak, Egerben ország gyülest tartott, és kérdezte a Rendet, ha vallyon el köllene-é indúlni sereggel Tseh országba? a jelen lévök két különbözõ értelemmel voltak: de mivel õ azokhoz állott, kik a hadat kívánják vala, hadakozás rendeltetett, és az chez kívántatott adó megengedetett. A Király nem akarta, hogy országért látszassék hadakozni; hanem, hogy az Apostoli Szék akaratjának, mint engedelmes fiú, eleget tenne. Azért minden írásiban, melyeket

lyeket még György életében közre hotsátott, értelmes kifejezésekkel vítatja vala, hogy ő néki legkissebb szándéka, 's kívánlága se légyen Tseh országot magának elfoglalni. Ezen külsőképpen mutatott szándékát először Protáz Olomuczi Püspökkel, és a katolikus Tseh Rendekkel közlötteleveleiben, (8. Apr. 1468.) amelly mintegy hadi izenetül szolgált; mert ebben jelentette a katolikus uraknak, hogy ő a Pápa parantsolatjára azért jövend-hozzájok, hogy az Utraquisták, vagy eretnekek ellen védelmezze. Ezen írással küldött egyszersmind az Európai Fejedelmekhez is *manifestumot*, mellyben bőven előadta, melly igen szánakodik a katolikus Tseheknek szorongattatásin, melly távúl légyen ő minden tulajdon haszon kereséstől, bizonyos lévén benne, hogy ez az ő Tseh országi hada olly istenes légyen, valamint a Törökökkel való, és hogy a Tseh országi hadakozásból örökre való jutalmát várja.

§. 28.

Békefég a két Királyok közt.

György, mivel meg sem álmodta, hogy Mátyás ő hozzá ellenkező akarattal légyen, még tovább folytatta Friderik Tsászár ellen a hadakozást, és az öregbik fiát Victorinust, Monsterbergnek Fejedelmét Ausztriába küldé az ott lévő földes uraknak védelmére, kik a Tsászár ellen föltámadtak. Ezt akarta Mátyás Király először megtámadni, azért is levelet küldött hozzá, mellyben sokkal más-hangon szóllott, mint sem amaz Európai Fe-

III. Darab.

E

jedelmekhez írt had izenő levelében (manifesztumában). Itt azt az okát adta ellenféges tselekedetének, hogy t. i. ideje volna már egyszer, hogy boszszút álljon a sok erőszak tételekért, melyeket Morva, 's Tseh ország lakosi a Magyar nemzetten elkövettek; tovább: hogy a Tsászárral tett szövetsége, amelly régiebb volna ama György Királyénál, kötelezi ötet, hogy segítségére legyen a Tsászárnak. Tsudálatosnak látszatott Victorinus előtt sógorának ezen maga kinyilatkoztatása; mert az említett ellenféges tselekedetekért már régen elégtétel adattatott, és ezeket nem György okozta, hanem némelly Magyar országban letelepedett Tsehek, részszerént pedig maga a Tsászár, kinek mindazonáltal védelmezésére mostan fegyvert fogni látszatott. De még a Tsászári szövetséget se lehetett régiebbnek tartani a Tseh országinnál. Vette tehát észre, hogy ő néki valóságos szándéka legyen a Pápa akaratját tellyesíteni, és az attyát letenni tronusából. Azért sietett megírni az attyának Mátyás szándékát, de egyszersmind próbát is tétetni véle, ha vallyon Mátyást írásba foglaltatott okok által nem hozhatná-e tsendeslégre. Mind ezek haszontalanok lettek Mátyás előtt. Mert ez, minekutánna a Pápát, és Római Tsászárt a megígért segítségért kérte volna, Laab mellett Ausztriában táborba szállott, Morva ország széleinél. György Király sietett elejébe menni, és táborához közel seregével megállapodott. Tsak nem mind a két sereg egy számmal volt: de a Magyarokéban számosbb lovasfág, a Tsehekében pedig számosbb gyalogfág találtatott. Mind

a két Király tanúlt híres hadi vezér vala, és tudta mindenik, hogy az első ütközetnek szerentsétlen kimenetelétől függ jövőendő védelmezésének, avagy megtámadásának állapotja. Azért mind a ketten kerültek az ütközetet. Mivel a két sereget csak a Teja vize választá el egymástól, gyakorta megesett, hogy a két Király egymást meglátná, utóljára beszédbe eredtek. Ekkor György megmutatván, hogy Mátyásnak ipa, olly hathatósan szívére szóllott, hogy ez egészen meglágyúlna. Erre olly ajánlásokat tett, mellyek Mátyásnak reményfég fölött hasznosok voltak; mert azt fogadta, hogy végét szakasztja a Tsászárral lévő hadakozásnak, és valami károkat okozott néki, az Esztergomi Érseknek ítélete szerént, mind helyre fogja állítani; hogy minden egyházi jószágokat visszaad a katolikus Tseheknek, és az úgy neveztetett Utraquista felekezetet elnyomja; megfizet minden hadi költséget néki; véghez viszi a Morva országi Rendeknél, hogy ő érte kezések legyenek, és szabadlágot ad nékik, hogy lemondhassanak az eddig mutatott engedelmesfégről, hogy ha ő a békefég pontjait meg nem tartja. Minekutánna Mátyás ezekre reá állott volna, barátlagosan elvált tőle, és úgy tetszett, hogy már nem kíván többé hadakozni. (1468.)

§. 29.

Mátyás megszegi a békeféget.

Nem ollyan nagy volt Mátyásban a betsültre, és urafágra való vágyás, hogy egészen megaludta

volna benne a barátság, 's háláadófág: annak-
okáért a képpen tselekedett most is, valamint
utóbb más alkalmatosfágokkal szokott tselekedni.
Ő most jó barátja maradt hajdani jótévőjének,
és eltökéllette magában, hogy nem sértegeti töb-
bé, hanem még inkább szolgál néki. De ezen jó
lelkülege, és eltökélt szándéka füstbe ment,
mihelyt a Király eltűnt szeme elől, és megint
helyt adott tulajdon hasznára czélozó kívánfágai-
nak. Mert alig ment a sereghez vissza, már is
megbánta, hogy el hagyta magát záratni a Tseh
koronának megnyerésétől, és föltette magában,
hogy ezt az eggyezést semmivé teszi. Talált is
nem sokára egy színes okot. Mivel a Morva or-
szági kezesek nem jöttek elő annak idejében, te-
hát hozzá fogott a tsatázáshoz. György az élésnek
szük volta miatt kintelen lett hátrább menni,
mellyre Mátyás Znoim mellett béütött Morva or-
szágba. Nem volt ugyan hihető, hogy előbb me-
hessen mindjárt; mert az Utraquisták, vagyis
Huszszíták sok várakat bírtak a hegyeken, erős;
és bátor férjfiak voltak, és mintegy megáltkodá-
ással hadakoztak, tudván, hogy elnyomattatáso-
kat vallásbéli tanításoknak semmivé tétele fogja
érni, melly nélkül nem hitték, hogy idvezülhes-
senek. Mindazonáltal Györgynek mégis igen ve-
szedelmes volt az ő állapotja; mert egy külső or-
szági frigyese sem volt, és félhetett, ne talántán
utóljára minden szomszéd Királyok országára ro-
hanjanak, és népeiknek sokaságával az ő kevés
számú táborát árvíz módjára elborítsák. Ez a
gond vitte arra őtet, hogy Kázmér Király egy-

gyik fiának Tseh országot ajánlaná, hogy ő általa visszaverhesse Mátyást Magyar országba. Ugyan e' végre akart maga is béütni Magyar országba. De úgy zárva talált minden bójárásokat, hogy lehetetlen lenne néki azokon általhatni. Mátyás Király Victorinust kiverte Morva országból, Bruna, és Olomucz várában, mint Tseh ország helytartója, a Rendektől hódolást kívánt, és ennek meglétével Német Brod mellett Tseh országba ütött. Itt a Vashegyek alatt följebb méne, és Semtessi mellett béállott egy nagy erdőbe. Mihelyt ennek közepét érte, az e' végre rendeltetett szénégetők a már az előtt befűrészeltetett fákat ledöntötték, és a Király, midőn ingyen sem vélné, magát seregével együtt György Király hatalmában találta, aki előállott egész táborával. Itt lehetetlen volt néki magát általvágni, azért álnokfággal igyekezett utat nyitni, ígérte tudniillik Györgynek, hogy, ha most elereszti őtet, illy nagy lelkűségéért hálaadófágát fogja mutatni, és híven megtartja fogadását, azért kieresztette. De ő ismét megszegte fogadását, Morvába ment, ezt a Markgróffágot Spilberg váráig elfoglalta, Rosenberg Jánost, aki egy volt György Királynak hatalmasbb követői közül, maga részére húzta, és az ősznek végén Posonyba ment, hogy a Rendektől új hadi költséget nyerjen a hadnak folytatására; mivel eddig a Pápától ígért hadi költségek meg nem érkeztek.

*Szövettség a Tsászár, és M. Király közt
Podiebrád ellen.*

A Tsászár sokkal köteleles volt Mátyás Királynak; mert ez nagyon tágitott szorongatásin, azon kívül is részes akart lenni György Királynak lenyomatásában, részszerént a katolika hithez viseltett buzgóférgából, részszerént önnön maga hasznának tekintetéből. Mert már egynéhányszor György annyira hozta ötet, hogy kevésben mulla el, hogy meg nem fosztatna Tsászári koronájától. Azért bizonyos hadi költséget rendelt Mátyásnak Ausztriából, egyszersmind Tseh országot is örökre néki ígérte, mihelyt kiüzi onnan Podiebrádot. A Király is ellenben olly fogadást tett a Tsászárnak, hogy maradékira haggya országát, hogy ha magának férjfiú gyermeke nem maradna, és a Tsászár kívánfága szerént szövetféget ajánlott Kázmér Lengyel Királynak, mellynek állandós föntartására az eggyik leányát magának akarta venni feleférgül, a másikat pedig a Tsászár fiának Maximiliánnak köllött volna elvenni. Ezen ajánlás nem tetszett Kázmérnak, annál inkább, mivel ö magát tartotta Magyar, 's Tseh ország törvényes örökösének, és az ehhez való reményfégenek majd minden órán leendő bétellyesedését nem akarta leányának egy új, és ismételten házhoz való házasítása által kezérol elejteni. Azért elő se hozta a házasfág állapotját, az ajánlott szövetféget pedig azon okból nem fogadta el,

Amivel a Szepesfégi zálogos jószágainak raboltatásáért néki mind eddig elégtétel nem adatott: azon kívül, mivel Mátyás a Moldva országi Herceget is tőle elidegenítette. Az esztendő végén Friderik Rómába méne, és a Pápánál Mátyásnak tett ígéretéről megfelejtkezett; mert azt kérte a Pápától, hogy engedje meg egy Bulla által, hogy a fia Maximilián Magyar, és Tseh országnak örököse lehessen. Ez kedve ellen volt a Pápának, és azért abban maradt. A Király is hírt vett Friderik szándékáról, és mind azért, mind a segedelem pénznek meg nem küldéséért úgy fellobbant, hogy a pártoskodó Stájer uraknak ő ellene pártjokat fogná. De ez az egyenetlenség nem sokáig tartott; mert hogy mind a két Fejedelemnek az volt a célja, hogy Györgyöt elűzzék, hamar megegyeztek egymással, és most már Mátyás maga kényszerítette a Stájer szövetségeseit, hogy a Tsászárhoz, mint urokhoz engedelmesléggel viseltessenek.

§. 31.

Mátyás Tseh Királynak koronáztatik.

Más esztendőn a Király Spilberg várát is megvette, onnan Olomuczba ment, és a Morva országi Rendeket egybe gyűjtötte. (13. Febr. 1469.) A Rendek azt kívánták tőle, hogy vegye föl Tseh ország Királynak titulását: de ő még most ezt nem akarta tselekedni. Sternbergben György Királyhoz méne, és egy esztendőbéli fegyver nyugvást tett véle, ahol Györgytől Tseh ország örökösévé tétetett; úgy mindazonáltal, hogy védel-

mére légyen a Huszszitáknek, és engesztelje meg a Pápát nékik. Ezen eggyezés a Tsászárt, a katolikus Tseh urakat, és a Pápa követjét haragra gerjesztette, és mivel az utolsó helytelennek állította azt, azért, hogy a Pápa engedelmé nélkül ment volna véghez egy eretnekkal: megszegte, és Olomuczban magát Tseh, és Morva ország Királynának választatta, egynéhány nap múlva a koronát Bruna városában fejére tétette, (3. Maj.) és végre Boroszlóban, mint Sléziának, és Luzáciának Fejedelme, a hódolást elfogadta. Ezt az új hit-szegést György kintelen lett elszenvedni, mivel erőtlenebb volt, hogy sem véle ütökzetre mehetett volna. Victorinusz ugyan kezdé pusztítani Morva országot: de megfogattatván, Posonyba rabfágra vitetett. Henrik, az ifjabbik fia Györgynek, Sléziában, és Luzáciában szerentsébben hadakozott, és Mátyás Királyon Hradistie mellett Morva országban győzedelmeskedett. De csak hamar új erőre kapott Mátyás, és Henrik seregét megverte. De azért ez mégis erős karba helyeztette magát a jövő télen.

§. 32.

*Vladiszláv Herczeg'választatása. Török
rablások.*

A gyűlölségnek, és állhatatlanságnak annyi példája után vette észre György a véle tartó Utraquistákkal eggyütt, hogy ő magának bátorfágot, és nyugodalmat Mátyástól nem ígérhet. Annak okáért föltette magában, hogy ez után jobban hoz-

zá lát a Lengyel Királlyal teendő egyezéshöz. Ezen szándékának végben vitelére azonnal talált alkalmatosságot; mert egy Rómába indult Lengyel követ hozzá jött. Ez némelly előadatott föltételeket azonnal helyben hagyott, és azután megjelent az Utraquistáknak gyülekezetében, mellyben Vladisláv, a Lengyel Királynak öregbbik fia Tseh ország örökösévé választatott. Ezen választást Kázmér világos szóval el nem fogadta ugyan; mert néki nem tetszett, hogy némelly föltételekkel a választás nem volt egybe kaptsolva. Mindazonáltal mégis követjére reá bízta, hogy ezen választásra kérjen a Pápától megerősítést. Ez már Rómában lelta a katolikus Tseheknek küldöttjeit, kik a Pápától erősítést vártak Mátyásnak koronáztatására, és vélök pörbe eredt a választásnak törvénytelenége felől. Ezen történeten a Pápa nagyon felháborodott, mivel ő mind a két Királynak oda ígérte volt Tseh országot, és egy, vagy más részre nem hozhatott ítéletet, ha tsák magát gyalázatba nem akarta ejteni. Annakokaért sietett őket elküldeni, ígervén, hogy ő maga megvizsgálhatja követ által a választást Tseh országban. Még veszedelmesebb lett a Pápa állapotja, midőn látná a Törökök erejét nevelkedni. Mert a veszedelmeknek eltávoztatására szükséges volt néki mind a két Királynak barátsága. Mohamed hasznot akarván venni a Tseh háborúból, parantsolá a Bosnyák országi Azambég Basának, aki egy Német országi renegát vala, hogy raboljon ki egész Olasz országit minden tartományokat. Ez minekntánna Horvát országot, és Karnioliát kipuస్తိ.

totta volna, Olasz országnak indúlt, melytől már nem is volt egy napi járó földnél tovább. Mivel most olly szerentsés lett, hogy előbb, mint sem az Ausztriai sereg kiállhatott volna ellene, sérelem nélkül háza mehetne, négy hónap múlva ismét útnak eredtt, Horvát országot egész a Szávaig porrá égette, és gyilkosfág, vagy rabfág által lakosítól megfosztotta. Igyekezett ugyan még Slavoniába is általmenni: de a Zágrábi Káptalan, és a városi lakosok, 's a Száva vizének kiáradása meggátolták. Mivel igen kegyetlen volt, és nagy ellenlége hajdani keresztény attyafiainak; nem tsuda, hogy rajtok olly iszonyú kegyetlenségeket követett el; mert tsak első kijöveletekor legalább 35000 embert megfosztott vagy életétől, vagy szabadságától.

§. 33.

A Magyarok kedvetlensége. Tseh háború.

Ezen Török Basa kegyetlensége fölnyitotta sok Magyarok szemeiket, hogy látnák, melly igen káros légyen a Tseh háború mind nekik, mind hazájoknak. Mindjárt a Török pusztítások után visszajött Mátyás az országba, és újj adót kért a Tseh háborúnak folytatására. Mivel ő kevélyen szokott parantsolni, és az utolsó ország gyűlésének rendelései ellen azokat, akikről vélte, hogy az ő tekintetét kisebbítenék, keményen, 's kétszeresen megbüntette, senki sem találkozott, aki az adó miatt nyilván ellene mert volna szólani, azért a Rendek engedtek kívánfágának. Ő azt vél-

te, hogy elegendő bátorfágban volna személlye, és nem légyen mit félni azon kedvetlenfégtől, melyet a minap némellyek nyilván valóvá tettek, tehát ismét Tseh országba méne, és sok ideig föl's alá járt seregével Deutsbrod táján a' nélkül, hogy Györggyel, aki oldalaslag késerte seregével, ütközetbe ereszkedne. A dolognak kimenetelle megmutatta, hogy ő Báróinak szándékát elegendőképpen ki nem tanulta; mert némellyek közülök, de különösen János, a bölts Esztergomi Érsek, és ennek atyafia, a Pétsi Püspök készültek ellene pártot ütni, és már most eltökéltették magokban, hogy a Lengyel országú Herczeget tesszik Királynak. Kázmért, a Lengyelek Királynak ugyan egy Római követ meglátogatta, de nem a' végre, mint a Pápa ígérte néki, hogy a Tseh országú való jussát megvizsgálja; hanem hogy javasolja néki, hogy vállalja magára György Királynak élüzését, azután az egyik leányát feleségül adván Mátyásnak, Tseh országú való jussát engedje néki. A Pápa követjén kívül megjelent még egy más is a Tsászártól, kinek kötelessége az volt, hogy a Tsászár, és Király magzati közt házasságot szerezzen; György ellen pedig szövetséget kössön: de egyik olly keveset nyert követtségével, mint a másik. A Tsászár ezt boszszúfágból tselekedte, mivel Mátyás eggyesféget tett Györggyel, és ugyan azért a Német országú Rendek Bétsben reá nem bírhatták, hogy a Királynak megbéküljön. (1470.) Némelly Tseh Huszita urak reménylven, hogy a hadat Mátyás Királynak jó móddal félben hagyathatnák, arra kérék,

hogy aminémű jussa volna Tsch országához, azt a Német Rendekre bízna, és azoktól várna e' felől ítéletet; amelly pör pedig maga személyét illetné, azt György Királlyal kettős viadal által végezné el. De küldöttjeik bé nem eresztettek, és a Király minekutánna megértette volna jövedelekek okát, azt mondotta, hogy ő a Német Rendektől személy válogatás nélkül való ítéletet nem várhatna, mivel némellyek közülök Györgynek nagyon pártját fognák, mindnyájan pedig a Tsászárnak kedveznének. Ami a kettős viadalt illeti, erre ő néki, úgymond, semmi szüklége niatsen; mivel ő nem azért fogott fegyvert, hogy magáévá tegye Györgynek országát, hanem mivel ellenfégjök volna az eretnekeknek, vagyis Utraquistáknak. Ez után György a Magyar Rendekhez fordult, és panaszt tett Királlyoknak hálaadatlanfágáról, 's megbékélhetetlenségéről. Levele olly foganatos lett a párttűtéshez készülö rész előtt, hogy eddig titokban tartott szándékaikat nyilván valóvá tennék. Ezt értvén Mátyás, úgy megrettent, hogy Znoimnál Morva országban megállapodna, és valóban szándékozna Györggyel megbékülni. Állapotja nem ollyan jó volt, amint az eddig valóhadi szerentséből várhatta volna. Mert György Király nem hagyta továbbra terjedni hatalmát Tsch országban, és még több esztendeig kínszeríthette ötet pénzének, és katonáinak haszontalan vesztegetésére. A Sléziabéliekkel magát elútáltatta; mert a rosz pénzt nálok forgandóvá tette. A Lengyel Király is óltalmazó szövetséget kötött ellene a Tsászárral. A Bosnyák országi Törökök Dalmáciát,

Horvát országot, Friault, Stájer országot Zágráb tájával egyetemben fölégették, és Szabátsot a Száva mellett széljelhányták. Ez által még nagyobb lett az ügyefogyott Horvátoknak, Slavóniabélieknek, és Magyaroknak titkon ellene forral mérge; maga a Pápa általlátta, hogy ő néki a keresztes sereget nem a keresztyenyekre; hanem a Törökökre költetik fordítani, ha békefégyben akar maradni Apostoli székében. A Római kintstár úgy kiüresedett, hogy 18000 aranyból többet belőle adni nem lehetne, mellyet a Pápa sok mentegetések közt egy szentelt sisakkal, és karddal a Királynak általküldött. Kázmér a Lengyelek Királya hajlandónak mutatta magát az Utraquistáktól előadatott czikkelyeknek elfogadására, és már annyira hozta a Pápát, hogy ez bizonyos föltételek alatt vissza akarná venni átkát, és Györgyöt minden Utraquistákkal együtt az Anyaszentegyház kebelébe fogadni. Illy formán Mátyást az a kár érhetne volna, hogy a katolika Anyaszentegyházért tett buzgó szolgálatja jutalom nélkül maradjon, és a gyalázaaton kívül, mellyet ennek a nem nagy hírt érdemlő hadnak maga kárával leendő végezetével nyert volna, még azt a kárt is szenvedte volna, hogy haza jövele után erőtlen, és kedvetlen nemzetet uralkodna, amelly nem ő néki; hanem egy hatalmas szomszéd Fejedelemnek szánta koronáját. Illy rossz állapotból hogy kivergödhessék, megígéré Györgynek, hogy az elfoglalt tartományokat visszaadja, a fiát Victorinust szabadon ereszti, és ezt, vagy ennek az ötsét Henriket teszi Tseh ország örökösévé maga után, ha a Tseh

Rendek ötöt neveznék Királynak. (Febr. 1471.) Ezen ajánlás hogy annál foganatosbb lenne, nagyon adakozó kezdte lenni a hatalmasbb Utraquistákhoz, és mivel György is nagyon hajlandónak mutatta magát, reménylette, hogy célját elérheti. De a Lengyel követek találtak benne módot, hogy semmivé tegyék Mátyás munkálkodását. Hamar ez után Györgyöt vízi betegség érte, és sírba döntötte. (22. Mart.) Ezt hallván Mátyás, megkönyvezte illy nagy embernek halálát; noha kevésse előbb annak megöletésére pénzen gyilkost fogadott.

§. 34.

A Lengyel országi Herczeg Vladiszláv Tseh ország Királyává választatik.

György halála nem tett változást Mátyás Király széljében; mert mivel mindenkor azt vitatta, hogy ő nem Györgygyel visel hadat az országáért, hanem az Utraquistákkal a katolika hitnek föntartásáért; még ez után is fegyverben maradt. Mindazonáltal mivel hihető volt, hogy az Utraquisták a Tseh koronának katolikus örökösi közül választanak egyet Királlyá, és ezt a katolika felekezet is helyben hagygya: meg nem határozhatta magát, ha vallyon hasznosabb lenne-e erővel fogni Tseh ország elnyeréséhez, vagy szelídség által nyitni magának utat az Utraquistáknál? Midőn a mellette lévő Tsehekkal tanátskozna, majd mindnyájan az erőszakot javasolták, ugyan azért Morva, 's Slézia országban, és a közel lévő Tseh szé-

leken magát ismét ellenkező módon viselte. Ezen tselekedetével megvesztegette Sternberg Zdenkónak okos, és bölts rendelését, melly által a voksokat ő reá fordította; az Apostoli követnek, Ferrára Lőrincz Püspöknek szokatlan hevesége pedig, aki előre átkot hozott mind azokra, akik nem Mátyásra voksolnának, egészen semmivé tette. Mert a Tsehek, kik a szabad választást mindenkor megtartották, annyira fölzúdultak, hogy a Kutenbergi gyülekezeten (19. Maj. 1471.) nagyobb részént a Lengyel orszagi Vladiszlávhoz hajulnának; egy kisebb rész Albert Saxoniai Hercegre; Mátyás Királyra pedig éppen kevesen voksolnának. Albert ugyan vitt egy sereget Prágába: de mihelyt Vladiszláv egy nagyobbbal indulni kezdett, ott hagyta a várost, és a koronához való jussát többé nem kereste. A Pápa követje szükségességnek tartá, hogy föltétele mellett még tovább is megmaradjon. Annakokáért egykor a mise alatt kihirdette, hogy egyedül Mátyást kölletik Tseh ország törvényes Királyának ismérni, és a katolikus uraktól tett előbbeni választást a Pápa nevében megerősítette. Egyszersmind Sixtus Pápának két Bulláit kihirdette, mellyekben a Tsehek, Sléziabéliek, Luzáciabéliek, és Morva országiak már első Martiusban felöldattak azon esküvés alól, mellyel az előtt Vladiszláv hívfégére magokat lekötelték, azt az okát adván, hogy ez az Anyaszentegyházhoz viseltetett engedetlenfége által, mivel nem akart György ellen harczolni, semmivé tette választatását. Az Egyházi Rend ugyan ez által Mátyáshoz hajúlt: de a világi urak olly nyilván

kezdének ezen tselekedetért zúgolódni, hogy a Pápa, tsak hogy letsendesíthesse őket, megígéré, hogy mind a két Királyoknak választását az Egyházi törvény szerint még egyszer megvissgáltatja.

§. 35.

Némelly Magyarok Kázmért választják Királynak.

Kázmér a Lengyelek Királya mind a Tseheknek, mind a Magyaroknak ajánlását elfogadta, és az öregbik fiát Vladislávot Tseh ország Királynak, Kázmért pedig, az ifjabbikat Magyar országnak rendelvén, mind a kettőt hadi sereggel küldé a kirendelt országoknak elfoglalására. Magyar országot Vitéz, az Esztergomi Érsek, Cesinge János a Pétsi Püspök, és még más egynéhány pártos Magyarok ajánlák Kázmér Királynak. Mert a sok pénz zsarolás, és erőszak tétel olly nagy volt, hogy sokan a Király ellen forralt mérgeket már többé titokban nem tarthatták. Az Érsek ugyan, és a Püspök azon kívánfágtól ösztönöztetvén, mellyel a Magyarok közé általok béhozott tudományokat továbbra terjeszteni igyekeztek, sok ideig tartóztatták magokat, annál is inkább; mivel a Királlyal együtt köz akarattal dolgozván a tudományoknak előmozdításán, véle szoros eggyesfégben voltak. De a Király olly keménnyen bánt velök, hogy magokat kinteleneknek látnák kötelességök megszegésére; mert ő nyilván beszéllette, hogy az Egyházi Rendnek fölösleg való jószágát el költetik venni; mivel az által vetemednék olly sok
roszra,

részre, amelly azon időben rajta olly annyira elhatalmazott; sőt ugyan az által nevekedik annyira hatalma, hogy támadásokat gerjesztessen. Végre hozzá is fogott ezen ítélet tellyesítéséhez, és a Püspököktől, 's jószággal bíró klastromoktól a tizedet, és a nagy jövedelmű jószágokat más egyéb jussokkal együtt elvette; különösen pedig megtiltotta az Esztergomi Érseknek a tizedet, mellyet eddig szedett vala a korona jövedelméből, és a bányákból. Erre ő néki sem az ország Rendjeitől, sem egyéb honnan hatalom nem adatott, és az Egyházi Rendűek nem voltak kötelesek azt békével elszenvedni, mivel ők hivataljoknak fölvételekor esküvéssel fogadták mind azoknak megtartását, valamellyeket egyházi jószágnak neve alatt kezekhez vettek. A Pápa nem adott helyt panaszzaiknak; mert ő, vagyis inkább a Magyar országi követje megengedte a Királynak, hogy annyit vehessen az Egyházi tizedből, 's más egyéb jövedelmekből magának, amennyi szükséges lészen az Eretneknek; és Törököknek megzabolázására; noha a Királynak leginkább azért köllött az Utraquisták ellen hadakozni, mivel ezek egynéhány szűklégtelen egyházi fundatiokat elfoglaltak, és azokat a koronának, és némelly hatalmasbb uraknak adták az országban. Az Esztergomi Érseknek külömbféle erős várai, és elég gyakorlott katonái voltak, azért a Király erejének jó ideig ellent állhatott volna; föltette tehát magában, hogy a trónt tróffal üti, és Kázmér Herceget Magyar országba hívja. Ez azonnal Magyar ország örökös Királynának kezdé magát nevezni.

egy levelében, Mátyást pedig ország *Usurpatorá-*nak, és néki hadat izent. Ez után tsak hamar béjött az országba, és egész Eger váráig nyomúlt. Azon időben az öregbik Herczeg Vladiszláv Krakóból Tseh országba indúlt, és előre levelet küldött Mátyáshoz, mellyben jelentette, hogy ő már megindította seregét Tseh ország elfoglalására, mellyet annya testvérjének, vagyis Vladiszláv Királynak halála után Podiebrád György törvénytelenül magáévá tett; most pedig, midőn ennek halála történt volna, ő akarná hatalma alá venni. Azon kívül azt írta, hogy szükség volna Mátyást azért megbüntetni, mivel megengedi a Törököknek, hogy Magyar országot pusztíthassák, és nagy előmenetellel dolgozhassanak a keresztényfég kiirtásán.

§. 36.

A pártosok letsillapodnak.

Mátyás ezeket hallván, Magyar országba sietett, hogy Budán ország gyűlést tartván, (21. Sept. 1471.) szelídfége, és adakozása által a Rendeknek kedvöket megnyerhesse. Ezek előadták panaszikat, és ő mindenben tellyesítette kívánfágjokat. Megengedte, hogy a Nemeseket megfogattatni tilalmas légyen, és azt ígérte, hogy a várakat egyedül született Magyarokra, nem különben a vármegyéket Magyar nemesekre bízza; a törvényes vizsgáltságoknak, 's ítélet tételeknek rendjét meg nem gátolja; némelly alattvalóknak rendetlen tselekedetét, kik eddig kerülván a világi, vagy egyházi törvényszékeket, Rómában ítéltették meg pa-

naszikat, halállal való büntetés alatt megtiltotta; fogadta, hogy ez után a hadra kelést azon mód szerént fogja rendelni, amint Zsigmond Tsászár idejében szokásban vala, minden jószágokat, melyek nem az ország Rendjeinek ítéletével vétettek a kamarához, harmincz nap múlva visszaadhatja, kilencz veszedelmes nemesek rabló várait elhanyagoltatja, és a papi Rendnek az adót még tovább is elengedi. Ezek után sokaknak, akiknek állandós hívfégéről kételkedett, jószágot ajándékozott, és ezeket állandóvá tévén a hívfégben, Nyitrához ment seregével, ahol már akkor Vladisláv táborot vert. Késérői ötet kegyelméért égis magasztalták, melly által engedelmesfégre hoztak sok pártosokat, kiket ő maga kegyesféggel, és nyájaságával igen megnyert. Kik midőn azon ditsőféggel névről emlékeznének, mellyet ő vitézfégével, 's tudományával az egész nemzetnek szerzett más országokban, rövid idő alatt annyira hozzá édesedtek, hogy elfelejtkeznének minden sérelemről. Ez által egyszerre eltűntek Kázmér táborából az ő követői. Azért midőn Nyitrához jutna, Mátyás nem találta olly nagy sereggel az ellenféget, mint amilyennek lenni hallotta; hanem csak kevés külső országiakból álló középszerű tsapatot, melly az ő elérkezésekor oda hagyván sátorát, a várba futott. Ezekből is sokan általszöktek, mivel a vezérjök Kázmér Herczeg zsöldjokat meg nem adhatta, melly által annyira megfogyatkozék ereje, hogy setét éjszakán sok veszedelmek közt kiköltözvén a várból, sietve menne vissza hazájába. Azonnal, hogy ezt a Király megértette, parantso-

Iá némelly vezérjeinek, hogy a várat ostromolják, maga pedig Budára viszzatéré. Itt némellyeket a pártosok közül keményen megbüntetett: de ezeknek fejét, tudniillik az Esztergomi Érseket jó módal költetett megnyernie; mivel még mind eddig várait, 's katonáit megtartotta. Némelly Bárók, kik különösen kívánták a békeféget, semmit el nem mulattak, hogy a Királyt megengesztelhesék az Érsekre nézve, és ezt olly föltételek alatt vitték véghez, mellyek az Érseket májd hogy nem hasonlóná tették a Királyhoz. (19. Dec. 1471.) Az Érsek megígérte ugyan, hogy két várait elrontatja, és megnyeri a Lengyel Herczegtől; hogy vigye ki Berzenczéből, és Nyitra várából katonáit. Azt is fogadta, hogy szüklég idején megnyitja maga várait a Királynak: de a Király kintelenítetett a korona, és a bányák jövedelmének tized részét, nem különben két elrontatott klastromokat néki engedni. Mind a ketten fogadták egymásnak, hogy egyyik se vigyáz ez után a rágal-mazásokra, mellyekkel egyyik rész a másik előtt illetetne; hanem egymásnak ki fogják nyilatkoztatni mind azokat, akik igyekeznének egyyiket a másiknál gyanúfágba hozni, és egyáltaljában minden ellenfég ellen költsönös segfűféget nyújtnak. Az Érsek megismérte, hogy tartozik hívféggel lenni hadi időkben; végre a Királynak hatalma léssen ötet jövendőben engedetlenfégéért pénzzel, avagy más módon büntetni; mindazonáltal feje, vagy személye ellen ne vétene. De a Király ezt az utólsó föltételt, ámbár ez egy régi jussa volna az Érseknek, azonnal fölbontotta. Mert mihelyt

az Érseket hatalma alá keríthette, megfogatván, kényszerítette, hogy Esztergom várát mind addig az Egri Püspökre hagyja, valameddig vége nem szakad a Lengyel hadakozásnak. Ezt minekutánna megnyerte volna tőle, újra megfogadta, hogy visszatérít minden elidegeníttetett jószágot az Érsekséghez. De az ebből semmi hasznot se vett; mert hamar azután, hogy a Vissegrádi foglágból kiszabadult, meghalt. (1472.) A néennyének a fia, a Pétsi Püspök kifutott az országból, és ez is más esztendön meghalt. Midőn Kánonokjai félelemből nem mernék eltemetni, azt a feleletet vévék a Királytól, hogy temessék el, mivel ő néki egyedül tsak az élökre volna haragja, nem pedig a halottakra. És mivel külső országokban hírt szerzett tudománya által hazájának, emlékeztető oszlopot is állított néki, ami több: még versekbe foglalt elmés gondolatjait is öszveszedette, 's közre botsátotta. Vitéz halála után Alemannus, más- képp Beckenschlager Jánost tette Esztergomi Érseknek, aki Sléziában egy mesterembertől származván, idővel bölts, és nagy udvari emberré lett: de utóljára rosszal fizetett jótévőjének. Mert minekutánna a Király eszközlése által Kardinális kalapot nyert volna, kezdé gyűlölni jótévő Fejedelmét, amint látszik, irigységből egy Minorita szerzetesért, kinek a Király szinte Kardinálishi tisztiséget szerzett. Ő három esztendők után nagy kintsel, és sok titkos udvari dolgokkal általszökött a Tsászárhoz, a Királynak akkori legnagyobb ellenfégéhez.

§. 37.

Viszátkodás a Tsászár, és Király között.

Alig halt meg György a Tsehek Királlya, máris megújult a Tsászár, és Magyar Király között a viszátkodás, hihető azon okból, mivel a Tsászár nem akarta Tseh országot néki engedni; noha a Pápa Bullájának kihirdetésekor a Tsászár követje ötet Tsehek Királlyának isméré. Még egy más terhes kötelesség is faggatja vala a Magyar Királynak szívét, mellyre kintelenfégből kötelezte magát a Tsászárnak, és mellynek terhe alól örömet kimenekedett volna, tudniillik: hogy meg né házasodjék, hogy így az örökség Magyar országban bizonyosan a Tsászárra maradhasson. Mivel a Tsászár majd mindenkor ujjat vont az Ausztriai Rendekkel, talált a Király ezeknek védelmezése által olyan módot, mellyel kedvetlenféjét véle észre vétethesse. Ezen kívül még károsbb eszközökhöz is fogott, annak gyötrésére; mert fölfegyverkeztetett egy tsapat keresztes katonafágot, mellynek mivel sem a Török ellen nem akarta hasznát venni, sem pedig néki ingyen fizetést adni, és ezek már rablással készültek eledelt szerezni magoknak, őket a Tsászár tartományiba küldötte. Ezek olly pusztításokat követtek el Ausztriában, hogy a Tsászár, tsak hogy mentül előbb kitakarodjanak, a Király barátságát keresé, és nem kötelezván többé ötet az özvegyfégre, Tseh országot újjra oda ígéré néki, tsak hogy, mivel parantsolatjára ki nem indulának, erővel üzze ki.

Ezt a Király megtselkedte. Ez után Victorinus Herczeget, György Király fiát szabadon botsátotta, és véle Sléziába indúlt. Minthogy Victorinus hív maradt hozzá, és sokat ért az Utraquistáknál, kezdé a Lengyel udvar félni, ne talántán Mátyás, valamint Kázmérral tselekedett, Vladislávától is a jóakarókat elidegeníttse; azért fegyvernyugvást kért, mellyet tsak ugyan meg is nyert egy esztendőre. (31. Mart. 1472.) A lengyel ország Rendek ezt tsak négy hétre akarták tenni: de Kázmér, és ennek két fiai azt a jövő esztendőnek Majus hónapjáig vitték, azután annyira bírták a Rendeket, hogy ezek tellyes hatalmat engednének a békefégnek tökéletes véghen vitelére. Ez valamennyire a Pápa ösztönözéséből lett meg, aki nagyon óhajtá Lengyel, Magyar, és Tseh országban a békefég helyre állítását; mert a Törökök mindenkor közelebb, 's meg közelebb mentek Olasz országhoz; és ameddig Mátyásnak más felől lennének dolgai, addig nem lehete reménység azoknak visszszanyomattatásához. Az eggyezés Neiszban kezdődött Sléziában, a Pápa követjének Bembo Markusnak, aki Patriarkája volt Aquiléának, közbenjárása által. De Mátyás seregének Morva országban való tsatázási által sokszor megakadályoztatott. Az előbb említetett keresztes katonák, kiknek nagyobb része Lengyelekből állott, Magyar, 's Lengyel ország szélein Mandragora, és Bukanecz várait elfoglalták; de a Király kiverte mind a kettőből őket, a nemeseket haza küldötte, a nemteleneket pedig maga serege közé kiverte. A jövő tél elején hat ezer Magyarokat Len-

gyel országba küldött, akik Smigrod, és Múšina várait megvették. Ez a szerentse siettette a békefőnek mentül előbbi megtételét a), mellynek mind a két Király Lublyóban magát aláírta. (1474.) Mátyás fogadta, hogy visszaad minden elvett helyeket a Lengyeleknek, és három esztendeig fegyver nyugvást tart Tseh országban. A versengéseknek, mellyek bizonyos zálogban bírt jószágok miatt, nem külömben a Moldva, és Oláh országi elsőfőért támadtanak, végben szakasztására az rendeltetett, hogy más őszszel a két ország-béli Rendek vizsgálják meg, és tegyenek azokról ítéletet; Moldva, és Oláh ország Vajdáinak pedig még két esztendeig nyugalom engedessék.

§. 38.

Moldva, és Oláh ország a Magyarok hatalma alá esik.

Míglen a Magyar, és Lengyel nemzet közt az eggyezés folya, annyira nevelkedett a Bosnyák országi Törököknek bátorsága, hogy minden esztendön Horvát országon által a Tsászár tartományban rabolnának, és végtére egész Sóvárig (Szalczburg) mennének. Kitetszett, hogy ennek a Magyar tisztek engedelmével köllött véghez menni, és végre kitudódott, hogy Thuz János, a Dal-

---

a) Dogiel Úr T. I. p. 69. — 73. Kázmér Király a békefő pontjainak 21. Februariusban írta alá magát Lublyóban; Mátyás Király 27. Februariusban; a Magyar Rendek pedig 23. Aprilisben.

máezja, Slavonia, 's Horvát országi Bán fősvényfégből nem állott ellent a Törököknek, valamint egyéb aránt se tellyésítette kötelességét; sőt a gondviselése alatt lévő tartományok lakosinak javait kiszopta, 's némelly részét az említett tartományoknak általadta a Velenceieknek, és végtére a büntetés elől maga is Velenczébe szökött. Uzun Hassan, és a Velencei hajós sereg annyira megrongálták a Török Szultánnak seregét, hogy ez örökös békeféget akart kötni Mátyás Királlyal, és ennek megnyerésére Szerviat Bosnyák országgal együtt visszaadni. Követjeit a Király Buda várában maga eleibe eresztette: de midőn ezek az eggyezés közt szabad menetelt kérnének Magyar országon által seregiöknek, hogy a többi Európai Fejedelmek ellen hadat kezdhessenek, őket visszaigazította. Hamar azután jobbra fordúlt a Törökök szerentséje, mellyre a Török Szultán egy kis sereget küldé a Dunához, melly a Szabátsi örzökkel eggyütt egész Pétervárig, és innen napnyúgot felé Slavoniába ment pusztítani. Azután a Moldva országi Vajda ellen készült, mivel ez nem csak Lengyel, 's Magyar országok hatalma alá állott; hanem még Drakulát is, az Oláhok Vajdáját, ki a Törökök óltalma alatt uralkodott, négy esztendők előtt kiverte tartományából. A Vajda jól tudván, hogy Mátyás jobban tudna győzni, mint a Lengyelek Királlya, hozzá folyamodott segítségért a Törökök ellen. A Király minekntánna a hódolást tőle elfogadta, véle eggyütt Erdélybe ment, és olly rendeléseket tett, hogy szükség idején segedelmére lehessen.

A Lengyelekkel tett békefég fölbontatik.

Ez által Mátyás a Lengyelekkel kötött békefégét megszegte, mellyet hamar azután egy következő történet egészen fölbontott. Tudniillik János, a Szagáni Herczeg kezdé rabolni Lengyel országot, és Kázmér oly vélekedésben volt, hogy ennek Mátyás légyen az oka, azért panaszra fakadt; ámbár nem volt elegendő oka reá, mivel ő is mindjárt, hogy megtette a békefégét, titkon szövetségre lépett a Tsászárral, és más egynéhány Német országi Herczgekkel, 's választó Fejedelmekkel Mátyás ellen, kikkel a fiát Tseh ország törvényes Királyának, és a Német birodalom választó Fejedelmének ismértette. (13. Mart. és 6. Jul. 1474.) A Király, aki mindjárt kész volt ismét fegyvert fogni, Sléziába méné, akinek Kázmér is utánna indúlt a' végre, hogy seregét a fiáéval öszvekaptsolja. Ez a sereg, mellyet Kázmér magával viszen vala, olyan volt, hogy Mátyás annak látására megrémülne, és azt mondaná, hogy ha ő néki oly nagy, és oly szép serege volna, az egész világot meghódítaná. Ez előtt ugyan ő Boroszlóba vonta magát, mivel nem vélte bátorfágosnak, hogy a mezön megmaradjon előtte: mindazonáltal Zvanovik mellett mégis reáütött, hogy meggátolná Vladiszlávval való öszvekaptsoltatását, ő mindazonáltal azt meg nem akadályoztathatta. Ezen kívül némelly Magyarokat a Ligniczi, és Opoliai Fejedelmekkel együtt Szepesfégből, és Sléziából két osztályokban Lengyel országba

küldött, és az elsők által Mesericz várát megvette. Az egyesült Tseh, és Lengyel sereg nem szokott a rendtartáshoz, azért minden tsapat a maga tetszése szerint rabola a szomszéd helyfélékben, és ez által a szűkféles eledelnek megszerzését meggátolta. Mátyás azokra kiütvén, sokat közülök leöletett, mivel se bé nem voltak sánczolva, se öröket nem állítottak ki; sőt még a veszedelmesbb helyeken se voltak illendő vigyázással: más része pedig a Lengyel táborban véletlenül támadt tűz által megégett. Végre az éhfég, és ragadó nyavalyák annyira elhatalmaztak, hogy a két Fejedelem, Kázmér, és Vladisláv kintelenítették az ostromlást elhagyni. Előbb, mint sem ez történe, a két Királyok magok személye szerint összejöttek Mátyással, és fegyver nyugvást kötöttek. Mátyás a Lengyel Herceg aszszonyt Hedvigát kérte feleségül: de ez neki oda nem adatott, mivel az anyja, aki leánya volt Albert Tsászárnak, Mátyásnak eredetét nem tartá oly nemesnek, hogy véle sógorfágba keveredhetne. Midőn látná Mátyás, hogy nem teljesítették kívánfága, és annyira megvettetik, oly nagy haragra fakadtt, hogy a Magyar, és Tseh Rendek közt tétetett eggyezést, melly szerint a Tseh országi tartományoknak ő, és Vladisláv közt elköltetik vala osztatni, megvetné, és igyekezne, noha haszontalanul, a Tsászárt fontos ajánlások által arra bírni, hogy engedje neki örökbe Tseh országot. Később enyhült mégis valamennyire haragia, és harmad fél esztendőt engedett a fegyver szünetre.

§. 40.

*A Törökök veszedelme. Mátyás Kir. házas-
sága.*

A Török Szultán tellyesíteni akarván Moldva, és Oláh ország eránt való szándékát, Szoleiman vezérjének parantsolta, hogy járjon végére a dolognak: de olly nagy tsapást vett István Vajdától, és ennek Erdélyi frigyeseitől, hogy az egész seregből alig tére valaki vissza fegyveresen. (17. Jan. 1475.) Mátyás egynéhány hónap múlva Szabátsot visszavette a Törököktől, Szendrőt ostrommal körülfogta, mellyet midön meg nem vehetne, nagyobb részét Szervianak elpusztította. Ezen tselekedete által olly nagy nevet szerzett magának Olasz országban, hogy a szövetségben lévő Olasz Herczegek nagy summát küldenének néki hadi költfégül. A Szultán boszszút akarván állani ezen kávért, és gyalázatért, szövetéleges Tatárjait egy felől, más felől pedig a maga vezérjét küldé egy nagy sereggel Moldva országba. De ennek a Hadnak is majd olly káros kimenetele lett, mint az elsőnek. Mert a Vajda olly nagy hamarfágal, amint tsak lehetett tőle, rajta ment a Tatárfágon, nagy részét lekaszabolta, 's majd mindnyáját, aki kard által el nem esett, elfogta, és szolgálagra eladta. (1476.) A Törökök közül is, midön a hegyeken által akarnának menni, többet leölt harmincz ezernél. De midön észre venné, hogy ez a nagy szám a többi sereghez képest tsak tsekélység volna, és látná, hogy mégis lehetetlen legyen.

Íly számos ellenfégnek ellent állani: engedett a Király parantsolatjának, a lakosokat minden javaikkal együtt a hegyekbe, és erdőkbe küldé, és végtére maga is oda méne. Ez után a Törökök széljeljártak Moldva, 's Oláh országban, és az üres hitván hajlékokat mindenütt meggyújtották. Bé akartak Erdélybe is ütni: de midön hailanak, hogy a Király siet feléjük a fekete sereggel, és a többi Magyar fölkelő haddal, nyakra före visszafutottak. A Király gondolván, hogy a Törökök ez után egy hamar nem bátorkodnak tartományiba ütni, a házasságról gondolkoza, és egy igen szép, okos, és tanúlt Nápoly országi Herczeg aszszonyt jegyzett el magának jövendő feleségül a).

---

a) *Az eljegyzés Boroszlóban ment véghez 1475. 5. Februariusban. Minekelötte a Herczeg aszszony elmenne Nápolyból, megkoronáztatott 15. Septem-berben 1476. A menyegzős pompát bőven leírja Schvandtner Ur Script. rer. Hung. T. I. p 519. Beatrix Királyné a tanúlt Magyarok előtt nagy be-
tsületben tartatik; mert sok tanúlt férfiakat hozott Magyar országba, és 1478. híres iskolát állított Selmeczbányán. Lásd: Vallaszky Tentamen hist. litterarum sub R. Mathia Corvino in Hungaria. p. 33. 66. Tovább: arról is még érdemes az emlékezetre, hogy tsnosabb szokásokat hozott a nemzet közé, egyszersmind megtanította az erkölts jobban való megbetsülésére, az Olaszoknál szokásban lévő emberfésre okiatta, a Királyt rendetlen maga viseletétől, és a játéktól elvonta, és arra bírta, hogy többé nem társalkodna oly burátságosan*

Ez azután történt nem sokára, hogy a Lengyel Királyi Herczeg aszszony tőle megtagadtatott. A mennyegzőnek nagy pompával kölletik vala végbe menni. Annakokáért minden hatalmasbb nemese- ket, Bárókat, és várral bírókat udvarához híva- tott. Beatrix Herczeg aszszony még Septemberben elhagyta az attyát, a Nápoly országai Ferdinand Királyt; de csak Decemberben ért Székes Fejér- várra, hol a Palatinus, és a többi ország Bárói jelenlétében megkoronáztatott. Az esküdtetés tíz

---

alattvalóival, jobban vigyázna tekintete, 's méltó- sága megtartására. Kaprinai Hung. dipl. T. I. p. 88. Minémü alacsony dolgokra vetemedett Mátyás, kitetszik két példákból, mellyeket Kaprinai Úr elő- ad a 88. lapon. Midőn egykor nem volna pénze, mellyel katonáinak zsoldját kifizethetné, egy éjsza- kán a táborban játszott tisztjeivel, és tőlok 10000 aranyat nyert, mellyek elegendők lettek a zsoldnak kifizetésére. Tovább: ha az ellenség fekvését meg akarta tudni, maga lett a kém. Egykor Szerviai paraszt ruhában egy egész nap árult ápakását a Török Szultánnak sátora előtt, úgy hogy senki reá nem ismérhetvén, szerentsésen visszajönne. Melly nagy kegyetlenség uralkodott még akkor az ország- ban, onnan kitetszik, hogy egy Rác Herczeg, kit Mátyás szép tehetségeiért betsült, és követségebe is küldözött, két testvér fogoly Török közül egyi- ket a nyársra húzatá, a másiknak fogait kiveret- vén, arra kényszeríté, hogy amazt süsse meg. Az- után pedig nagy pénzért kiadta, Práy. Ann. IV.

nappal később ment véghez Budán, (22. Dec.) az ötöm inneplések pedig egész a jövő esztendeig tartottak. Mivel a mennyegző alatt se Újzlaki Miklós, a Bosnyák országi Király, se más valamely Bán, Vajda, Báró, avagy Fő Ispány nem volt lakó helyében, vette észre a Szultán, hogy most volna alkalmas ideje béütni az országba. Ezt ő nagy hamarfággal, és szerentsés előmenetellel vitte véghez. Mert egy vár se hátráltatta menetelét, kipszútította Dalmáciát, Horvát országot, Karniolát, Stajer országot, valamely részét Slavoniának, 's Erdélynek, és széljelhányatta az újj erősfégeket, mellyeket a Király a Szendrői vár őrzők zabolában tartására állíttatott. Annakokáért a mennyegző sok embereibe került Mátyás Királynak, kiket az ellenfég vagy leöldözött, vagy jószágostól, gyermekestől, 's házi tselédestől egygyütt örökös rabfágra vitt. Ezen kívül okot adott a Tsászárnak is a hadakozásra; mert ez azt vélte, hogy a Király kész akartva eresztette által az ő tartományiba a Törököket, mintha ez által akart volna boszszút állani rajta Vladiszlávhoz viseltett hajlandóságáért.

§. 41.

Had a Tsászárral.

A Tsászárnak éppen semmi oka sem volt a gyanúfágra; mert nem kevesebbet szenvedett Magyar ország a Törököktől, mint sem a Német birodalom. Más oka volt tehát ő néki a hadakozásra. Tudniillik: Tseh országot, és a választó Fejed-

lemféget egyszersmind Vladiszláv Herczegnek aján-
 dékozta, minden ahoz tartozandó tartományokkal
 együtt: némelly Ausztriai földes urakat, kik az
 előtt nem engedelmeskedtek néki, kiüzött tarto-
 mányiból, noha azoknak Mátyás a Lengyel orszá-
 gi békefélg tételben botsánatot, és bátorfágot nyert
 vala; és midőn ezen számkivettettekért a Király
 közbenvetné magát, alattvalóinak megengedte,
 hogy rablásokat, 's pusztításokat tehessenek Ma-
 gyar országban. Mind ezekért a Király ő néki ha-
 dat izent, 's egyszersmind mentegető írást küldött
 mind az Ausztriai, mind a Német országgi Ren-
 dekhez, mellyet amaz a Magyar Rendekhez írt le-
 velében igyekezett megczáfolni. A felelet helyett
 Mátyás 17000 Magyarokat, Tseheket, és Ráczo-
 kat három osztályokban Ausztriának eresztett, kik-
 nek béérkezésekor, mivel Vladiszláv, akire Fride-
 rik támaszkodott, hadi költség nélkül lévén, ha-
 za méne, és az Ausztriai pártosok majd mindnyá-
 jan Mátyáshoz állottanak: egynéhány nap múlva
 csak nem egész Ausztria Bétsen, és Linczen kívül
 hatalma alá esett. A Tsászár nem volt előre gon-
 doskodó, és sehol se nyert segedelmet. Azért kíntelen
 lett békeféget kötni mind azon föltételek alatt,
 mellyek a Királytól eleibe adattanak. Ez különö-
 sen Beatrix Királynénak közbenjárására ment vég-
 hez. (1. Dec. 1477.) A Tsászár kíntelen lett min-
 den elüzetett alattvalóinak megengedni, és nékik
 visszaadni elvétellett jószágait. Tovább: kíntelenítetett
 Mátyásnak 100000 forint hadi költséget
 fizetni, és Tseh országot úgy oda ígérni néki, va-
 lamint az előtt Vladiszlávnak adta. Ez minekután-

na nagyobb részént bétellyesítettett volna, Mátyás minden városokat visszaadott, és seregét haza vezette. a)

§. 42.

*Békefég a Magyar, Lengyel, és Tseh
Királyok közt.*

A Lengyel országi hadnak ugyan egy kevéssé a fegyver nyugvás által vége szakadt: mindazonáltal mégis megmutatta Mátyás Pruszsus országban is, hogy ő még most is erősb legyen a Lengyeleknél, kik ellen segítléggül ment a Német Rendeinek, és a Vernølandi Püspöknek. Ez volt az oka, hogy utóljára a Magyar, és Lengyel Királyok közt a békefég tökéletesen helyre állott. Mind Vladiszláv, mind Mátyás egymást valóságos Tseh Királyoknak ismérték, és az országot magok közt elosztották. Vladiszláv Tseh országot tartotta meg. Mátyásé lett Morva ország, Slézia, Luzácia, és a hat városok; mindazonáltal úgy, hogy ezek Mátyás halála után a Tseheknek 40000 aranyért visszaadattassanak; ha pedig Vladiszlávnak előbb történne halála, egész Tseh ország Mátyásra maradjon. Ezen eggyezésnek mind a két fél az esztendő végén magát aláírta Olomuczban. (6. Dec.

---

a) *Nemelly törtencírók azt állítják, hogy ezen alkalmatossággal a Tsászár lemondott a Magyar Királyi titulusról: de nints elegendő okok ennek megbizonyítására. Lásd: Häberlein Auszug. VII. B. S. 139.*

III. Darab.

G

1478.) Más tavasszal a Király megegyezett Lengyel országgal is a Sirádi gyűlésen, és megengedte, hogy a Pruszsus Német Rend szinte azon feltételek szerint megújíthassa a békeféget, mellyek szerint az előtt tizenhárom esztendővel megtétett, és a zálogos Kulm, Starigröd, és Brodnika várait visszaválthassa. Ígérte még azt is, hogy a Magyar országi újj vámkokat eltörli, mellyek akadályára volnának a Lengyel kereskedésnek. De az egyenetlenfég fő okainak megvizsgálása, és az ezekért kívántatott elégtétel más öszre hallasztatott.

§. 43.

A Törökök veszedelme Erdélyben.

Az alatt Moldva, 's Oláh ország, amelly fő oka volt ezen meghatározatlan viszátkodásnak, fölötte nagy károkat szenvedett Ali Bégnek seregétől, aki mint fő vezérje Mohamednek, 10000 embernél többet vezetett bé e' tartományokba. A Török tábor egész Erdélyig terjedt, és nem messze Karoly Fejérvártól a Maros mellett Báthory István Vajdával ütközetbe éreszkedett, mellyet majd miudn már egészen megnyerne a Vajda, elérkezett Kinisy Pal is, a Tömösvári Fő Ispány a tsatta mezejére, aki a megrémült Törököket nem tsak elüzte; hanem majd mindnyáját vagy levágta, vagy foglagra ejtette a). Hamar ez után más Törö-

---

a) *Pray Ur p. 130. Az ütközet után nagy verdegjeget ütének a Magyarok a halottaknak testein,*

rök sereg egyszerre Stájer országban, Slavoniában, és Magyar országban, Kőszeg, és Győr táján termett, amelly sok Magyar gazdákat koldúsá tett. Ezen bátorfága a Törököknek, amint Mátyás vélekedett, a Velenceiek, és Római Pápa miatt esett, akik különösen békeféget kötöttek a Szultánnal. Azért is kemény kifejezésekkel tette nyilvánvalóvá haragját mind Velenczében, mind Rómában. Mind a két hatalmasfág mentegette magát. Ez akár mint volt is, abban boszszúfággal illették a Királyt, hogy a Velenceiek Frangepán Jánost, Vegliának, Modrusnak, és Tersatének Grófját óltalmok alá vették, és Veglia szigetjét elfoglalták; a Pápa pedig ezt ő nékik ítélte: noha már régtől fogva a Magyarok bírták. A Pápa még abban is megsértette a Király jussát, hogy egy némellyet Modrusi Püspöknek nevezett. Mind a kettőt igyekezett Mátyás okokkal, 's hadi erővel megmásolni. De mivel ez után hamar a Német Tsászárral hadat kezdett, elhallgatott mindent; sőt más esztendõn Vegliát maga is oda engedte, valamint Gróf Frangepán Istvánnak is Tersatét, és Modrust nyolcz várakkal együtt Horvát országban, 's négy erős helyfégekkal együtt Zágráb vármegyében, örökben ajándékozta, akár tudná, hogy a Frangepán familia nagyobb hajlandófággal viseltessék Velenczéhez, mint Magyar országhoz.

és Kinisy Pál egy holt Török testet folkapván fogai közé, úgy járta muzsikára a tánczot. Melly tsaknem hihetetlen nagy erõt jelent.

§. 44.

*A Tsászar, és Király közt hadakozás
támad.*

A Tsászar, és Király közt eredett hadakozásra egy felől fősvényfég, más felől a Királyi hatalomnak fölemelése adott okot. A Tsászar meg nem akarta engedni Ausztriának, hogy lefizesse azon 100000 forintokat, mellyekkel az utolsó eggyezés szerént tartozik vala Mátyás Királynak; sőt ha némelly történetíróknak hitelt adunk, ő azt a pénzt az Ausztriai Rendektől fölvette, és maga kintstárjába tette. Tovább az Esztergomi Érseket Bekkenschlaeger Jánost nem akarta kiadni, vagy azért, hogy a pénz, mellyet ez magával vitt, országában maradjon, vagy, hogy meg ne szegje ígéréstét, mivel őtet óltalma alá fogadta. Hogy pedig ezt ne kinszeríttetne tselekedni, reá beszéllette a Sóvári Bernard Érseket, aki félelemből a Törökök miatt nem akart uralfágában megmaradni, hogy az Érsekléget Bekkenschlaegernek engedje. Ez titkon ment ugyan véghez: de mivel a Sóvári (Szalczburg) Káptalan, az Érseki Rendek, és különösen Kristóf, a Szekoviai Püspök ellentállottak, tökéleteslégre nem mehetett. A Tsászar, kinek tekintete a tseréről tett eggyezésnek megmásolása által megsértetett, a Szekoviai Püspököt, mint fő okát megbüntette. De mind a Püspök, mind maga az Érsek titkon Mátyás óltalmához folyamodtak, és a Király midőn tettetné magát, mintha Vegliához akarna sereggel menni, és e' végre a Tsászartól

engedelmet nyerne Ausztrián által a menetelre : minden Sávári, és Szekoviai erősfégekbe katonákat helyheztetett. Ezen erőszak a Tsászárról előtt nem tetszhetett tsudálatosnak lenni, mivel már többször tapasztalta idegenflegét Mátyás Királynak, aki többnyire pártfogója lett az ő pártos alattvalóinak. Mindazonáltal nagyon bánta mégis, hogy illy gondolatlan volt, és jószívűségével eszközlője lett a dolog végre hajtásának. Külömbféle Német Herezek igyekeztek békeflegget tenni e két Fejedelem között, és Mátyás mintegy látszatott hajúlni kívánságjokra, mivel nagyon óhajtotta megtámadni a Törököket magok országában. Mert ezeknél már közönfleges foglalatosságá vált rabolni Slavoniában, mellyért a Király szükségeseknek ítélte őket beljebb úzni Magyar ország széléitől. Annakokáért egy tsapatot az olyan rablók közül minekutánna a Száva mellett széljelűzött volna, még Szervian alól is kergetett. Még nem volt tovább Jaicza váránál, midőn a Tsászárról 500 lovasokat Magyar országba küldött, kik a Lajta, és Rába között törökösen égettek 's pusztítottak mindent. Ezek ellen kintelen lett megfordúlni. Föl is tette magában, hogy mentül előbb sereget viszen Ausztriába, 's Stájer országba. De mivel útazása közt a Pápától Bullát vett, mellyből értette, hogy maga a Pápa akar követje által közbenjárója lenni az eggyesfleg helyre állításának: tehát boszszúálló fegyverét továbbra halasztotta. A Tsászárról nem olyanak mutatta magát, amint egy öreg, és előre látó uralkodótól lehetett várni; mert jól tudta, hogy ő nem hadra

termett ember legyen; ellenben a Király egy a legszerentsébbb, és mindeneket általlató hadi vezérek közül való legyen. Tovább: tapasztalta azt is, hogy nem támaszkodhatik alattvalóira, mivel a sok adó zsarolás miatt egészen elidegenedtek tőle. Több e'féle történetekből azt is megtanúlhatta volna, hogy ő a Német Rendeiktől nem nyert segítséget: mégis az ajánlott békeség pontjait el nem fogadta, és se nem engedte lefizetni az adósfágot, se az Esztergomi Érsek kintsét vissza nem adta; se pedig magát az Érseket nem kinszerítette lemondani az Esztergomi Érsekségről. Utóljára a Király hadat izent néki, és hadakozásának okát a Német Rendeik elejébe terjesztette. Ezek a Tsászárnak szemére hányták tselekedetét, mondván, hogy ő a Királyt egy olyan hadakozástól vonta el, amelly mind ő néki, mind a Német birodalomnak szinte annyit használt volna, valamint magának a Magyar Királynak. Mert a Török minden esztendön legalább egyszer elment egész Baváriáig. Azért szüklégesnek ítélte magát, és tselekedetét külömbféle írásokban mentegetni. Ezekkel végtére azt nyerte, hogy a Német Rendeik ígérének ugyan néki segítséget; de nagyobb részét ígértjöknek bé nem tellyesítették.

§. 45.

A békeség helyre állttatik.

A Tsászár igen nagyon bizott a Rendeik ígéréten, és reá nem bírhatta magát, hogy addig is maga pénzéhez nyúljon, 's olly nagy sereget ál-

lítottson, amennyi kívántatott országa védelmére. Elégnek vélte lenni a határokat valamennyire őriztetni, és néha visgálokat küldeni Soprony felé az ellenfég földére. Ellenben Mátyás két kis sereget küldött Stájer országba, és Ausztriába, mellyek többszöri tsatázásaik mellett is nagy prédát gyűjtének. De az Ausztriai hadat tsak tunyán folytatta Mátyás, mivel minden figyelmetesfége a Törökre volt fordítva. Mert Mohamed Szultán az ipát, Nápoly ország Királyját Otranto várától a tenger mellett megfosztotta, és nagy készülteket tett, mellyek alig ha nem Magyar ország ellen valának. Ezen okból Magyar Balást, aki mind eddig Dalmáciában a Velencei tártalággal Vegliáért viaskodott, Otrantóhoz küldé; maga pedig azonban egy keresztes seregnek fölállításán, és segedelem pénznek megszerzésében dolgozik vala, mellyel sereget állíthatna a Szultánnak megtámadására. (2. Maj. 1481.) A Pápa segítségére lett mind a kettőnek megszerzésében, és követje által Bétsben fegyver nyugvást szerzett, amelly nem sok idő múlva Budán egész Juliusig terjesztetett. Még valamely reménylége is lön néki, hogy rövid idő múlva békeféget tehet. Mert Mátyás a már említett Esztergomi Érseket kész volt nem tsak Magyar országban megszenvedni; hanem még az Esztergomi Érsek titulusát is, és a Györi Pü. pökléget; de nem magát az Esztergomi Érsekléget, néki általengedni. Tovább újj fegyver nyugvást szerzett, és megnyerte Mátyástól, hogy ez minden elfoglalt helyeket kész lett visszaadni, mihelyt a Tsászár 50000 forintot néki lefizetne.

§. 46.

*Mátyás hadat készít a Törökök ellen: de
a Német Tsászárra kintelenítettik
fordúlni.*

Míglen a Tsászár, és Király közt az eggyezés folyna, a Török részről is elenyészett a félelem Mohamed Szultánnak véletlen halála, és azon belső hadakozás miatt, mellyben Bajazet, a birodalomnak örököse keveredett. A Magyarok, kiket a Király Nápolyba küldött, Otrantót (Hidrunsum) visszavették, és e'képpen végét szakasztották Olasz országban a Török urafágának. Lehetett ugyan reményleni, hogy a keresztény seregnek Görög országon való általmenetelével igen szerentsés folyamata lesz a hadakozásnak. Azért az lett teljes szándéka a Királynak, hogy hozzá fogjon, noha az Olasz Herezegek, mihelyt megértették Mohamed halálát, a ségedelemre készített pénz magoknál megtarták. Mivel erre a hadakozásra adó, és katona kívántatott, a Király egybe gyűjté a Rendeket, (15. Jul. 1481.) vélök új törvényt hozott a tizedről, és a Rácoknak, akik Magyar országban választának lakást magoknak, vallásbéli szabadfágot adott, és a tized alól őket föl szabadította a), Azonnal, hogy ez meglett, Szer-

---

a) Corpus Juris Hung. T. I. p. 228. *Ez után a tized még más bérben lakóknak is elengedetett, kiket a Predau Tót szótól (Adjunctusoknak) Predausokoknak neveztek.* Kerceslich Hist. eccl. Zagrab. T. I. p. 196.

viába indúlt; és a Tsászár valamint az előtt, úgy most is mindjárt a Királynak elmenetele után egész Sopronyig raboltatott, ’s pusztított; mert Vladiszláv Király egynéhány Tseheket küldé segítségére, és ezek által reménylette, hogy a Királyt kinszerítheti a békefégre, a’ nélkül, hogy az 50000 forintokat megfizesse. A Király tsak akkor méne a Száván által, amidön fülébe ment a hír, mellyre föltett szándékát azonnal félben hagyta. Kimondhatatlan volt Mátyásnak haragja ezen fegyver nyugvásnak föltöréséért; mert seregét három tsapatokra osztván, egyszerre mind Magyar, mind Tseh ország felől Ausztriába, és Stájer országba titott. A Rendek azonnal részére állottak, és Regede, Zilly, Potol (Petau), ’s Fölöstöm (Fürstenfeld) váraknak megvételeben segítették. Tovább: egy részével a harmadik seregnek Marburg várát békerítette: de itt az Esztergomi Érsek akadályt vetett néki, segítségére menvén a várbélieknek. Ennek ügye az utolsó fegyver nyugvás tételben feledékenységben maradt, mellyért hogy bosszút álljon, különös eszközlője lett a békefégl fölbontásának. Hamar azután elérte célját szándékának; mert midön a Király, mint védelmezője a Sóvári Érsekségnek, szinte úgy adót vete az Érsekségnek lakosira, valamint önnön maga alattvalóira: eltökéllette magában Bernárd Érsek, hogy inkább lemond az érsekségről, mint sem védelmezése alatt éljen a Magyar Királynak; tehát hívataltját, és tartományát az Esztergomi Érseknek engedte. A tél elején Mátyás visszament seregével Magyar országba: de újra egynéhány tsapa-

tokat küldött a Tsászárnak tartományiba, akik egész Paszszau városáig mentek rabolni: de Bruck városánál a Lajta mellett kemény tsapást kaptak a birodalombéli katonáktól. Akart ugyan a Tsászár is hasonlóképpen boszszút állani: de Mátyás visszaverte, megvette Haimburg, és Bruck várait, és oly veszedelmes állapotra hozta a Tsászárt, hogy ez kinteleníttetne elhagyni Ausztriát, és Stájer országban Gréczet venné lakó helyül magának. Azonban reménylette mégis, hogy majd elfogy a pénze Mátyásnak, és a hadat nem folytathatja: de ez hihetetlen gondolat volt. Nagyon bízott még egy Tseh országi hadi emberhez is, akit ő magának pénzen fogadott vala, és aki ő néki valóban nagy hasznot hajtott: de nem lett annyi ereje, hogy szoros állapotját kívánt jóra fordíthassa. Tovább: megparantsolta a Német Rendeknek is, hogy állítsák elő a megígért katonákat, és némellyeket közülök pénzzel büntetett, mellynek beszédését Fiskálisára bízta. A Pápa követje, és az újonnan Érsekké lett Arragóniai János Kardinális, aki sógora volt a Királynak, a Pápa, és a Kardinálisok parantsolatjából minden kitelhető okos mesterfégét arra fordította, hogy békeféget tegyen a Tsászár, és Király között. De a Tsászárnak fősvényfége győzhetetlen maradt, és semmivé tett minden igyekezeteket.

§. 27.

*Magyar országnak a Törökökkel való
viszontagsági.*

A Király minden Ausztriai határ várakat hatalma alá vetvén, Magyar országnak nem volt mit félni többé a rablásoktól. Annakokáért a Király Szerviaira tett szándékának végben viteléhez fogott. Ekkoron Szerviaiban Skender, a Smoderoni (Szendrői) Vajda uralkodott, aki különös eszközlője volt azon pusztításoknak, mellyek a Tsászári, és Királyi tartományokban történtek. Ez ellen Mátyás Király a följebb említett Kinisy Pál vitéz Grófot küldé, kinek kormányozása alá rendelte a Szerviai Vuk Fejedelmet, akik több mint 5000 Görögöket, és 1000 Törököket magokhoz hódítottak, és Magyar országba küldék lakosoknak. A Török Despota, mihelyt a Magyarokat látta Szendrőhöz közelgetni, azonnal ellenök indúlt, de visszaverettetett. Ugyan ez történt Galambocznak örzőivel. De midőn a Magyar sereg reményfégénél nagyobb ellentállást tapasztalna a két váraknál, megelégedett azzal, hogy Szerviat földülta, és minekutánna a Krusolcz vizénél három kis erősfégeket, úgymint: Haramot, Kevit, és Pazazint állított, és azokban örzöket hagyott volna, visszatért hazájába. Ezen hadnak az lett a foganatja, hogy Bajazet Szultán öt esztendeig tartandó békeféget kérne a Királytól, amelly meglévén, levél által megerősítettett. De már a jövő tavasszal béütöttek a Törökök Moldva országba.

és Kiliát, 's Akermant a Duna mellett egész Besz-
zarábiával együtt elfoglalták. Ez által a békefég
fölbontatott. Mindazonáltal tanácsosnak ítélte a
Király megkérdeztetni előbb Bajazetet, mi adott
volna arra ő néki alkalmatosfágot; mint sem se-
reget vinne ezen tartományba, mellynek amúgy
se sok hasznát veheti vala. A Szultán bizonynal
mondja vala, hogy ő Moldva országot nem vélte
a békefég kötésben foglaltatni, és bizonyfágú ál-
talküldötte az eredendő levelet a Királynak, hogy
látná maga is, hogy abban se Moldva, se Oláh
országról nem légyen emlékezet. Meg is fogadta,
hogy ez időtől fogva szentül megtartja a fegyver
nyugvást, és semmi katonafág nem mégyen ez
után váraból a Királyi határokba. De az elfoglalt
tartományt nem akarta másképpen visszaadni,
mint tsere által, mivel annak elfoglalása néki sok-
ba került. A Király látván, hogy a levél megegy-
gyez a Szultán bizonyításával, udvari tisztjének
gondátlanfága miatt, ki a fegyver nyugvás pont-
jait levélbe írta, olly nagy haragra gerjedt, hogy
pálcázáshoz fogott, és azután ötet foglagra té-
teté. Ez a hirtelenfég nagy kedvetlenfégére vált a
Magyar Báróknak; mert azon udvari tiszt a főb-
bek közül való volt, tudniillik Péter, a Kalotsai
Érsek, kit a Király nem tsak Egyházi hívtaljára
nézve, hanem még az újjabb gyűlésnek végzése
szerént is tulajdon hatalmából meg nem büntet-
hetett; és aki nem tsak mivel igen jó tanács adó
volt, hanem mivel a Királlyal igen szabadon
bánt, és ötet az ország sértegetéséért, 's a sok
pénz zsarolásért nem egyszer megintette, nagy te-

kintetben volt mindeneknél a). De mivel ugyan ez a férjfiú más Főrendűeket is gyakorta nem hagyott szó nélkül, és az ő foglága által némelyek sértegetésének hamar vége szakadt, tsendesfég lön, annál is inkább, mivel a Pápa tsak közbenvetése által, nem egyházi átok által fogta pártját b). Többnyire a Szultán nem szívből tette az ígéretet; mert még azon esztendőn 7000 Törökök Karinthiában, és Karnioliába mentek rabolni, kiket a visszamenetel közt Gereb Mátyás, a Horvát országi Bán Dubniczánál a Száva mellett leöldalt.

§. 48.

Ausztria a Magyar Királynak meghódol.

Ekkor még a Tsászár hatalmában voltak Kornenburg, Béts, Ebersdorf, Schadvien, és Német Újjhely. De az elsőt hét hónapi ostrom után elvesztette, a másodikat, 's harmadikat más eszten-

a) *A Kalotsai Érsek egy tanúlt, előre látó, és bátor férjfi vala, ki a következő uralkodás alatt kitanúlván szándékjokat a Törököknek, hazáját a veszedelemtől megmentette. A gazdaságot is, és a Matematikát jól értette, és Práy Úr szerint p. 282. a Duna árktát Báts felé dsatta, melly tselekedete, valameddig tökéletesfégre nem ment, nevetfészesnek tartatott az egész országban.*

b) *Práy Úr l. c. p. 175. A Moldva országi Vajda éppen nem volt érdemes arra, hogy a fegyver nyugvás pontjai közé foglaltassék; mert 1479-ben ismét Lengyel országhoz hódolt.*

dön, a negyediket harmadikon, és az utólsót negyedikén (17. Aug. 1487.) nem az öröknek vétke, hanem önnön maga késedelmeslége miatt. Az első városnak elvesztése után Linczbbe futott, és midőn Béts is (2. Jun. 1485.) a Király kezére jutna, minden kiútsét Insprukba vitte Zsigmond Fejedelemhez, ahonnan maga Német országba ment segedelmet kérni, mind Mátyás, mind a Német Alföldiek ellen, kik a fiát Maximiliánt, mint önnön Fejedelmöket fegyverrel üldözik vala; egyszersmind szándékozott ötöt Római Királlyá választatni. Mátyás ugyan igyekezett gátot vetni szándékának, de gyümöltstelen lett igyekezete; mert a korona Maximiliánnak adatott, és az atya ígéretet vett, hogy a birodalom egész erővel segítségére lépzen. Ennek mindjárt meg köllött volna lenni, és a Német Rendek tartoztak ezt megtsekedni; mert Ausztria, midőn ennek Rendjei Mátyásnak hódolnának, Német országtól egészszen elszakasztatott. De a birodalom Rendjeinek ígérete most is szinte olly sikertelen volt, mint az előtt.

§. 49.

A Nagy Törvénynek szerzése.

A Királynak nem volt annyi ereje, hogy az Ausztriai hadat elvégezhetne volna; mert a Magyar Rendek meg nem engedték, hogy az országra vetetett adó kifizetessék, e' mellett igyekeztek hatalmát is öszveszorítani, mellyet ő önnön maga erejéből igen megtágított. Úgy látszik, hogy a Király eleintén nem sokat törődött az ország pa-

nászival; mert imitt amott párttűtések támadtak, mellyek miatt kintelen lett visszajönni Aniztriából, és szorgalmasabban az ország állapotjához látni. Tapasztalta tudniillik, hogy a törvények, mivel a bírák majd mindnyájan ő véle táborozának, fogamatlanok lettek, és az ország úgy tele volt tolvajokkal, gyilkosokkal, és ragadozókkal, hogy, amint maga a nagy törvényben (1485.) kifejezi, se az útas ember a maga útjában, se a vendég a gazda házában, se a testvér testvérje eltt nem lehetne bátorfágban. A Rendek kívánták, hogy újjíttassék meg régi hatalma a Palatinusnak, és a Király megengedte azon fő hivatalnak újj meggazdagítását, mellyet az ország rendele, ámbár tudná, hogy ez által az ő hatalma kissebbedik; mert illy formán a Palatinus ország kormányozója lett a Király távúl létében, tútora a kisded Királynak atya halála után, Fő Kapitánnya az ország seregének, Fő Bírója az országnak, nem különben Künfágnak, Jászfágnak, és Dalmácziának; közbenjárója a pöröknek, mellyek vagy a Rendek közt, vagy a Király, és Rendek közt támadhatnának; végre helytartója a tehetetlen, vagy túnya Királyoknak, amidőn valamely követléget meghallgatni, és néki vala zt adni köllene. Tovább: a nemzet újj törvényt kívánt, kinek a Király hogy akaratját tellyesítse, minden rendelkezéseit az előbbi Királyoknak egybe foglaltatta, amelly azután Nagy Decretumnak neveztetett, és a Budai gyűlésen minden Báróknak, sőt még a fogfágban lévő Kalotsai Érseknek petsétjével is megerősítetett. Ebben a Decretumban vége sza-

készítotott a Palatinusi ítélő széknek, valamint két más hasonló törvény szolgáltatásoknak is; (*congregationes, et breves evocationes*) mert könnyen megeshetett, hogy, mivel ahhoz sok jószágos Magyaroknak öszve kölletik vala gyűlni; öszveesküvések, és pártütések támadnának. Hatalom engedtetett a Fő Ispányoknak, hogy azon nemeseket, kik a seregtől való visszamenetel közt rabolnának, vagy harczolnának, megfogattathassák, és büntethessék. Az rendeltetett, hogy valaki a Velenceieknek, vagy Lengyeleknek várat adna által, mint hitesegett, és haza áruló, úgy büntetődjék. Minden készakartva elkövetett gyilkosfágra halálos büntetés tétetett; végre mind magának a Királynak, mind utánna valóinak adakozása, ha ez az ország jussaival, és szokásával ellenkezne, erőtlenné tétetett, és a többi cikkelyek, melyek a régiebb rendelkezéskből iktattattak bé ebbe a törvénybe, megerősítetttek. Az adó szedésben most már annyira megmásolta módját Mátyás, hogy még az Ausztriai népnek is elengedné azt az adót, melly a Tsászártól reá kivettetett. Ezt mindazonáltal nem ok nélkül tselekedte; mert olly köllemetes akart lenni alattvalóinál, hogy ezek önként a fiának, Corvinus Jánosnak, mint jövendő Királyoknak már most meghódoljanak; ámbár törvénytelen ágyból születtetett a). Ezen szándé-

---

a) *Az anyja* in Chron Mellicensi ad an. 1491. *Ausztriában Stain városából eredett polgár aszszony-
nak tartatik; mások Sléziából származottnak mond-
ják.* Vindisch *Ur: Kurzgefafste Geschichte dei*
ká

kát először Tseh országban akarta véghez vinni; és mihelyt Luzácia, Slézia, és Morva ország lakosi ötet magok fő urának, 's Királyának ismérték volna, azonnal szándékozott ötet megházásítani Mária Blanka Sforza Herczeg aszszonnyal, kit az atya Galeázi Mária, Mediolánumnak Fejedelme erre az időre néki felelőgűl ígért.

§. 50.

*Folytatása a Német Tsászárral való há-
közésnek.*

Vége mégis talált a Tsászár egy olly Német országi Fejedelmet, aki ő néki híven pártját fogta. Ez volt Albert, a Saxoniai Fejedelem, aki mivel már az előtt egynéhányszor szerentsésen harczolt a Magyarokkal, jó kimenetelét ígérte e' jelen lévő hadakozásnak, ha néki, mint Német ország fő Kapitányának a Tsászár, és a Rendek pénzt, és katonát küldenének. De se egyik, se másik nem adott segítséget, és amelly katonákat maga állított ki, azokat is maga költségén kintelenített tartani. Ezen időben a Király lebetegedett, és semmi reményfég nem lön meggyógyulásához. Annakokaért tanátsosnak vélte a Fejedelem, hogy fegyver nyugvás által addig hallaszsa a hadat, míglen a Királynak halála nem érkezne; mert látni való volt, hogy ez alkalmatosfággal had támad a Magyarok közt, avagy talán még az ország is

---

Ungarn. Presburg. 1778. a 268. lapon ötet egy Magyar nemes aszszonnyal lenni mondja.

III. Darab.

H

a Tsászár kezére juthat. Mivel a Király is hajlandóságát mutatta a nyugalomhoz, Märgendorfban (24. Nov. 1487.) meglett a fegyver nyugvás fél esztendőre olly föltételek alatt, mellyek egészen békefélggé változtathatták; t. i. hogy a Tsászárnak Ausztria visszaadassék, mihelyt ő eleget téssen a Király kívánlágainak; ennek halála után pedig ingyen visszatéríttessék. A Tsászár Magyar ország Királya titulusát megtartaná; nem külömben az Ausztriai Háznak örökös jussát a Magyar koronához. Azonban a Király meg ne fossza az Ausztriai Rendeket szabadfágioktól; hanem haggya olly állapotban, amilyenben találta uralkodásának elején. Ezt az eggyezést, amellyet békefélgre is lehetett volna fordítani, a Király nem sokára megsértette; mert ígérétét, hogy az adószedésben nagyobb mértékletesféget fog tartani Ausztriában, éppen olly hamar elfelejtette, valamint Magyar országban. Egyáltaljában minden föltételek olly kedvetlenfégre hozták a Tsászárt, hogy a Herczeget, aki mind ezeket helyben hagyta vala, kiétné kegyelméből. Annakokáért a hadakozás azonnal, hogy a fegyver nyugvás ideje elmúlt, újra elkezdődött. Végre a Tsászár Ausztriának visszaváltására magát ajánlotta. De mihelyt hallotta, hogy Mátyas 70000 forintig emelte a váltlág árát, egészen elállott az eggyezéstől. Ezen dolgot fontoloba vévén a Rómaiak Királya Maximilián, azt mondá, hogy az ő atya igen fősvény, a király pedig mértékletlen volna kívánlágiban: mindazonáltal még nem volna oda minden reményfég a két Fejedelmeknek megegy-

gyeztetésére, ha a Tsászár még illendő ajánlást akarna tenni. Mátyásnak annyira megtetszett Maximiliánnak ezen maga ki nyilatkoztatása, hogy néki nagy summa aranyat, bort, és marhákat küldene ajándékban: de a Tsászár ellenben olly nagy méregre fakadt ellene, hogy sok ideig szemé eleibe nem eresztené.

§. 51.

Mátyás Királynak halála.

Utóljára látta Friderik Tsászár, hogy Ausztriát pénz nélkül vissza nem veheti, azért a Királyt személyes beszélgetésre Linczbe hívta. Reá állott ugyan a Király, és készült elmenni: de minekelőtte utra indulhatna, hirtelen halála esett. Ő tudniillik beteges állapotjában majd Ausztriából alájött Magyar országba; majd innen amoda visszaméne. Ez által annyira elerőtlenedett, hogy Bétsben a guta megütné, és két nap múlva vége lenne életének (5. Apr. 1490.) éppen akkor, midőn Morva országba készülé fiának koronáztatására. Országát türhető tsendesfégben hagyta; mert Bajazettel három esztendőre újra békeféget kötött, és a serégét Ausztriában, 's Tseh országban egy igen alkalmas vezérre bízta, tudniillik: Zápolya Istvánra, Szepes, és Trentsény vármegyéknek Fő Ispánnyára, akit a felső tartományok Fő Kapitánnyanak nevezett vala. A Sléziai, 's Morva országi Rendeket János, a Nagy Váradi Püspök nagy summa pénz által állandósan megtartotta a hívfégben; vagyis inkább arra bírta, hogy Corvi-

nus Jánost ismérnék őröknek: a Magyarok is le-
tsendesedtek, gondolván, hogy a Nagy *Decretum*
által vége szakadtt minden zendülést támasztható
alkalmatosfágnak.

II. V L A D I S Z L Á V.

§. 52.

A koronára vágyódók igyekezetei.

MÁTYÁS Királynak tetemeit Beatrix Királyné Fejérvárott eltemettette, Corvinus Jánost pedig fiának fogadta. Mind kettőnek a Magyar Rendek meghódoltak. János most már Magyar; és Tseh ország Herczegének neveztetett. A többi városokon kívül, mellyeket az atyától nyert ajándékban, most Buda várát is elfoglalta, és az atyának kintsét is, melly 400000 aranyra betsültetett, kezéhez vette. Mivel a Palatinus meghalt, Urbánra, az Egri Püspökre bízott az ország kormányozása, az új Király választásról teendő rende-
lésekkel együtt. Ezen hivatal nehéz, és veszedelmes vala; mert Corvinuson kívül még a Római Király is Maximilián, és Vladiszláv a Tsehek Királya vágyódtak az országra, és azt a Nápolyi Király is igyekezett a maga leányának, Mátyás Király özvegyének megszerezni. Corvinus a Kalocsai Érseket eddig való fogfágából kieresztette, ki azután nagyon segítette igyekezetét. Azt is reménylette a Herczeg, hogy kintse, 's több erős várai hathatós eszközök lésznek a korona megszerzésében, és más idégen Fejedelmek, kik a Ma-

gyar koronára vágyódnak, igyekezetének semmi vé tételében. De kevés jóakarókra akadt, kik ő reá voksoltak volna; mivel sokan megütköztek születésében, és gyalázatnak tartották egy törvénytelen ágyból eredettnak adni az országot. Maximilián ama öröklégről tett eggyezés szerént kívánta az országot, mivel született Ausztriai Hercege volt, és látszott mintegy hajlandónak lenni az özvegy Királynéval való házasságra a). De a Rendek nem olly tsekély dolognak vélték a szalad választást, hogy azt kezök közül azonnal kiereszszék, és helytelennek kiáltották az öröklégről tett eggyezést, azért, hogy az tsak egynéhány Mágnásoknak helyben hagyásával ment volna véghez, és az erről készítettett írásban egyedül azok voltak aláírva. Vladiszláv kívánfága is az öröklégen épült, mellyhez még azt a jegyzést tette, hogy Magyar ország a Tsehekével eggyesítve mindenkor ellent állhat a Törököknek, és hogy a Magyaroknak Slézia, Luzácia, 's Morva ország elfoglalásakor tett költfége el fog veszni, ha nem

---

a) *Ezt a Magyar historiák bizonyosnak lenni mondják: de a Német történetek ellenkezöt írnak. A Királyné észre vétette véle, minémü hajlandósággal viseltessék hozzá, és kérte, hogy jöjjön mentül előbb Magyar országba. De Maximilián ötet feleletében annyának nevezte, akarván véle észre vétetni, hogy éppen nem kívánna férje lenni. Ez a jel vitte arra ötet, hogy ez után Vladiszlávot kedvelné, és tellyes erejével, amelly nem tsekély volt, a tronusra segítené.*

ötet emelik országjok tronusára; mert a békefég pöntjai szerint ezen tartományoknak vissza kölletik vala esni a Tseh koronához. Az Egri Püspök Pest alá hívta (15. Majusra) mind azokat, kiknek jussok volt a voksolásra, és nagy sereget vitt magával a választásbéli szabadfágnak föntartására: szinte így tselékedett Báthory István is, az Erdély országí Vajda. A gyülekezet kezdetével egy újj, és eddig isméretlen felekezet mutatta magát, melly az ifjabbik Lengyel Herczeget, Albertet akarta Királynak választani: de ezt a fő rendü tiszték hamar tsendesfégre hozták. A választással több ideig köllített vala váarakozni; mert a Slavoniai, 's Horvát országí eggyesült Rëndek, az Auránai Prior, Újjlaki Lörincz, a Rácok Fejedelme, a Szerémi Fejedelem, és Zsigmond, a Pétsi Püspök még útban valának hét ezer lovasfággal. A késedelem, mellyet ez a környülállás szerzett, öreggbítette a veszedelmet, melly a koronát kívánó sok Fejedelmek miatt az országot érheti vala; mert Albert, a Lengyel országí Herczeg közelgetett sereggel az ország széleiehez; valamint ennek testvérje Vladisláv Tseh országból: de még Corvinus is készült erővel foganatossá tenni kívánfágát. Az ország Rëndjei kezdék mind eggyik Fejedelemnek jussát visgálni, inkább azért, hogy időt nyerjenek azok seregének hátra marasztására; mint sem valamelly fedhetetlen ítéletnek hozásáéft; mert majd mindnyájan Vladislávhoz hajúlnak vala. Tovább; igyekeztek Corvinnust elhúzni kívánfágától, és végre kínszerítették azt az ígéretet tenni, hogy nem tart többé just Magyar

országhoz, ha Bosnyák ország, Slavonia, és Horvát ország néki engedtetik. Hamar ez után az a hír támadt, hogy Maximilián a Lengyelek Hercegével azt végezte légyen, hogy az országot, ha ők kimaradnának a választásból, köz akarattal foglalják el, és úgy oszszák el egymás közt, hogy Alberté légyen felső; Maximiliáné pedig alsó Magyar ország. Ez a hír annyira megrémíté a Rendeket, hogy Corvinust egynéhány váraknak általadására kínszerítenék. Hamar ez után megjelentek a Horvát, Dalmácia, 's Bosnyák országai küldettek is, kiknek a Magyar ország Hercege elejökbe méne, hogy maga részére húzhassa őket, azután Búda lakosait akarta megnyerni: de ezt Báthorynak katonái nem engedték. Az ország tisztviselői magok közt azt végezték, hogy azt teszik országjok Fejedelmének, akinek az Ausztria Fő Kapitánya, a Szepesi Gróf Zápolya István fogvoksot adni, és rendeltek magok közül némellyeket, akik ötöt Bétsből aláhívnák. Ez Vladiszlávot akarta Magyar Királynak, és azonnal parantsolatot adott a kormányozása alatt lévő katonafágnak, különösen a fekete seregnek, amely Slézia, és Morva országban fekszik vala, hogy az ország Rendjeinek hódoljanak meg. Illy nagy változást a választás tételben Corvinus nem vélt volna; hanem inkább reménylette, hogy a sereg, mivel mind eddig nagy tekintetben tartotta az attyát, nem ő ellene, hanem inkább érte fog dolgozni, annál inkább, mivel az attya már előre megnyerte tőlök, hogy ötöt kívánnák a tronusra. Azért kimondhatatlan lett bánatja, hallván a Grófnak ítéletét.

Mivel Corvinus a választás helyén maradni nem vélte tanácsosnak, kintsével, és hozzá tartozandóival együtt egynéhány hajókon alattomban elment olly szándékkal, hogy Slavoniába, és Horvát országba menjen. Ez a hirtelen való eltávozás semmivé tehetné volna a választást, és az ország törvénye szerént méltó lett a büntetésre. Azt is lehetett vélni, hogy a Fejedelemnek célja legyen a déli tartományokban, mivel itt se katonák, se vezérek nem voltak, zendülést indítani, mellynek valóban rosz következési lehettek volna. Annakokáért Báthory, és Kinisy utánna eredtek, és parantsolták néki, amidőn Székes Fejérvár táján utól érték volna, hogy visszatérne. De midőn nem akarna engedelmeskedni, harczra került a dolog, és megvévetté, kintsét, táborát, és katonáit elvesztette. Mindazonáltal maga mégis elfutott Slavoniába.

§. 53.

Vladiszláv Királynak választatik.

Mihelyt Báthory hírül vitte a Rendeeknek a gyözedelmet, Vladiszlávnak a Királyfágra lett törvényes emeltetése szokás szerént kihirdettetett a).

---

a) *Vladiszláv uralkodásának historiáját olvasni lehet* in Lud. Tuberonis Comment. de rebus sui temporis ab anno 1490. ad ann 1522. Schwandtner Ser. rer. Hung. T. II. p. 107. Nic. Istvánfy. Propalatini Regni Hung. Historia Regni Hung. f. Coloniae Agripp. 1622. (Viennae 1758.) Nic. O-

Ez az újj Király éppen akkor ért seregével az ország széleihez, és Farkashídnál táborba szállott, midőn a Rendeeknek küldöttjei a választást néki hírül vitték. Ugyan ezen a helyen írta alá magát az ország kívánfágainak, mellyekben a többi között e' következendőket olvashatni. Minden jószágok, mellyek Mátyás Királytól elfoglaltattak, visszaadassanak, és a tőle rendeltetett adó eltöröltessék. Mindazonáltal a Király engedje meg, hogy a koronának némelly jószágait el lehessen idegeníteni, azokat tudniillik, mellyeket Mátyás halála után a Rende a' végre adtanak el, hogy a selegnek zsoldját kifizethessék. A főbb hadi szolgálatokat, úgymint: az Erdélyi Vajdáét, a Székeli, Tömösvári, és Posonyi Grófét, a Slavoniai, Dalmáciai, Horvát országi, Szerémi, Nandor Fejérvári, és Jaiczai Bánokét egyedül Magyarok viseljék; a Mátyás Királytól elfoglaltatott Morva, Szilézia, Luzáciai, Ausztriai, Stájer, Karinthia, és Karniolia tartományok is a Magyar koronához tartozzanak, és ha az érettök járandó pénz letétezik, az a korona őrzők kezébe adassék, és az ország javára fordíttassék. Minekutánna ezen feltételek egy részről elfogadtattak; más részről pedig engedelmesfég, és hívfég ígértetett volna, (31. Jul. 1490.) a Király Székes Fejérvárra méne. Utazása közt seregének egy részét Vissegrad ostrom-

---

láhi Archiep. Strigoniens. Chronico sui aevi. Vindob. 1763. különösen pedig *Práy Úrnak* Annal. R. Hung. Part. IV. L. III. V. mellyekben *Joh. Mich. Brutiusnak* nyomtatatlan írása néki sokat szolgált,

Jására küldé; mert abban Corvinus tisztje a szent koronát őrzi vala. Az alatt a Királyné, mivel ő reá volt bízva az ország kormányozása, Corvinus jószágait elfoglalta, és jóakaróinak ajándékozta: mindazonáltal mégis megígérte, hogy azokat visszaadandja néki, ha minden várakat általad a koronával együtt Vladiszlávnak, és meghódol néki. Engedett Corvinus az ajánlásnak, annál inkább; mivel úgy se volt annyi ereje, hogy védelmezhesse magát a Király ellen. Annakokáért parantsolta a Vissegrádi Kapitánynak, hogy nyissa meg a vár kapuit, és a koronát adja által.

§. 54.

Maximilián elfoglalja Ausztriát, és M. országot,

Vladiszláv a koronázást, noha már a koronát kezéhez vette volna, bizonyos okokra nézve más időre hallasztotta; mert egy felől az öttse Albert ütött az országba, más felől pedig Friderik Császár, és Maximilián, akiket el köllött előbb verni, hogy a koronázáshoz kívántatott Bárok Székes Fejérvárott megjelenhessenek. Az öttset ugyan egy magánosan tartatott beszédben Pesten annyira hozta, hogy visszaméne seregével. De a Császári sereget nem lehetett ennyire bírni. Ez Német országiakból, és Tsászári alattvalókból állott, mellyet két alkalmas vezérek igazgattak, t. i. Maximilián, a Római Király, és Albert, a Bajor Fejedelem. A Magyar országi őrzetek kevés számmal voltak; az Ausztriai Rendek pedig,

nemesek, és polgárok, mivel Mátyás őket nagyon szorongatta, gyűlölték a Magyarokat, és kívánták rajtuk boszszújokat kitölteni. Azért a Magyar országi Helytartó, Zápolya István éppen nem bízott Ausztriának megtartásához; és minekutánna Bétsben az őrizetet vitéz maga viseletére felbuzdította volna, kiment seregestől Ausztriából. Beszédje olly foganatos lett, hogy minekutánna a város lakosi (22. Aug.) örökös urokat magok közé eresztették volna, még tíz napig óltalmazták a várat, és annak falaitól az ellenféget egynéhányszor visszaverték. A többi várakban lévő őrizeteknek nem volt annyi bátorfágok, és vagy az ellenfég előtt elfutottak, vagy pedig véle időnek előtte alkura léptek. Az alatt, hogy ez történt, Vladiszláv magát Székes Fejérvárott megkoronáztatta (21. Sept.) a Zágrábi Oszváld Püspök által, és követet küldött a Római Királyhoz, aki elvonná őtet ellenkező szándékától. Ez elejébe adta, hogy az Ausztriai háznak 1463-ban engedtetett Magyar országi örökféget nem az ország Rendei hagyták helyben, azért az ország törvényne szerént helyesnek nem tartathatik: ezen ok mellett jelentette néki még a Törökök szándékát is, akik Magyar ország, és a mellette lévő Tsászári tartományok ellen hadat készítettek; mind ezekért őtet barátfágos eggyezésre kérte. De Maximilián fennyen felelt a követnek, mondván: hogy ő hártárt fog vetni Vladiszláv Király vágyódásának, és a tőle fölbontatott eggyezésnek erőt fog szerezni. Ezt mindjárt tselekedettel is megmutatta; (19. Oct.) mert egynéhány nap múlva megvette Vas-

várt, Szombathelyt, Veszprémet, és végre Székes Fejérvárát. Tovább: szándékozott megvenni Buda várát is, és már nem volt reményfég annak megtartásához, mivel már dülő félben voltak falai. De ebben nagy akadállya esett, mellyet el nem háríthatott; noha nem az ellenfég, hanem maga volt annak oka. Tudniillik: megvévén erőszakosan Székes Fejérvárát, szabad prédát engedett katonáinak, mellynek elosztása közt olly nagy versengés támadt a seregben, hogy csoportosan menének vissza Német országba. Akiket pedig nagy nehezen meg tudott marasztani, azok a hátra maradt zsóldot kérték tőle, mellyet ő mindjárt meg nem adhatott nekik. Ez a zsóld tsak 600000 aranyból állott: de egyet se talált jóakarói közül ollyant Magyar országban, aki azt megadta volna. Azért Zsigmondhoz, a Pétsi Püspökhöz folyamodott, aki Német országból eredt, és neki ezen summáért a Sóvári Püspökséget ígérte. De ebben nagyobb volt a hívfég, mintsem hogy az ígélet által meg hagyta volna magát vesztegettetni. Most már nagy része a seregnek mérgében széljelméne. A kemény tél, amelly ezen történetre következett, minden folyó vizeket jéggel béborított, és a távúl lévő Magyaroknak jó módot nyújtott a Tsársári seregnek megtámadására. Maximiliánt a mátkája, Britanniai Anna segítfégül hívá a Francziák ellen, akinek tartozott segítfégére lenni, hogy ha, amint azután valóban meglett, ezt a Herczeg aszszonyt, és ennek örökös herczegféget el nem akarta kezéről eresztteni. Ezek a környüállások kínszerítették ötet sietféggel visszamenni Német

országba, és hadakozása folytatását Magyar országban más időre hallasztani.

§. 55.

Békefég Albert Lengyel Herczeggel.

Mindjárt a Tsászár elmenetele után béjött Albert Herczeg 12000 Lengyelekkel, és még több Tata-rokkal, 's Magyarokkal az országba, és megújította előbbi kívánfágát. Ezt ő vagy azért tselekedte, mivel bátyyával tett titkos eggyezése nem teljes békefég, hanem tsák fegyver nyugvás vala, vagy talán mivel félt, ne talántán Maximilián meggyözze a bátyyát, és a Magyar koronát örökre élvégye az ő házatól, vagy pedig mivel az özvegy Királyné kedvezett néki, és igyekezett őtet a tronusra segíteni. A Király igyekezett követe által őtet békeféges gondolkozásra hozni, de semmit se nyert. (1491.) Azért sereget küldött ellene a Szepesi Grófnak vezérlése alatt. Ez úgy megrémítette a Lengyeleket, hogy a Magyar frigyesei is a Herczegtől eltávoznának. Ez után a Kassaj lakosok kiütöttek a Lengyelekre, és elűzték őket. A Herczeg előbbre indúlt: de hamar általlátta, hogy nem lészen szerentsés kimenetele hadakozásának. Annakokáért Rákos mzején megeggyezett a Királlyal, és amelly just magának eddig a koronához tartott, drágán eladta néki. (20. Febr.) Mert ő ezen jusért, és még egy másért, mellyet attyá nevében Sléziához magának tartott, a Sléziai Glo-gau, Svibus, Troppau, Thostek, avagy Jegern-dorf, és Kozle herczegfégeket Magyar országi Bá-

ró név alatt nyerte olly föltétellel, hogy ezek ismét Magyar országhoz essenek, ha ő Királya lésszen Lengyel országnak, avagy magzat nélkül halála történik. Mivel a Svibusi Hercegfég sajátja volt Konrád Hercegnek, Troppant pedig Corvinus János zálogban bírta, úgy eggyezett meg, hogy mind egyikkért, míglen amaz életben volna, emez pedig egészszen ki nem fizettegne, esztendőnként 3000 forintot nyerjen a Királytól. Hogy ha ő néki fiai maradnának, ezek addig bírják az említett Hercegfégeket, míglen egyik közülök a Lengyel tronusra nem emeltetik. Többnyire az elfoglalt Magyar országi Eperjes, és Szeben városokat addig bírja, míglen a Glogávi Hercegfég néki által nem adatik.

§. 56.

A M. városok visszavétele. A Tsászárral való megbékülés.

A Lengyel Herceggel tett eggyezés után Vladisláv Király Székes Fejérvár, Veszprém, és Kismárton alá méne. Az első, mivel a Tsászár nem küldött semmi segítléget védelmére, megnyitá kapuit néki 19. Augustusban, és ezen példát követték a többi elfoglalt városok is. Corvinus János megvette Szombathelyt, és Zágrábot; Kinisy Pál pedig a Kalotsai Péter Érsekkal nagyobb részét azon nemeseknek, kik a Száva, és Dráva vizei közt laktak, majd szóval, majd erőszakkal Vladisláv hatalma alá hozták. Legtöbb pártosok voltak Slavoniában, Dalmáciában, és Horvát ország-

ban; mert nem tetszet ezen országok Rendjeinek, hogy Corvinus a Király koronázásakor öröklégül nyerte mind azon tartományokat, mellyek Adria tengere, Dalmácia határi, és Száva vize között fekszenek; mivel ez által alább szállított szabadfájok, és féltő volt, ne talántán egészen elszakasztassanak Magyarországtól; avagy ehez mint valamelly tartomány csak úgy kaptassanak a). A pártosok közül ugyan sokan a Római Királyhoz állottak: de mivel ez nem mehetett nekik mindjárt segítségül, és némellyek közülök egymás ellen haragra gerjedtek, azután pedig, hogy az ellenkező félnek ártsanak, más Fejedelmet hívtak segítségül: azért előbb, mint sem Vladiszláv ő ellenek fegyverre kelne, vége szakadt az egész Tsászári felekezetnek. Ezen kívül a veszedelem is, melly a Török részről reájok jöendő vala, ösz-

---

a) Kerceslich *Ap. Úr Hist. Zagrab. I. p. 172.* Corvinus az atya engedelmével még Liptov, és Troppau Hercegségeket is bírta. Mivel a mátkája kiadott rajta, mihelyt elesett a Magyar koronától, és a Pápa 1490-ben a kézfogást helytelennek jelentette: annokokáért egy hatalmas Dalmáciai Mágánásnak, Gróf Frangepán Bernárdnak Beatrix nevű leányát vette el, aki szült ugyan egy fiat, és egy leányt néki; de meghaltak időnek előtte. Ő tőle mondatik származni a Sandrásky Grófok nemzetsége Tseh országban; de talán nem törvényes ágyból. J. v. Mellen, und G. H. Burghart Reihe ungarischer Könige aus goldnen Münzen. Breslau. 1750. pag. 62.

tönözte őket a Királlyal való egytetésre, 's engedelmességre; mert egy Török tsapat elfoglalt egynéhány városokat Bosnyák országban, igyekezett Jaiczát éhféggel megvenni, és Nandor Fejérvárát meghódítani. Azonban egy más tsapat Horvát országot pusztította, 's onnan bérohant a közel lévő Ausztriai tartományokba, és nagy munkával győzethetett meg Dubiczánál a Horvát országi Bán által a Száva, és Unna vizek között. Vladiszláv Király, kinek szelíd természete nem engedte, hogy alattvalóinak vérét még tovább is ontassa, és jószágaikat vesztegesse, a Tsászárnak olly hasznos föltételek alatt ajánlott békeféget, hogy ez kész lett Posonyban eggyezésre lépni. Tsak hamar véghez is ment, amint Vladiszláv kívánta a); mert a Tsászár a töle zálogban bírt Kismárton, Fraknó, és Kábold helységeket visszanyerte; Szaruköt pedig Kőszeggel, és Borostyánkővel eggyütt mind addig megtarthatta; míglen az adósfág egészszen le nem fizettetik: azon kívül elengedtettek néki mind azon kötelezések, mellyeket az előtt kintelenlégből Mátyás Királynak tett; nem külömben Mátyás újj kívánfágai, valamint az annyát illető jegypénz, mellyhez Vladiszláv egészeddig just tartott. Megengedte mind a Tsászárnak, mind Maximiliánnak, hogy

---

a) Práy l. c. IV. p. 231. *A békeféget Fridérik Tsászár 4. Jun. hagyta jóvá 1492. Maximilián 20. Dec. 1491. Vladiszláv 6. Dec. nagyobb részént a Rendek 29. Nov. és magános Magyar, 's Erdélyi városok Januáriusban 1492-ben.*

a Magyar Királyi nevet viselhessék, 10000 aranyat adott hadi költségül Maximiliánuk, megígérte, hogy a Tsászárnak örökös tartományiban lévő várakból katonáit kivezeti, és fogadta, hogy fogja kötelezni mind a mostani Magyar Rendekeket, mind akik jövendőben valamely fő hivatalra emeltetnek, hogy holta után, ha magának férjfiú gyermeke nem maradna, az Ausztriai házat ismérjék országjok örökösének, és ezen fogadást nevék alól írásával erősítték. Tovább: szoros támadó, és általmazó szövetséget kötött a Római Királlyal, és a Németeknek egyenlő just engedett a Magyarokkal. Mind ezekért lemondott Maximilián azon jusról, mellyet mind eddig magának tartott a Magyar koronához, visszaadatott Szombathely, Szentgrod, Körmend, Márvánkő, és Kosztolán, melyeket a Tsászár népe a' nélkül se tarthatott meg. Maximiliánnak ugyan olly nagy terhére volt a Francia hadakozás, és mind pénzben, mind katonákban olly nagy szükségét látott, hogy az első miatt éppen semmit se kezdhette Vladiszláv ellen: mindazonáltal a koronához való jusnak elvesztése olly nehezebbre esett, hogy sok ideig alá nem írta magát a békefégnek, és utóljára is ezt csak atya tekintetére nézve tselekedte. De még a Magyaroknak se tetszett a békefég, és hallván a Budai lakosok, hogy valaha az Ausztriai ház fog rajtuk uralkodni, olly nagy haragra fakadtak, hogy a békefég szerzőire rohanván, talán megölték volna, ha a várba nem futottak volna. Észre vette tehát a Király, hogy a Rendekek sem a békeféget, sem az Ausztriai háznak Magyar országhoz enged-

tetett öröklégét helyben nem fogják hagyni; azért ilylly fortélyhoz fogott: minden Bárót különösen magához hívatott, és azt kívánta tőle, hogy hágná írásban helybe mind a kettőt, melly kívánfágát a Fejedelemnek egy se merete megtagadni.

§. 57.

Budai Gyűlés. Az özvegy Királyné panaszszai.

Más esztendõn a Király Budán gyűlést tartott, (1. Febr. 1492.) mellyben közönséges törvényeket, vagy amint szokás volt akkor nevezni, nagy Decretumot hozott. Slavoniát meghagyta régi szabadfágában, azt rendelvén egyszersmind, hogy annak lakosi tsak felét fizessék azon adónak, mellyet Magyar országnak köllött fizetni a). Ezen engedelem õket letsendesítette ugyan: de még sem elégítette meg tellyesféggel; azért addig még nem

---

a) Corpus Juris Hung. T. I. p. 259. *A Király azt ígérte a Decretumban, hogy Slézia, Luzdazia, s Morva ország mindenkor egybe koptsolva hagyatik Magyar országgal, a világi Fõ Rendeknek hadi szolgálatját meghatározta, úgymint: Corvinus Jánosét, Újllaki Lõrinczét, aki Herczege volt Szeremnek, a Szepesi, Bazini, Szent Györgyi, Korbáviai, és Frangepán Grófokét, és a Bárókét, t. i. kik kötelesek egész, fél, avagy negyedrészt zászlóval (Banderium) tenni szolgálatot. Egy egész Banderium 200 fegyvereseket, (armigeros), és 200 lovasokat (Husarones) foglalt magában.*

nyúgodtak, míglen a Zágrábi Oszvald Püspök előbbi függetlenlégöket vissza nem nyerte volna. Ez volt az oka, hogy Vladiszláv kintelen lenne két esztendő múlva a Dalmáciai, Horvát orszá-
gi, és Slavoniai herczegség nevet elrontani, Cor-
vinus Jánost a Herzegi név helyett Bánnak nevez-
ni, és hatalmát megkissebbíteni. Az özvegy Király-
né panaszkodott a Gyülekezeten a házasságról;
mert Vladiszláv azon időben, hogy az öttse ha-
dat kezdett, megígérte néki a házasságot, és már
most, midőn mind katonáit, mind várait néki en-
gedte volna, nem akarja tellyesíteni fogadását.
A Király semmit se szökött a panaszra; noha a
Kalotsai Érsek mindenképp rajta volna, hogy a
házasság menjen véghez. De a Rendek a Király-
nak fogták pártját, és nem engedték meg a Ki-
rállynak a házasságot, mivel a Királynéhoz nem
volt reményfég, hogy valaha magzatot szüljön,
és így oka lenne, hogy valaha az Ausztriai ház
béjusson a Magyar országi öröklégbe. Az ügyefo-
gyott Királyné Sándor Pápához folyamodott, aki
más esztendön követet küldött Magyar országba,
a dolognak megvisgálására: de ennek visszame-
netele után a házasságbéli eggyezést erőtlennek
jelentette. Ez után visszament hazájába: mind-
azonáltal még itt se zűnt meg a Kalotsai Érsek
által arra kéngetni Vladiszlávot, valameddig ez
mást nem vett felelégül, hogy lépjen véle házassá-
lágra.

Lengyel ország Albertnek engedtetik.

Még azon a nyáron meghalt Kázmér, a Lengyelek Királya, és Vladiszláv, akit már most a Lengyel korona illet vala, jussát az ööttsének Albert Hercegnak engedte, mellyért ez visszaadott minden Sléziai herczegfégeket Magyar országnak, és véle mindennemű ellenfégek ellen frigyot kötött. Ez alatt leginkább a Törökök értetődtek; mert ámbár Vladiszláv a Szultánnal fegyver nyugvást tett volna, és a Török széleken minden várait, úgymint Tömösvárt, Belgrádot, Jaiczát, Szerént, és Szabátsot minden kitelhető gonddal megújította, és őrizetekkel megerősítette volna: mégis Ali Bég Basa beütött Erdélybe. (1493.) Jakup pedig, a Bosnyák országi Bég Horvát országba. Amaz Drágfy Bertalan Vajdától megverettetett, és prédájától megfosztatott: de emez szerentsésebb volt; mert Laybach mellett Friderik Tsászárnak, aki éppen akkor halt meg, tartományába ütött, és menekelőtte az Ausztriai katonafág fegyvert foghatott volna, sok prédával, és foglyokkal visszaverté Horvát országban. Itt már készen várták 800 emberrel a Horvát országi Bán Frangepán Bernárd, és más hatalmasbb Horvát urak: de ő Modrus mellett elillant előttök az erdőbe. Ellenfégei öly készületben találták őtet, hogy sokaknak elesvén a harcshoz minden bátorfágok, Modrusba visszakészülnének. Maga egyedül Frangepán volt az, aki kívánt megütközni a Törökökkel, és ő ezen

kívánfágával egyenetlenféget; és rendetlenféget okozott a többi között, amelly végső veszedelmére vált mindnyájoknak; mert midőn a Törökök azt megsajdítanák, kinyomúltak az erdőből ellenök, és mivel készületlen találták őket, annyira letsépték, hogy kevesen volnának, akik előttök lábra kaphattak. 1000 Törökök, 5000 Horvátok maradtak helyben zászlóstúl, és vezérestől. Ez a vesztefég úgy megrémítette a Magyarokat, és Ausztriabélieket, hogy Vladiszláv, és Maximilián állandós óltalmazó szövetséget tennének egymással a Török ellen; a Magyarok pedig különösen fogadást tennének, hogy egy Törököt se eresztenek ez után országjokon által a Német birodalomba. Hamar ez után kérték Vladiszlávot a Velenceiek: támadná meg országjokban a Törököket: de mivel a Szultánnál tétetett fegyver nyugvás ideje még el nem múlt, nem adott helyt kérésöknek.

§. 59.

A Budai ország gyűlésnek következése.

A Magyar Rendek, kik a jövő őszszel Budára gyűltek, olly nagy méregre fakadtak a Király ellen azért, hogy nem akart részt venni a Török háborúban, hogy az újj Palatinus által (ez volt Zápolya István, a Szepesi Gróf) kemény szemre hányásokat tennének néki, és vádolnkv restfégéért, 's félékenységéért. Ezen mérész tselekedetet kintelen volt a Király elszenvedni, elegendőnek tartván szelíden megmutatni nékik a rajta elkövetett igazágtalanfágot. Ezt ő olly jó móddal tudta

véghez vinni, hogy mindnyájan megnémúlnának; mert eszközbe juttatta, mire kötelezték ötet koronázásakor, t. i. hogy semmi új hadi költséget ne kérjen tőlök; szemökre hányta, hogy ő kintelen lett eddig mind magát, mind embereit a Bosnyák országí pénzööl kitartani, mivel öök még azt se fizették le, amivel néki tartozának, ahonnan természet szerint következik, úgy mond a Király, hogy a józan ész ellen lett volna azt a nyugodalmat, mellybe az ország olly sok esztendöbéli hadakozások után nagy nehezen jutott vala, szükfég nélkül fölbontani. Ezen történetnek két egymástól különböző következéseí voltak; mert a Király azt tselekedte, amit töle kötelesség képp kívántak vala, és Kinisy Vajdát a Török ellen küldé. De a Palatinus elfelejtkezett Fejedelméhez, 's hazájához való kötelességéről, és megtapodá a törvényt, mellynek tellyesítéséért olly buzgón szóllott a Király előtt. Kinisy Pál téli időben ütött Szerviába, (1494.) két rabló várait a Töröknek elhányta, visszatért bővféges ragadománnyal, és történetből megértvén a Belgrádi örzöknek a Törököökkel való czimboralását, öket különös keménységgel büntette meg a). Hasonló szerentséje volt más esztendön Bolgár országban, amidön Szendröt kezdette ostromolni. De ennek megvételetét meggátolta először katonáinak fősvényfége, kik a prédát

---

a) *A pártosok fejeit egy toronyba rekesztette, egyet minden nap közdök megöletett, megsütött, és eledelül adatott a többieknek; az utólsót pedig éhen hagyta meghalni.*

bátorfágos helyre akarván vinni, ellene támadtak; azután pedig magának a vezérnek halála. Az előbb említett Palatinus azon idő alatt Zombort ostromolta, amelly Corvinus Herczegé volt, ámbár ő néki erre nem volt egyéb oka, mint az, hogy ő reá nézve igen alkalmas helyen fekszik, t. i. az ő ősi jószágai között. Ezen igazfágtalanfágot ugyan a Király megtiltá néki: de ő nem hajtván a parantsolatra, midőn jó móddal meg nem nyerhetné, erőszakosan elfoglalta.

§. 60.

Moldva a Lengyeleknek engedtetik. Újjlaki támadása.

Látván ebből a Király, melly tehetetlen légyen, és melly nagyon meg légyen határozva hatalma, Lötsén az öttisével Albert Királlyal tanátsot tartott, 's azt végezte, hogy eggyik a másiknak költsönös segítséget adjon, amidőn egy, vagy más résznek alattvalóit az engedetlenfég pártütésre faksztaná. Ezen alkalmatosfággal azt is megengedte öttisének, hogy Beszszarábiát a Török Szultántól elvehesse, és Moldvát magáévá tehesse. Ezen eggzezésre megjelent a Palatinus is, és megengesztelte jó szívű Fejedelmét, noha nem tett eleget parantsolatjának. Ennek igen rosz következései lettenek; mert ettől fogva olly nagy hatalmat vett kegyes, és mindent helyben hagyó Fejedelmén, hogy ez sok szemre hányásait héjányos igazgatásáért békeféges türéssel szenvedni kintelenítették. Egy szóval a nagyok, akiket tsak keményféggel

lehetett igazgatni, annyira megvetették a Fejedelmet, hogy nem szégyenlenének néki nyilván tsűf neveket adni. Ez a vakmerőség mégis utóljára fölébresztette a Királyt tehetetlenségéből, amint e' következő példából megláthatni. Tudniillik: egy bizonyos Kishorvát Jánosnak, aki Halapsiczról írta magát, és akinek az előtt mint Ausztriai felekezeten lévőknek megkegyelmezett, most a jószágát elvette, mivel az ország gyűlésén meg nem jelent, sőt a gyűlés ideje alatt a Kalotsai Érseknek némelly jószágait elfoglalta. Ez tulajdon haszna kereséséből, és bőszerűségéből Beriszló Bertalanhoz, az Auránai Perjelhez állott, akit annyira vitt már gonoszsága, hogy mintegy szokás szerint a házasság, és nőtelen személyeket megszeplősítette, és azután megölte. Újlaki Lőrincz Szeremnek Herczege a följebb említett pártosokhoz állott; mert vette észre, hogy engedetlenlégeért, és Fejedelmének gyalázásáért, 's még más nagyobb tselekedeteiért meg fog büntettetni. Ezekről vádoltatott: hogy a Törököknek, minekutánna minden főtől egy egy aranyat vett volna, szabad általmenetelt engedett Német országba; azon kívül ő volt eszközlője azon királyi szolgák erőszakos halálának, kik, midőn a királyi adót vinnék, útjokban megölettek. A Király Drágyf Bertalan Vajdát küldé a pártosokra, ki is elvette Kishorvátot az országból, a Szeremi Herczeget tartományjától megfosztotta, és végre az Auránai Priort is kézre kerítette. Ezt a Király, mivel reá bizonyodott, hogy a följebb említett gonosz tselekedetein kívül még hamis pénzt

is veretett, és titkon a Törökkel czimborált, zsákba varratta, és a Duha mélyfégébe vettette. (1495.) Újlaki minekutána megalázta volna magát, elveszté ugyan jószágát a Rendek ítélete szerint: mindazonáltal másoknak közbenjárása által a Királytól visszaanyerte; de csak élete fogytaig. Ez egy ország gyűlésén ment véghez.

§. 61.

Új törvények hozattatnak.

Az említett ország gyűlésén kérettetett a Király, hogy sok polgári igazgatást, törvény szolgáltatást, és más egyéb törvényeket, bővebben, 's világosabban magyaráztasson meg. A Király helyben hagyta a Rendek kívánfágit. (8. Jún. 1495.) A többi közt azt kívánták, hogy a Török széleken lévő várakba két két Kapitányok tétessenek, kiknek egyyike mindenkor a várban maradjon. Egy más rendelés az idegeneket érdeketta, kik, ha más külső országi hatalomtól, nevezet szerint a Római udvartól Magyar egyházi jószágot nyerének, és annak birtokába akarnának menni, mint köz békefég háborgatók, vízbe vettessenek. Ez a czikkely minden Prelátusoknak ellenzése ellen a Decretumba iktattatott. Más czikkely szóllott egy olyan házi adóról, amelly még Mátyás idejében rendeltetett, és a kintstárnak gondviseléséről; mert ez mind eddig nem éppen a leghívebb kezek alá volt bízva, és nagyon kiüresedett. Zsigmond a Pétsi Püspök, aki fő gondviselője volt a kamarának, mivel önnön magától egyszerre lemondott

hivataljáról, és azért gyanúfágba esett, minekutánna fogfágba vitetett volna, 400000 aranyra büntetett. A házi adóról eredett panaszt nehezen lehetett elhárítani; mert a köz nemesfég összeállott, és nem tsak azt sürgette, hogy az e'féle adó fizetés félben hagyattassék; hanem még a fő Tisztekre nézve azt is kívánták rendeltetni, hogy ezek az adó terhét, mint eddig tselekedték, magokról a nemesekre, 's az ő alattvalóikra ne háríthassák. A Király, és a Bárók először nem akartak a panasznak engedni: mindazonáltal tartván mégis a zendüléstől, ezt a módot találták: a Veszprémi Püspökre, a Székes Fejérvári Prépostra, és Verböczy Istvánra, mint Római törvény tudóra bízták, hogy vizsgálják meg, ha vallyon a házi adónak béhozása igazfágos volna-é, vagy nem? nem külömben kívánná-é az ország java annak további megtartását? de ezek annyira megsokasították a kérdéseket, hogy legnagyobb része a nemeseknek türehetlenségre fakadván, Királyi engedelem nélkül időnek előtte a gyűlésről eltávozna. Végre azok, akik még helyben maradtak, ajándékok által; amazok pedig az idő előtt való eltávozás büntetésének félelme által letsendesítetttek.

§. 62.

Moldvai történetek. Török háború.

A gyűlés kezdete előtt Vladiszláv megtöldotta három esztendővel Bajazettel a békeféget olly föltétel alatt, hogy a Törökök ne merjenek bétütni Német országba; ő néki pedig szabad légyen a

fegyver nyugvást három hónapi előző izenete után fölbontani. (1496.) Albert, a Királynak testvére, akinek semmi része sem volt ezen eggyezésben, Beszszarábiában Újj Kilia, és Akierman váraihoz vitte seregét, hogy az eggyezés szerént azokat elfoglalja. Itt midőn szereztsétlen volna, Szotsovához méne, amelly lakó helye volt Istvánnak, a Moldvai Fejedelemnek; mivel ez kötelezve lévén mind a Magyar, mind a Lengyel Királyhoz, elpártult mind a kettőtől. István Vladislávtól kért segítséget, és ugyan olly fenyegetéssel, hogy a Törökhöz folyamodik, ha ezt ő tőle meg nem nyeré. Ezen kinyilatkoztatás olly nagy gondot okozott a Királynak, hogy Csicsója várát Erdélyben néki ajándékozná, tsak hogy ez után is híven mellette megmaradjon; azon kívül követje által fegyver nyugvást szerzett ő közte, és a Lengyel Király között. Ezt a Lengyelek ugyan megsértették, midőn Bukovina erdején Moldvába béütnének: de a Vajda győzedelmet vévén rajtok, kínszerítette őket a fegyver nyugvás megtartására. Vladisláv igyekezett még az öttse, és a Törökök közt is békeféget tenni: de ezek még inkább ötet szándékoztak megtámadni. A Bosnyák országi Basa elfoglalt némelly kisebb várakat Szerviában, elfogta a Jaicza várának óltalmára küldetett katonákat, és a Szultánnak küldötte, azután Jaiczát készült ostromolni. Ezen fegyver nyugvásnak fölbontása okot adott a Királynak arra, hogy országa erejét a) had-

---

a) *A Király még 25 sátorbéli Czigányokat is állított fegyver alá, és Vajdájokkal eggyütt a Pé-*

ra készítse, és követet küldjön Konstantinápolyba, hogy panaszt tegyen a Basa ellen. Ennek megígértetett, hogy ez után jobban meg fog tartatni a fegyver nyugvás: mindazonáltal még sem bírhatta arra Bajazet Szultánt, hogy az eggyezés levélbe béiktassa a Lengyeleket; mert a Moldva országi Vajda ellene dolgozott alattomban. Ez a Szultán óltalma alá adván magát, megnyerte tőle, hogy egy sereg Török küldessék némelly Lengyel országi tartományoknak kipusztítására, mellynek ő a maga tartományán által szabad mentelt ígért. Ezen embertelenfégén a Vajdának Vladiszláv nagyon megboszonkodott: de mivel inkább kívánt jó móddal eggyesléget tenni, mint sem hadakozni, követeket küldött hozzá, akik nem sok idő múlva a Vajda, a Lengyel Király, a Litvániai Sándor Fejedelem, és ő között eggyesléget tettek, eggyzersmind közönséges szövetséget a Török ellen. (20. Jul. 1498.) Ez az utólsó a)

---

151. Püspök katonái közé állíttatta. Ezeknek Pharaones nevet adott levelében. A Magyarok is Farao nemzetiségének nevezték őket. *) Ezen név alatt lettek 1417. Moldva, és Oláh országban először ismértetessekké, amint ezt Práy Úr p. 273. írja

*) Ők indiából erednek. Lásd: Hist. Versuch über die Zigeuner. H. M. G. Grellmann. II. Abschn. Kap. V.

a) Lásd ama Frigyet Vladiszláv Királynak 1. Aug. a Lengyel Rendeknek, 21. Juliusban tett megerősítéseitekkel. Dogiel C. diplom. R. Pol. P. I. p. 87. — 94. Az újjat pedig, melly 14. Aug. 1499. ígértetett, ugyan ott p. 95.

más, esztendőn még továbbra terjesztetett; mert a Vajda, ki az előtt tsak arra kötelezte magát, hogy hírt fog a Lengyeleknek, 's Magyaroknak adni, mihelyt valamely hadi készületeket észre vészen a Törököknél; (14. Aug. 1499.) már most azt fogadta, hogy a Törököknek nem fog maga tartományában szabad általmenetelt engedni, és ha a Lengyel, 's Magyar Királyok ellenök indulnának, társok léssen a hadakozásban. Ennek nem volt meszsze az ideje; mert (1509.) Vladiszláv szövetséget tett a Velenceiekkal, és VI. Sándor Pápával a Törökök ellen; és ugyan amazoktól a hadnak folytatására 100000 aranyat nyert esztendőnként; emeztől pedig engedelmet a tized bérszedésére minden egyházi jószágokból, és fundatiókból. Bajazet, aki ezen idő alatt szerentsésen harczolt a Velenceiekkal, parantsolá némelly Bégeknek Szerviában, hogy Jaiczát ostromolják: ezeket Corvinus véres fővel ereszté vissza. Ezen győzedelemnek annyira megörült a Római Pápa, hogy nem tsak nyilván valóvá tenné a Királlyal kötött szövetséget; hanem még 40000 aranyat is ígérne hadi költségül néki esztendőnként, és igyekezne egy Francziákból, Spanyolokból, 's Velenceiekből álló hajós sereget készíteni olly szándékkal, hogy azt a Johanniták nagy Mesterének, és egy Kardinális követnek vezérlése alatt Görög országba küldje. (1501.) Az alatt, hogy ez a tengeri erő Európa, és Ásia közt elzárná a vízen járást, magának a Királynak sereggel köllött volna indulni Konstantinápolyba: de ennek végre hajtását némelly nemzetfégi dolgok megakadályoztat-

ták. Mert az öttse Albert meghalván Lengyel országban, a Király választásban visszavonások támadtak a Lengyelek közt, és ő, hogy az ifjabbik ötsét Sándort a tronusra emelhesse, kintelenítetett hátramaradni. Más esztendőn a Törökök Szerviából a Száván általjöttek: ezeket Corvinus egy-néhány Bárókkal egyetemben felkereste, kevés hónapok múlva pedig hazájokban Bödönt (Vidin), és Kladovát Bolgár országban elhányatta, Nikápolynak külső városait elégettette, és minekutánna Szervjának, 's Bolgár országnak nagy részét elpusztította volna, Belgrádnál seregét haza vezette. Az elfogattattak közül a Törökök eladattak; a Görögök pedig Belgrád, és Tömösvár közt fekvő termékeny pusztákra vitettek mívéseknek. Azon közben a Velenceiek vesztése oly nagy lett a Törökök ellen, hogy kintelenek lennének békeféget kérni. (1503.) Szinte azt tselekedte a Pápa is, aki VI. Sándornak helyébe választatott. Azért azt vélte a Király, hogy senkinek nem leszen sérelmére, ha ő mind maga, mind az Európai keresztények részére hét esztendőbéli fegyver nyugvástészen Bajazettel, és véget vet egy oly hadakozásnak, mellyet még jó formán el sem kezdett.

§. 63.

Viszszavonások a Király, és a Rendek között.

Ezen hadi készületek közt nagy egyenetlenfégtámadtt a Király, és a Rendek között. Ezek azt kívánták, hogy Slézia, Luzácia, és Morva ország el ne szakasztassék Magyarországtól a Királlyal

való eggyezés (*capitulatio*) szerint, mivel ezeket a Magyar sereg foglalta el a nemzet költfégén. Ezen jus nagyobb erejére nézve bizonyfág írást kívántak a Királytól. A Király ellenben ezen tartományokat Tseh országhoz akarta ragasztani; mivel Mátyás Királlyal tett eggyezése szerint ahöz ő néki jussa vala: de nem merte szándékát egyenesen kinyilatkoztatni. A Rendek ugyan ezen tartományokban néki a hódolást megtették; de olly kétfégesen, hogy nem lehetne tudni, ha mint Magyar Királynak-é, avagy mint Tseh országinak esküdtek légyen. De ezen kívül még más panaszok is voltak. Majd mindnyájan zúgolódtak a Királynak túnyasága ellen, és hogy ő azon pénzt, amelly önnön maga tartására, szolgálai bérére, és más egyébb szükségéire rendeltetett, tulajdon javokat kereső szolgálk által el haggya költetni; hogy a polgári rendtartást, és igazgatást roszzúl szolgáltatja; és hogy ő a korona jussait nem tsak nem védelmezi a Római Udvar ellen; hanem még maga is sértegeti. Ezen utólsó panaszra egy levél nyújtott alkalmatosfágot, mellyben ő maga 1497-ben a Pétervári Apáturfág gondviselőjének, Angelusnak, aki más országból vette eredetét, megengedte, hogy több egyházi jószágokat tulajdoníthasson magának; és még olly hatalommal, hogy az utólsó ország gyűlésének rendelése ötet abban meg ne akadályoztathassa. Ez a levél okozta azt, hogy a Rendeknek haragja, amelly mind eddig tsak titkon forrott, világosfágra jönne. Mindazonáltal a Király letsillapította azt egy Decretum által, mellyet a közelebb (1. Jun. 1498.) gyüle-

kezeten hozott a). Ebben bővebb rendelkezések tételtek azon katonákra nézve, kiket minden gazdag alattvaló a törvény, és polgári rendtartásnak főmárasztására tartozott állítani. Tovább: rendeltetett az is, hogy ez után egy Fő Ispány több vármegyét, és senki a Prelátusok közül más vármegyét ne igazgasson, mint sem amelyeket a régi szent Királyok ő székeiknek engedtek. Semmi féle külső országának, semminémű tudatlan hazafinak egyházi jószág ne adattassék, és hogy a Rendekek annál tökéletesebben föntarthassák jussaikat, minden harmadik esztendőn Pest mellett a Rákos mezején tartassék ország gyűlés, és ha ez Király választásra rendeltetik, semmiféle külső országi követnek meg ne engedessék, hogy azon megjelenhessen.

§. 64.

A Király házassága. Corvinus halála.

A Rendekek fő kívánsága volt az, hogy a Király fiat hagyjon maga után, kire azután hagyhassa országát, és ne légyen Ausztriának oka

---

a) Corpus Juris Hung. T. I. p. 292. *Ugyan abban p. 360. vagyon egy rendelkezése az 1500. esztendőbeli gyűlésnek, melly által a Királyi fő törvény székbe a tizenhat esküdteken kívül még négy Prelátusok, négy Bárók, és négy törvénytudók tételtek, és ezekre bízattatnak a régi szokásoknak, avagy iratlan törvényeknek feljegyzései, 's rendbe szedését.*

miért

miért hadakozni Magyar országgal. Azért ösztönözték a házasságra. Ő egy Francia Herceg aszszonyt választott feleségül a Navarrai Királyi nemzetfégből, tudniillik Candalle Annát, Foix Grófnét a), kivel 29. Septemberben 1502. öszevesküdtetett. Ez a Herceg aszszony igen szép, de egyszersmind férjfiúi bátorfágú lévén, a házi gazdafágot magára vállalta a Király udvarában, melly az előtt olly roszzúl folytatott, hogy sokszor kenyeret, 's bort a Király asztalára az udvari tisztoktól köllene költsön kérni. Más esztendön szülte a Királyné ama híres Anna Herceg aszszonyt, bosszúfágára a Magyar Rendeknek, kik egy fiú Herceget vártak tőle. A következő gyűlésen (23. Jun. 1504.) megújították a Rendekek Slézia, Luzácia, és Morva ország felől tett régi kérésüket: a Fő Ispányi hivatal viselésének rendet szabtak; egy közönféges törvény könyv készíttetését megrendelték; végre a parasztoknak megtiltották a vadászatot, és madarászatot; mert veték észre, hogy ezek általánra légyenek mind a szőlő, mind a szántó föld művelésnek, és alkalmatosfágot adnak sok parasztoknak ünnepe napon az Isteni szolgálatainak elmúlására. A gyűlés után nem sokára meghalt Corvinus Herceg, a Hunyadi Háznak utolsó tsemetéje, (12. Oct.) ki-

---

a) Kaprinai Hung. dipl. T. I. p. 295. *Atya a Királynénak volt Foix Gasto. Az anyja Foix Katalin, leánya volt a Navarrai örökös Herceg aszszonynak.* Sommersberg genealogische Tabellen einiger Fürstl. und Gräfl. Häuser. I. Th. S. 257.
III. Darab. K

nek jószágát a Király az özvegy Herceg aszszonyának, és ez által a nényne fiának, úgymint a Brandenburgi Markgróf Györgynek engedte.

§. 65.

Az Ausztriai örökség miatt való nyughatatlankodás.

Újj panaszok támadtak a Moldva országi István Vajda halálából, kinek fia Bogdán, midőn sereget vezetne a Lengyelekre, Vladiszláv Királytól, aki meg akarván előzni a Török, és Moldva országi szövetséget, közbenjárója lett a békefégnek, azt az ígéretet vévé, hogy a testvérjét, Ersébet Herceg aszszonyt néki adja felelégül, ha a Lengyel, és Magyar országi közös urafágot tovább is megisméri. Ezért a Magyarok újj panaszra fakadtak Királyok ellen; mert ők Moldva országot mind eddig Magyar ország tartománnyának tartották, és ahoz semminémű just nem akartak engedni a Lengyeleknek. Meg nem elégedtek azon szemre hányásokkal, mellyeket tettek Királyoknak, hanem még azt végezték magok közt, hogy ez után ne engedjenek semmi féle külső országi Fejedelmet magokon uralkodni. Ezen végzésnek erős megtartását nem tsak esküvéssel fogadták, mellyet a Prelátusok lelkiismeretökre tettenék; a Bárók, Fő Rendűek, és a Nemesek pedig keresztény hitökre, betsületökre, és emberfégekre fogadtanak a); ha-

---

a) Dipl. ap. Dn. Práy IV. p. 313. *Juravimus nos Praelati ad conscientiae nostrae puritatem; nos*

nem még kemény büntetést is rendeltek annak fölbontóira, tudniillik: örökös szolgálókat, melyre mindeniknek jutni kölletik vala, és amelly alól sem a jövendő Király, sem a Rendei föl ne szabadíthassák, aki valamely külső országot merne Királynak javasolni. Ezeket írásban foglalták, (12. Sept. 1505.) mellyben szabadon vitézték, hogy eddig országjok minden külső országból származott Király alatt kárt vallott, és hogy az e'téle Királyoknak túnyafága, avagy tulajdon haszna keresése miatt köllött elveszni Ráma, Szervia, Galliczia, Lodoméria, és Bosnyák országoknak. Lehetetlen is légyen, így vitézték vala tovább, hogy egy külső országi Fejedelem úgy tulajdonává tegye a Szittyai szokást, 's erköltsöt, hogy minden untalan iparkodjék hadakozással a Magyarok nevét továbbra terjeszteni; és elhitesse magával, hogy Magyar országot, mivel egyedül fegyverrel állítottatott föl, nem más, mint fegyver által lehessen megtartani. Ez a levél, mellyben számos Egyházi, és világi urak nevezet szerint kötelezték egymásnak magokat a költsönös fegyveres se-

---

vero Barones, Proceres, et Nobiles praefati ad fidem nostram Christianam, atque honorem, et humanitatem nostram. In Eusebii Verini comment, hist. juridica de haereditario jure Sereniss. Domus Austriacae in Apostol. Regnum de jure eligendi Regem. Viennae. 1771. p. 133. az a jegyzés olvastatik, hogy ez a levél, valamint az egész végzés is helytelen; mivel sem a Király, sem a királyi városok azt meg nem erősítették.

gútfégre mind azok ellen, akik ő ellenök támadnának, minden vármegyékbe, és nagy városokba elküldetett. Azért könnyen kezébe mehetett a Királynak: de még se lett szíve nyughatatlan, noha látná, hogy ez által híre tsonkúl, és tudná, hogy mind ezek oda czéloznának, hogy Zápolya János emeltessék a Királyi tronusra. Ez az ifjú Gróf azon gazdag, és vitéz Palatinusnak a fia vala, akinek hat esztendőök előtt lett halála, és akinek Hedviga, a Tessényi Fejedelem asszony volt a felesége. Ki, noha még tizennyolcz esztendőse volna, tudta ravaszfággal, és nagyra vágyással pótolni ideje fogyatkozását. Jó baráti a leg hatalmasbb urak közül valának Magyar országban, és reménylették, hogy ő közte, és a Királynak leánya között házasságot szerezhetnek, és így a Gróf segítője leszen Vladiszlávnak az igazgatásban. Ekkor a Király sullyós nyavalyában feküdt. Azért azt vélték, hogy mivel máskor se tagadhatta meg egy könnyen kérésit alattvalóinak, könnyű lesz reá bírni, hogy a leányát Annát az ifjú Grófnak férjhez adja. De most az egyszer megkérlelhetetlen lett, és sem az a fogadás, hogy a leánya azonnal tronusának örökösévé tétetik, sem a fenyegetés, hogy ötet, mint egy igen lágy, és tehetetlen Fejedelmet, ki a vas veszzöt, amint koronázásakor, javaslá neki az Érsek, nem tudta kezébe venni a Magyarok igazgatására, és aki még tsak nem is érti nyelvét a Magyar nemzétnek, azonnal leteszik tronusából; reá nem bírhatták, hogy engedett volna kéréseiknek. Hihető, ezt az ellenkező feleletet a Királyné okozta, kinek bátor-

fága, hatalma, és esze elegendő volt arra, hogy az igazgató pálczát maga forgathassa, és mivel terhben volt, reménylette, hogy férjfiú gyermeket fog szülni.

§. 66.

Lajos Herczegnek születése.

A Szepesi Grófnak baráti ezért boszszút állottak a Királynén, gyanúfágba hozván ötöt, mintha már rendelést tett volna, hogy legottan, ha leányt fog szülni, férjfiú gyermekkel fölvaltassék. Ezt a rágalmazást hallván a Királyné, olly nagy bánatba merült, hogy idő előtt elérnék a szülés fájdalmi, és minekutánna némelly Mágnsók jelen létében egy igen bádjjatt fiat szült volna, meghalt. (1. Jul. 1506.) Ez a Herczeg olly gyenge volt, hogy egy ideig az elevenen fölmetszetett állatokban köllene tartani, míglen a bőre megerősödne, és a levegő égnék nehézségét eltűrhetné. Az atya Lajosnak kereszteltette. Ki a Királynénak, és az öttének, a Lengyelek Királynának haláláért olly szomorúfágba merült, hogy szobába zárkódván, semmit nem tselekedne, senkit magához nem eresztene, hanem állandóul keseregne.

§. 67.

Maximilián Tsászár béront Magyar országra.

A Szepesi Gróf társainak mozgási, és az öszve-
esküdttek levele igen hamar hírévé lettek Maximili-

lián Tsászárnak, ki is szükfégesnek találta az Ausztriai örökfégnék föntartására a fegyver fogást. Annakokáért a Német országi Választó Fejedelmekkel tanácsot tartott, és tőlök segítféget nyert a végre, hogy Vladiszláv Királyt, mint Választó Fejedelmet a pártosok ellen védelmezze, és a Magyar, 's Tseh országokat, mint már régtől fogva elveszett tartományokat (ez a Kolonai gyülekezetnek kifejezése) a Német Birodalomhoz visszakaptsolhassa. Ezen tselekedete Maximiliánnak olly kedves lett Vladiszlávnál, hogy a maga leányát a Tsászár unokájának, Ferdinándnak, és a még akkor világra sem jött fiának a Tsászár unoka leányát Máriát eljegyezné. (20. Mart. 1506.) A leánynak pedig, ha ő, és a fia magzat nélkül meghalának, mind a két országot örökre oda ígérné; végre a Tsászárt tette gyermekeinek tútorává. A Tsászár inté a Magyarokat, hogy ellent ne álljanak Királyok akaratiának, és ismérjék igaznak az ő jussát Magyar országhoz. De ezt az utólsót a Rendekek nem akarták tselekedni. Azért Magyar országhoz jött, és Posony, 's Soprony várait a környékkel együtt elfoglalta. A Rendekek ugyan állítottak sereget ellene, de nem mertek véle szembe szállani; hanem Ausztriába ütöttek, hogy a pusztítások által kínszeríttsék a visszamenetelre, de egyszersmind igyekeztek is követek által véle megbékülni. A Tsászár sietett utánnok, hogy kínszerítse őket az ütközetre, azonban eljött mind a két részhez a hírmondó, jelentvén nekik a korona örökösének születését, melly hírre azonnal lékefégnék lett, Noha kevés reményfégnék volt, hogy ez

a Herczeg ember kort érhessen: mindazonáltal azt vélték a Magyarok mégis, hogy születése által távolabb esik országjok az Ausztriai örökösegtől. Azért minden előre való gondolkozás nélkül aláírták a Királlyal együtt nevöket (19. Jul. 1506.) azon levélnek, mellyben a Tsászár nyilván just tartott magának a Magyar koronához. Ezt tselekedték mind azon Magyarok, kik az előtt a külső országgi Fejedelemnek a Magyar tronusból való kirekesztésére öszveszövetkeztek, és így a szövetséget mintegy önként semmivé tenni látszattak.

§. 68.

Lajos az együtt uralkodásba vétetik.

Vladiszláv Királyban napról napra öregbedett a kedvetlenség, és sem a harmadik öttse Zsigmond, aki Sándor után lett Király Lengyel országban, sem a Magyar, és Tseh udvari Tisztek reá nem vehették, hogy az ország dolgaihoz lásson. Azért mind a két országban elhatalmazott a ravaszfág, és ragadozás; mert a hatalmasok, akik még valamennyire tartóztatták az előtt magokat, most már ragadták minden felől a jószágokat, akár a koronáé, akár máséi voltak. Szabadon engedtek szív indulataiknak, amellyek egyáltalában akkor igen meg voltak vesztegetve. Látták Tseh ország Rendjei, hogy a Királyi Tisztek annyira visszaélnék a nékik engedtetett hatalommal, hogy majd pártütés támadna, kérték tehát a Királyt, hogy küldjön nékik segítséget. De ő a gyász esztendőnek vége előtt nem akarta maga élejébe bo-

tsátani a küldötteket. Végre a Magyar Cancellarius Bakáts Tamás, aki Érsek volt Esztergomban, egy nagy tehetségű ember, aki nem csak *Presbyter Kardinális*; hanem még Konstantinápolyi tituláris Patriárka is volt, bement engedelem nélkül a Királyhoz, és olly hathatósan szólott néki, hogy ez a Bendeket maga elejébe botsátaná. Ezek arra kérték, látogassa meg Tseh országot, ígervén, hogy a kiseded Herczeget tronusa örökösévé teszi, és megkoronázzák. Tetszett a Királynak ez az ajánlás, és elhagyta magánosságát. (1507.) Hassoulo értelemmel voltak a Magyarok is, megtették a választást, a hódolást, és a koronázást a). Ez olly nagy vígasztalást élesztett Vladiszlávban, hogy már most sokkal nagyobb buzgósággal látta az igazgatáshoz, mint az előtt. Aprilisnek 22. napján ország gyűlést tartott, mellyben a Török széleken lévő Jaicza, Szerén, Nandor Fejérvára, Szabáts, és Zebernik váraknak bátorságáról gondoskodott. Ez után támadó, és óltalmazó szövetséget tett a Lengyelekkel, és Bogdán Fejedelemmel a Török ellen b), olly végzéssel, hogy Mold-

---

a) *A koronázás csak Julius vége felé ment végbe.* Vindisch *Ur* Kurzgef. Gesch. der Ungern. S. 277.

b) P. Dogiel *Ur* Cod. dipl. Polon. P. I. p. 104. — 117. *Bogdán feltörte a szövetséget, és 1508. a Törökökhöz állott. De Vladiszlávnak a Török ellen tett hadi készülétei, és a Lengyeleknek Bogdán Fejedelmén vett győzedelme 1509. kínszeríték tetsétségben maradni a Törököket.*

va ország, valameddig az ő, és a Lengyel Királynak fiai életben lennének, Magyarországi tartományoknak tartassék. (12. Nov.) Tovább: helyben hagyta a gyermekeinek jövő házasságáról tett egyezéseket, és a leányát annak rendelte a két Fő Herceg, Károly, és Ferdinand közül, aki örököse leszen Tirolisnak; a fiának pedig Katalint, vagy Máriát rendelte házas társúl, úgymint testvéreit a két Fejedelmeknek, és Fülöp, Spanyolország Királyának leányit, aki fia volt ugyan Maximilián Császárnak; de már régen meghalt.

§. 69.

Vladiszláv szövetséget téssen Velencze ellen.

A házasság eránt tett rendelések okot adtak Vladiszláv Királynak az úgy neveztetett Kameraki szövetségre, mellyet a Császár, II. Julius Papa, XII. Lajos, a Frantziák Királya, és Ferdinand, Arragoniának Királya a' Velencei tarsaság elnyomtatására kötöttek egymással. Ezen szövetségnek hogy a Király eleget tegyen, és Dalmáciát ismét országához ragaszthassa, parantsolá mind a két Dalmáciai, Horvát országi, és Slavoniai Bánoknak, Kanisay Györgynek, és Cunsth Jánosnak, hogy tartsanak gyűlést, és alatt valóikat késztesfék a hadakozásra. (1509) De a Rendek, kik eddig a Király ellen zúgolódtak, hogy tsak a nyúgodalmat keresi, és nem akar élni az elvesztett tartományok visszavételére szolgáló alkalmatosfágokkal, most már nem akartak hadra kelni,

és Dalmácia elvesztését igen tsekélynek tartották. Ennek különös eszköze volt az Esztergomi Érsek, ki a Velencziek által lett Kardinális, és most akár háláadóságból, akár más különös indító okokból igyekezett kimenteni őket azon nagy veszedelemből, a melly reájok következendő vala. A Király már is haddal fenyegette a Velencezieket (1508.) hogy ha vissza nem adják néki Dalmáciát. De mivel ezek jól tudták, hogy ő szűkölködik pénz, fegyver, és katona nélkül, nem gondoltak fenyegetésével. Rövid idő múlva pedig találtak alkalmatosfágot a Pápának, és az Arragoniai Királynak, öt esztendő után pedig a Francia Királynak az említett szövetségtől való elfogására, és e'képpen semmivé tették azon föltételeket, mellyeket Vladisláv ő ellenök végre hajtani szándékozott.

§. 70.

Lajos Tseh országban megkoronáztatik.

Végtére a Király, valamint a Rendeknek megígérte, Tseh országba menvén, allattvalóit némelly erőszak tételek alól kiszabadította. Errekövetkezett a hódolás, és a flának koronázása. Melly pompának végbenvitelekor Anna Hercege Asszonyt ötszéhez viseltetett irígyfége sírásra fakasztotta, kinek szívét, hogy letsendesítse a jó atya, ő néki is koronát tett fejére. Ezek után vissza sietett Magyar országba. De mivel utazásában értette, hogy az országban mirigy halál támadt, Kremzirben Morva országnak városában megma-

radtt, magzatit pedig Prága városában marasztalta. Nagyon kedve ellen volt a Magyar Báróknak, de kivált a Szepesi Grófnak, hogy a Király kése-
delmeskedik hozzájuk vissza jönni. Ők azt itél-
ték, hogy minden szomszédok közt őket illeti az
elsőség, és meg nem akarták engedni, hogy a Ki-
rály tsak egy ideig is a Tseheknél maradjon, kik-
től olly soká távúl vala. Sőt kívánták, hogy a
korona örököse, és a Herczeg Aszszony minden-
kor Magyar országban maradjanak, hogy a Ma-
gyar szokásokat megtanúlhassák. Neheztelte a Sze-
pesi Gróf, hogy a Herczeg Aszszony mintegy ha-
talmán kívül vagyon, nóha nagyon kedvelte mind
szépfélgéért, mind az országhoz engedtetett örö-
kös jussáért. Hihető, hogy a Király, midőn a
Herczeg Aszszony kérésében kiada a Grófon, azt
mondotta, hogy ő se születésével, se eddig mu-
tatott szolgálatjával annyi tevénytet nem szerzett
magának, mellyel érdemes lehetne erre a házasa-
fágra. Azért keresve kereste az alkalmatosfágot,
mellyben magát mind gazdagnak, mind bátornak
mutathassa, avagy magának nagy felekezetet 's
követőket szerezhessen. Most tehát egy kevés szá-
mú sereggel Kremzirbe méne a Királyhoz, és mér-
ges szemre hányásokat tett néki, mondván, hogy
kötelessége volna, még a mirigy halál közt se
hagyni el alatt valóit, és magzatinak Prágában
lett marasztása megmutatná, hogy ő se magát,
se maga féleit nem bátorkodik bízni alattvalóira,
és nagyobbra tartja a Tseheket a Magyaroknál.
Végre azzal fenyegette, hogy ha magzati nélkül
Budára jövend, előtte a kapuk bezárattatnak.

és erőszak nélkül bé nem mégyen a városba. Ezen fenyegetés könnyen bétellyesedhetett volna ; mert a Király ezt a ditsőségre vágyódó ifjat Erdélyi Vajdának tette ; és ez által olly hatalomra emelte, a melly ő néki veszedelmes lehetett volna. Mindazonáltal nagyobb volt a mirigy haláltól , mint a pártütéstől való félelem. Azért a Király Prágába méne , honnan tsak más esztendőn Februariusban jött vissza gyermekeivel. (1510.) II. Julius Pápától ösztönöztetvén , a Törökre menni szándékozott , de a Rendek néki ezt meg nem akarták engedni. Ez után nem sokára a Törökök Nester Fejérvárát (Akierman) ostromolni kezdék , mellyet az előtt a Vajda elvett tőlök ; az alatt a Tatárok is , mint frigyesek Dosso mellett öszve gyülekeztek Moldvának kipusztítására. (1511.) Ezen hirre a Király azt parantsolta , hogy minden , a ki köteles a fegyverfogásra táborba száljon. De a had abban maradt mivel a Törökök , és Tatárok vissza mentek. a).

§. 71.

Slézia hódolását a Rendek meggátolják.

Azonban a mirigy halál annyira elhatalmazott Magyar országban , hogy a Király ismét kimenne

---

a) Pray *Ur. Diss. Hist. Crit. in Annales vet. Hunnorum* p. 151. *Moldvát abban az időben a Magyarok bírták , és még a Lengyel, 's Magyar országai határok is Moldván kívül megújítottak 1510. Lásd Dogiel Úrnak Cod. dipl. Polon. T. I. p. 117.*

az országból, és Boroszlót választaná egy ideig lakó helyéül magának. Itt a Sléziai Rendek' hódolását akarta elfogadni: de mivel ezek ő néki nem mint Magyar, hanem mint Tseh Királynak akartak meghódolni, a Magyar Bárok pedig előbb, mint sem az egész summa az eggyezés szerént lefittetett volna, nem engedték Sleziát országjoktól elválasztani: kintelen lett ezen dolgot más időre hallasztani. A Szepesi Gróf ide is utánna ment: de nagyobb mértékletességet mutatott beszédjében, mint annak előtte. Arra kérte a Királyt hogy ne tsak engedné meg a Lengyel Királlyal együtt néki, hogy a hugát, Borbála Grófnét elvehesse, hanem még lenne közben járója is ebben a házasságban. A jó szívű Király engedett kérésének, és a házasságot más esztendőn tellyesen megszerezte; noha mintegy már előre által látá, hogy egy olly ember, a ki tsupán nemes lévén minden tisztelet nélkül bánt véle, most már sógora lévén, mind néki, mind a Lengyelek Királynak, még nagyobb mérészfégét fogja mutatni. Valóban tapasztalta is mindjárt a jövő esztendőn (1513.) jelét a Grófi nagyra tartásnak; mert midőn Szelim az atyát Bajazet Szultánt letaszítaná trónusából, és némelly testvérjeit megöletné: azon kívül félelmet támasztana, ne talántán egy illy kegyetlen Fejedelem Magyar országot is megtámadja: a Gróf 19,000. emberrel Zezin várához ment nem tsak Királynak híre nélkül; hanem még nyilván való tilalmazása ellen is, mivel éppen akkor újjította meg Szelimmel a békeféget.

*Dósa György' kereszties seregének felzen-
dülése.*

Egynehány holnap múlva a Király megmásolta békefögre hajló szándékát, és hadat készített. Erre ötet Leo Pápa vitte, a ki minden Europai Fejedelmeket hadra buzdított a Törökök ellen, és a Királyt különösen kérte, hogy fogjon fegyvert szomszéd ellenségeire. Fő oka, miért ő most ezt leg inkább akarta, az volt; mivel Szelimnek olly nagy gondjai valának Asiában, hogy kéntelenlenne minden Europai dolgokról elfelejtkezni. A Pápa hogy bátorfágot adjon Vladiszlávnak a hadhoz való készültre, kereszties Bullát küldött hozzá, melly által hamar sereget állíthatott. A Király egybe gyűjtván a Rendeket, előkbe adá a Pápa' kívánságát. Sokan voksoltak a Török hadra: de többen a fegyver nyugvásnak fön tartására. Végre Telegdi István Kintsárnok kérdeztetett meg, ennek itéletét kívánták hallani mindnyájan, mivel az udvari tisztek közt ötet leg böltsebb, és legnagyobb tapasztalásúnak tartják vala. Feleletének rövid summája ez volt: a fegyver nyugvás tovább is tartassék meg, vagy legalább a kereszties Bulla abban maradjon; mert ez által ugyan sok; de többnyire rosz, és haszontalan emberek szedetnének öszve, kik a fegyvert nem tudnák forgatni, és rész szerént gyilkosok, tolvajok, és más szökevények; rész szerént pedig kitsapatott gonosz tévök lennének, a kiket meg nem köllene szen-

vedni az országban. Sok parasztok, és nap számosságok félben hagynák a föld mívelést, és így az országnak pusztulásra költetik jutnia, nem lévén benne a szántóföldeknek, és szőlő hegyeknek mívelői. Sok példából kitetszik, hogy az ilyen alkalmatossággal a külső országi kereszties katonák fegyvereiket az ország, és Király ellen fordították, és tsekély dolgokat arra magyaráltak, mint ha gyaláztatnának, azért a sérelmet vérrel köllene lemosniok. Annak okáért, ha mi valóban békeféget bontani akarunk a Törökökkel, és kívánjuk nyilvánvalóvá tenni a kereszties Bullát: hasznosbb leszzen pénzt kérni, mint kereszties katonákat szedni. Ez a tanáts többeknek tetszett: de az országnak első Prelátusa Tamás, az Esztergomi Érsek ellent állott, talán azért; mivel hasznot várt, vagy, mivel mint Konstantinápolyi Patriárka ezen alkalmatossággal akart élni Egyházi méltóságának gyakorlására. A Király valamint egyébkor kétféges szokott maradni, szinte úgy most is sem egy, sem más részre nem hajúlt, és mivel a kereszties katonákról tartatott beszédet hallgatása által helyben hagyni látszatott, az Érsek más napon a Bullát kihírdettette. Legottan, hogy ennek híre futamodott, sok köz békeféget bontók kijöttek lappangó helyeikből, sok föld mívesek elhagyták szántóföldjeiket, 's szőlő hegyeiket, és Esztergomban, Székes Fejérvárott, Kalotsán, és Nagy Váradon öszvegyülekeztek. A Kardinális egy bizonyos Erdélyi Székelyt, Dósa Györgyöt rendelt vezérül nékik, aki nagy erővel bírt, és sok Török tsatákban kimutatta vitézségét. Ennek egy föl-

szentelt fehér zászlót veres keresztel adott kezébe, és a Királytól fegyvert nyert a kereszties katonáknak. Dósa a második, és harmadik sereg vezérének Czeglédi Lőrincz Papot, és Saleres Ambrús Pesti lakost választotta; maga pedig mind ezeket, mind a többi kereszties katonákat fáradhatatlanul gyakorlotta a fegyver viselésben. Ezen seregnek dologtalanfága, és a jövődébéli prédához való nagy reménylége ösztönt adott majd minden parasztnak a fölkelésre, és alig hogy nem mind-eggyik elhagyván hazáját, házat, feleségét, 's gyermekeit, sietett a fölszentelt zászló alá. Nem tetszet ez a Nemeseknek; mert a munkások elmenvén, kárban vesztek jószágaik. Azért kiki a maga alattvalóit kínszeríté az otthon maradásra, és valakit utól ért, pálczáztatta, tömlöcözöttette. Noha ez nem tsak illendő volna, hanem szükfégés is; mivel ezt a nemesfégtől hazájához való kötelessége úgy kívánta: mindazonáltal még se tetszett Dósa Györgynek. Azért engedelmet adott katonáinak, és különösen Czeglédi Lőrincznek, hogy a Pesti, és Budai külső városokban a nemeseknek házait, és majorjait fölégethessék. Midőn itt szándékát végre hajtá, három tsapatokra osztá seregét, és Báts, 's Eger környékit kezdé pusztítani a). Valamerre mentek ezek a vad, és barom-

---

a) Steph. Taurini Stauromachia, id est: Cruciatorum servile bellum, quod Anno M. D. XIV. et Pannonias, et limitaneas Provincias depopulaverat. *Egy költeményes munka; de amely különbféle, 's másképp ismérletlen történeteket foglal magában.*

hoz

hoz hasonló emberek, mindenütt kimondhatatlan kegyetlenféget követtek el az aszszonyokon, leányokon, és gyermekeken; de leginkább a nemes urakon. Ezek között volt Telegdi kintstárnok is, akit egyedül azért, hogy a szerentsétlenféget, mellybe ők döntötték az országot, előre állaltatta, kimondhatatlan nagy kínzásokkal megölték. Mert akasztófához kötözvén, czél gyanánt nyilakkal addig lövöldözték, míglen a nagy kínok közt lelkét ki nem adná. Most már a Király, és a Kardinális búa, 's bánatba merülvén, parantsolták, hogy a keresztes katonák szedésének vége szakadjon, egyszersmind a Tsászártól, és a Lengyel Királytól kértek segítséget. A Posonyi Fő Ispány, Bornemisza János, aki ekkor az udvarnál tartózkodott, mivel nevelője volt a korona örökösének, tanátsolta a Királynak, hogy a Szepesi Grófot Zápolya Jánost, aki most már az Erdélyi Vajdán kívül Szeremi Bán is vala, egyszersmind Fő Kapitánnya a Magyar seregnek, napkelet felől; napnyúgotról pedig a Tseheket küldje a keresztes katonákra, vagyis mint akkor Magyarúl nevezték, a Kuruczokra: ő néki pedig engedje meg, hogy legelőször mehessen rajtok a testőrökkel. Ezzel Bornemisza általment a Dunán, és mivel sok nemesek, kik eddig váraikban lappanganak vala, avagy falaik közt magokat védelmezték, hozzá állottanak, és ez által fölbátorodott, hogy Saleres Ambrús seregét Pest alatt megtámadja. Saleres, noha a hadi tudományt éppen nem értene; mégis inkább akart fegyverrel szerentsét próbálni, mint az ajánlott békeféget elfogadni. So-

kan katonái közül általszöktek a Királyi sereghez; de ő ezzel nem gondolván, Bornemiszt megátmadta, és megverettetvén, maga elfutott ugyan; de katonái vagy levágattak, vagy elfogattattak. Bornemisza a győzelem után visszament Budára, hol a foglyokat a törvényszéknek általadta, valamint azokat is, akik az utközet előtt hozzá szöktek. Itt a pártosok fejei büntetésre húzattattak. Ennek a győzelemnek olly rossz foganatja lett, hogy a többi parasztok, sőt az egész Marmaros vármegyei nemesfég fegyvert fognának a kuruczokért. A nemesek szinte táborba szállottak, és kurucz módra tsapatonként raboltak. Dósa megvette Tsanádót, és az ott lévő Püspököt Tsáky Jánost, aki meg nem fontolván mit tselekszik, a várat elhagyta; szaladása közt elfogatta, 's nyársra húzatta. Erre Tömösvárt kezdé ostromolni, hogy lenne egy ollyan vára, mellyben téli időben magát védelmezhesse; mert föltette magában, hogy a Törököket, ha a szükség úgy hozza magával, hívja segítlégül. Mivel pedig jól tudta, hogy a város falai Tömös vize felől rossz állapotban vagynak, a vizet más felé árkoltatta, melly meglévén, annyira bízott a város megvételehez, hogy katonáitól magát Királynak kiáltatná. Azon közben Báthory István, Tömösnek Fő Ispánnya, aki nagy tapasztalású hadi vezér vala, igyekezett Dósának minden szándékát semmivé tenni, és olly rendeléseket tett, hogy a vármegyebéli parasztok, kik a táborba élést visznek vala, visszamenetel közt a gátot egyszerre elszakasztanák, és a vizet előbbi árkába eresztenék. A

Szepesi Gróf sietett segítségére lenni a várbélieknek, és végtére elért az ellenség táborához. Dósa elejébe ment ugyan; de megverettetvén, maga elfogatott, és hallhatatlan módon ölettetett meg. Tudniillik: mezítelen egy vas székre ültetett, és kinszerített kezében egy tüzes buzogányt, a fején pedig koronát tartani. Minekutánna teste a szék alatt lévő tűz által félig megsült volna, kilenczen legjobb baráti közül, kiket két hétig hagyának koplalni, hozzá vitettek, és kinszerítették testéből enni. Hárman közülök még nem vetköztek ki minden emberifégből, nem engedelmeskedtek a parantsolatnak, és agyon vágattak. Ez még nem volt elég; hanem idő közben még több darabok szaggattak ki fogóval testéből mind addig, míg a lélek belőle ki nem szakadna. Dósának úgy megkeményedett szíve a fájdalmakban, hogy a kínok közt éppen semmit nem sóhajtana, se nem panaszkodna. Más egyebet nem lehetett hallani tőle, hanem hogy ő nem jó barátokat, hanem ebeket nevelt légyen. Saleres Ambrus, és Czeglédi Lőrincz még az ütközetnek vége előtt elfutottak, és a második kereszties sereget kezdék vezérelni. De mivel tudatlanok voltak a hadi mesterfégben, Bánffy Jakabnak, kit a Szepesi Gróf ellenek küldött, ellent nem állhatván, Apáthi mellett megverettettek. Saleres megfogtatván, négy részre vágatott. Czeglédi elfutott ugyan: de sebbe esvén, őtet is a halál érte nem sokára, és így vége lön ezen rövid háborúnak, mellyben négy hónap alatt 70000 embernél többnek élete fogyott.

A Király ellen zendülés támad.

Mihelyt a nemesség az említett veszedelmen általesett, a keresztes seregnek szerzőjére, vagyis az Esztergomi Érsekre, és így a Királyra támadtt. Az Érseket fősvénylégéről vádolta: a Királynak pedig azt mondá, hogy ő egy jól tehetetlen öreg úr légyen, kivel a Kardinális maga tetszése szerint bánna. A Kardinális mentegeté magát írásban, és a nemesfégnék irigyfége ellen panaszolkodék, mintha az mindent magához akarna húzni, és nem engedné az Egyházi Rendbélieknek, hogy élhessenek igazán keresett javaikkal. Egyszersmind Esztergom várába zárkózott, ahol tudta, hogy menten maradhat a veszedelemtől. Azonban a Szepesi Gróf baráti éltek a jó alkalmatosfággal, úgy, amint jótévőknek haszna kívánta, és a néppel a Grófit úgy képzelgették, mint egyetlen egy jótévőjét, és olly bajnokját a hazának, kinek segedelme nélkül mindnyájoknak el köllött volna veszni. Volt is látszatja a fortélynak; mert már kezdének beszélni a Király letételiről, és új királyi választásról. Ekkor a Királynak, és az Érseknek szerentséjére Budára értek a Kuruczok ellen hívatott Tsehek. Ezek kereken kimondák, hogy addig vissza nem mennek, míg a Királynak meg nem szerzik mind azon jusokat, és jószágokat, mellyektől a nemesfége ötet megfosztotta. Ezt hallván a nemesfége, megrettent, és megbékült mind Érsekjével, mind Fejedelmével, azt ajánlván, hogy a pártütés a jövő ország gyű-

lésen megvizsgáltassék. De azért meg nem szüntek ellene agyarkodni; mert egykor reggel, midőn az ország gyűlésre utazna, két golyóbisok lövetek ágyába, mellyek minden bizonynal megölték volna, ha már akkor misét hallgatni nem ment volna. Ez a gonoszlág se meg nem vizsgáltatott, se meg nem büntettetett; mert a Kardinális azt javasolta a Fejedelemnek, hogy tettesse magát, mintha a dolgot nem is hallotta volna, ez után pedig keményebben bánjon a Magyarokkal. Ezt hogy annál bátrabban tselekedhesse, szorosbb egygyesféget tégyen a már kirendeltt házasság által a Tsászárral. E' végre követeket küldött mind Zsigmond Királyhoz Lengyel országba, mind pedig a Tsászárhoz, kérvén őket, hogy a jövő tavasszal engedjék meg, hogy velők öszvejöhessen, mellyet meg is tselekedett mind a kettő.

§. 74.

A parasztok sorsa újj lábra állíttatik.

Az említettett ország gyűlése Budára rendeltetett, és egy volt a legemlékezetesebb gyűlések közül; mert a parasztoknak eddig való köteleztetése a nemesekhez egészen megváltoztattatott, és a legelső tellyes törvényes könyv itt adatott a Nemzetnek. (19. Nov. 1514.) Mindenek előtt az rendeltetett, hogy minden Királyi jószágok elvételésenek azoktól, kik most bírnák, és azoknak legkissebb része is többé el ne idegeníttessék. Ez után lajstromba vétettek mind azon jószágok, vámok, és jusok, mellyek egyben valának kaptsolva a

szent koronával, úgy mint az Országkintsei. Továbbá, hogy valaki egyházi jószággal bír, Rómába ne menjen, ha tsak előbb vagy a Pápától nem kér írást a Rendeknek, hogy, ha talán Rómában halála történnék, a Római Udvar nem adja az ő jószágát másnak; avagy annyit által nem ír öröklé- géből, amennyit esztendőnként bévesz egyházi jószágából. Ez a rendelés igen emlékezetes; mivel a Római *Annáták* béhozattatását megakadályoztatta, mellyet a Római Udvar tiúkon végre hajtani szándékozott, és melly ellen még a leg- hatalmasbb Európai országok is haszontalan tusa- kodtak. Különösen pedig a parasztok büntetése, és megerőtlenítettése vétetett kérdőre. Ez egy igen öszvekevert, és nehéz munka vala; mert majd minden paraszt részes volt ebben a pártütésben, 's olly gonoszfélagokat követtek el, mellyek halálos büntetést érdemlettek: mindazonáltal a földművelés nem engedé, hogy halállal büntetessenek, ne hogy a már úgyis nagyon elpusztúlt ország még nagyobb romlásra jusson; e' mellett a parasztok által tett ragadomány az ütközetben elvétetvén tölök, a győzedelmesek keze közt vala, és a Magyar szokás szerint vissza nem vétetethetett. Végre, ha a parasztok elvesztenék minden szabad- fájokat, a nemesfég, melly már úgy is nagyon hatalmas, téllyes eröt venne koronás Fejedelmén: mind ezekért fölötte nehéz volt azt, amit a szük- ség, igazfág, és ország boldogfága kívánt, tö- kélletesen meghatározni. Utóljára e' következendő módon lett meg az eggyezés. Minden vármegyé- ben tizenkét nemes bírák ítéljék meg a kárt, és

azt a vármegye parasztjai a vélők tartott nemesekkel együtt állítsák helyre. Azon nemesek, akik gondatlanok voltak váraiknak őrizetében, és a várak falainak megjobbításában, és ezek miatt estenek kárba: büntetésül kintelenítették a kárt elszenvadni. A pártos nemesek, és különösen Marmaros vármegyében mindnyájan elvesztették jószágokat, mellyek a megölettetett hív nemesek özvegyeinek, gyermekeinek, és testvéreinek engedtetek, és ezeknek a Király, vagy a Rendekek szinte úgy meg nem kegyelmezhetek, valamint a parasztoknak, akikre már ítélet hozattatott. Ha valamely Fő Ispány a bűnösöket meg nem büntetné, a nemeseknek köllött ezt köz akarattal véghez vinni. Az elragadtatott jószágoknak vissza köllött adattatni, kivévén, ha préda gyanánt nyerttetek volna el az ütközetben. A kuruczok közt elfogattatott világi Papok, szerzetesek, és tanuló ifjak a Prelátusok hatalma alá adattak; kiktől nem különbben, mint a világi pártos vezérek magok ítélő bíráiktól, a törvény szerént büntettettek. A megölettek feleségei, és leányi, ha férjfiú gyermekeik nem maradtak, a jószágoknak örökösi lettek, mellynek egyébbkor az ilyen állapotban a koronához köllött volna esni. Megengedetett minden nemesnek, hogy a maga bátorfágára a Király hírével várakat, és tornyokat építtessen. Akik nem kintelenlégből lettenek kuruczok vezéri, életektől megfosztattak. Szinte azon büntetés érte a parasztokat, akik valamely nemes aszszonyon, vagy leányon erőszakot tettek, nemzetfége pedig az ilyen gonosz tévőnek örökös gyalázattal büntette-

tett, és örökre érdemetlennek ítéltetett akármely kis hivatalra. Minden parasztnak megtiltatott az akkori jószágból való elköltözés. Nem különben parantsoltatott, hogy semmi féle paraszt származású bölts férjfiú Érseklégre, avagy Püspöklégre ne emeltessék. Hogy ez után ne adattassék alkalmatosság a pártütésre, a parasztok adója meghatározatott. Megtiltatott a falukon lévő Vajdafág, és négy száz forint büntetésre ítéltetett, ha az esztendő végén valaki Vajdának találtatnék. Bizonyos szabadlággal élő parasztoknak Besli név alatt megtiltatott a kóborlás, és ragadozás; kik ellen ha ez után panasz tételne a törvényszéknél, az a nemes, kinek óltalmában lennének, azon jószágot, amellyen azok laktak, elvesztette. Egyedül a nemesnek engedtetett meg hajdúkat (marha pásztorokat) tartani, de akiknek felelőleges embereknek köllött lenni, és isméretes jámborfágúaknak; ezeknek magánosan lakni meg nem engedtetett. Végre az parantsoltatott, hogy se hajdú, se paraszt, se tanuló ifjú, avagy jószágtalan Pap fegyvert ne tartson magánál. Minekutánna mind ezek, és még több ide tartozandó dolgok leíratattak, és helyben hagyattak volna: elejébe adattatott a Királynak az újj törvényes könyv, melyet Verböczy István, a Királyi fő törvényszéknek Itélő Mestere az ország Rendjeivel egyetemben készített, az ország Naggyaitól rendeltetett *Commissio* pedig megvizsgált, és jónak talált a). A Király igen

---

a) *Ez a törvényes könyv Tripartitum opus juris consvetudinarii inelyti regni Vngariae nevezte-*

megörült e' munkának, megerősítette ezt a maga, és a Rendek nevében; de a petsételést mind addig elhallasztotta, míglen ötvenszer szinte annyi törvényszékek számára le nem íratott volna, melly miatt azután egészen elmaradt a petsételés. A szerző ugyan nagy jutalmát vette fáradtságának; mert Personális hívatalt nyert: de ő ezt se Királyára, se hazájára nézve meg nem érdemlette. Királyára nézve nem; mert ő volt titkon szerzője mind azon eszközöknek, mellyekkel mások a Királyt tronusából letenni, és helyébe Zápolya Jánost tenni igyekeztek: de még hazájára nézve sem; mert a törvényes könyvbe, mellynek csak Magyar törvényeket köllött volna magában foglalni, több olyan dolgokat iktatott bé, mellyeket vagy Justinianus könyvéből szedett ki, vagy pedig a Pápák rendelkezéséből; kihagyván mind azon

---

tik, és először Bétsben adatott ki 1517-ben Verböcztől: de igen sok gántsokkal. 1628. esztendőben külömbféle törvényes Lajstromok adattak hozzá más egyéb rendelkezéssel egyetemben, mellyek vagy az eddig tartatott ország gyűlésekben, vagy a Királytól hozattattak: onnan származott azután az úgy nevezetett Corpus Juris Hungarici, amelly újjabban 1751. Nagy Szombatban jött ki a sajtó alól. Ezzel éltem magam is. Többszöri kiadásairól, és a szerzőnek életéről szól T. P. Horányi Mem. Hungar. et Provincialium scriptis editis notorum P. III. p. 504. A törvény tripartitum opusnak nevezetik; mivel három részekre oszlik, mellyek a személyekről, dolgokról, és pörökről végeznek.

Királyi, és ország gyűlésbéli rendelkezéseket, melyek a Magyar Királyok jussát illették az Egyházi dolgokra nevezve, azt bizonyítván: hogy Szent István, és Szent László rendelkezései, ami nem egy könnyen eshetett meg, már régtől fogva szokáson kívül volnának, és minden Magyar törvény tudók közt legelsőben ő vittatta, hogy az egyházi, és világi elsőfő a Pápát illeti Magyar országban. a)

75.

A Tsászári, és Királyi Hercegek' eljegyzése.

Vége lévén a gyűlésnek, Vladiszláv Posonyba készült, hová az öttse a Lengyelek Királya, és Maximilián Tsászár is az egyezés szerént váratott. A Lengyel Király ugyan eljött a kirendelt időre: de a Tsászárt szorgos dolgai nem engedték megjelenni, mellyért is a légbiztosbb Tisztjét a Gyurki Püspöket, és Cardinális Lang Mátét küldötte maga helyett, (20. Maj. 1515.) Ezek újj házasságbéli egyezést a Tsászár unokái, és a Király magzati közt hoztak az alá írásra, és az utolsó még azt is véghez vitte a Királyoknál, hogy elejébe mennének a Tsászárnak. Ez három hónap múlva lett meg a Magyar Báróknak hosszas ellenzési után. Az öszve jövetel helye volt egy fölállítatott magas fa Trautmansdorfnál a Duna,

---

a) Kollár Diss. de originibus, et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra Apostolic. Regum Ungariae p. 115.

és Lajta között. A Tsászárról kért a Királyokat, hogy menjenek véle Bétsbe, utóljára ezt is megnyerte tőlök. Már az előtt ő nagy készüléteket tett erre a végre, és azért a pompa, mellyet e három Fejedelmek majd csak nem minden vélek lévő Europai nagyobb nemzetek tisztjeivel tettek Bétsben, nagyobb volt, mint sem eddig akar melly helyen lehetett látni. (20. Jul. 1515.) Bétsbe érkezése után mindjárt más napon a Tsászárról, Lajost, a Magyar korona örökösét flának fogadta, a Romai Birodalomban Generális Vicáriussának nevezte, és tronusa örökösének, úgy mindazonáltal, hogy a Tsászárnak örökös tartományihoz semmi just ne tartson magának. Ismét két nap múlva Annát, a Magyar Herczeg Aszszonyt, jegyezte el magának, de ezt is csak úgy, ha az unokája Károly, Spanyol országnak Királya, és Burgundiának fejedelme, Renáta nevű Francia Herczeg Aszszonynak házasságától meg nem szabadulhatna, és a második unokáját Ferdinandot más valamely akadály érné a házasságban. Ezt az utolsót egyszersmind Nápoly ország Királynak nevezte, és Annának, mivel mind a két néki rendeltetett férjek Királyok voltak, Királynénak nevezte. Minekutánna ezek a Tsászári palotában így lettek volna, Szent István templomába méne, a hol Tsászári ruhájában öltözködve, nagy pompával gyűrűt váltott. Hamar ezek után Anna Herczeg Aszszonynak öröksége mind a két atyai országban, ha talán az ötsének magzat nélkül történék halála, valamint az Ausztriai örökség is azokban, egy általjában minden Királyoktól le-

vél által megerősítettett. Utóljára egyezés lön köztök a jövődő Török hadakozásról, melyet mindazonáltal addig kölletik vala hallasztani, miglen a Tsászár Vladiszlávnak közben járása által békeféget nem köthetne a Velencei társasággal. Minekutánna mind ezeknek vége lett volna, az uralkodó Fejedelmek lakó helyökre mentek [Annán kívül, a ki az öttsének, Lajosnak mátkájánál maradt, hogy véle együtt Ausztriában fölneveltesfék. Majd egy czikkely se tetszett ezekből a Magyar Mánásoknak; de leginkább mérgeledött Zápolya, hogy a Herczeg Aszszony most már kezéről egészen elesett volna.

§. 76.

Zápolya megverettetik Sarnónál.

A Király késérői olly ígéletet tettek Zápolyának, hogy a Királyt nem hagygyák az országon kívül menni, és hogy Anna valamelly Ausztriai Herczegnek eljegyeztessék, egy általjában meg nem engedik. Illy jó reménységben lévén, bátorkodott szokása szerint megtámadni a Törököket, azzal hízkeldvén magának, hogy olly borostyán koszorúkat köthet, mellyek méltóvá teszik arra, hogy veje lehessen Vladiszláv Királynak. Mivel Vajda, és Bán vala könnyen szedhetett tiz ezer gyakorlott katonákat, kikkel túl menvén a Dunán, Sarnó várát békerítette. Ez a vár Belgrád, és Szendrő között feküdt, és erős volt: mindazonáltal a fal törő ágyúknak ellent nem álhatott. A benne lévő őrizet is szüklégre jutott, és Balibe-

get, Szendrőnek kormányozóját hívta segítségül. Hadra nézve a Törökök ekkor igen rossz állapotban valának a Duna mellett; mert a Szultán csak nem minden katonát által vitt Asiába, azért Balibeg semmi fontos dologhoz nem foghatott. De azért még sem esett kétségbe, és véghez vitte ravaszfággal azt, a mi erejére nézve lehetetlen volt. Tudniillik: öszve szedett egynehány fegyveres parasztokat, és kémek által nem csak az ellenféltáborát megvizsgálhatta, hanem még egy nagy Török seregnek jövetelét is költötte, és elhíresítette, melly sietve jönne Görög országból. Fogott a hazugság a Grófon, és készült az ostromot félben hagyni. Mindazonáltal mégis engedett Paks Mihály szavának, a ki vezérje volt, és az ostromot még tovább is folytatta. Azonban egy éjszaka érkezett Balibeg, és közel a Várhoz táborba szállott katonáival. Mint hogy a táborát messze terjesztette és kinek kinek égő fáklyát adott a kezébe, azt vélte az ostromló felekezet, hogy érkezett már az a rettenetes Török sereg Görög országból. Egy kevéssé a nap felkelte előtt a táborhoz lappangott, nagy kiáltással reá rohant, és az ágyúkat elfoglalta. Midőn a Magyarok szaladással akarnák magokat menteni, két tűz közé estek; mert Balibeg előbb a várba küldötte egy részét seregének, hogy kiütvén, ellene álljon a futó ellenségnek. Paks Mihály némellyeket futó katonáiból megmarasztott, kikkel az ágyúkat visszajvette a Törököktől. De agyon lövetett, és erre a Magyarok Grófjokkal együtt haza futottak. Ez nagy gyalázatjára vált Zápolyának; mert ha-

mar kitudódott, hogy ő csak egy arnyék előtt futott. E' szerént már nem lehetett reményfége, hogy mindjárt megházasodhassék: de a jó reményfég még ezután se hagyta el őtet, elhithetvén magával, hogy ez még is valaha meglehetne, ha ezen gyalázatot vitéz maga viseletével eltörülné. De melly igen nagy íjedés, és harag érte, midőn hallotta volna, hogy a Király Bétsben [vagyon, és az ő vártt mátkáját egy hatalmas Fejedelemnek eljegyezte. Ezen hír hozta még Perényi Pétert is, az akkori Palatinust, és a Grófnak barátját bámulásra, és egy olly rendetlen tselekedetre, a melly majd hasonló volt a partütéshez; mert Budán öszve járván minden utszákat, fönn szóval mind maga, mind a Rendek nevében helytelennek kiáltá lenni a Királynak minden egyjezéseit: noha ezekről nem tudna egyebet, hanem hogy ezek tiz esztendőök ellőt az Ausztriai öröklég ellen tettetett, és esküvéssel megerősítettett ország rendeléseivel, mellyeket mindazonáltal magok a szerzők már az előtt semmivé tettek, meg nem egyeznének. Ezen erőszakos tselekedetét Perényinek a Király már Bétsben meghallotta, és azt a tanátsot vette a Tsászártól, hogy igyekezzen ajándék által letsillapítani, és ő általa a belső hadakozásnak elejét venni. Ez úgy lett, és midőn értené a Palatinus, hogy Sáros vára herczegfég gyanánt, ezen kívül még Római Herczegi név is ígértetik néki, ha az eljegyzést, és az ezzel egybe kötött szövetségét helyben fogja hagyni, azonnal kész lett mind a kettőre. Tsak hogy úgy akarta, azt mint jószágos nemes; nem mint Palatinus hely.

ben hagyni. Míglen ezen kételkedés miatt késleltetett a levél készítése, Perényinek halála történt.

§. 77.

Vladiszláv Királynak halála.

A Sarnói szerentse olly bátorfágot élesztett a Törökökben, hogy Jaicza ostromlásához készülnének, és talán azt meg is vették volna, ha a Pápa pénzt nem küldött volna történetből Vladiszlávnak a hadakozásra, mellyet ő most igen hasznosan a várnak védelmezésére fordított. Úgy látszik, mintha nem nyilván való parantsolatjából támadtt volna Szelimnek ezen hadi történet; mert az esztendő végén követeket küldött Vladiszlávhoz, a fegyver nyugvás meghoszszabbításáért, avagy éppen békeféért. A Király kész volt mind a kettőre. De mivel az előtt a Pápától pénzt nyert a Török hadra, szükségének ítélte a Pápát is a Törökökkel teendő egyezésre húzni, vagy legalább annak híre nélkül nem tenni békeféget. Azért a követeket még az után is, hogy a Pápától azt a feleletet vette, hogy a Törökökkel se fegyver nyugvást ne tegyen, se pedig békeféget, magánál tartóztatta. A követek azt vélték, hogy a késedelmes feleletnek oka a Király nyavalyája legyen, és tsendesen maradtak. Valóban el is húzta azután nem sokára ezen dologtól ötet a köszvény, amelly olly sullyos lett, hogy az orvosok semmi reményféget nem adnának élete megtartásához. Mihelyt ezt Vladiszláv meghallotta, magához hívatta a Bárókat, és Nemeseket, kér-

vén tölök, adnák fiára az uralkodást, és azonban, még ez alkalmas lenne az országlásra, hagynák az ötszét Zsigmond Királyt tótor képében uralkodni. Ezt könnyen megnyerte tölök; mert a Királyi Hercegnak nagyobb okoslátát, és tehetléget tapasztalták; mint sem egy ilyen ifjú Hercegtől várhatták volna. Azért tehát olly hiszemben halt meg a Király, hogy állandós szerentsét hagyott mind fiának, mind országának. (13. Mart. 1516.)

II. L A J O S.

§. 78.

Báthory István Palatinusnak tétetik.

Lajos Király menyegzője.

MINEKUTÁNNA Lajos bélépett volna az uralkodásba, a Tsászárt, Zsigmond Királyt, és ennek gondviselése alatt a maga Udvari mesterét Bornemisza Jánost, az Esztergomi Érseket Tamást, és a Brandenburgi Markgróf Györgyöt maga tótorinak ismérte. Ez a Szepesi Gróf jó barátinak éppen nem tetszetett: mivel nagyon ohajtották, hogy ne Lajos, hanem a Gróf lenne az uralkodó. Azért azt vetették közben, hogy Ország igazgatót kívántak, ki a Királynak kisdedlégében az országot kormányozza. Ellenben más felekezett Palatinust kívánt, és azt akarta, hogy hivatalja szerént ez folytassa a Király helyett az országlát dolgait. Végre nagyobb része a Rendeknek abban egyezett meg, hogy maradjanak meg a Tótorok; de melléjük rendeltessenek még a Veszprémi Püspök,

pök, az Auránai Prior a), a Dalmáciai, Horvát országi 's Slavonai Bán Berizló Péter, és Szakmári György a Pétsi Püspök, a melly úgy is lett. Ugyan ezen idő alatt vizsgálódás lön a fő udvari tisztek, vagy is Bárók, és a Nemesek között a 'Nemesfég' tekintetére, és szabadfágára nézve. A Szepesi Gróf a Báróknak fogta pártját; az Esztergomi Érsek pedig a Nemeseknek. A Bárók Zápolyát akarták Palatinusnak tenni; ellenben a Nemesek Báthory Istvánt Tömös Vármegyének Fő Ispánnyát. E' végre ország gyűlés hirdettetett, mellyre mind a két fél egy kis fölfegyverkezett sereggel jelent meg. Már az előtt félt Zápolya, ne talántán ebben az állapotban Báthory ő néki valaha ártalmára légyen, és előbb mint sem segítségére menne a Tömösvári ostromlás alatt, kifatsarta tőle azt az ígéretet, hogy soha az ő akaratja ellen valamelly országos hivatalt nem fog keresni. Most már hasznát akarta venni ezen ígéretnek. De Báthory azzal mentegette magát, hogy ő a Palatinusi hivatalt soha nem kereste; hanem tsendesléggel várta, ha vallyon ennek felvételével megkínáltatik-é, vagy nem? A Gróf azt nyerte maga nagyra tartásával, hogy sok Nemesek elállanának mellőle, és a Király parantsolatjának, melly szerént a választóknak Pestről Budára köllött menni, engedelmeskednének. Ez által

---

a), Pray Űr Diss. de prioratu Anranæ p. 63. *Tizedik Leo Pápa is akart részt venni az uralkodásban: e' végre Robert Érseket küldé tanács adónak Magyar országba.*

szaporodott Báthorinak felekezete, és ő lett Palatinussá. Igyekezett ugyan Zápolya zendülést indítani, és a választó urakat Budáról elkergetni: de zenebonás embereit az ágyúk letsendésítették. Midőn e' képpen se mehetne elő szándékában, elment a gyűlésről: mindazonáltal letsendesedett nyughatatlan elméje, midőn meghallotta, hogy második korona öröjének választatott. A Tsehek is követték nyomdokát a Magyaroknak; a Tsászárt, és Lengyelek Királyját tútornak ismérték; Lajost pedig uralkodó Fejedelemnek. Két esztendő múlva Maximilián Tsászárnak halála történt, és azért most már Lajosnak a Bétsi egyezés szerént jussa volt a Római Királysághoz: de ő ezt jó indító okokból nem igyekezett magaévé tenni, hanem mint Tseh országi választó Fejedelem azon volt, hogy Károlyt, a Spanyolok Királyját emelhesse a Római Birodalomnak trónusára. Azután Insprukban Mária Herczeg Aszszonnyal megesküdt, (11. Dec. 1520.) nem különben a testvér nénye Ferdinándal: de a Királyné tsak más esztendőn jött a Királyhoz lakni Magyar országba. a).

§. 79.

Az udvari Tiszteknek fősvényisége.

Voltak olyanok a Magyar tútorok között, kik a Királyt, a kinek szép tulajdonfági valának az ot-

---

a). Pray *Ur* V. p. 38. *A levélben* Máriae Castellae, és Anna Hungariae Regina irattatik. Utóbb szbkás lett minden Magyar Királyi Herczeg Aszszonyt Királynénak nevezni.

száglásra, a puha életre akarták szoktatni, és kegyességével viszszaéltek, hogy magokat gazdagíthassák. Ezek, és a melléjük rendeltetett szolgák félre tették a reájok bízott pénzt, bizonyfág levelet kértek a Királytól minden számadásaikról, noha számat nem adtak volna néki, és meg nem szüntek kérni tőle ajándékot, mellyet ő mint kegyes Ur, meg nem tagadott tőlök. Ezen emberek annyira mentek tulajdon hasznoknak keresésében, hogy utóljára alig jelenhetett meg valamely birtokos Nemes az udvarnál, hogy ne kén-teleníttetnék némelly részét öltözetjének nékik ajándékozni. Mert ha valaki drága mentét, vagy lánczot, vagy más valamely drágafágot hordozott magán, a melly megtetszett az udvari Tiszteknek, a Királyt arra kérték, hogy azt nyerje meg nékik, a melly meg is lett mindenkor. Ebből eredett, hogy a Király szüntelen szűkölködne, valamint az atya; és ha valamely derék ember ez felől panaszolkodott akár hol is, azt a feleletet vette az udvariaktól, hogy okos polgári fortély légyen a Királyt pénzétől megfosztani, és gazdagítani a Nemeseket; mert ha a Király gazdag lenne, könnyen megfoszthatná a Nemzetet szabadságától: ellenben a Nemesnek sok jószágának kell lenni, hogy számos katonákat tarthasson, kiktől függ az országnak védelmezése. Ezen tartás által a Király gyűlöletessé lett, és a Nemesek se a Királynak, se a tútoroknak nem engedelmeskedtek. Ha történt, hogy a Király ország gyűlést tartson, erre kevesen jelentek meg, és majd mind egyyik független urnak tartá magát, ki a Királyhoz, és

Bárókhoz csak emberfégből; nem pedig kötelességből mutatott engedelmesféget. Ez a rendellenfég mindenkor nagyobb, 's nagyobb lett, és az országot nem sokára csak nem végső veszedelembe döntötte.

§. 80.

Magyar ország' állapotja a Törökökkel.

Ezt Szelim Szultán okozta; mert ez mihelyt Vladisláv halálát meghallotta, Moldva, és Oláh ország' elfoglalásáról gondolkozott, mellyért is oda embereket küldött, a kik megigérvék az lakosoknak, hogy a szokott adónak fele elengedtetik nékik, ha pártot ütnek a Fejedelem ellen, és ő néki meghódolnak. De mivel a Szultán nem sokára Egyiptomba méne, hogy ott feltett célját előbb végre hajthassa; és a Pápa a Lengyelekkel, 's Magyarokkal rendeléseket tett Moldva, 's Oláh országnak megtartásáról; félben hagyta szándékát, és fegyver nyugvást kért Lajos Királytól. Ezt a Magyar Rende nem akárták néki megengedni; mert tapasztalták, hogy a Törökök azonnal békeféget bontnak, mihelyt azt hasznosnak lenni vélik. Zsigmond Király mint tátor a fegyver nyugvásra voksolt, és mint Lengyel Király azt valóban meg is tette Szelimmal. A Magyar tátorok mindazonáltal megmaradtak előbbi szándékjokban, és ország gyűlést hirdettek a Török ellen küldendő seregnek fölállítására. (1519.) Erre kevesen jelentek meg. Azért kéntelenek lettek ők is három esztendőre fegyver nyugvást kötni olly föltétel-

lel; hogy, ha ezt a többi keresztény Fejedelmek követjeik által nem akarnák helyben hagyni Konstantinápolyban, ezen Fejedelmek tartományiba Magyar országon által Szelimnek szabad menetel engedtetik. Ámbár az eggyezés illy bátorfágosnak látszatott: mindazonáltal a Törökök már a jövő tavasszal (1520.) Jaiczához mentek, Knin, vagy Tinin várát Dalmáciában megvették, azután Sebenikót ostromolták. Ennek a Veszprémi Püspök, egy a Királyi tútorok közül, segítségére méne, de kelepczébe esett, és megölettetett katonáival együtt. Hamar ez után Szelimnek halála egy kevés nyúgodalmat ígért Magyar országnak; mert Szolimán, aki helyébe lépett, új fegyver nyugvást ígért. De ez a réményfég elenyészett; mert mindjárt más esztendön lehetett látni, hogy a Szultánnak nintsen igaz szándéka barátságot tenni a Magyarokkal, hanem őket tsak hitegetéssel tartogatni; mert a Duna, és Száva mellé jött seregével, hogy az ott lévő várakat megvehesse. Azt gondolta Lajos, hogy több mint 60000 nemesek készen volnának a szolgálatra, parantsolatot adott tehát, hogy hadra*keljenek, de megvettetett parantsolatja, és alig jelentek meg egynéhányan, akiken tudniillik még a túnyafág, a szükség, és fösvényfég el nem hatalmazott. Héderváry Ferencz, Belgrád várának Kapitánnya Moro Mihályt hagyta maga helyett kórmányozónak, 's elment. Ez egy félékeny, és hívtelen tiszt vala. A várnak nagyobb ágyúit Zápolya költsön kérte Sarnó várának ostromlásakor, 's vissza nem adta: azon kívül se puskapor, se élés nem volt készen: mind

ezek okot adtak Morónak arra, hogy a segítségül küldetett sereget a várba bé ne ereszse. Szolimán két Béget előre küldött, akik Szabátsot, és Szumot, noha sok ember veszteléggel megvették, ez után Szolimán Belgrádot Slavonia, és Magyar ország felől körülvétette, maga Szervia felől fogott az ostromhoz, és kétszer tett erőszakot: de mind a kétszer visszaverettetett. A Magyaroknak szerentsétlenfégre egy Franczia pattantyús volt a Török táborban, ki a föld alatt való árkok ásását jól értette, és egy részét a vár falainak fölvetette. Ezen a várbéliek megijedtek; mert az ellenfég ágyúitól most már bátorfágban nem maradhattak. Még sem akarták megadni magokat: de Moró, a vár Commendánsa, ki a várból kimenvén titkon a Törökökhöz, vélök megegyezett, reá vette öket, hogy a várat a Szultánnak általadnák, tsak hogy magok szabadou elmehetnének. Elég volt Szolimánnak megvenni Belgrádot, amelly ajtaja volt Szervia felől Magyar országnak, és sietett vizsgáló helyére, hogy ne kínszeríttse táborba szállani a Magyarokat, kik a várat előbb, mint sem falait helyre lehetne állítani, visszavehetnék. El is érte czélját; mert midön hallaná a Király, hogy a Török visszafordúlt, elereszté azon kevés számú katonáit, kiket Velencei pénzen fogadott, és a Dunán lévő hadi hajókat, mellyek egész eddig Belgrád alatt voltak, Pétervárához húzatta. A kárt ugyan annyira bánta, hogy lebetegedne: de tudtak az udvari tiszték kedvet szerezni néki, és annyira mulatfágokba merítették, hogy már nem gondolkozna többé a veszedelemről. Végre ezen

álmából fölserkenté őtet a felelége, aki előre látó, és fontos gondolkodású volt, azt tanátsolván neki, hogy tegye méltó tekintetbe magát alattvalóinál, és mentül előbb keljen fegyverre velök. Könnyen általláthatta, hogy szükkéges engedni felelége tanátsának; azért gyűlést tartott Budán, (1522.) mellyben kemény büntetés hozatott mind azokra, akik fegyverre kelni nem akarnának; Belgrád elárulóira is büntetés hozattatott. Az is rendeltetett, hogy kéretessék Ferdinand Herczeg, hogy egynéhány Dalmáciai, 's Horvát országi várak őltalmazását vállalja magára. Azon kívül a Pápától, Károly Tsászártól, és minden délen uralkodó Fejedelmektől segítfég kérettetett. Német ország mind pénzt, mind sereget ígért Lajos Királynak; sőt még a Persiai Schach is szövétféget tett véle, és a Római Tsászárral. Ferdinand nagy örömmel vette a Magyarok ajánlását; mert e'képpen távoztathatta a veszedelmet hazájától, egyszerűsmind bátorfágot szerezhetett magának örökfége megszerzésében, ha a Királynak magzat nélkül halála történnék. Annakokaért a Király, és a Magyar Rendek nevében Zeng, Klissa, Kruppa, Lyka, és Jaicza váraiba katonákat helyeztetett. Ezek mindjárt eljövetelök után egy Török sereget, amelly megvette Osztroviczát, és tovább akart menni, visszaűztek. Midön a Király Tseh országban, ahová akkor ment felelége koronáztatására, ezen újj ellenféget hallaná', sietett visszajönni, és rendeléseket tett mind azon nemeseknek, akik kimaradnának a hadakozásból, büntetése eránt, mind a hadra készülő katonák gyakorol-

tatása felől, és e' végre minden vármegyében különös tiszteket rendelt.

§. 81.

Az országnak belső erőtlensége.

De héjában voltak minden rendelkezési Lajos Királynak. A Magyar nemeslég annyira bízott vitézlegében, erejében, és tapasztalásból tanult hadi tudományában, hogy elegendőnek tartaná magát nem csak a Törökök előmenetelének meggátolására; hanem még töméntelen erejének megtörésére is. Nem igyekezett magát idegen Fejedelmeknél vett szolgálat által alkalmatossá tenni, avagy rend tartás, és fenyíték által tökéleteslégre vinni hazája seregét, hanem inkább azt vélte, hogy a bátorfágnak a mértékletlenség, és bújálkodás által köll nevelkedni, és így mindenkor bizonyos léssen győzedelme. Tehát a nemesek, és más gazdag polgárok vendégeskedésben tölték napjaikat, és minekutánna a bornak göze fejöket elfogta volna, szomszédjaiknak estek, rabolták, és öldösték mulatfágból. Ez nem csak távúl történt, hanem a Király szemei előtt is, kinek parantsolatját megveték, mivel ifjú, és állhatatlan volt, engedvén minden kénnyén, 's kedvén élő hatalmasoknak. Még nem volt egészen elnyomva Zápolyának felekezete; mert különbféle egyházi, és világi Mágánások még most is kívánták halálát a Királynak, hogy jótévőjüket, Zápolya Vajdát, trónusra emelhessek. Ami több: egy a felekezetből méreggel kezdett forgolódni a Király körül ezen kívánfág-

nak mentül előbbi végre hajtására, melly szándék ugyan világosfágra jött; de mivel a Király kedvelte őtet, büntetlen maradt. A vár Kapitányok, és határ őrzők elhagyván erősfégeiket, 's álló helyeiket, Budán laktak, hol a pompára, fegyveres szolgáltnak számára, és külömbféle mulatfágokra nézve a Prelátusokkal vetélkedtek egy olly időben, midőn a Király szűkölködve, és mintegy elhagyattatva várában, mint valamelly pusztában búsúlva fontolgatá, és várá fejére a jövendő veszedelmet. Mivel a mértékletlen költség megemésztette a nemesek, és Prelátusok jövedelmeit, a hamis pénz veretés jött elő. A régi jó pénzből maga a Királyi udvar rosz, és alávaló pénzt verettetett. Azért a külső országi usorások kivivék a jó pénzt, és megvesztegetve adák vissza a Magyaroknak. Ez után ismét jó pénzt verettetett: de a Fő Rendek ennek értékét a magok tetszése szerint majd följebb emelték, majd alább szállították. A szegényebbek, mi több: a parasztok is hamis pénzt tsináltak, és nem volt semmi büntetésök. Az Egyházi Renden lévők is minden féle erköltstelenlégre vetemedtek. A keresztény vallás igen rosz állapotban vala; mert a nemzetnek nagyobb része kész akartva tudatlanfágban hagyatott. Némelly részeiben az országnak még Huszíták laktak, akik mivel a keresztény hitnek igazságait feszegették, gyűlöletessékké lettek, és üldözettek: de azért ki nem irtattathattak.

A Lutheránusok eredete Erdélyben.

A Huszszítákon kívül új ellenfégei támadtak a keresztény katolika hitnek Magyar országban, tudniillik a Lutheránusok a). Luther írásit, mellyeket a Németek nagy kívánsággal olvastanak, mivel ő előttök mind eddig ismételten vallásbéli dolgokat anyai nyelven, és érthetöképpen adának elő; a Német országi kereskedő városokban némelly Erdélyi Szebeni kereskedők kezek közé vették, és ezek már 1520-ban alkalmatosfágot adtak egy kis Lutheránusi társaságnak fölállítására, amelly nemesekből, és polgárokból állott. Két esztendő múlva Vág Újjhely egészen, és Szebenpek nagy része Erdély országban a Luther tanítására állott, mellyet annál könnyebb volt megtselkedni, mivel az országnak akkori állapotja szerént mind-egygyik azt tehette, amit akart, ha tsak bírhatott szomszédja erejével. A Szebeni polgárok nagyon ellenkeztek az Esztergomi Érsekkel, és az Érseki

---

a) *Historia diplomatica de statu religionis Evangelicae in Hungaria: oder der zveyte Theil von Lehmanns Reichshandlungen, oder Historia der evangelischen Religion 1710. p. 3. Historia ecclesiae Reformatae in Hungaria, et Transilvania ex monumentis fidedignissimis a viro quodam doctissimo (Paulo Ember) magnam partem congesta, nunc autem accessionibus multis locupletata a F. Ad. Lampe. Trajecti ad Rhenum. 1728. p. 53.*

Esperessel; mert nem akarták megengedni, hogy ezek ki, 's bétehessék nálok az egyházi szolgálakat, egyházi törvényt szolgáltatassanak, minden jószágból tizedet vegyenek, és az egyházi Renden lévőknek, valahányszor az Esperes egy vagy más polgárra átkot hoz, közönfégesen hatalmat engedhessen az Isteni szolgálatnak eltiltására. Oka az ő ellentállásaiknak az egész Szász nemzetnek régi szabadsága volt, és ugyan ezért Gróf Pemphlinger Márkus pártjokat fogta, aki meg akarván tanulni, minémű hatalommal bírt régi időkben az Egyházi Rend, Luther írásit általforgatta, és ezek által buzgó követője lett Luthernek. Okai a Király előtt mind sikertelenek voltak, mivel ez más egyebet nem hitt, hanem amit az Érsek neki mondott. Azért a parantsolatok olyanok lettek, amillyeneket az Érsek, és az Esperes akartak: mindazonáltal György Érseknek halála azoknak végre hajtását meggátolta. Hamar ez után, midőn Prága felé utazna Lajos, egynéhány Lutheránus városokra akadt Morva, és Tseh országban, kiket üldözni kezdett nem tsak önnön magától, hanem még a Püspököknek ösztönözéséből is, akik éppen meg nem engedhették, hogy ezek az újj vallásúak elhagyják a mise, és a többi szentlégeknek gyakorlását; hogy az Egyházi pásztoroknak nagyobb részét, és majd minden szerzeteseket elűzzenek magoktól. Magyar országba való visszajövelekor is nyilván valóvá tette keresztényi buzgóágát; mert az ország gyűlésén nem tsak hallal, 's minden jószájiok elvesztésével fenyegette a Lutheránusokat, hanem még az Esztergom

Érseknek meg is parantsolta, hogy Szebenben vizsgáltsion meg minden házakat, és az azokban találtatott könyveket égettesse meg mindeneknek szeme láttára. Ezen utolsó parantsolat más esztendön végre hajtatott: de az által az újj tanítás nem hogy meggátoltatott volna, hanem még továbbbra terjesztetett. Mert a Szebeniek azt gondolták, hogy azon könyveket, mellyek olly nagy szorgalmatosfággal fölkerestetnének, lehetetlen volna megczáfolni; és egy véletlen esett, melly a könyveknek megégettetésekor történt, sokaknál tsudának tartatott, és az azokban foglaltatott igazfágot mintegy bizonyítani látszatott. Történt tudniillik, hogy egy Zsoltáros könyv a lángtól fölvettetvén, az Érseki bíztostra esne, és annyira megrettenténé, hogy a guta ütésben meghalna. A polgárok hatalmasbak voltak, mint sem hogy az Érseki bíztosek fenyegetésétől félhettek volna, és az újj vallásban megmaradtak. Reménylette ugyan az Érsek, hogy átok hozással megalázhatja őket, azért parantsolá a Plébánusoknak, hogy ezt vasárnapokon mondanák ki nevezet szerént minden Lutheránusokra: de ezek még kinevették a Plébánusokat, és utóljára a városból kiűzték. Pemphlinger, a Szászok Grófja óltalma alá vette a Lutheránus Papokat az Érsek, az Esperes, és a város tanáttsa ellen, iskolákat állíttatott, mellyekben számos lett a tanuló ifjúfág. A városból falukra, és külömbféle várakba a nemesekhez mentek az újj tanítók; sok Erdélyiek Vittembergbe útaztak, hogy magától Luther Mártontól tanítást vennének. Az Esperes, és az elűzttetett katolikus papok

mindeneket, mellyek vélők történetek, az Érszeknek megirtak, ki a történeten úgy megindúlt, hogy Pemphlingernek elüzetését kérné a Királytól, a Szászok megzabolázására pedig fegyveres embereket. De ehhez se kedve, se tehetősége nem volt a Királynak. Maga a Királyné látszatott Luthert szenvedhetni, és megengedte, hogy egyget irási közül (1526.) néki ajánlhasson. a) Azomban még is a Püspökök olly rendelést nyertek ki az ország' rendjeitől, hogy minden Egyházi, és világi, ha valamelly Lutheranuson hatalmat vehetnének, azt minden további vizsgálatás nélkül megfogattathassa, 's égettethesse. (17. Jul. 1526.) Ez a parantsolat Pemphlingernek küldetett Szebenbe, hogy ő vinné véghez: de nem tselekedte; hanem a Királyhoz ment, hogy elejébe adja mind azon rendetlenfégeket, mellyeket ezen parantsolatnak tellyesítése okozhatna, és kérte őtet annak vissza vételére.

§. 83.

Szolimán Lajosnak hadat izen.

Gondatlan tselekedet volt, hogy a Püspökök, és a Király fegyverrel akarták kiirtani a Lutheránu-

---

a). Arnold Kirchen- und Ketzer hist. II. Th. S. 74. *Kollár tanácsos Úr*, de originibus, et usu perpetuo potest, legislatoriae circa sacra Apost. Reg. Ungariae p. 120. *Hogy a Király önnön magától indúlt föl a Lutheránusok ellen, kitétszik egy leveléből, mellyben kemény kifejezésekkel * 1525. a Saxoniai választó Fejedelemnek.*

sokat, mert ezeknek felekezete már akkor szános volt, és éppen akkor Szolimán már Magyar ország ellen készült. Ez a kegyetlenkedő Fejedelem egész eddig Asiában, és Afrikában győzedelmeskedett, utóljára a Johannitákat Rhodus szigetjéből kiűzte. Azt gondolta, hogy a keresztények' ereje egy általjában a Johanniták vitézfégében áll, kiket mivel már meggyőzött, a többi keresztény tartományok' ereje is elenyészett. Azért illy szokatlan módon izent hadat (20. Febr. 1524.) Lajos Királynak, tudniillik: hogy Magyar 's Német országot megakarja venni, és kiirtani a keresztény religiót. A Király hasonló hangon felelt vissza, és azonnal gyűlést hirdettetett Pestre, hogy az országot hadra készítse. Itt minekutánna elejébe adta volna a Rendeknek a veszedelmet, és ajánlotta volna, hogy nyuljanak foganatos eszközök-höz a hazának védelmezésére, Budára viszsza méne.

§. 84.

Verböczy István Hatvanban pártütést indít.

Alig ment Budára Lajos Király, már is pártütés támadt; ha mindjárt nem ő ellene is, legalább hív tisztjei ellen. Tudniillik Verböczy a Magyar törvénynek' készítője fölkelvén a gyülekezetben, szemök elejébe terjesztette a Rendeknek az ország rossz állapotját, és olly hathatósan, hogy tsak nem mindnyájan megindúlnának beszédjén. Az ország rossz állapotjának okául adta a Királynak ifjúlágát, és a Főbb királyi Tiszteknek fősenyféjét, 's vakmerőségét, kik a Királyt ked-

vökre forgatták; azt vitatá, hogy közel legyen az országnak végső veszedelme, és arra kérte minden haza szerető férfiakat, hogy menjenek Hatvanba véle, és nyúljanak foganatos eszközökhöz a haza szabadítására. Volt foganatja a beszédnek; mert tudva volt, hogy az udvari tiszteknek vádoltatása igaz legyen: azért sokan elmentek Hatvanba véle. Verböczynek koránt sem az volt a célja, hogy hazájának szolgáljon, hanem hogy magának használhasson, és Zápolyának. Azért minden tehetőségét, melly mostanában nagy volt, arra fordította, hogy a melly személyek föltett szándékának végben vitelében akadályára lehetnének, elmozdíthassa. Tehát egy bizonyos Zobi Mihály segítségével letett minden korona tiszteket, kivéven az Erdélyi, Dalmácia, 's Horvát országi Vajdákat, hivataljokból, és külömbféle törvényeket hozott, mellyek a Rendeknek a Királlyal való együtt uralkodását nagyobbra terjesztették. A Király parantsolta néki, hogy menjen felekezetével együtt vissza Pestre: de ez a Palatinust, ki a Király parantsolatját elejébe adta, megtámadta, és megölte volna, ha tsak alattomben el nem ment volna. Hallván ezt a Király, ő is erőszakhoz készült, Tanátsosait udvarába hívta, hogy a pártosokra hozandó büntetésről végezze. Ez hogy annál szabadabban mehetne véghez, mihelyt a Hatvani pártütésnek körülállásit előladta, bément egy közel lévő szobába, és várta a Tanátsosok' ítéletét, mellyet azonnal véghez akart vitetni. A Tanátsosok meg nem egyeztek magok közt a büntetés mivoltáról. Az Eszter-

gomi Érsek ez felől Gróf Frangepán Kristoffal sokáig vetekedett, kit maga ítéletére akarván hozni, midőn barátság képpen megfogná szakállát, tőle egy ököllel ütést kapott orcájára. Ebből zundulás támadt és utoljára mindnyájok közt verekedés. Némellyek fegyveres szolgálkat hívának elő: de a Király hamar közöttök termett, és békeféget parantsolt, a melly tsak ugyan meg is lett. Ez után a Grófot három napi fogfággal büntette, és igyekezett, noha héjában békeféget tenni a felháborodott férfjak közt. A Gróf elhagyván az országot, Német országba méne, 's a tanátskozás abban maradt. Verböczy azonban a pártos felekezettől Palatinusnak választatván; azt kérte a Királytól, hogy menne Hatvanba, és a tőle feltett rendeléseknek irná alá magát. Ezt mivel nem tselekedte, ezt a feleletet vette Verböczitől, hogy a Hatvani Decretum ő nála nélkül is ország törvényének fog tartatni. A Király minden nagyobb törvény székekhez levelet irt, mellyben ezen Decretumot helytelennek jelentette.

§. 85.

Törökök' veszedelme.

Az alatt némelly Török országi helytartók sereget gyűjtöttek, hogy Szolimán akaratját Magyar országra nézve tellyesítsék. Tehát a Verbosáni Sangyiák Bosnyák országban 15000 emberrel a Szeremi Fejedelemségbe ütött; de az Érsektől, Tomori Páltól, meggyözettetett, 's megölettetett Usref, a kinek helyébe lett Sangyiák, boszszút akarván

akarván állani, Jaiczát 20000. körülvette. Ez olly véletlen, és olly hirtelen esett, hogy a vár őrzőknek idejük a készüléthez nem lehetne. Lajos Király parantsolá a följobb emlétett Frangepánnak, hogy iparkodjék segítlégére menni a várbélieknek. Ezt a parantsolatot tökéletesen véghez vitte; mert megjelent 16000 emberrel, az egész sereget fél hold módjára terjesztette, és az egyik szárnyát ütközetre eresztette, midön azonban a másik szta nem a városhoz érte, és e'képpen küldte a városba mind puskaport, mind katonákat. Minckutánna ez így lett volna, hátra tolta az ellenféget, és tábort vert, melyből harmad napra az ostromlókra rohant, sokat közülök fölkonczolt, a többit széljel üzte. Ezen vitéz maga viseletéért a Király ötet Dalmacia, 's Horvát ország védelmezőjének nevezte.

§. 86.

Verböczy felekezetének elnyomatása. Készületek a Török háborúra.

A második győzedelem bátorfágot öntött a Király szívébe, úgy, hogy a Rendeket Rákos mezejére gyűjtené, és sereget kérne tőlök, mellyel mind a Törökökkel megharczolhasson, mind a Verböczy felekezetén vakmerőségéért bosszút állhasson. Ez az utolsó jóvá hagvatott; mert a jelenlévő Magnások, kiket Verböczy hivataljokból kifogatott, ilendőnek tartották ötet felekezetével együtt törvényesen megbüntetni. Azért mind ő, mind Zobi számkivetésre ítéltettek; Báthory

István Palatinusnak ismértetett; és az rendel-
 tett, hogy ez után semminémű Palatinus lé ne
 tétessék hivataljából, ha csak az ország Rendjei
 valamennyen őtet halálra méltónak nem ítélik va-
 lamelley gonosz tselekedetéért. Hogy kiki lássa,
 hogy a Verböczytől szemre hányatott hibák elhá-
 rítatnak, az parantsoltatott, hogy a Luteránu-
 sok kiirtassanak, és a Fugger nemzetfég, melly
 akkor leginkább űzte a kereskedést Magyar or-
 száiban, és a pénz verés az ő gondviselésére volt
 hívva, a kintsártól eltiltassék; nem különben az
 idegenek is az országból kiűzettessenek, és a Tsá-
 szári, 's Velencei követek haza küldettessenek.
 Végtére hatalom adatott a Királynak is, hogy se-
 reget gyűjthessen, és ebbe külső országiakat is
 Tiszteknek fölvehessen. Kitészik ezen rendelésből,
 melly igen rossz volt akkor az igazgatás állapotja;
 mert az intézete józan értelem ellen való dolgokat
 foglal magában, mellyek egymással egybe nem fér-
 hetnek, és csak azért hagyattak helyben a Királytól,
 hogy kedve teljék mind egyiknek a felekezetekből.
 A Magyarok túnyák, és erőtlének lévén, kéntele-
 nek voltak pénzt, és katonát kérni más országök-
 ban: mégis a Püspökök, és Nemesek kívánlágá-
 ra minden idegennek kiköllött volna az országból
 takarodni, valamint a Lutheránusoknak kiirtatni,
 a kik született hazafiak voltak. A Velencei pénz
 forgandó volt Magyar országban, nagy summa
 pénz kívántatott a háborúra, és mégis a Velen-
 czeiek, és a Fugger kereskedők bántás nélkül nem
 maradhattak, noha ezek nélkül pénzt nem lehetett
 nyerni. Ezen üldözés tsupán azért esett, mivel

némelly Nemesek írigy szemmel nézték azt a hasznót, mellyet ezek vettek a kereskedésből, és azt más többekkel együtt magokévá kívánták tenni. Tovább: kiadtak a Tsászári követen, nóha a Tsászár seregében volna minden reményfégjök, és a Tsászár testvérjének az előtt egy kevéssé köllött örzöket a Horvát országi várokba szállítani; mivel Zápolya felekezete nagyon félt, ne talántán a Tsászár még jobban megerősítse Magyar országhoz való örökös jussát. A Decretum mindjárt a közel lévő gyűlésen megerősítettett, melly alkalmatosfággal a külső országi réz pénz is megtiltatott. A Király Kelemen Pápánál keresett segítféget, mellyet ez igyekezett ugyan megszerezni néki: de mivel Károly Tsászár Ferenczel a Francziák királyával terhes hadat viselt, mellybe majd minden Europai hatalmasfágok bé voltak keveredve: sehol meg nem halgattatott. Mindazonáltal mégis 60,000. aranyat, és 4000. katonákat szerzett néki; azon kívül megengedte, hogy minden templom edényekből pénzt verettethessen, 's katonát fogadhasson: a melly úgy is lett. A Német Rendek ugyan megígérték a számos sereget néki: de a hitet érdeklő viszálkodás annak megszerzését nem engedte. A Tseheknek, Luzáczibélieknek, és Morváknak parantsolta Lajos, hogy számos sereget készítsenek: de külömbféle Magnások félvén, ne talántán a Király ez által hatalmas legyen, és megbüntesse a Királyi jövedelemnek beszedőit a tsalárdfágért, azt izenték a Tseh Rendeknek, hogy nem volna szükkfég sok katonákat küldeni, mivel Magyar ország ellent állhat a Tö-

rököknek; mert ezek ugyan sok, de nagy részént fegyvertelen népekből állanak; sok Zászlók alá vannak ugyan ostva; de a Szultán ezt azért tselekszi, hogy serege az ellenfég előtt nagyobb-
nak látszatassék, mint sem valóban légyen.

§. 87.

Szolimán Pétervárat elfoglalja.

Végre Szolimán hogy tellyesítse fenyegetését, és boszszút álljon Bosnyák országi helytartóinak kettős veszedelméért kiindítá seregét Konstantinápolyból. A Király parantsolta, hogy minden, a ki köteles volna a hadi szolgálatra, második Júliusban Pest alatt fegyveressen jelenjen meg, íreménylvén, hogy Pétervára, mellynek ostromlására Szolimán szándékozott menni, sok ideig el-
lent álhat a Törököknek. Ide érkezvén Szolimán, a várost mindjárt az első reá rohanással elfoglalta; a várat pedig azután nem sokára, minekutána egy részét a falaknak bélövette volna. A Magyarok nem gondolván Királyok' parantsolatjával, tsendesen jószágaikon megmaradtak. A Király mindazonáltal mintegy 3000. emberrel Szolimán ellen indulni szándékozott, reménylvén, hogy nem leszen szerentsétlen, ha az Erdélyi Vajda Zápolya János 40,000. emberrel, valamint megparantsolta néki, más felől mutatni fogja magát a Törököknek. A Király bátorfágán sok Nemesek megsegyenyültek, és ez által katonáinak száma mint egy 13000-re nevelkedett. A Szultán megvett minden Duna melléki sánczokat, azokat el-

hányatta Újjlakkal együtt, és sietett Eszék alá. Most már szükléges volt a Drávához katonákat szállítani, hogy ne engednék általjönni Magyar országba; arra való nézve a Király Báthori Palatinust szólíttá meg, hogy ő végezze el mindeneiket. Ezt a nemesek követni nem akarták; mivel régi szabadfágjok szerint csak a Király vezérlése alatt tartoztak hadakozni. A Király szemök elejébe rakta szükléges voltát az engedelmesfégnék. De ezek észre vétették véle jussaik fölbontásából származott kedvetlenfégjöket, és úgy mutatták magokat, mintha széljel akarnának menni. Tehát kintelen lett a Király nálok maradni.

§. 88.

Mohátsi ütközet.

A tábor helyéül Moháts mezeje rendeltetett. Ide kölletik vala jönni az Erdélyieknek, Horvátoknak, Tseheknek, és a pénzen fogadott Németeknek is, akik különbféle részekről igen lassú lépésekkel közelgetének. Azonban az volt a szándék, hogy Szolimánt az általmeneteltől legalább elijeszszék, hogy ha nem lehetne eltiltani. De ez több kémektől értvén a Királyi seregnek kevés számát, a Drávához méne, és ugyan ezen okból a Király, hogy ne kintelenítette a Szultánnal ütközetbe ereszkedni, azt parantsolta katonáinak, hogy hátramenének. De ezt is, valamint az előtt a hadi készületre adatott parantsolatot, seregének egyik része sem tellyesítette; úgy hogy a Püspökökön kívül csak egynéhány nemesek voltak szófogadók,

akik Báth mellett vontak sátorokat. Azonban Szolimán a Dráván altaihata, melly miatt újjönnan tanátskozának a Magyarok. A régi katonák bizakodván híres nevökben, és nemzetjök vitézlégében, helyben akartak a Törökkel megharczolni. A Fő vezér is Tomori Pál, hajdani kolduló Barát, mostanában pedig Kalotsai Érsek, talán még most is a Szerémi Herczegségben nyert győzelemnek ditsőféjétől élesztetvén, harczot javasolt, és midőn elejébeadatnék, hogy lehetetlen légyen 13000 embernek elegendő ágyú nélkül 20000 Törököket, kiknek bővféges ágyúi volnának, visszavereni, azt felelte, hogy ő titkon egytet értett a Görögökkel, és Európai keresztényekkel, kiktől azt az ígéretet vette, hogy az ütközet alatt által fognak menni a Magyarokhoz; kikre ő annál inkább bízhatja magát, mivel az ágyúk egyedül az ő kezökre volnának bízva. A Király tehát, és a többi józanabb gondolkozású vezérek kintelének lettek engedni a nagyobb számmal lévő felekezetnek, ismét összeállott mind a két tábor, és Mohátstól nem messze várták a Törökök jövetelét. Szolimán egy dombra szállott, mellyet jól megrakattott ugyan ágyúkkal, de golyóbisai a Magyarok táborához nem érhettek. Hozzá fogtak a harczhoz mind a ketten. A Törökök, hogy ágyúikhoz tsalassák a Magyarokat, megtámadták őket álló helyökben, és elég nagy veszteféggel hátra nyomattattak. A Király, és az Érsek nem vévén észbe, hogy azoknak futása többnyire tettetés légyen, ntánnok estek, és mintegy tíz lépésnyire futottak az ágyúkhöz; amidőn ezek ellenök durrogá-

nak. A kár, mellyet ezek tettek, a sűrű füst, és por, mellyek miatt semmit nem lehetett látni, és az ordítás zürzavarba hozta a Magyarokat. A Királyi testőrök nem vígyázzván a Királyra, elfutottak, és másfél óra alatt a Törököké lett a győzelem. (29. Aug. 1526.) Ez olly véletlenül esett, hogy a Szultán kételkedne rajta, és egész estig együtt tartaná katonájt; mert a Magyarok futását hadi fortélynak gondolta lenni. A setét éjszaka, és a reá következő zápor eső megtartott életben mintegy 4000 Magyarokat. A többi levágott, vagy a futás közt a tavakba merült, 's megfulladt, vagy elfogattatván, a Török tábor előtt agyon vágattatott. Az elestek közt voltak a két Érsek, öt Püspökök, és több mint öt száz Bárók, és nemesek. Szolimán dárdára tétetvén a Püspökök fejait, győzelem jeléül sátora eleibe állíttatta. A Palatinus, noha a köszvénytől nagyon gyötrettetne; mégis megrugaszkodván lovával, elszaladott. A Király is sietett Péts felé: de midőn Tsele patakját gázolná lova, hátra dült, és ötet a sárba nyomta. Tzettericz Ulrik, egy Sléziai születésű emberkiemelte ugyan lova alól: de azon szempillantásban, hogy a sisakot fejeéről lehúzta, kiadta a lelkét. Tzettericz a Királynéhoz menvén, férje halálát néki megmondotta. Hólt tetemét ruhátalan tsak két hónap múlva lehetett föltalálni, és ugyan egy halom alatt, mellyet bizonytalan, minémű emberek hánytak vala reá. Innen kivétetvén, Székes Fejérvárott a Királyok kriptájába temettetett.

§. 89.

Szolimán Magyar országot pusztítja.

A siralmas ütközet napján Frangepán Gróf tsak nem a Drávához ért táborával: a Tseh, és Morva országi katonák már Győr, és Fejérvár között útaztak; Zápolya egész a Tiszáig ért. De amazok hallván hírért az ütközetnek, visszafordultak, tsak maga Zápolya maradt sátor alatt. A Királyné Budáról Posonyba futott, kinek példájára a vár Kapitányok, a lakosok, és a katonák elhagyván ezt a régi fő várost más egyéb szomszéd városokkal egygyütt, elfutottak. A Szultán seregének egy részét dél felé kiterjesztvén, Aurána várát a tenger-nél, a Johanniták lakóhelyét megvette, 's széljelhányatta a); maga Budára, és innen Esztergomba méne. Némelly parasztok, és szerzetesek Visegrádot a benne lévő kintsel egygyütt védelmezték a Törökök ellen, és megtartották; nem különben Esztergom várát is egy alltisztt egynéhány szabad akarató katonákkal. Buda, amelly majd hogy egészen üres nem maradt, a Királyi palotának valamelly kevés részét kivévén, földig lerontatott, 's porrá égettetett. Esztergomtól nem

---

a) Fray *Űr* Diss. hist. de prioratu Auranae p. 86. *Ez által a Johannita Rend megszűnt Magyar nyelven beszélni, noha még azután is szokott egy ideig Gubernatorem Prioratus Auranae rendelni. Az Auránai Priornak titulusa 1543 ban a Zágrábi Prépostfággal egybe kaptosztatott.*

meszsze Marótnál 25000 férjfiak, 's aszszonyok szekerekkel magokat békerítették, honnan az ostromló Törököket többször visszaverték ugyan; de végtére ágyúkkal agyon lövöldöztettek. Ez után Szolimán általmenvén a Dunán, seregét a Tiszának fordította, és visszavezette Görög országba; mert hallotta, hogy Kalender Bey pártot ütött, és Ásia tartományit csak nem egészen elfoglalta. Valamerre járt keit ez a kegyetlen Fejedelem, mindenütt tüzzel, 's vassal emésztett mindeneket; az öregeket megölette, az ifjakat örökös rablággra vitette; mindazonáltal sehol sem hagyott őrízeteket; honnan láthatni, hogy még akkor nem volt szándéka Magyar országot Török tartományá változtatni.

Z Á P O L Y A J Á N O S.

§. 90.

Zápolya János Királyfágra kívánczok.

ZÁPOLYA János, ki a Mohátsi ütközet után hazája kedvéért valamely hasznos dologhoz foghatott volna, vesztég maradt; mert nem akarta katonái számát fogyasztani, hogy a koronát annál könnyebben magáévé tehesse. Ez a szándék vitte őtet arra, hogy nem sietne úgy a Királyhoz, amint kötelessége kívánta, mellyhez közelebb jutott a szerentsétlen ütközet által; mert ebben Verböczynek legnagyobb ellenfégei, ki az ő felekezetének feje volt, életöket vesztették. Mihelyt Szolimán eltá-

vozott, kéréste a Királynét, hogy rendelne időt a Király választásra, reménylven, hogy az ő felekezete győzedelmeskedni fog az Ausztriain, és övé leszén Magyar ország koronája. Engedett kérésének a Királyné, és 26. Novemberre országgyűlést rendelt. Azonban Báthory által tudtára adatta mindegyik ország tagjának különösen, hogy azon tsupán az ország védelmezéséről, nem pedig a Király választásról lesznek a tanátskozasok. Az alatt a Királyné igyekezett a Rendeket arra bírni, hogy a testvérjére Ferdinandra voksoljanak, melly kívánfágának tellyesítésében Báthory annál inkább segítfégére lett, mivel tudta, hogy ha Zápolya Király leend, ő letétetik hivataljából, és helyette Verböczy leszén Palatinus, Azért értelmesen elejébe adta a nemzetnek, a Fő Herczegnek, és az ő testvérjének Károly Tsászárnak hatalmát; szükféges voltát a külső országiseregnek a Törökökre nézve, és olly sokszor esküvéssel erősítettett örökös jussát az Ausztriai Háznak, és még a Fő Herczeg aszszonynak Annának közelebb való jussát Magyar országhoz, mivel az volt eggyetlen egy nényye a megholt Királynak. Ezek után elejökbe adta más külső országiszármazású Magyar Királyoknak, úgymint Nápolyi országis Károlynak, Lucenburgis Zsigmondnak, Ausztriai Albertnek, és Lászlónak uralkodását, kikkel megbizonyította, hogy a haza fő törvényei nem ellenzik a külső országis Fejedelmeknek uralkodását. Zápolya baráti ezt az utólsó pontot igyekeztek megeröteleníteni, és mivel jól tudták, hogy Ferdinand vitézfége, és hadi tudomán-

nya némelly haza szerető férfiakat figyelmetessé tett, bőven kezdének szóllani a paraszt háborúban tett érdemeiről a Zápolya Grófnak, de még többeket az ő attyának vitéz tselekedeteiről. A Grófnak ugyan elég hatalma volt; de akkora még sem volt, hogy azt az Ausztriáéval egybe lehetett volna hasonlítani; mert ő csak a Szepesfégi alattvalókban bízhatott, nem pedig az Erdélyiekben is, a kiktől megvettetett: mivel egynéhány esztendőök előtt a Törökök elől Budára szaladt: melyért midőn vissza menne, nem akarták többé megismérne Vajdájoknak. Ezek közt több Europai Fejedelmekhez, sőt még a Török Szultánhoz is küldött segítőléért. De amazoktól, kivéven az egy Francia Udvart meg nem halgattatott; a Szultán pedig még nem is látta követjeit, mivel ezeket a Magyarok utól érték, 's megölték.

§. 91.

Zápolya Székes Fejérvárott megkoronáztatik.

Illy környül állásokban szükfégesnek tartotta Zápolya, hogy még az ország' gyűlése előtt trónusra emelkedjék. E' végre Várdai Pált Esztergomi Erseknek nevezte, és a koronát kezéhez vette. Ez után Tokajba ment, a hol jó barátitól Királynak ismértetett, 's hirdettetett. Innen sereggel Székes Fejérvárra indúlt olly szín alatt, hogy a még el nem temettetett Lajos Király testét illendő pompával őseinek temető helyére tétesse. Hivattaugyan a Királynét is más egyéb Fő Rendűekkel: de amaz mentegetvén magát, elmaradt; ezek pedig

majd mindnyájan megjelentek. Más nap reggel a temetés után (11. Nov. 1526.) minekutánna a kapukra, utszákra, piaczkokra, és templomok' ajtajára őrzőket rendelt volna katonáiból, azt kívánta az ország rendjeitől, hogy a Káptalan templomba menjenek Királyt választani. Még előbb, mint sem ezek mindnyájan együtt lennének, a katonáktól Királynak kiáltatott, és az ő általa újjonnan tétetett Püspököktől megkoronáztatott,

§. 92.

Ferdinánd Posonyban Királynak választatik.

Illy bátor, és szerentsés tselekedetén Zápolyának a Királyné, és a Palatinus meg nem rettentek, hanem a kirendeltetett időre Posonyban megjelentek a gyűlésen. (26. Nov. 1526.) Ezen a gyűlésen, a melly itt legelső volt, minden rendeléseit Zápolyának helytelennek lenni jelentették, és Ferdinándot Királynak választották. Kivántak egy szersmind, hogy a Fejedelem azonnal hozzájok jöjjön, és alázza meg Zápolyát fegyverével. De ő nem mehetett azonnal hozzájok, mivel már egy holnappal előbb a Tseh Rendektől Királynak választatott, és kéntelen volt előbb ide menni a koronázásra, és a Nemzet szabadfágának megerősítésére. Mindazonáltal a koronázás más esztendőre hallasztatott. Az özvegy Királyné Zápolya követőinek közönséges botsánatot hirdettetett a gyűlésen; Ferdinand pedig minden Magyarnak, a ki ő érte, vagy a Királynéért üldözést szenvedne, oltalmat, menedék helyet, elég tételt ígért

örökös tartományiban, 's esztendőbeli fizetést. (30. Nov. 1526.) Ez sokaknak szívére hatott, és azt tselekedte, hogy számosan a Királyné zászlója alá sereglenének. Frangepán, egy a Zápolya követői közül Stajer országot, és Ausztriát kiakarta rabolni, és azt javaslá a Királynak, hogy ő azomban járjon föl 's alá Magyar országban, és kinszerítse a hatalmasbb várak birtokosait a meghódításra. De ez, nem tudhatni mi okból, bé nem vette ezt a hasznos tanátsot. Hihető, hogy attól félt, ne talántán tsapatokban járó katonái kelepcebe essenek, és levágattassanak; azért nem akart velök előbb táborba szállni, mint sem a Francziáktól megígértett segítfég elérkezett volna. Mert a Francziák Királya 30,000 livrát rendelt néki (Feb. 1527.) holnaponként, és egy követ által a Magyar Magnásoknál részéré katonákat fogadtatott. a). De nagyon megtsalatozott, valamint utóbb ki fog tetszeni; mert a Francia szövetségnek éppen semmi hasznát sem vehette.

§. 93.

Zsigmond Lengyel Király a két részt békelteti.

A kezdetében lévő Magyar országi belső háború veszedelmesnek látszatott a Lengyeleknél; mert

---

a). Casp. Ursini Velii de bello Pannonico Lib. 10. ex Codicibus Ms. Caesareis nunc primum in lucem prolati studio Ad. Franc. Kollarii. Vindob. 1762. Joh. Zermeqh Rer. hist. inter Ferdinandum, et Joannem Hungariae Reges Comment. apud. Du. de Schwandtner Ser. rer. Hung. T. II. p. 383.

Zsigmond Király nagyon igyekezett egyezés által békeféltre hozni a két Királyokat. Ez Olomuczban nagy sokára elkezdődött. (1. Jun. 1527.) Itt először is arról volt a vetekedés, ha vallyon azon egyezést, mellyben az Ausztriai Háznak Magyar országhoz jus engedtetett, helyesnek lehet-é állítani? ha vagyon-é Ferdinand felelégének jussa az örökléghhez; és ha törvényesnek lehet-é tartani a két Királynak választását? Mindeniket több fontos okokkal igyekezett egyik is, 's a másik is megmutatni vagy megczáfolni. János Király az 1505. esztendőbéli szövetkezést, melly szerént minden külső országi Fejedelmek kirekesztetnek a Magyar királyi székből, a Slavonia 's Horvát országi gyűlésen megvizsgáltatta, párját kérte az e'felől szóló levélnek, és az Olomuczi gyülekezetnek elejébe adta. a). Tovább: erősen vitatta, hogy egy általában nem lehet helye az öröklégről tétetett egyezésnek, mivel az alkalmatosfágot nyujt a titkos gyilkosfágra, és hogy a többi egyezéseket, mellyeket az ellenkező fél elől ad, soha senki sem látta volna. De ezt az utolsó vádolást Ferdinand

---

a) Pray *Űr* p. 131. Dogiel Cod. dipl. Polon. T. I. p. 121. — 126. *Viedmannak Ferdinand Tsászárrol írt megmutatása, a melly fordítva vagyon Pray Űrnál is. p. 133. János Király ezen egyezési alkalmatosfágával illy titulust viselt: D. G. Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, et Marchio Moraviae, et Lusatie, ac utriusque Silesiae Dux mivel mind azon tartományokat vissza venni szándékozott, mellyeket birt valaha Mátyás Király.*

Király eredeti levelek által megczáfolta. Utóljára Ferdinand hogy végét szakaszsa a viszálykodásnak, más úton keresett békeféget tenni Zápolyával. Azt ígérte tudniillik, hogy néki adja Bosnyák orsságot, béereszti minden ősi jószágainak birtokába, azon kívül 40000. aranyat ad néki, ha önként lemond Magyar országról. Ezt az ajánlást nem tsak el nem fogadta; hanem viszontag hasonló ajánlást tett. t. i. hogy ő Magyar országnak Sléziához való jussát oda engedi Ferdinandnak, ha ezentúl megszűnik just tartani Magyar országhoz. Ezen kinyilatkoztatás végét vetett az egygyezésnek.

§. 94.

A Lutheránus felekezet hatalmas léssen.

Minekutánna Ferdinand barátságosan meg nem egygyezhetett volna János Királlyal, ellene fegyvert fogott. Kázmér a Brandenburgi Markgróf által Posonyt, és Nagy Szombatot megvetette; ez után maga Magyar országba jött, és bėjövetelével a szokott esküvést megtette. (1. Aug. 1527.) Kimondhatatlan zurzavart talált az egész országban, kiki azt tselekedte, a mit akart. Egy Tráciai tolvaj, Csári János Szervia Herczegének hirdetvén magát, sok magához hasonló embereket öszve szedett, és a téréfeket vélök kipusztította, szolgálatját ajánlotta először Jánosnak; azután pedig Ferdinandnak. Amattól Szegednél egy ütközetben meggyőzötetett, azután pedig gyilkosúl megölettetett. Még nagyobb rendetlenséget tettek az ujj vallásnak követői, vagy is a Lutheránusok; mert Sze-

benben nem csak még tovább is vizsgálkozásban éltek a Katolikus tanáttal, és az Egyházi férfiakkal, hanem még a többi részeiben is Erdélynek egyenetlenféget támasztottak; sőt még Ma yar országban is külömbféle hatalmas Urakat Luther tanítására hoztak, úgy mint: Perényi Pétert, Török Bálintot, Czibak Imrét, Bodó Ferenczet, Petruits Gáspárt, és Szeretsen Jánost, kik a Mohács mezzején elesett Egri, Nyitrai, Nagyváradai, Erdélyi, Tsanádi, és Pétsi püspökök jószágait elloglalták. Ezeknek példáit azután sokan követték a Bárok és Nemesek közül. Voltak még Zápolya jó akarói közt is követői Luther tanításának, de hallván, hogy a Lutheránusok kiirtására kemény parantsolatot adottt, megmásolták szándékjokat. Ferdinand ugyan ellenfége volt Luther tanításának: mindazonáltal nem mutatott idegenféget annak követőihez; mivel tudta, hogy leszen nekik annyi tehetlégek, hogy az uralkodás miatt támadtt pörben néki használjanak.

§. 95.

Jánosnak szerentsétlen hadakozása.

Ferdinand serege Győr várát körülvette, és megnyerte eggyezés által. Ez után hatalma alá esett Komárom, Esztergom, és Vissegrad. A Horvát országai Bán, Battyányi Ferencz, és a Dunán lévő tábori hajós seregnek kormányozója, Révay István, részére állottanak; ez az utolsó minden sérelem nélkül oda vitt minden tábori hajókat néki, noha mind a Duna két partjáról, mind a Budai

dei várból ellene keményen ágyúznának. Ez által úgy elfogyott ereje János Királynak, hogy Budát kintelenítettet elhagyni. A déli tartományokban elesett Frangepán Kristóf, az ő legjobb barátja, 's védelmezője, midőn Varasdót ostromolná, kinek esete után a Slavoniai, 's Horvát országi Mágnások mindnyájan általmentek Ferdinandhoz. Ez után a Tiszához vonta magát, és hét száz szabad akaratú Lengyel katonákat fogadott. Ezekkel nem tsak meg mert állani az ellenfégnak, mellynek Salm Miklós Gróf volt a vezére, és aki Eger várának megvétele után ellene indúlt, hanem még annak táborára is éjszakának idején kétszer reá tttetett vezérjével, Bodó Ferenczel. De itt se szolgált néki a szerentse; mert Bodó ugyan vitézül harczolt, és a nagy ágyúkat elfoglalta: de utóljára mégis visszaverettetett. Végtére még az a szerentsétlenfégn érte, hogy midőn másodsor visszaverettetnék, utánna esett Salm, elvette táborát ágyúival eggyütt, és a szabad akaratú Lengyel katonákat fogfágra ejtette. Ezek, mivel Királyoknak akarátja nélkül katonáskodtak, mint gonosz tévők örökös szolgákká tétettek, 's eladattak. János túl a Tiszán futott Erdély országba, és próbát tett, ha vallyon rágalmozó írással, mellyet még a Király udvarában Budán is kiosztogatott, nem tehetné-e gyűlöletessé Ferdinándot: de még e'képpen se mehetett elő szándékában. Hátra volt még az egy Tokai vár: ez is végtére Ferdinánd hatalma alá adta magát.

I. FERDINÁND.

§. 96.

Budai Gyűlés. Ferdinánd koronáztatása.

BUDÁRA lett érkezésével Ferdinánd gyűlést tartott, (29. Sept. 1527.) mellyen minden Bárók, és nemesek jelen voltak, kivévén öt személyeket, akik Jánoshoz még tovább is hívek maradtak. Mindnyájan siettek a hódolásra, és az előtt miért választották Jánost, annak azt az okát adták, hogy hittek szavának, midőn azt állította, hogy mind Ferdinánd, mind Károly Tsászár az uralkodást néki engedték. Most már Ferdinánd választását mindnyájan helyben hagyták, és nem csak adót rendeltek a hadnak folytatására János ellen, hanem még intették az Erdélyieket is, hogy Ferdinándnak hódoljanak meg. A követeket ugyan, kikre ez a dolog volt bízva, Szebenben a tanáts rejttek helyre tétette: de a Lutheránus lakosok azonnal, hogy értették az erőszakot, kiűzték a városból a tanátsbélieket, 's a követeket eleresztették, és magok is Ferdinándhoz állottak. Perényi Péter, Erdélynek Vajdája, a koronát, mellynek gondviselője volt, átkiadta Ferdinándnak, mellyét ő azután Fejérvárott a Szent Márton templomában fejére tétetvén, minekutánna a szokott esküvést megtette, és a közel lévő dombon Szent István karajával a világ négy részeire vágott volna, az ország igazgatását egészen átvette. Másnapon Zápolya mint Szepesi Gróf, mivel kesett

segítségére lenni Lajos Királynak, és ötöt Moháts mezején el hagyta veszni; Verböczy István pedig, mivel Királya, és hazája ellen pártot ütött, ország ellenfégének hírdettetett; és Lajos Királyért újjonnan halotti pompa tartatott.

§. 97.

Zápolya János szövetségét köt Szolimánnal.

Ezen időtől fogva Zápolya magát egészen Bodó Ferenczre hagyta, tudván, hogy ez egy igen hív, és alkalmas hadi ember legyen. De ez is Egerhez közel megverettétvén, elfogatott. Ferdinánd jól tudván, hogy nem fog nyúgodni Zápolya, hasznos hadi rendeléseket tett, Királyi Helytartó tanátsot állított Budán a Palatinusnak előlülése alatt, és visszament Német országba. Úgy is lett valóban, amint meggondolta; mert Zápolya egy kevés sereget gyűjtött, és sietett Kassa felé: de innen nem messze elveszté az ütközetet. Erre annyira elesett minden kedve, hogy mindenestől elhagyná Magyar, és Erdély országot. Azután reménylven mégis, hogy majd talán győzedelmeskedhetik a Lengyelek segítségével, Zsigmond Királyhoz folyamodott. Utazási közt sok jóakarókra akadtt, kik közül egy, tudniillik Hieronimus Laszky, a Szirádiai Palatinus, olly nagy szívesféget mutatott hozzá, hogy ez azonnal nála maradna. A Lengyelek Királya megizente néki, hogy ő semmiben nem lészen segítségére. De Laszky olly ígéretet tett, hogy ő, és az ő jó baráti mind pénz, mind katonával fogják segíteni; javasolta

egszersmind, hogy Szolimán Török Tsászárhoz folyamodjék, és attól kérjen bővebb segedelmet. Tetszett e' tanáts néki, annyival inkább; mivel már tudva volt, hogy Ferdinánd esztendőbeli adót ígért a Török Fejedelemnek, tsak hogy véle még tovább is barátságban maradjon a); honnan látni való volt, hogy ő elégtelennek tartotta magát a Törökök ellen. Mindazonáltal nagyon tartott tőle, ne talántán Konstantinápolyig ne mehessenek küldöttjei; mert már több e'féle dologban járók elfogattak: vagy ha oda érnének is, a Szultán bé ne vegye ajánlását, ha tsak előbb egészen hatalma alá nem adja magát. Ezen kétféle Zápolyának Laszky előtt olly fontosnak látszatott lenni, hogy annak elhárítására maga méne Konstantinápolyba. Itt egy gyöngy kereskedőre, Gritti Lajosra b) akadtt, aki nagy betsben volt Ibrahim vezér előtt. Ezt ajándék, és fontos ígéretek által annyira vette, hogy mindjárt más napon engedelmet nyere a nagy vezérhez való menetelre c),

---

a) *Ezt tagadták Ferdinándnak védelmezői: de Zápolya bizonyossá tette Károly Tsászárt, hogy ő Ferdinánd tulajdon keze irásával, melyet elfogott, megbizonyíthatja. Práy. Tom. V. p. 346.*

b) *Ez a Gritti zabgyermeké volt Gritti Andrásnak a Velencei Dogénak. Igen szemés, és tsalja ember volt. Veliuz de bello Pannon. p. 106. not.*

c) *H. Lasky. Historia arcana Legationis nomine Joh. R. ad Solimannum Turcarum Imp. susceptae. in Bellii Apparatu ad Hist. Hung. Posonii. 1735. Dec. III.*

és egynéhány hét múlva követlégét kívánfága szerint elvégezte. A nagy vezér először kívánta, hogy Zápolya magát a Török óltalma alá adja, avagy legalább adófizetésre kötelezze. De mivel Laszky-nak furtsa esze, és bátorfága elejét vette Ibrahim szándékának: azért a Szultán Jánost már nem Erdélyi Vajdának, mint eddig; hanem egy szabad Magyar Királynak, és maga öttének ismérte, (27. Jan. 1528.) 's megígéré néki, hogy maga hozzá jön, és elüzi ellenlégét. Laszky-nak ugyan ez a mély barátság nem lehetett kedve szerint: de arra még sem bírhatta a Szultánt, hogy bízná ő reá a sereget, és maga maradna otthon. Egy Török sereg a Belgrádi, és Szendrői Basának vezérlése alatt Jaiczát a vár Kapitányának féltékenysége miatt megnyerte, azután Bosnyák országot, és Dalmáciát, ameddig ez Ferdinándé vala, elfoglalta. Ezt hallván Ferdinánd, a Rendeket gyűlésre hívta, némellyeket az elpártúltak közül megbüntetett, másoknak megkegyelmezett, és parantsolta mindnyájoknak, hogy készen legyenek, hogy midőn szükséges léssen, táborba kelhessenek. Német ország is segítléget ígért Szolimán ellen, és a Rendek arra segítették, hogy a maga Német országi tartományit jó védelmező karba helyeztethesse. Mindazonáltal a hadakozásnak eltávoztatására követeket küldött Konstantinápolyba, kik a békeféget megújítanak Szolimánnal, és ötet Belgrád, Jaicza, és más újjonnan elvet tartományok visszaadására bírnák: de ezek későn értek el, és az ilyen dolgok végben vitelére nem voltak olly alkalmasok, mint Laszky.

Azért is azt vették válaszul, hogy Szolimán Ferdinándot arra fogja kényszeríteni, hogy az országot Zápolyának, mint törvényes urának visszaadja, őtet pedig Moháts mezején, Budán, avagy Bétsben fel fogja keresni, és egy ütközettel mindennek végét szakasztani. A Törökökkel tett szövetséget Zápolya titokban tartá, és igyekezék az egész kereszténységet Ferdinánd ellen föllázzítani. A Francia Királyhoz, mivel ez Károly Tsászárnak, és az Ausztriai Háznak halálos ellensége volt, és VIII. Kelemen Pápához követeket küldött, reménylven, hogy ez fog élni az alkalmazással, és bosszút áll a Tsászáron, mivel ennek serege Rómát az előtt egy kevéssel megvette, és magát a Pápát fogollyá tette. Tovább: Ivánt, az Oroszok Czárját hívta segítségül; azon kívül írt a Bi odalombéli választó Fejedelmekhez, Hercegekhez, és a többi Rendekhez is, meg akarván mutatni, hogy Ferdinándnak nints jussa Magyar országhoz, hogy ő az ország határit nem védelmezi a Törökök ellen, hogy nem kételkedett adózója lenni a Törököknek, és inté őket, hogy lássák, ne talántán Ferdinándnak ezen tselekedete ártalmára válják az egész kereszténységnek. De héjában volt minden igyekezete. A Pápa ugyan kettős értelmű levelében őtet Királynak nevezte: de azonnal, hogy a Törökkel tett szövetségének hírét vette, visszahúzta szavát, és nem tsak Magyar ország naggyait intette, hogy állandós hűséggel légyenek Ferdinándhoz, hanem még Zápolyát átok alá is vetette, és ösztöndözte Ferdinándot, hogy fogjon fegyvert a Törökök ellen a ke-

resztényiség védelmezésére. Ferdinánd ebből alkalmatosfágot vévén, írt minden keresztény Fejedelmekhez, 's kérte őket, hogy légyenek néki segítőlegül a Törökök ellen. De a Német Fejedelmeken kívül egy se hajúlt kérésére, mivel még a Törökök meszsze voltak.

§. 98.

Szolimán Jánost óltalmazza, Betsset ostromolja.

Az alatt Laszky is visszajött Konstantinápolyból, kitől hogy János megértett mindeneget, egy bizonyos Simon Litterátust küldött pénzen fogadott Lengyel, és Magyar katonákkal Magyar országba, kéretvén általa minden lakosokat, hogy légyenek néki segítőlegére. Ez béütvén az országba, Ferdinánd seregét széljelverte, melly után sokan zászlója alá sereglettek. A Török Tsászár is Aprilis elején kiindúlt egy nagy sereggel Konstantinápolyból, és egynéhány hónap múlva elért Moháts mezejére, ahol János Király 6000 katonával hozzá állott. Itt óltalmat ígért néki, a' nélkül, hogy kintelenítené magát megadni, avagy adóra kötelezni. Míglén itt múlatnának, Perényi Péter, midőn a szent koronát bátorfágos helyre vinné, elfogattatott, és János Királyhoz vitetett, de azután Szolimántól tulajdon emberei őrizete alá tetetett. Ezen tselekedetéből János semmi jót magának nem jövendölt: de még most az egyszer kimenekedett a veszedelem alól, amelly ötet Szolimán részéről rettentí vala, mivel Ferdinánd ka-

tonái jól vitézkedtenek. September elején Buda alá szállott, mellynek őrzői a kapukat bizonyos föltételek alatt megnyitották néki, mellyeket ő mindazonáltal meg nem tartott. Esztergom vára is meghódolt néki, Pálnak, az akkori Érseknek tulajdon akarata szerént. De Brukk vára a Lajta mellett nem akarta mind addig megadni magát, míglen Bétset meg nem vette volna. Tetszett Szolimánnak a föltétel, azért előtte elmenvén, Bétset békerítette. Ferdinánd Linczbe futott, Gróf Salm Miklósrá hagyván a várat, kinek mintegy 15000 katonái voltak a vár védelmezésére. Friderik, a Rénu-si Palatinus, kinek a Birodalom seregét köllött volna vezérelni, nem gyűjthetett mindjárt katonákat, és 6000 emberrel, kiket hirtelen öszveszedhetett, Kremsnél sánczba állott, mivel elégtelen telen volt a segétfégre. A város igen roszt állapotban vala; mert a sánczai haszontalanok voltak, és a falai nem voltak egészen fölépítve. Eggyetlen egy torony volt minden erősfégök, mellyet a Törökök földre dönteni igyekeztek, azért mának, föld alatt való járások, és tűz szerszámok által szünet nélkül ostromolták. Szolimán semmit el nem múlasztott, ami ártalmára lehetett a várbelieknek; egyedül abban hibázott, hogy fal törő ágyúit, és mozsarait Belgrádnál hagyta; mert Ibrahim Fő vezér azoknak a szárazon való általszállítását a keresztényekhez való titkos hajlandóságából lehetetlennek mondotta vala. Némelly helyeken a falat kilyuggattatta: de emberei olly nagy veszteféggel verettettek vissza az őrizettől, hogy nem lenne többé kedvök a megtámadásra; egy ré-

szét a puskapornak, mellyel újj múnákat akarának tölteni, a lakosok elvették, és a lyukakat béfoltozták. Erre némelly hívtelen Németeket küldé a városba, hogy azt bizonyos jelre külömbféle helyeken meggyújtának. De midőn ezeknél sok penzt látnának, szemmel kezdék tartani őket, és kínok által bünöket vélők kivallatták. Hamar ez után nagy hó esett, amelly kínszerítette őket az ostromtól elállani. Annakokáért egynéhány napok alatt nem tettek mást; hanem a házakra égő szereket lövöldöztek, sok foglyokat öszvehajtottak, kiknek nagy részét a táborban megölték boszszúfágból, mivel a várat meg nem vehették, és a vár ostromlásának huszonharmadik napján (17. Oct.) utánna indúltak Szolimánnak, aki egynéhány nappal előbb Budára indúlt. A hátúlsó se regből sokakat levágott a Bétsi őrizet, Kaczianer János pedig, egy Karnioliai nemes a rabokból tölők visszavett.

§. 99.

Szolimán elmenetelet követett történetek.

A Szultán, a ki minden bizonnyal Magyar országot magáévá tenni szándékozott, megváltoztatta kevély szándékát János Király eránt, és az eddig magánál tartott koronát, a Királyi pálczával együtt nagy pompával néki által adta. Megparantsolta minden Magyarnek, Erdélyinek, Horvátnak, és más egyéb Magyar országhoz tartokandó Nemzeteknek, hogy ennek, mint az ő frigyésének, és magok koronás Fejedelmének enge-

delmeskedjenek; azután Gritti Lajosra bízott néhány zászlós Török katonákat, hogy alázza meg velők az engedetleneket. Ez után Konstantinápolyba méne, a hol János' részére oltalom levelet készíttetett, a) és több mint 60000. keresztény foglyokat, mint annyi jeleit szerentsés hadakozásának, mutogatott alattvalóinak. János kezdé a Pápát fenyegetni, hogy erőszakkal fogja magát kiszabadítani az átok alól, hogy ha jó szerével róla le nem veszi. De a Pápa annyival kevesebbet gondolt Jánosnak ezen maga kinyilatkoztatásával, mennyivel inkább reménylette, hogy a Császár, Ferdinand Király, és a Velencei köztársaság által, a kikkel (23. Dec. 1529.) a Francia Király ellen, úgy mint, a ki titkos frigyese volt a Töröknek, szövetséget kötött, kiveretetheti azt egész Olaszországból, és megerőtlenítheti. Péter a Moldva országú Hercege Erdélyt pusztította; Ferdinand Vezéri pedig: Katzianer, Gróf Hardek János, és Pekri megvették Nagyszombatot, Trentsént, és Óvárt, és a Zagrábi Püspököt, a ki Horvát országot el akará Zapolya részére foglalni, elűzték seregestől. Egy más hadi vezére Ferdinándnak, Roggendorf Vilhelm, megvette Esztergom városát; de a várat héjába ostromolta. (1530.) Ferdinánd a Magyarokat levél által kezdé a hívfégre ösztönözni: mellyet midőn János Király is viszont tselekedne, és igyekezne maga igazságát megmutatni: számtalan lett a levelezés e'

---

a) Ezen levél Rabel hónap 3ik napján 937. (1. Apr. 1530.) készült. Lásd Pray. p. 228. T. V.

két fél között. János a Német Rendeket akarta választani maga biráinak; mert tudta, hogy a Lutheránus felekezet, a melly hatalmasbb volt a katólikusokénál, ellenfége legyen Ferdinándnak. Ettől az időtől fogva Magyar ország nagyon rongáltatott a sok egyes tsatázások által. Ferdinánd féléi Zápolyáét Törököknek nevezték; ezek pedig ellenfégöket Németeknek. Mind a két név olly gyalázatosnak tartatott, hogy tüzzel, 's vassal akarna egyik a másikon érette boszszút állani, [és végre majd mind egyik szomszéd föl kelt a másik ellen; hogy ötet mindenestől semmivé tegye. Zápolya közönséges ország gyűlést rendelt: de azon senki, ha tsak valósággal nem volt az ő részén, nem bátorkodott megjelenni: mégis a jelen lévők mertek az egész ország részére Palatinust választani. Más esztendőn (1531.) Zápolya az előbb említett Gritti Lajost mindeneknek akarata ellen országkormányozójának nevezte. Ugyan azon esztendőben More László mind a két Királyok ellenfégének hirdetvén magát, Magyar országot, és Slavoniát majd minden ellent állás nélkül kirabolta.

§. 100.

Fegyver nyugvás a két Királyok között.

Ferdinand, nóha a protestáns választó Fejedelmek ellenzenék, mindjárt az esztendő elején Római Királynak választatott, és igyekezett Szolimánt eggyezés, és ajándék által János Királytól elvonni. Ezen megijedvén János, nagy nehezen véghez vitte, hogy Zsigmond a Lengyelek Királ-

Iya, és György, a Saxoniai választó Hercegeg közben járása által a békefégg közöttök meglehessen. Ezek egy esztendőbéli fegyver nyugvást szereztek a két ellenkező Fejedelmek között, (17. Jul. 1531.) mellynek szorosbb megtartásául Esztergomot, és Vissegrádot Ferdinandtól; Jánostól pedig Malomszeget némelly Erdély országi elfoglalt helyfégekkel egygyütt zálogban vették. Megengedték Laszky Hieronimusnak, hogy némelly Törökökkel More Lászlót megalázhassa, kit is miglen ez Palóra várából kiverné, és kintsétől megfosztaná, azonban öök a békefégnék tellyes helyre állításán dolgoznak vala. Ennek mentől előbbi végben vitelére a Magyar Rendek tanátskozásra hivaták (1532.) a Lengyel Magnásokat, és János egy azon időben Károly Tsászárt hivta közben járóul. Kérettetett még a Római Pápa is, hogy lenne közben járó, a ki azután békefégg föl tételeket adott mind a Tsászár, mind a Szultán elejébe. De midön észre vennék, hogy a Szultán tsak tettetö képpen volna hajlandó a békefégre, félben szakasztottak minden eggyezéseket véle, és serényen hozzá láttak a hadi készülethez. Ferdinand Király már 17. Febr. parantsolta a Magyaroknak, hogy hadra készüljenek, kérette a Francia, 's Anglus Királyokat, és Svaiczer országiakat, hogy legyenek segítfégere, és némelly dolgokban engedett a Német országi protestans Rendeknek, hogy tőlök is nyerhessen segítféget. A testvérije, Károly Tsászár, kinek a hadi szerentse majd mintegy parantsolatjától látszatott fügni, maga akart vezérje lenni a seregnék, és a Pápa is küldött egy kis

sereget segítségül egy Kardinálisnak vezérlése alatt. Az említett két Királyok, és frigyos Svaiczerek az ajánlást bé nem vették; sőt a Francziák Királlya, ki, hogy a Tsászár ereje megtörtessék, szívéből kívánta, hogy Ferdinandon Szolimán győzedelmeskedjék, azt felelte, hogy maga egyedül a Német birodalom megalázhatja a Törököket, a) és nem adott segítséget. Barátságosban bántak ennél a Protestáns Fejedelmek Ferdinándal, és számos sereget szedtek össze, mint sem megígérték. Ez, a Birodalombéli sereg, és a Tsászári, 's Ausztriai népek, mellyek összeféggel 65000. gyalogból, és 11000. lovasokból állottanak, Korneuburnnál sánczba állottak, és várták magokhoz a Törököket. Az alatt a Szultán 300000. emberrel Belgrádhoz ért, és parantsolatjára János Király Esztergom várát, mellyet Pál az akkori Érsek az ítélő Birák nevében őriztetett vala, Gritti által ostromoltatta. Az Erdélyi Vajda Perényi Péter különös oltalmat kért Szolimántól, és a Török védelme alatt lévő különös Fejedelemséget szándékozott magának Magyar országban föllállítani. Ennek rendetlen kívánfágán a Szultán méregegre fakadt, és őtet Jánoshoz kötözve vitette, hogy megbüntetődjék, mellyet ő mindazonáltal ravaszág, és hízkelkedés által elkerüle.

---

a) *Häberlein Ur. Auszug. XI. B. S. 439. — Melchior Sciter de bello Pannonico per Fridericum Com. Palatini contra Solimannum gesto. Lásd: Schwandtner S. R. Hung. Tom. I. p. 569.*

§. 101.

Szolimánnak másodszori bėjövetele.

Erre Szolimán több felé osztotta seregét, és ennek nagyobb részével, a mint akkor a vélekedés lön, Ibrahimnak tanácsára, hosszabb útat választott magának, mellyben a szomszéd tartományokat puszútván, elvesztegette azon időt, mellyben alkalmatosfága lehetett volna magának hasznót szerezni. Utóljára Köszege egy tsekély várba botlott Augustusban, ebben a várban egy bizonyos Nikolaitya, másképp Jurisits Miklos, volt száz emberrel őrizeten. Ezt midőn első kérésére meg nem nyerhetné, kezdé sok fal törő ágyúkkal lövöldöztetni, és falait három helyeken bedöntette. Mindazonáltal még sem érthette el célját, és kéntelenítettett huszon nyolcz napok után az ostromtól elállani. Septemberben Gréczet vette körül, egyszersmind Kassánt 20000. Törökkel által küidé a Bétsi erdőn, hogy az Ens vize mellékét rabolja ki. Ezen Kassának föntartóztatására a keresztény seregből egynéhány ezer kiküldettetett, mellyből hat százan a birodalom Fő Hadnagyának Sertlin Sebestyénnek okos vezérlése alatt hirtelen rajtok menvén, az egész tsapatot megfutamatták, és a nagy seregnek hajtották, melly eggyül eggyik levágta. (19. Sep. 1532.) A Szultán Grécz alatt nagyon kezdett nyughatatlankodni, és föltette magában, hogy a Tsászárt, a ki ebben az időben ért a keresztény sereghez, kiké- rüli. De midőn hallaná Kassánnak veszedelmét,

úgy megrémült, hogy minden rendtartás nélkül vissza jönné seregestől Magyar országba, és mivel a Dráván a hidak széljel valának hányva, élete veszedelmével úszott által a vízen. Ez után Esztergomot kezdé ostromoltatni, nem más okból, hanem hogy föntartóztassa az ellenféget, maga pedig harmincz ezer keresztény foglyokkal sietféggel visszament Konstantinápolyba. Végtére midőn magát bátorfágban lenni szemlélné, vissza hívta Esztergom vára ostromfóit is, és szándékozott Asiában vissza nyerni azt a jó híret, mellyet elvesztett Ausztriában. A Tsászár már akkor, hogy Linczen keresztül útavván híret hallá a Törökök szaladásának azt kívánta a birodalom seregének fő kórmányozójától, vagyis Friderik Palatinustól, hogy menjen Magyar országba, és a mennyire lehet, kergesse a Törököket. De a Palatinus elejébe adta, melly kevés számmal lenne lovasfága, és melly nagy volna a szüklég mindennütt a Törökök rablása miatt; olly annyira, hogy a seregnek éhen köllene veszni, ha még tovább menne. Ezen okok indították arra a Tsászárt, hogy a sereget (5. Oct.) széljel eresztené, és maga Olasz országon által Spanyol országba menne, kezére bízván Olasz országí katonáit Ferdinándnak. Ezekből, mivel gyakorlott hadi emberek voltak, sok hasznot ígért a Király magának. De egyenetlenfégt tamadtt a sereg és Maramaldi vezér között, mellyből azután zendülés lett, és nyolcz ezeren közülök vissza menvén Olasz országba, nagyobb károkat tettek Ferdinándnak örökös tartományiban a pogány Törököknél.

§. 102.

Ferdinánd, és Zápolya tellyesen megbékülnek.

Zápolya János fegyver nyugvást ajánlott Ferdinándnak, mellyre ez annál készszebb lett, mivel mind a kintstáija kiüresedett, mind a Tsászárt új Francia hadba keveredvén, gondjait Magyar országra nem fordíthatta. Szolimán is mutatván békeféltre hajlo szándékát, a Pápát Attyának; a Tsászárt pedig, és a Királyt atyáinak nevezte, igézte egyszersmind, hogy nem fogja pártját többé János Királynak. Azért tanátskozni kezének a fegyver nyugvásról, a melly meglett ugyan a jövő tavasszal: de azonnal ismét fölbontatott, mivel a Tsászárt annak megtételére nem hivattatott; és ezen okból Brasó várát Erdélyben, mellyben az ő emberei tettek őrizetet, és mellyet az eggyezés szerént Szolimánnak köllött volna engednie, által nem adta. Gritti, János Királynak Magyarországi helytartója, Konstantinápolyba ment Szolimánhoz, kitől olly parantsolatott vett, hogy vegyen Török sereget maga mellé, és foglalja el a Porta részére Magyarországot. Ezt ő hogy annál bizonyosabban véghez vihesse, több Törököket vitt magával Erdélybe, és oltalmazó szövetséget kötött a Moldvaországi Hospodárral. János félelemből Budára futott, és a Várad Püspököt Czibak Imrét, a kit nem régenten nevezett Erdélyország Vajdájának, számos test örzökkel hozzá küldé megkérdezni, hogy mi volna szándékja? Ehez igen barátságosnak mutatta magát: de minkutánna

nekutánna ötet bizonyossá tette volna a bátorságról, ágyában fejét vétette. Ez előtt egy kevéssel értésére adta Erdély ország Rendjeinek, hogy néki, mint Török országi Helytartónak hódoljanak meg, és mivel ez az ajánlás nekik, és a nemzetnek éppen nem tetszett, éltek az alkalmatosféggel, mellyet Czibak halála nyújtja nekik, és magokat tőle megszabadították. Ő ugyan észre vette a veszedelmet, és Meggyesre futott: de nem volt annyi ereje, hogy 40000 Erdélyi, és még több Moldva országi katonáknak ellent állhasson. Annakokáért kintelen lett magát Laszkyval együtt, aki szíves barátja volt, nekik megadni. Azonnal törvény tartatott felőle, és mint köz békefélg bontó, fő vétellel büntettetett. Laszky János Királyhoz küldtetett által, 's zár alá tétett: de a Francia követnek, és Lengyel Királynak közbenjárására szabadon eresztetett, 's visszatétetett előbbi hivataljába. Ez a jó tétemény meg nem óltotta haragját, mellyet János Király ellen forralt szívében; hanem hirtelen elhagyván ötet, Ferdinándhoz állott, kitől is örömmel fogadtatott. Gritti halála Szolimán előtt károsabbnak tetszett, mint sem azt elhallgathatta volna; mert ez által szándéka, birodalmát egészen Német ország határáig kiterjeszteni, megrontatott. Ezt értvén János, félni kezdett, és a Római Pápát, III. Pált kérte, hogy légyen közbenjárója a békefélgnek. Ez úgy lett: de mihelyt a félelmen általesett, megmásolta szándékát, és véletlenül békerítettvén sereggel Kassát, megvétette. (535.)

Ezért Ferdinánd Tokajt foglalta el. Az alatt Pé-

ter is, a Moldva országi Hospodár, a zürzavart, melybe János Király keveredett, maga hasznára fordítván, Beszterczét más három Erdélyi városokkal egyetemben magáévá tette, és megnyerte Ferdinándtól, hogy ezeket ő néki örökben adja. Az említett városoknak elvesztése ismét békeféleg gondolkozásra hozta János Királyt. Azért csak ugyan meglett végtére a fegyver nyugvás a két Királyok közt, mellynek folyása alatt a békeféleg helyre állítatott. A Magyar Rendek óhajták ugyan a békeféleg: de az ehez kívántatott módot nem akarák jóvá hagyni, melly nélkül mindazonáltal lehetetlen volt azt helyre állítani. Ez egy ország gyűlésén történt, (19. Nov. 1555.) mellyet Ferdinánd tartatott, és amelly azért érdemel különös emlékezetet, mivel itt tétetett fundamentoma az úgy neveztetett Hét Bírak Táblájának. (*Septemviratus.*) A két Királyoknak egymással tartatott hadakozása megmondhatatlan kárba döntötte az országot; mert mindegyik az ellenkező félen lévő vagyonjából kiforgatta, és csak az bírhatott jószágot, aki erősebb, 's hatalmasbb volt a másikkal. Ez által a nemzet úgy a hadnak szokott, hogy magát sem a kereskedésben, sem tudományokban, sem mesterlégekben, sem a föld mivélésben nem gyakorolná. Ha valamellyik Király hadra kelést parantsolt, még azok is előállottak, akikre nem volt szüklég, nem azért, hogy urokért, avagy hazájokért harczoljanak, hanem hogy pusztítás, és ragadozás által a munkás részt kiforgassák javaikból. Ezen rendetlenféleg igyekeztek az ország Rendjei a gyűlésen elhárítani, és hogy az

e'féle harczoknak végét szakaszthassák, azt rendelték: hogy minden, aki botsánatot kérend Ferdinándtól, visszanyerje azon jószágát, mellyet Lajos Király halálakor bírt vala; tovább, hogy a hadra keléskor egy se vigyen több szolgát magával, mint sem amennyit maga legalább egynéhány hetekig kitarthatna. Azok közül, kiket a hatalmas világi urak minden jószágaiktól megfosztottak, valának az Egri, Pétsi, Tsanádi, Fejérvári, és Győri Püspökök. A Rácok Fejedelmétől, mivel Ferdinánd követője vala, több mint 30 erős várakat vett el a Belgrádi Török Basa. Ferdinánd ugyan igyekezett ezeket néki visszaszerezni: de kiküldetett katonái igen szerentsélenül hadakoztak; mert az első sereg, mellyet a Pápanak tábori hajói késérnek vala Dalmácia szélén, a Verbosánai Basától, Amuráttól széljelűzetetett, és kintelen lett békeféggel nézni, hogy a győzedelmes fél ostromolta, 's megvette Klisza várát. A második seregnék mind a két vezéri elfutottak, és ami még megmaradt a seregből, hoszszas ellentállás után csak nem egészen leváगतott. Észre vette János, hogy ezen kettős győzelem kedvet adott Szolimánnak a Magyar országba való jövetelre: azért föltette magában, hogy egészen megbékül az ellenkező részszel, mivel maga egyedül nem állhatott ellent a Török hatalmának. Annakokáért azon őszszel követeket küldött Károly Tsászárhoz, és Ferdinánd Királyhoz, és hozzá fogott a Tsászár közbenjárásával az eggyezéshez, először Posonyban, azután Nagy Váradon. Ezen az utolsó helyen meg is lett a bé-

keféig a). (24. Febr. 1538.) János megtartotta a Magyar országi, és Dalmáciai Király nevet, és élete fogytaig Erdélyt azon Magyar országi helységekkel együtt, mellyeket akkor bír vala. Slavonia, Dalmácia, 's Horvát ország egészen Ferdinándnak engedtetett. Azon jószágok, mellyeket Lajos Királynak özvegye bírt, ha ennek azonban halála történnék, Ferdinándnak ítéltettek. Ugyan ehez költetett jutni azon Magyar országi tartományoknak a János halála után, mellyeket ő bírt, ha mindjárt férjfiú magzatokat hagyna is. Ferdinándnak, és az ő maradékinak halála után Magyar ország örökre Károly Tsászár maradékinak ítéltetett. Ha pedig történne, hogy ezek is kihaljanak, János maradékira szálljon az ország, kiknek halálával szabad légyen a Magyar Rendeknek magok tetszése szerint Királyt választani. A Magyar Rendek, akik János részéről állottak, azonnal Ferdinándnak, és Károly Tsászárnak hódoljanak; ugyan erre köteleztettek minden Prelátusok, és Tisztek, midőn beléptek hivataljokba, és a városok minden ötödik esztendőnek kezdetével. Az első férjfiú gyermeke János Királynak, Ferdinánd Királynak egyik leányával eljegyeztessék, és annak örökben engedessék Herczegfélg gyamánt

---

a) *Zsigmond Lengyel Király, aki a fegyver nyugvást szerezte, nem dolgozhatott a békefégen; mert Ferdinánd Királlyal némelly ellenkezései voltak valami Magyar vámok eránt. L. Dogiel Cod. Dip. I. p. 131. A békefég kötés levelét megtalálhatni Práy Úrnál. T. V. p. 297.*

Szepesfég mind azon örökös jószágokkal, és a korona zálogos javaival együtt, mellyeket János birt Lajos Király halálakor. Ha pedig János Király férjfiú magzat nélkül halna meg, fele örökös jószágának Ferdinándra szálljon, de annak jóvedelmét mind addig az ő özvegye húzza, valameddig ismét férjhez nem mégyen. Többnyire Jánosnak, és Ferdinándnak Magyar oszági birtoka összeféggel egy egésznek tartassék, és azért tsak egy Palatinus rendeltetett, hanem a többi Bárók, és korona tisztek mind egyik udvarnál különösek választattak. Ez a békefég annyi fontos dolgokat foglalt magában, hogy mindnyájan, akik részt vettek benne, eggyes akarattal azt végezek, hogy nem tennék előbb nyilvánvalóvá, mint sem olly karba helyezették volna magokat, hogy az abból származható veszedelmet fegyverrel elháríthassák. Mivel ez egyszersmind a régi Magyar szabad választásnak semmivé tételén, és az Ottománi Porta ellen kötött óltalmazó szövetségén állott: úgy tetszett, hogy oka légyen sok jövendőbeli véres hadakozásoknak, és így ezeknek eltávoztatására valóban nem lehetett jobb mód, mint sem a békefég pontjait eltitkolni.

§. 103.

A Török Szultán Moldva országot kirabolja.

Úgy tetszik, hogy Szolimán, míglen a két Királyok eggyeztek egymással, föltett czéljához jutni szándékozott; mert nagy sereget vitt Oláh or-

szágba. De ő most az egyszer megelégedett az-
 zal, hogy a Moldva országí Hospodárt megaláz-
 za. Ezt a Fejedelmet János előre megintette a reá
 következő veszedelemről, és maga is számos
 sereget állított Erdély, 's Moldva ország széleire.
 De mivel a Moldva országí Bojárók hívtelének
 lettek, kintelen volt a Hospodár Erdélybe futni,
 és kintsét Szolimánnak engedni. Ez a sok pusztí-
 tások után visszatért Konstantinápolyba, és Já-
 nost haddal fenyegette azért, hogy pártját fogta
 a Hospodárnak. János azonban egyyet értett a
 nagy vezérrel, és azt a tanátsot vette tőle, hogy
 ne engedje, hogy most a dolog hadra keljen. Az-
 ért a Szultán küldöttjeinek azt felelte, hogy ő nem
 a Szultán, hanem a Hospodár ellen állította vol-
 na ki seregét. És hogy ezeket annál könnyebben
 megtsalhatná, a Hospodárt Tsitsója várában, aho-
 vá Szolimán előtt futott, bészáratta, és minekután-
 na néki a Török udvarnál bátorfágot nyert vol-
 ua, fogva vitette Konstantinápolyba.

104.

János a békefég pontomit meg nem tarja.

Házásfügra lép Isabellával.

Ö most már a békefég cikkelyeivel, mellyeket
 titokban köllött volna tartania, Ferdinandnak
 kára a élt; mert a ditsőlégre való zabolátlan
 vágy dása megszegette véle fogadását, és haj-
 landóvá tette a hadnak folytatására. Különös hely-
 légeket, mellyek Ferdinand hatalma alá tartozan-

dók voltak, mint ha ez némelly alattvalóknak magános ellenkezéséből történt volna, hatalma alá vett. Külömbféle föltételeket nem akart mind addig tellyesíteni, míglen a békefég nyilván valóvá nem tétetik, noha azok olyanok voltak, hogy a békefég kinyilatkoztatása előtt tellyesfégre vitethinének, és nem akarta megengedni, hogy az ő részén lakó Magyarok meghódoljanak Ferdinándnak. Ezekért Ferdinand kezde nyughatatlan elmével lenni, és más esztendő elején (1539.) követeket küldött Szolimánhoz. Ebből olly gyanúfágra fakadtt János Király, mintha azoknak fő céljok volna Magyar országot, mint valamelly adóra köteles tartományt, olly föltétellel Szolimánnak oda ajánlani, hogy ez az egész országot Ferdinánd részére foglalja el. Ezen vélc kedéssel akarta Ferdinándot gyűlöletessé tenni a Magyaroknál. Hamar ez után Isabellát vette el felefégül, Zsigmond Lengyel Királynak Bonna Sforza nevű, aki született Mediolánumi Hercege Aszszony vala, felefégétől való leányát. (16. Feb. 1539.) Ez a 70000 arany jegy pénzen kívül, számos jószággal bírt Litvániában, Lengyel országban és Mediolánumban, azon kívül még attyától is nyert néki segitféget a). Ezen házasság által még bátrabb lett: de két udvari tisztjeinek reménytelen

---

a) *Dogiel Úrnak gyűjteményes Lengyel levelei a 132. — 148. l. A Hercege aszszony a mennyegző napján Szekes Fejérvárott megkoronáztatott, és tsak Februáriusban 1540-ben mondott le Lengyel országra, és Litvániára örökségéről.*

pártütése, kik a nagyra vágyásban hozzá hasonlók valának, alább hagyatott véle a bátorfágból. Ezek a pártosok voltak Majláth István, és Balassa Inre, Erdélynek helytartói, kik az Alvinczi eggyezés szerént (12. Oct. 1539.) mint független Urak így kívántak uralkodni. Majláth Ferdinándnak kereste kedvét, és ő néki akart lenni alattvalója; de ajánlása bé nem fogadtatott. Laszki Hieronimus, a ki feje volt Ferdinánd követjeinek Konstantinápolyban, boszszút állani kívánó mérgének nem állhatott ellent, és ettől ösztöröztetvén, hogy hajdani Urának, János Királynak árthatna, kinyilatkoztatta a Szultánnak a titkos eggyezésnek föltételeit. Ez azért méregre fakadván, küldé Pétert, a hajdani Hospodárt, a kit egész eddig fordova tartatott, Moldva országba olly parantsolattal, hogy üssön Erdélybe, és támadja meg János Királyt. Most már ez János Pápanak, a Tsászárnak, és az Ipának könyörgött, hogy kérleljék meg Ferdinándot, és nyerjenek tőle segítséget. Ezen Fejedelmek engedtek kérésének, és minden kitelhető moddal igyekeztek Ferdinándot néki megengesztelni. Ferdinánd azt kívánta Károly Tsászártól, hogy mondaná meg: ha vallyon a békeféget ki köllene-é már hirdetni? és fogadta, hogy társa lesz Jánosnak egy nagy Magyar seregnek fölállításában, ha ő is a sokkal tágasbb, és többet béhozó birtokaiból alkalmas rendelkezést tesz a hadakozásra. Végre értésére adta Jánosnak, hogy tilalmazza meg, ne talántán ez után is valamellyiket az ő birtokai közül kóborló emberei megtámadják. Azonban pedig maga hadi tisztjei-

nek megparantsolta, hogy ha ez meg talál történ-
ni, az erőt erővel verjék vissza,

§. 105.

János Kir. utolsó rendelése, 's halála.

Az alatt János elejébe ment ellenfégeinek Erdély országba, Balassát egynéhány várainak megvéte-
lével maga megalázására kínszerítette, és Majlát
Fogarás várában ostromoltatta. Tovább: Tor-
dára ország gyűlést rendelt, (23. Apr. 1540.) és
mindeneknek, kik a pártütésben részesek voltak,
és megjelennek a gyűlésre, bátorfágot, és botsá-
natot ígért. Az öszvegyülteknek száma fölötte
nagy volt; mert mindenik sietett megbékülni Fe-
jedelmével. A Király eleibe adta az öszvegyültek-
nek a veszedelmet, amelly őket Török ország fe-
lől fenyegeté, és kívánta tőlök, hogy a Török
Szultánt igyekezzenek ajándék, avagy adó által
letsendesíteni. Az ajánlás azonnal helyben hagyat-
ott, öszveszedetett a pénz, és Martinuzzi György-
re, az akkori Váradi Püspökre bízott, hogy vin-
né azt mindjárt Konstantinápolyba. A gyűlés ide-
jén János Király beteges állapottal lévén, Szász-
Sébesbe vitette magát. Nyavalyája olly sullyos lett,
hogy félni kezdene, ne talántán elnyomja; azért
testamentomot tett. Ebben az említett Váradi Püs-
pököt, és még egyet az atyafiai közül, Petro-
vich Pétert rendelte jövődö gyermeke tütörinak,
parantsolván nékik, hogy arról gondoskodjanak,
hogy halála után egy az ő nemzetfégeből legyen
Királlya Magyar országnak. Mindjárt erre azt a

hírt vette, hogy 7. Juliusban fia született. Még volt annyi ereje néki, hogy maga is jelen lehetett az örvendező vendégfégben; de megfélejtkezvén beteges állapotjáról, mértéken föllül evett, és nyavalyáját megnagyobbította. Végre két ellenkezőknek pöre, amelly ítélet tételül adatott elejébe, olly nagy méregre fakasztá ötet, hogy azonnal a guta ütés éré, amelly először érzékenységtől, és egynéhány óra múlva életétől is megfosztotta. (21. Jul. 1540.)

§. 106.

Martinuzzi Györgynek rövid leírása.

Mihelyt észre vették, hogy itt volna Jánosnak utolsó órája, utánna küldének György Püspöknek némellyeket, akik visszahívnák; mert ez a férjfiú olly nagy tekintetet tudott magának szerezni mind János Király felekezeténél, mind pedig Ferdinánd előtt, hogy megvallaná mind a két Fejedelem, hogy nem lehetne élesbb elméjü, és bátrabb udvari tisztet ennél a Püspöknél találni egész Magyar országban. Ő Dalmáciában nemes atyáktól vette eredetét, Martinuzzinak hívatott; de valóban Uthysenich György volt a neve. Életének nyolczadik esztendejétől fogva egész huszadikig Corvinus Jánosnak, Mátyás Király fiának udvarában nevelkedett; azután pedig hadi szolgálatot viselt János Királynak annyánál; mert ő tsak egy alkalmas hadi ember akart lenni. De egyszerre megváltoztatván szándékát, első Remete Szent Pál szerzetébe lépett. Egy a szerzetes atyafiak kö-

zül kedvet adott néki a tudományok megtanulására, négy esztendő alatt megtanította nem csak olvasni, 's írni, hanem még a diák nyelven gondolatját jól kimagyarázni is; végre pedig a *Theologiában* annyira segítette, hogy a Loadi Klostromban nem meszsze Egertől aidozo Papnak fölszenteltetne. Ebből a klostromból János Király ötet magához hívta Lengyel országba, és nagy hasznát vette szolgálatjának; mert ő általa idovel mind pénzt, mind híreket vett Magyarországból: azon kívül jóakaróinak számát is az országban nagyra nevelte. Czibak halála után ötet Nagy Váradi Püspöknek, és Kintstárnoknak tette. Ettől az időtől fogva ő egy tüzes, és győzhetetlen hadi embernek mutatta magát a hadban, az óltárnál egy ájtatos szerzetes Papnak, és a számvető Kamaránál mindent könnyen föltaláló gazdálkodónak, ki a jószágnak belső értékét nagyra vinni, az adót fölverni, és sok újj adókat észre vehetetlenül béhozni tudott. Ezen természetes tulajdonfágokra néve tette ötet a Király fia tútorának, melyet ő különös örömmel vállalt föl, mivel a betsületre, és uralkodásra föltötte vágyódó vala. Föl is tette azonnal magában, hogy magához húzza a nem régen született Herczeg nevében a kormányozást Magyarországon, noha az újj békefégszerént ez a Herczeg kirekesztetne attya trónusából. Ezen föltett céljában segedelmére lett az özvegy Királyné attyával, és testvérjével egygyütt; mert ez a Királyné is kívánta a trónust megtartani, mivel arra elegendő bátorfága, 's okosfága vala, és az annyától még bővebben megtanúlhatta: de még szép-

lége is, és emberlége nagy eszközi voltak erre a nemzetnél, a melly amúgy is a külső országi Ferdinánd Király helyébe egy belső országi Királyt kívánt. a),

§. 107.

János Herczeg Tűtorainak igazgatása.

György Püspök azzal kezdette tūtori igazgatását, hogy János Királynak halálát titokban tartván, a még most is ostrommal körül vétetett Majlátnak királyi kegyelmet olly föltétel alatt ajánlott, hogy az újjonnan született Herczegnek hódoljon meg. A Vajda, a ki már nem sokáig álhatott volna ellent az ostromló seregnek, kész volt ezt tselekedni: noha jól tudná a Király' halálát, és bizonyos volna benne, hogy ő a békefég szerént Ferdinandot, nem pedig az Erdélyi Herczegot tartozik maga Klrálynának megismérni. Minekutánna ez így lett volna, az öreg Lengyel Királytól kéretett tanáts, és segedelem, egyszersmind az kívántatott tőle, hogy szerezzen az újjonnan született János Zsigmond Herczegnek oltsalmat a Török Szultánnál, és a Francziák Ki-

---

a). *A Magyar Historikusok I. Jánost utólsónak nevezik azon Királyok közül, a kik Magyar vérből származtanak, noha ő nem bírná az egész országot, és ő utánna a fia II. János hasonló módon uralkodott. Az ország törvényiben Jánosnak Királyi méltósága elhalgatás által nem hagyatott helyben; mert annak Decretomí nem irattattak bé az úgy nevezetett Corpus Juris Hungarici könybe.*

rállyánál, és beszélje reá Ferdinándot, hogy ne nyuljon előbb erőhöz mint sem jó móddal igyekeztek volna megegyezni; mivel, valamint György Püspök bizonyítja vala, nagyobb része a Magyaroknak föltette magában, hogy azonnál a Töröknek meghódol, mihelyt bé jön a Német sereg Magyar országba. Ezt az utólsót a Lengyel Király véghez vitte; de egyszersmind intette a Magyar Rendeket a tsendeslégre, és a békefégnek megtartására; azon kívül parantsolta a Leányának, az özvegy Királynénak, hogy ne hagygya magát tanátsossaira, se ne fogjon valamelly dologhoz az ország igazgatásában, ha tsak ő véle előbb azt nem közlötte volna. Az alatt a Tútorok, és a többi ország nagygyai gyakran tanátskoztak titkon. Az Egri Püspök Frangepán Ferencz, a ki mindazonáltal egy a leghivebb szolgálói közül volt János Királynak, azt vittatja vala, hogy szükféges légyen megtartani a békefég pontjait, mellyeket a Király hitével, és petsétjével erősített vala, és az országot Ferdinándnak, kivévén Szepesléget, 's más egyéb jószágokat, az alku szerént általadni. György Püspök, Verböczy Cancellárius, és majd mindnyájan a többi fő Rende az bizonyították, hogy a békefégnek ereje nem lehetne, mivel az szokás szerént nyilván valóvá nem tétetett: de az Egri Püspök aztfelelte, hogy mivel ő, Verböczy, György Püspök, és még három jelenlévő Udvari tiszték, ezt levél, és esküvés által helyben hagyták, helye nem lehet az ő kifogásoknak. Tovább: elejébök adta, hogy ők egy Szultánnak, ki a keresztény hitnek, és Fejedelmeknek kiirtá-

sára religióia szerént köteleztetik, ígéretere ma gokat nem hagyhatnák; és végre szemökben megmondotta, hogy valaki a békeleg felbontását javasolja, nem a hazának javát, 's hasznát tekénti; hanem egyedül urafág, 's pénz ut n esdeklő vágyódását. Mindazonáltal a voksolók száma által meggyőztetett: mellyre ki ment a gyülekezetből, és Ferdinand hatalma alá adta magát, minekutánna erről környül állásos jelentést tett volna a Pápa előtt. A többi tanátsosok György Püspököt, Petrovich Pétert, és a seregnek hadi vezérét Török Balintot még tovább is meghagyták a tutorfágban, János Zsigmond Herczeget Magyar ország Kiráallyának nevezték, a) a Török

---

a) *Némelly történet írök bizonyítják, hogy a Herczeg megkoronáztatott légyen: de ezeknek ítéletét megczáfolják nem tsak azon időbéli Magyar történet írök (vide Pray p. 328. 434.) hanem még maga is a Herczeg' titulusa (Johannes Secundus R. G. electus Rex Ungariae). Némellyek azon időbéli történet írök közül, mint p. o. Jovius, és Stella (v. Pray. V. 357. 386.) sőt maga az 1569. esztendőbéli Decretum ötet Istvánnak nevezik; maga pedig a pen.én egyedül Jánosnak nevezte magát. A czimere, a heraldicát tekintvén igen héjányos vana; mert Dalmaczia egy egész mezzöt foglalt el, tudnibik: a negyediket; Lengyel ország, és Mediolánum, vagy is annya öreg attyának czimere a második, és harmadik mezzöt; és az elsőn Zápolya Familiának czimere elejébe tétetett a Magyar ország, és Beszterczei czímernek. Schmeize*

Szultánnak 50000. arany adót küldöttek, és kérték, ne engedje, hogy az ő adózó Királyának, özvegye, és fia azon országból kiveretessék, melyet ő engedett birni János Királynak. Ebben az állapotban Ferdinánd nem tudta, mi tévő legyen, ha vallyon a kegyesféget vegye-é eszközül magának, avagy mentül előbb sereggel lépjen bé az ötet illető tartományoknak birodalmába. A hiv Magyarok, és a Német hadi vezérek külömbféle tekintetre nézve az utólsot javaslották. De Laszky, a többször említett Lengyel Udvari tisztje János Királynak kegyesféget javaslott, mivel azt gondolta, hogy ha Ferdinand azonnal Magyar országba üt, nem tsak Szolimán; hanem a Lengyel, és Francia Királyok is más Europai hatalmaságokkal egyetemben ellene támadnak rész szerént az özvegy Királyné kedvéért, rész szerént irigységből, látván az Ausztriai Háznak erejét, 's nagyra nevelkedését. Laszkynak tanátsa foganatos lett Ferdinand előtt, és küldé ezen tanáts adóját Konstantinápolyba, hogy igérné meg János részéért a Szultánnak ugyan azt az adót, a melyet János fizetett vala. Egy más követnek Salm Miklós Grófnak Isabellához kölletik vala menni, és a békefégl levelét néki adni olly fogadással, hogy a Ki-

---

Erläuterung goldener, und silberner Münzen von Siebenbürgen. S 19. *Találtattak olyanok a Magyarok közt, a kik ötet nem János Király fiának, hanem a Szultántól helyebe tétetett, 's környül metéltetett gyermeknek lenni mondták. Ugyan ott a 13. l.*

rály mindeneket, mellyek ő néki, és a fiának abban megígértetnek, tellyesíteni [fog. Amaz utazása közt megvesztegette mind a két leghatalmasbb Bassát, a Bosnyák országi Usrefet, és a Belgrádi Mahometet: de későn ért Konstantinápolyba, és azonnal a hét toronyba rekesztetett, mivel már a Porta az ifjú Herczeget oltalma alá fogadta. Salm Grófnak heába volt minden igyekezete, hogy a Királyné elejébe eresztessek; mert György mind a kintset, mind az igazgatást maga kezéhez vette, és nem akarta beszélgetésre a Királynéhoz ereszteni, mivel félt, ne talnántán a Királynét békeféliges gondolkozásra hozza, és így őtet megfoszsa hatalmától. Végre megtudta a Királyné a Grófnak ott lételét, és a Püspöknek minden okai, és mesterkedése ellen is magához hivatta. A Gróf ugyan igyekezett őtet Ferdinand kívánfágára hozni, de ő világosan kimondotta, hogy az atya híre nélkül nem akar semmi eggyezésre ereszkedni. Vette észre a követ, hogy ő ezt azért mondja, hogy időt nyerhessen, és hallotta nyilván beszélni azt is, hogy jobb légyen a Török Szultánt Fejedelemnek ismérni; mint a Római Királyt. Azért sietett vissza menni, és ösztönözte Urát, hogy mentül előbb küldjön sereget Magyar országba

108.

Ferdinánd elkezdi a hadat M. országban.

Ez után egy kis Német sereg állíttatott fel Felsz Leonardnak vezérleése alatt, és a Magyar katonasággal egybe kaptoltatott. Ez megvette Vissegrádot,

dot, és Székes Fejérvárát, Buda körül táborba szállott, és az őszszel viszsztatért hazájába, mivel illy nagy dolognak végben vitelére nem volt elegendő, és rosz eggyetértés támadtt a Magyar, és Német nemzet között, a melly őket erőtlentette. Erre mindjárt a követek is vissza jöttek Konstantinápolyból, a kik drága öltözetet, Buzgánt, kardot, és paist hoztak magokkal mint annyi jeleit a Török Tsászártól megerősítettett János Zsigmond uralkodásának, egyszersmind Usref Basának is hoztak parantsolatot, hogy légyen őltalmára a Királynénak. Ferdinánd egy új sereget küldött Buda alá Báró Roggendorf Vilhelmnek vezérlése alatt. Ez egy öreg híres hadi vezér vala; kihez most annál nagyobb reményfége lett, mivel ez már az előtt egyszer megvette Buda várát. De megtsalatkozott vélekedésében; mert Roggendorf nagyon elbízta magát, és tsak a maga esze után járt, noha az újabb hadi mesterféget nem értené. A Királyné mind addig tartóztatta őtet a békefége tétel színe alatt a vár ostromlásától, míglen Usref Basa oda nem érkezne. Ez előbb Vácot foglalta el, és kiégette, azután Pest alá indúlt, de az őrzöktől visszaverettetett. Ez így lévén, Roggendorf Budához vitte seregét, és egy bizonyos helynek által ellenében sánczba állította, melly az előtt ugyan nagyon gyenge volt: de most igen jól meg vala erősítve. Ezt egy ideig haszon nélkül lövöldöztette, és végre más részét kezdé a falnak ostromolni. Ezt estve felé a földre döntette: de mivel ő, és a Németek gyalázatnak tartották, északának idején a városra rohanni, a dolog más

III. Darab.

Q

nap reggelre hallasztatott. A várbéliek éltek az alkalmatosfággal, és a lyukat olly derekasan befoltozták, hogy az ostromot kerülő ellenféget más nap véres fővel eresztenék vissza a bástya alól. Erre egy bizonyos Bornemisza, a város bírása jelenté neki, hogy éjszakának idején egy titkos bejárást a várba megnyit néki. Ezen ajánlást ő elfogadta. De mivel a végzés ellen Németeket küldött a Magyarok helyett, kik a tábori jelre nem tudtak felelni, tehát megismértetvén, midőn már a várnak nagy része hatalmokban volna, visszahuzottak, 's levágattak. Erre kezdé árkokat ásatni a föld alatt, míglen három Török seregnek jövetelét hallván, kintelen lett az ostromlástól elállani:

§. 109.

A Törökök Erdélyt, és Budát elfoglalják.

Egyike az említett Török seregnek a Moldva országai Vajdához méne, ezzel Majláth Vajdát elfogta, és Erdélyt a Szultán hatalma alá hozta. A többi Budához indult. Ennek érkezésével Roggendorf magát népével együtt bésánczolta, kinek példáját követte Mohamer is, az első Török seregnek vezére. A Magyarok, akik Roggendorf táborában voltak, azt akarták, hogy a tábor Pestre tétessék által; de ezt a Németek nem engedték. Vegre Roggendorf engedett amazok kívánfának, és mind magát, mind seregét kárba döntötte; mert a Németeket általmenetel közt a Törökök megtámadták, és levágták. A Pesti Német őrzők is megrettenvén, a városból kifutottak. Ma-

ga Roggendorf olly nagy sebet kapott, hogy más rapon meghalna; serege pedig vagy levágotott, vagy pedig széljelkergettetett. Hamar ez után maga is elérkezett Szolimán Szultán, és nagyon neheztelt érte, hogy az ő szolgája verte volna meg az ellenféget, mellyet ő maga akart letapodni. Kedves volt mindazonáltal előtte mégis, hogy nyolcz százan fogva volnának, kiknek vérével szomjúhágát enyhíthetné: ezeket kötve vitette maga táborába, és ujjoncz katonái által levágatta. Mihelyt ez meglett, küldött bé a várba némellyeket, és kérette a Királynét, küldené ki táborába az ifjú Herczeget, mivel ő nagyon kívánja látni azon urat, kinek kedvéért ő annyit tselekszik, és ő maga a Török szokás szerént a Királynénak látogatására nem mehetne. Nem tetszett ez a kérés Isabellaának, és azért nem akarta tellyesíteni. De Martinuzzi észre nem vévén a Töröknek ravaszfágát, reávette, hogy engedjen a Szultán akaratjának, és így nem nézvén a körülállásokra, a kis Herczeget általküldé egy olly hataknas Tirannushoz, aki keveset tudott az illendőségről, és nagy lelküfégről. Szolimán parantsolatjára minden fő Rendűeknek ki köllött menni a táborba. Szolimán a Herczeget nagy szívesféggel fogadta, és némelly Törököknek kérésére megengedte, hogy a várat megnézegethessék. Ezek minden gyanúfág nélkül béeresztettek; mert nem gondolta senki, hogy ők a Szultánnak alattomban adatott parantsolatjára jönnek a városba, és ezeket még többen is követék, kik közül sokan vissza is mentek, hogy a lakosok minden gond, és gyanakodás nélkül lé-

vén, vesztég maradjanak. Végre midőn a Törökök magokat elegendő számmal látnák, elállották a kapukat, és a lakosoktól elszedtek minden fegyvereket. Egy azon időben Szolimán az Udvari Tiszteket megfogatta, és tanácsot tartott, mit kölljön már most néki tselekedni. A tanács négy napig tartott, mivel sokan javasolják vala, hogy a Királyné Lengyel országba, a fia Konstantinápolyba, és a főbb, és gazdagabb Magyar familiák Ásiába küldessenek; a Bárók pedig, és udvari tanácsosok ölettessenek meg: mások ellenben szelídebben gondolkoztak, mondván, hogy ez a tselekedet örök gyalázatjára válna az Otománi Portának napnyúgoton. Végre Szolimán közép utat választott e' kettő között; mert a várat minden ágyúkkal, és hadi eszközökkel hatalma alá vette, a fő hadi vezért, és tótort Török Bálintot Galatára vitette, ahol meghalt nem sokára, a Herczeget visszaküldötte a Királynéhez, a Tisza, és Lipppa közt fekvő részt adózó Herczegfégg gyanánt néki adta, mellyhez azután kaptsolta még Erdély országot is. Ferdinánd gondolta, hogy Szolimán most már Bétsnek mégyen, és Ausztriát elfoglalni igyekezik. Azért aláküldé Salm Gróft kevés számú néppel Magyar országba, aki Roggendorfnak elszéljedt katonáit öszveszedné, és azokkal a határt örizné; egyszersmind Szolimánál szinte azon adónak lefizetésére ajánlotta magát, amellyet Zápolya János, adott vala. De mind ezek haszontalanok voltak; mert Salmnak valamenyi katonái nem voltak elegendők arra, hogy az ellenfégg ellen táborba szállhassanak; a Török Szul-

tán pedig kereken kimondotta, hogy ő Ausztriáért az adót elveszi ugyan büntetésül, mivel Ferdinánd ellent állott az ő parantsolatjának: de a szövetségét csak akkor teszi meg véle, amidőn ő az adót le fogja fizetni, és minden Magyar országí váraikat, mellyek Ferdinánd hatalmában vagynak, neki általadand; Magyar országot pedig semmi föltételek alatt ő oda nem engedi. A Királyi követek midőn erre semmit nem tudnának felelni, kevés ideig tartandó fegyver nyugvást kévének tőle: de az nekik meg nem adatott. Azért nagy lön a félelem Bétsben, és mindnyájan rettegtek a Törökök jövetelétől. Szerentséjökre az esős idő olly nagy terhére vált Szolimánnak, hogy kintelen lenne seregét visszavinni Konstantinápolyba.

§. 110.

Isabella, és Ferdinánd megeggyeznek.

Most már változni kezdett a dolog, és amint látszik, Ferdinánd szerentséjére. Vette észre Isabella, hogy ha mindjárt czélját eléri is: mindazonáltal sokáig nem maradhat meg trónusában, 's csak ugyan utóljára is a Török hatalma alá kölletik neki esni. Az ő fő udvari Tisztje Martinuzzi mintegy tsudának tartotta, hogy a halált elkerülte, és már most éppen elhitte, hogy a Szultánnak, és az ő udvari Tisztjeinek nem tanátsos hitelt adni. A Lengyel Király is kárhoztatta leányának a Szultánnal tett szövetségét, mivel ez az ő országának is veszedelmére lenni látszatott, és nem csak ígérte Ferdinándnak, hogy a leányát a Nagy Vá-

radi békefégnek megtartására ösztönözni fogja, hanem még olly barátságot is tett véle, hogy az ő országa örököse, és Ferdinándnak egyik leánya között házasságot tenni igyekezett vala. Mind ezekért kívánt Isabella a Királlyal megegyezni. A Király Besztercze Bányán gyűlést tartott, (1542.) mellyben közönléges békefégét hirdettetett mindeneknek; mert azt végezte, hogy minden, áki jószágától megfosztatott, kevés hónapok alatt abba viszszaeresztessék, ha azzal még Lajos Király halálakor bírt, nem nézvén mellyik felekezethez tartozandó, avagy kinek lenne most birtokában. Erre új adó, és fegyverre kelés rendeltetett, mivel hallatott, hogy a Szultán megint készül az országba jönni: és végre Isabella megegyezett (26. Jul. 1542.) Fejérvárott Erdélyben Ferdinándal a), és azt fogadta, hogy a szentkoronát minden Magyar országi várakkal, 's vármegyékkel egygyütt, amellyek még eddig hatalmában voltak, 12000 arany esztendőbéli fizetésért, és Szepes vármegyéért általadja.

§. 111.

A Birodalombéli sereg Pestnél megverettetik.

Szolimán fenyegetésén, és kevély feleletén, mellyet ő Ferdinánd követjeinek adott, annyira megindultak a Német Fejedelmek, hogy erre az esz-

---

a) Lásd a 14. Februáriusi, és 1. Novemberi ország gyűlésének rendelkezéseit 1542-ben. Ezen utólsó által külömbjéle személyek, kik az elsőnek vég-

tendõre egy nagy sereget rendelnének ellene. Ez többnyire Protestansokból álla, azért a vezérnek is Protestansnak kölletik vala lenni. A hosszas tanátskozás után Joákhim, a Brandenburgi választó Fejedelem tétetett a Birodalombéli seregnek fő vezérjévé, ámbár õ azzal mentetetné magát, hogy nem volna néki erre elegendõ tudományya. Minden kerületbõl egy hadi tanátsos úr rendeltetett melléje, és meghagyatott, hogy ezen tíz hadi tanátsosok nélkül ne fogjon semmi fontos dologhoz. A választó Fejedelemnek elõbb, mint sem hadba menne, haza kölletik vala menni, mivel elõre nem látván a történetet, semmi rendeléseket nem tehetett tartományában. Ez alatt elmúlt a legalkalmasabb idõ a hadaközásra. Más oka a késedelemnek az volt, hogy némelly Német országi Fejedelmek az õket illetõ pénzt, és katonákat meg nem adták, és Ferdinánd az élést, és nagyobb ágyúkat, mellyeknek megszerzését magára vállalta, annak idejében meg nem szerezhette. Tsak ugyan végtére elõállott mégis egy 8000 emberbõl álló sereg, mellyben voltak a Pápától küldött egynéhány ezer Olaszok is, kik az ostromlás mesterségét jól értették. A választó Fejedelem ezt a sereget a Duna mentében alávezette, megvette Vácot, és végre Pesthez állott. Az Olasz, és Magyar hadi Tisztek kívánták, hogy elõször Buda vára ostromoltassék, mivel tudták, hogy ennek a

---

re hajtását nem akarták megengedni, megbüntettek, és számkivetésbe küldettettek. Corpus Juris Hung. T. I. p. 370. 377.

fő várnak kevés őrzői volnának. De a Német országi hadi tanácsosok jobbnak vélték előbb Pestet ostromolni. Az ostrom alatt sok egyenetlenül támadt a Németek, és az Olaszok közt. Amazok késedelmesek, és gondolkozók voltak; és ezek hamar föllobbantak, hogy ha nem követték tanácsosokat. A Király bizonyos okból, amelly ő néki már sokszor ártott, Bétsben maradt, és míglen az ilyen pörös dolgokban feleletet vennének tőle, elmúlt a jó alkalmatosfág, mellyet haszonra lehetett volna fordítani. Végre meglett a várra való rohanás, a Magyarok, és Olaszok fölmásztak a falra: de a Németek hátramaradtak, a Törökök pedig, akik kész akartva hátravonták magokat, egyszerre kirohantak tornyaikból, és amazokat nagy vérontással visszaűzték. Ezen vesztéfé után a vezér visszavezette seregét Ausztriába, mivel se hadi költsége nem volt, sem a különbféle nemzetlégbéli Tisztek egymás közt meg nem eggyezhettek, sem a hadi tanács meg nem akarta a nagy Török sereget várni, amelly sietve jönni mondott ugyan a várbéliek segítségére; de azonban semmi sem volt. Viszszamenetele közt még többet vesztett el a vezér katonáiból; mert a Törökök katonáinak esvén, sokakat közülök leszabdaltak.

§. 112.

A Szultán elfoglal sok Városokat.

Ferencz, a Francziák Királya, reá bírta a Szultánt, hogy maga vezetne egy sereget Bosnyák or-

szágon által Magyar országnak elfoglalására. (1543.) Ez először is Valpó várának ostromlásához fogott, mellynél több ideig késni kéntelenítetett; mivel annak aszszonya, (Perényi Péternek özvegyé) vitézül ellent állott. Végre (23. Jun.) megvévén a Várat, Magyar országba jött, és az Őrzőktől elhagyatott várakat és városokat, noha férfiakra voltak bizva, könnyen elfoglalta: így Pétset, Esztergomot, 's Tatát, más egyéb körül lévő helységekkel együtt magáévá tette. Székes Fejérvára bizonyos föltételek alatt meghódolt neki: de ő ezeket meg nem tartotta; mert az őrzőket a várból való kimenetel közt; a gazdagabb lakosokat pedig egy gyülekezetben megölette. Míglen ő a várak' megvételeiben foglalatoskodott, azomban a Tatároknak a térféget köllött pusztítani; mellyet ők kimondhatatlan kegyetlenféggel vittek véghez, míglen Zrinyi Miklós, a Horvát országi Bán, Somlyó mellett őket le nem vagdalta volna. Az alatt Ferdinand megerössíttette Bétset, egy kis hajós sereget alá szállíttatott Komáromhoz, maga pedig 40000 katonákkal Posonyhoz állott. De a Szultán abban az időben véget vetett a hadakozásnak, és vissza ment lakó helyére. Ferdinand az elvesztett helyeket vissza akarta venni, mellyet véghez is vihetett volna, ha a Tseh országi katonák ellent nem állottak volna igyekezetének; kik mint hogy egyedül azon egy szándékkal jöttek, hogy Szolimánt kénszerítsék eltávozni határjoktól, és most már ezt elérték volna: nem akarának tovább táborban lenni. Szerentsétlenféggére olly fergeteges idő támadt, és az esső olly

tartos lett, hogy az egész sereg háza eresztetését kérné. Azért kintelen lett, minekelőtte hasznát vehette volna, széljel botsátani. Isabella Királyné az eggyezést meg nem tartotta, azért most, hogy Ferdinándot sereggel talpon lenni hallotta, megrettent, és újra kezdett véle eggyezni; de megint megmásolta szándékát, és félben szakasztott minden eggyezést véle, midőn értette, hogy még egy Török sereg fog jönni Magyar országba. El is jött még azon a télen, és megszállotta Vissegradot, Nógradot, Hatvant, külömbféle Horvát országi várakkal együtt minden ellenállás nélkül; mert az őrzők mindenben szükségét szenvedvén, azokból még a Törökök jövetele előtt kitakarodtak. A Fejérvári Bassa, vagy helytartó fölnyittatta egynéhány Királyoknak koporsóit, és a bennök lévő kintset kivetette. A Szultán ugyan megbüntette őtet, de nem azért, hogy a Királyok' temető helyét betstelenféggel illette: hanem mivel a kintset néki által nem küldöttę. Azért Szolimán ujja parantsolta, hogy minden Királyi koporsók nyitassanak meg, és a bennök lévő kintsek, lánczok, és más nagy értékü jószágok küldetessenek Konstantinápolyba. A Bassa, kire e' dolog volt bízva, a többi közt Zápolya koporsóját is megtalálta, és azt fölvétetvén, a templomból kivetette illy kifejeséssel; hogy az ő tsontjainak nem kölletik a valófágos Királyok hamvai közt nyugodni. Ebből kitanúlta Isabella, hogy Szolimán, ámbár eddig tettette magát, hogy minden Magyar országi helyfégeket, mellyeket hatalma alá hozott, egyedül az ő fiának tartja; sokkal másképp gondolkozik,

mint szóval bizonyította, és hogy az ő férjét, következőképpen a fiát is szinte aképpen gyűlöli, mint Ferdinándot; mindazonáltal a Királyi méltóság kedvesebb volt előtte, hogy sem azt oda engedhetné Ferdinándnak, és lemondana a Török barátságáról. A Király ugyan készült aláhozni egy sereget Magyar országba: de mivel a Francia háború elég terhére esett mind néki, mind Károly Tsászárnak, kintelen lett félben hagyni a készüléteket. Ennek a hadakozásnak még azon az esztendőn (18. Sep.) véietlenül Krespy városában vége szakadt, és ez által Magyar országnak egy kevés ideig tartandó nyúgodalom szereztetett. Mert Ferencz Király a többi közt arra kötelezte magát, hogy Károlynak a Törökök ellen 16000 katonát küld segítfégül, és mivel ezt jövődő hasznára nézve, mellyet az Ausztriai házzal leendő újj hadakozásnak alkalmasoságával várt a Törököktől, nem tellyesithette; tehát azt tselekedte, hogy Szolimánt különbféle módok által elvonta a hadi készülétektől. A határ Bassák is most tsendessébben maradtak, mint az előtt, és tsak két esztendő múlva bátorkodott az eggyik Stájer országban Laibak városáig menni; de a honnand hamar vissza fordúlt. A Budai Bassa is tüzzel, 's vassal fenyegette a Ferdinánd uradalma alatt lévő Vármegeket, ha tsak azonnal Szqlimánnak nem hódolnak meg; de, hogy ezek ellene kiállottak, megszünt a hadi készülétektől. Hamar ez után megtlett a fegyver nyugvás (7. Oct. 1547.) öt esztendőre Konstantinápolyban, minekutánna Magyar

országi birtokaért Ferdinánd magát 30000. arany adóra kötelezte volna. a).

§. 113.

Magyar ország Ferdinándnak általengedettetik.

Már 1545. akarta Ferdinánd Magyar országot belső állapotjára nézve jobb karba helyeztetni. E végre Nagy Szombatban ország gyűlést tartott, ahol külömbféle hasznos törvények szabattak, és jobb rendelések tétettek a hadi szolgálatról; de egyszersmind olly igyekezet is tapasztaltatott, melly a Király hatalmát öszszébb szorítaná. Tudniillik: az kívántatott, hogy a Király három várakat, mellyek a korona jószágához ragasztattak, előbbi uroknak vissza adjon, minden korona jóvedelmet az ország védelmére, és a határ váraknak megerősítésére fordíttson; engedje meg, hogy mindenik az elvesztett jószágát bíró nélkül vissza vehesse, és hogy azon Királyi parantsolatoknak, mellyek a Besztercze Bányai ország gyűlésnek rendeléseivel ellenkeznek, szabad legyen nem engedelmeskedni. A gyűlésnek ezen kívánfágát Fer-

---

a) Pray Úr p. 394. Ricaut, kinek a fegyver nyugvásról szálló levél kezében volt, a Datumot 7. octoberre 1547. teszi: de Istvánsi két esztendővel öregebbnek mondja. Hogy a Magyar történet írók, kik az utólsót, és nem Ricautot követik, hibáznak, megbizonyítják az 1546. (Corpus Juris Hung. I. p. 399.) és 1547. esztendőbéli országgyűléseinek rendelési. Corpus Juris Hung. T. I. p. 396.

dinánd meg nem hallgatta, mivel ártalmas volt a köz jónak, és részszerént igazlátlan; mert ő többet költött a maga, és a Német birodalom pénzéből a Magyar országi hadakozásra, mint sém amennyit bévett az elfoglaltt jószágokból. Ezt a következő Decretumokban nem is újjították meg; sőt megkérlelésére önként segítő sereget ígértek néki, (1547.) mellyel ő először a Smalkadi frigyesek ellen hadakozott, és minekutánna ezeket megalázta volna, a pártos Tseheket kezdé vele megzabolazni. Egy más gyűlésen, mellyet a Magyar Rendek mindjárt a Török fegyvernyugvás után tartottak, azt kérték a Királytól, hogy, mivel a régi eggyezés szerént Magyar ország Ferdinándnak, és az ő utánna valóinak örökre általadatott légyen, küldené legalább a fiát Maximiliánt közikbe lakni, mivel maga mindenkor közöttök nem lehetne a). A Király megígérte nékik, hogy rövid idő alatt hozzájok jön, és közöttök marad; azonban követet rendelt Konstantinápolyba, aki állandósan helyben maradván, a fegyver nyugvásnak megtartásáról gondoskodjék.

§. 114.

Törvény hozatik a Lutheránusok, és Reformátusok ellen.

Más esztendőn rendelés tétellett a Római katolika hitnek egész Magyar országba való béhozatá-

---

a) Decretum Stat. in Corp. Juris Hung. T. I. p. 408. Responsio Regis ib. p. 416. *A Király fe-*

sáról, és némelly Magyar országi, 's Slavoniai ragadozó váraknak elhanyagoltasáról. Mert a háború alatt annyira megsokasodott a Lutheránusok száma, hogy sok helyeken hatalmasbbak lennének a Római katolika hitűeknél, és egészen elnyomnák őket. Öt Királyi városok, Kassa, Eperjes, Lötse, Bartfa, és Szeben nem különben Sáros vármegye egy olly vallás formáját adtak Ferdinánd elejébe 1530-ban, melly a Német országi Lutheránusokéval éppen megegyezett. A hatalmas Erdélyi Vajda Perényi Péter óltalma alá vette a Helvétika, vagy Reformáta vallásnak tanítóit, és Sáros Patakon templomot építtetett nekik, amelly legrégiebb temploma ezen vallásbelieknek egész Magyar országban. Mintegy tizenöt esztendővel utóbb az Erdélyi Szászok mindnyájan a Lutheránus, vagy Református vallásra állottanak. Azon időben Perényi bévádoltatott a Tsárszárnál, mintha alattomban egyyet értene a Törökkel, és Ausztriába foglára vitetett: azért bátorkodott Martinuzzi a nem katolikusokat üldözni Erdélyben 1547. kinek példáját követték a Magyar Püspökök is egy olly időben, mellyben Perényi az Egri Püspöknek majd hogy nem minden jószágát elfoglalta. Ferdinánd eddig békével hagyta a Lutheránusokat, mivel attól tartott, ne talántán ezek, ha szorongattatnának, a Szultánhoz, vagy a hatalmasbb Nemet Protestánsokhoz forduljanak

---

Lejéje, vagy az utolsó született Magyar Herczeg eszszony Anna utolsó Januáriusbn szünt meg élni 1547-ben.

ségitféért, és mivel ezeknek eddig legnagyobb hatalmuk volt, pártját fogják amazoknak, és akadályt tégyenek a Törökre kívántatott sereg egybe gyűjtésének. Most mivel a Smalkadi szövetség fejei nem csak meggyőzettek, hanem még el is fogattak a Császártól, azt vélte, hogy Németország felől nem éri őket többé veszedelem. Azért a Törvény által azt parantsolta a többi között, hogy a Püspökök minden Egyházakba, és iskolákba katolikus papokat, és tanítókat rendeljenek, minden világiakon egyházi hatalommal bírjanak, senkinek, aki nem ötlők szenteltetett fel; a prédikálást meg ne engedjék, az üres klastromokat iskolákra, 's más egyéb istenes dolgokra fordítsák, a világiak által elvétetett jószágokat kezököz vegyék, és végre nyerjék meg a Pápától, hogy közönséges gyülekezetet rendeljen a hitről támadt egyenetlenségnek vége szakasztására. De ezen rendelések nem hajtottak végre; mert némelly hatalmas Protestáns udvari Tisztek a Királyt reábeszéllették, hogy ne vegye még elő az ahoz kívántatott erőszakot. Ezek ugyan két esztendő múlva megújítottak: de akkor se lett egyéb foganatja; hanem hogy Perényi maga kiszabadulását az Egri várról önként való lemondásával kintelenített megnyerni, amelly nem sokára az Egri Püspöknek visszaadatott. Jobb foganattal ment véghez a ragadozó váraknak elhányattatása; mivel ebben mindnyájan megegyeztek. Mert a belső hadakozások által olly nagy lett a rendetlenség az országban, hogy sokan, kiknek erős váraik valának, Magyar, Orosz, 's Lengyel kato-

nákat fogadván, falukra, és útakra küldék ragadozni, és a ragadományt bizonyos eggyezések szerint vélők eloszták. Az e'féle várak birtokosai közt leghatalmasbbak voltak Balassa Menyhárt, és Basó Mátyás; ezeknek olly nagy erejök volt, hogy a Király 5000 válogatott katonákat küldene elüzetetésökre. Ezek nagy nehezen megvették 'Sitva, Léva, Tsábrág, és Murán várait, Basót magát elfogták, és törvény szerént fejét vették. Balassa Erdélybe futott, ahol Isabella Királynétól, és György Püspöktől óltalmat nyert.

§. 115.

Isabella, és György Püspök közt egyenetlenség támad.

EZ a Püspök akkor nagy tekintetben volt az Erdélyieknél; mert sokszor megmentette hazájokat a Törököktől, és Németektől, azon kívül tudta kedvöket keresni, és vélöket magát szerettetni. Talhetetlen vágyódása annyira vitte ötet, hogy a Királynét majd hogy egészen ki nem rekesztette az igazgatásból; és mivel mint Kintstárnok, a Herczeg jövedelmét keze alatt tartotta, könnyü volt néki a hatalmasbbakat megvesztegetni. Ez által a Királynét annyira lekötötte, hogy a fiával egygyütt töle függne mindenekben; utóljára pedig annyira ment, hogy a Királyné ő miatta szükséget szenvedne. Ez, aki nem különben uralkodni kívánó aszszony vala, meg akarván szabadúlni töle, Lengyel országba szándékozott menni: de az annya ötet erről leverte, mivel ez által a Püspök

pök tellyesféggel ura lett volna mind fiának, mind pedig tartományának. Ez az egyenetlenfég hamar tudtára lett Ferdinánd Királynak, ki is hasznót akarván belőle venni, némelly értelmes férjfiakat küldött Erdélybe, akik színre kérnék a Királynét Balassának kézhez adására, és némelly jószágoknak, mellyek már az előtt Ferdinánd jóakaróitól elvétettek, visszaadattatására. Ezen férjfiak Martinuzzival alattomban eggyezésre léptek, melly mihelyt meglett, és kéréseikben meg nem hallgattattak, viszsza mentek. Vette észre a Királyné, mi volt szándékjok a követeknek: annakokáért igyekezett a Püspöktől megszabadulni, és megnyerte a Szultántól alattomban, hogy véletlenül egy Török Tsausz, vagy udvari követ jönne Erdélybe, a Püspök tselekedetének megvizsgálására. Ezen történeten a Püspök ugyan megrettent: de a nagy ész, és bátorfág kimentették a veszedelemből. Azt mondá tudniillik a küldötteknek, hogy az ő, és a Királyné közt támadt egyenetlenfégnek egyedül némelly irígy udvari Tisztek volnának okai, megalázta magát a Királyné előtt olly annyira, hogy ez maga könyörögne érte a Szultán előtt, és Nagy Váradra ment lakni, hogy elhitesse Királynéjával, hogy tellyesféggel neki akarja engedni az igazgatást. De azonnal, hogy a veszedelemből kimenekedett, Ferdinánd óltalma alá adta magát, kinek követjeivel Báthorban titkon olly eggyezést tett, hogy Isabella Királyné a szent koronát, Erdélyt, és Magyarországi birtokát engedje Ferdinándnak, és elégedjék meg fiával eggyütt, jegyben hagyatott

pénzével, férjének örökös jószágával, és Sléziában az Opoliai Herczegfélggel; magának pedig Irgyen jutalma az Esztergomi Érsekség, és Kardinális kalap. Az eggyezésnek még titokban köllött maradni, mivel Ferdinándnak nem volt módja, hamar szükséges sereget állítani, és hogy annak illendő ereje lehessen, szükséges volt a Magyar Rendeknek is azt helyben hagyni. Ennek az utólsonak más esztendő elején kölletik vala megleni, és a voksolók nagyon különbözének egymástól; mert tsak egynéhányan tartották azt jónak, a többiek pedig veszedelmesnek, mivel ez által a fegyver nyugvás fölbontatnék a Törökökkel, kik ellen most még nem lehetne elég fegyveres népet kiállítani, és mivel hihető volt, hogy György Püspök ő általa a Királynét, a Szultán által pedig magát Ferdinándot szándékozik elnyomni, 's azután ő maga, mint adózó Királlya a Töröknek, Magyar országon uralkodni a). A Király azokhoz

---

a) Decretum dat. 13. Febr. 1550. Juris Hung. T. I. p. 428. *Ebben a Decretumban állandóvá tétetett, hogy a Király senkinek ne adja az Indigenatust a Rendek akarátja nélkül. Első példája az e'féle engedelemnek a Rendeknek helyben hagyása által olvastatik az 1543. esztendőbéli Decretumnak 50 cikkelyében. Ezen Indigenátusból ki voltak minden Lengyelek, és Velenzeiek rekesztve, és hogy ha történetből azt valamelly Lengyeltől meg nem lehetett tagadni: az tétetett hozzá, hogy ezen példának senmi követhesései ne légyenek. Decr. An. 1573. in Corp. Juris Hung. p. 553.*

állott, kik az egyezést helyben hagyták. Az alatt megváltozott Erdély ország állapotja; mert a Tömösvári Fő Ispány, Petrovich, katonákat szedett a Királyné részére, és a Szultán parantsolatjára siettek a Moldva, és Oláh országi Vajdák is, és a Budai Basa kiállani számos sereggel Györgynek elűzetésére, vagy inkább Erdélynek Török tartománnyá való változtatására. A Püspök előbb készen lett, mint sem ellenlégei, megvette Meggyest, Szász Sebest, és Szebent, Isabellát Fejérvárba szorította, és gyűlést tartott Maros Vásárhelyen, ahol legtöbbeket a vagyonos Erdélyiek közül a Királyné részéről magáéra húzott. Ezért a Királyné kintelen lett véle megbékülni, és ő magát engedelmesnek mutatta hozzá, csak hogy arra bírhasssa, hogy a Török sereget visszaereszse. Valóban küldött is már a Budai Basához, kérvén, hogy maradjon hátra: de ez még inkább előrement, és a Királyné kérését kintelenfégből származottnak lenni jelentette. Erre a Püspök két sereget küldött a hegyekbe, kiknek egyikével a Moldva országi Hospodárt tsépelte le; másikkal pedig a Budai Basát. E' kettős győzelem után egészen elesett kedve a Királynénak: de midőn a Püspök bőven értésére adná, hogy a Szultánnak minden igyekezete az volna, hogy elűzze ötet, és birtokától megfoszssa; hasznosbbnak vélte Ferdinándal megeggyezni, hogy sem Erdélyt Szolimán részére tovább is öriztetni. (Mart. 1551.) A Király örömmel fogadta szándékát, és föltette magában, hogy Sagant, Naumburgot, és Piebust. Herczegség gyanánt néki adja, esztendőnként pe-

dig 15000 Magyar forintokat rendel néki jegy pénze mellett; Petrovichnak pedig általengedi őlete fogytáig mind azon Magyar országi jószágokat, mellyek eddig ő reá voltak bízva a). Már útban voltak a követek, midőn a Királyné megváltoztatta szándékát, és Petrovich tanátsáából Erdélyt még tovább is megtartotta. Most már Enyeden gyűlést tartott, mellyen a Püspököt ország ellenfégének nevezte. De a Püspök előbb, mint sem a gyülekezet széljelmenne, megjelent egy se reggel, és sokat a jelen lévőkől ijesztés, vagy hízkelkedés által maga részére vonzott, kivévért Petrovichot, és a főbb rendüeket, kik a reáhozott sententiát nem akarták megmásolni. A Püspök nem sokára nagyobb sereget gyűjtván, Fejérvárát békerítette. Azonban Ferdiándtól is Castaldó János vezérlése alact 6000 katonákat nyert segítfégül, ki, minekutánna Balassát a bejárástól beljebb űzte volna Erdélybe, fal törő ágyúival a Püspök seregéhez kaptsolta magát. A Királynénak nem lévén annyi reményfége, hogy a várat a Törökök eljövételéig Ferdinánd ellen megtarthassa, megnyittatta a kapukat, minekutánna engedelmet nyert volna kintsének megtartására. Petrovich kifutott Erdélyből, és más két várak azonnal, hogy

---

a). *Az volt a Királyi követekre bízva, hogy János Zsigmond Herczegnek koronáztatását akadályoztassák meg; (Práy Úr p. 432.) mivel tehát ez után nem sokára a szent korona elvitetett, abban múlt a koronázás, ámbár mások ellenkezőt mondanak is.*

körülvételtek az ellenfégtől, megadták magokat. Erre egyezés kezd lenni Szász Sebesben a Királynéval, mellyet minekutánna harmad napra a Királyné sok könyhúllatások közt elvégezett volna, a Rendekkel, és a Királyi német küldöttekkel Kolosvárra indúlt az egyezésnek tellyesítésére. Ez nagy pompával ment véghez a nagy templomban. (18. Jul. 1551.)

§. 116.

Isabella általengedi országát Ferdinándnak.

Először Ferdinándnak kissebbik leánya János Zsigmond Hercegnek eljegyeztetett; utánna a Királyné a koronát, és buzogánt a többi Királyi ékesfégekkel együtt letette az óltárra, és azokat férje országával együtt általadta az ország Rendjeinek illy maga kinyilatkoztatása mellett, hogy ötet erre a nagy szükség kínszeríti; végre ezek a Királyi ékesfégek az országgal együtt Ferdinánd nevében általvétettek. A Királyné azonnal minden Fő Ispányokhoz, vár-örző, 's más egyébbb tisztekhez parantsolatot adott, hogy ez után mindenekben Ferdinánd Királynak engedelmeskedjenek, mellyet még Petrovich is tellyesített, akiről éppen senki nem reménylette volna. György Püspök Helytartói hívatalt, és Kardinális kalapot nyert, és ígéretet vett az Esztergomi Érsekegről; Castaldo pedig a hadi dolgoknak fő igazgatójává tétetett. A Királyné Kassára ment, ahol néki leköllött a jegy pénzt olvasni. Oda ment Petrovich is, minekutánna a Szultánhoz hamis hírt eresztett

volna a Királyné élete veszedelméről, 's elűzettségéről. A Királyné elmenetelekor Martinuzzi némelly jeleit adta megbánásának, vagy, amint némellyek magyarázták, ériésére adta, hogy ő a Herczeg nevében folytatja jövendőben is az igazgatást; mert minden módon igyekezett arra bírni a követeket, hogy a Herczeget engedjék meg azután is Erdélyben maradni. Azért nagyobb vigyázás lön reá, és kitetszett, hogy ő alattomban levelez a Szultánnal, ahonnan gondolni lehetett, hogy ő még nagyobb hatalomra vágyik, mint sem amelly néki Ferdinándtól engedtetett vala. Az alatt a Szultán, hihető Erdély országért, nagyon fölháborodott, és Ferdinánd követjét Malvezzit a hét toronyba záratta, melly a Törökök szokása szerint jele volt a had izenetnek. Bő is jött Beglerbég Mehmed nagy sereggel Magyar országba, és minekutánna Somlyó, és Tsanád között sok helyeket Lippa várával együtt elfoglalt volna, Tömösvárát ment ostromolni, mellyet vitéz Losonczy István óltalmazott. Mind ez, mind a Király Martinuzzitól kívántak segedelmet. De ez késedelmeskedett: sőt mondják, hogy némellyeket, kik a hadra kötelesek voltak, intett levele által, hogy elő ne jöjjenek. Végre a Kardinális kalap, amelly általküldetett néki, és a Törököknek Tömösvár alól lett elmenetele reábírták, hogy emberfégebben bánjon újj Királyaival, és megjelent 80000 emberrel Tömösvárnál. Losonczy megvette Fellakot előbb egy kevéssel, és megnyerte tőle, hogy Lippához szállana seregével. (13. Nov. 1551.) A várost azonnal megnyerte: de a vár sokáig tar-

totta magát, mivel azt Ulmanbey, egy a leghíresebb Török vezérek közül, megáltalkodva védelmezte. Ez végtére olly nagy szűkfégre jutott, hogy maga kérné elbotsáttatását, és nem tsak ezen várnak, hanem még Tsanádnak megnyittatását is megígérné. Castaldo ezt nem akarta néki megengedni, de György Püspök húsz napi fegyver nyugvást kötvén véle, nem tsak élést engedett bévinni néki; hanem még ösztönözte is a bátorfágra, és ez által kínszerítette Castaldót annak elbotsátására.

§. 117.

Martinuzzi megölettetik. A Törökök győznek.

Lippa várának megvétele után nem sokára vizsgálkodás támadtt Castaldo, és Martinuzzi Püspök között; mert ez a Németeket nem akarta Erdélybe téli kvártélyra eresztetni, és olly gyanúfágba esett, mintha megakarta volna ölni a Németek t, és magát a Szultán hatalma alá adni. Castaldó már az előtt parantsolatott vett Ferdinándtól, hogy úgy bánjon Martinuzzival, a mint szűkfégesnek találja, és Alvínez várába utánna indúlt. Itten két Török követekre akadtt, kiket ő ellötte igyekeztek eltitkolni: de mivel egy zersmind halotta, hogy a Kardinális adót küldött Szolimánnak, szűkfégesnek vélte ötet megöletni. Anakokáért más nap reggel három Olaszokat hat katonákkal a Kardinális szobájához állított, és ötet midőn egy elejébe adatott levélnek alá írná magát, tsalárdúl levágatta, utánna pedig sok sebek közt megölette. (17. Dec. 1551.) A fő gyilkos elvágta

a jobb fülét, és azt, mivel nagyön bé volt hajjal nyölve, mint nyilván való jelét gyilkosságának Ferdinánd Királyhoz küldötte. Ki ezt a tselekedetet sok levelekben a Királyné, a Magyar Rende, és a Pápa előtt mentegette. De a Magyarok, és Erdélyiek, kivált a Székelyek, nem akarták helyben hagyni a mentegetését, a Pápa is a gyilkosokat átok alá vetette, és a Királyt maga ítélő széke elejébe kívánta. Más esztendőn (26. Mart. 1552.) Ferdinánd ország gyűlést tartott, mellyen újj hadi sereg és költfég rendeltetett, és minden ajándék adományi Isabella Királynénak semmivé tették. A Tsehek Királynának Maximiliánnak teljes hatalom engedelemmel Magyar országban köllött volna maradni: de az atya bátorságosb-
nak találta, hogy néki lakást rendeljen Ausztriában. Egy tsapat Hajdúfág Tóth Mihály vezérlése alatt Szegedet elvette a Törököktől: de tsak hamar utánna elvesztette, melly alkalmatossággal öt ezeren veszték el a Magyarokból. Ez a véletlen dolog úgy megrettenté a Királyt, és a Rendeke, hogy a Szent koronát bátorságnak okáért Posonyba vitetnék, és Isabellát, minekutánna jegy pénze lefizettetett volna, mint egy kínszeritenék Kassáról Lengyel országba menni, mivel vélték, hogy ő alattomban káros izeneteket adhatna, és sok jó akarókat szerezhetne a Törököknek. Egy Török élőjáró tsapat megvette Veszprémet, méglen a fő sereg Beglerbég Amáz, avagy Achmed Bassa vezérlése alatt Tömösvarát ostromolná. Losonczy, nem lévén néki élelme, 's puskapora, kintelenítetett a várát eggyezés által földadni, kit a vezér

kimenetelekor katonáival együtt fogadása ellen megöletett. Lippának félékeny igazgatója elfutott a Törökök elől, minekutánna némely ágyúkat, és tornyokat puska porral fölvettetett volna. Szinte e'képpen estek Tsanád, Solymos, Drégel, Gyarmat, Szécsén, és Salgó várai a Törökök kezére. Teufel Erasmus vissza akarván Drégelyt venni, 10000 Német, Olasz, és Magyar katonákkal Aly Bassát Plessoviz mellett megtámadta: de két napi véres tsata után meggyőzettetett. Ez után Aly a Beglerbéggel együtt Eger alá szállott. (10. Aug.)

§. 118.

Eger várának ostromoltatása.

Ebben a nem éppen legerősbb várban igazgató volt Ruskai Dobó István, egy félni nem tudó ember, a ki, noha nem volna semmi reményfége a segítséghez; mégis bátorzkodott egy 125000 főből álló Török seregnek, mellynél sok faltörő ágyúk valának, 1960 katonákkal ellent állani. Ezt hogy valamennyire bátorfágosan véghez vihetné, előbb mintsem körül vétetne az ellenfégtől, fogadást tétetett katonáival, hogy se az ellenféggel nem akarnak szóllani, se tőle izenetet venni, se magok közt titkon beszélgetni; és midőn némelyek által hágnák fogadásaikat, serényen, és keményen őket megbüntette, melly által a többit félelemben tartotta. A Törökök igen sok ágyú golyobisokat, szurkos koszorúkat, 's más egyéb gyujtó eszközöket lövöldöztek a várra, hogy vagy meggyujtanák, vagy a falait kilyuggatnák. De

melly találmányos Indsennérek bővféges eszközket gondoltak ki, mellyekkel semmivé tették azoknak igyekezeteit. Végre a várra rohantak; de onnan nagy veszteséggel verettettek vissza. Az után külömbféle ajándékokat ígértek az őrizőknek, és ezek mellett olly ígéreteket tettek nékik, a millyeneket csak kívánni lehetett, azon kívül fogadták, hogy három mérföldre eltávoznak a vártól, hogy kiköltözések közt annál bizonyosabbak lehessenek a bátorfágról. De Dobó a levelet, a mellyben ezen ajánlások valának, megégettette, és a felelet helyett egy koporsót két dárda közé a bástyára függesztetett. Ezen a Törökök iszonyú méregre fakadtak, és még egy rohanást rendeltek, mellynek az ő vélekedések szerint szerentsésnek kölletik vala lenni: de ebben is megsalatkoztak. Minekutánna a mérég bennök meghült volna, látták, hogy az ostrom 40000 embereikbe került; azért a Beglerbég szükségesnek vélte, hogy az ostromot félben hagyja, és ez után hat nap múlva a vár alól eltávozott, hátra hagyván sok ágyúkat, és sátorokat. Az ostromoltattak csak három százat veszttettek el magok közül, és kergetvén hátulsó tsapatját az ellenfégnak, bőv prédát nyertek.

§. 119.

Az Erdélyiek Ferdinándtól elidegenednek.

Hamar ez után Szolimán a Vásárhelyi gyűlésre követeket küldött, azt kívánván, hogy a Királyné vissza tévessék fiával együtt a tartomány birodalmába, ő pedig maga Fő.Pártfogónok ismér.

tessék. Ezen fenyegetés sokaknak szívére hatott. De mivel a Vajda azt bizonyította, hogy több titkos levelek szerént nem lehet a Szultánnak mind a Persiai hadakozás, mind pedig a fiának pártütése miatt újj hadhoz fogni: az a felelet adatott a követeknek, hogy éppen nem kívánnak Ferdinánd mellől elállani. Ez azomban a vallást érdeklő Passáviai békefélgnek megszerzése áltai véget vetett a Tsászárnak, és a Német országi Protestánsoknak feje, vagyis a Saxoniai választó Móríc Herczeg között lévő háborúnak, és ezt arra bírta, hogy seregével alá jönne Magyar országba. De ennek nem volt fogamatja; mert a pénznek szükvolta miatt kintelen lett Győr mellett megállapodni, a honnan ősszel vissza indult Német országba, minekelötte valamihez foghatott volna. Ferdinánd a fegyvernyugvásnak megújítására követeket küldött Konstantinápolyba, reménylven egyszersmind, hogy elhitetheti az Otsmánokkal, hogy János Herczeg tartományinak elfoglalása, mivel a Királyné azokat önként általadta, nem lehet jele a Török fegyvernyugvás' fölbontásának. Ez a követlég nem volt kedve ellen a Szultánnak, mivel az Ásiai hadakozást szükségesbbnek ítélte, azért véget kívánt vetni az Europainak. Tehát a fogva tartatott Királyi követet kihozatta a fogfágból, és titkos ajánlásokkal Bétsbe küldötte a Királyhoz. Ezeket ő jóknak találta, és helyben hagyta. De mivel a Malvezzi követ visszamenetele közt lebetegedett, és a híres Oger Gislain Busbetket, kit a Király ezen követfégre legalkalmatosbbnak ítélte, még csak akkor köllött elhivatatni Flan-

driából, ezzel az első esztendő; valamint a Szultánnak Ásiai hadával a második egészszen elfolyt. Azalatt az Oltománi Portának állapotja is jobbra változott; mert Szolimán a Persiai Schahot kényszerítette letsendesedni, és maga Házánal a part-űvésnek végét szakasztotta. Azért ő már most bátrabb volt, és meg nem akart mind addig békülni Ferdinándal, míglen Isabella Királyné, és a fia vissza nem tétetnének előbbi birtokokba. Az Erdélyieket is néha ígélet, néha fenyegetés által arra hozta, hogy a Királyné részére hajulnának. Másképpen is ezek, de kivált a Lutheránus Szászok többet ígértek magoknak egy olly Királyné alatt, a ki megszenvedett minden vallásbélieket, 's a mi több az Erdélyi Sociniánusoknak fejezt Blandrata Györgyöt mindenkor mellette tartotta, mint Ferdinánd alatt, ki a tartományiban lévő Protestánsokat szorongatta, és minden Magyar országi gyűlésen kemény törvényeket hozott azoknak kiirtására. A Székelyek, a kik mind eddig állhatatossak maradtak a Katholika hitben, még most is boszszút kívántak állani Martinuzzi haláláért, annál inkább; mivel arra őket Petrovits ösztönözte, a ki segítléget ígért nekik a Lengyelektől. Végre az Erdélyiek, mindnyájan Castaldótól, és ennek külső országi katonáitól igen sokat szenvedtek. Ezek a környülállások olly nagy háborgást indítottak, hogy az Erdélyi Vajda, Báthori semmi jót nem reménylván, hivataljáról lemondana. Ennek helyébe az Egri várnak megtartója, Dobó Ferencz, rendeltetett, kinek nem sokára alkalmatlósága lett vitélzéget ismét kimutatni; mert Pe-

trovits egy szédelgő Lengyel tsapatot hozott a Tisza mellé, hogy Bugás, és Karansebes várait, kikben a Szultántól Helytartónak tétetett, keze alá vegye. Azalatt a Székelyek is fegyverre kelének, kiknek Dobó ellenek ment a Királyi sereggel. Ezt a vitézt olly nagy tekintetben tartották, hogy beszédjére a hadat más időre hallasztanak, és hodoiást ígérnének Ferdinándnak, ha Petrovich egy kevés idő alatt nem menne nékik segítségül. Ezt azomban Zaberdín Mátyás a Váradi Püspök elkergette, azért amazok megadták magokát, kivévén némpellyeket, a kik Bethlen várába futottak, és erő, 's fortély által hozattattak az engedelmeslégre.

§. 120.

Az ország' gyűlésének rendelései. Filek elfoglalása.

Ferdinánd (1553. 16. Maj.) ország gyűlést rendelt, mellyben a többi közt azt kívánta, hogy az Egri vár óltalmazóinak megjutalmazására, és a Török rabfágban lévőknek váltfágára újj adó rendeltessék, mellyet a Rendek helyben is hagytak. Azután közönséges fegyverre kelés rendeltetett a Törökre olly föltétel alatt, hogy a seregnek vagy maga a Király, vagy az öregbbik fia légyen fő vezérje. Nem külömben Verböczy törvényes könyvények általolvasása, 's megjobbítása némmelly férjfiakra bizattatott. A megígért sereg nem állott elő; mert Szolimán vesztég maradt. Mindazonáltal számos Törökök Horvát országba rohanván, azt fölötte kirabolták. Ezért a'képpen

állottak boszszút Ferdinánd katonái, hogy Bosnyák országba utván, Gradiska, és Velika várait megvették, és földig lerontották. A törvényes könyv ugyan más rendbe szedetett, és elejébe adatott a Királynak. De mivel a Törvénytűdők nem akarták a Rendek parantsolatja nélkül a törvény közé iktatni azt: hogy a Király senkitől törvény elejébe nem hívattathatik, sem meg nem íéltethetik; hogy a Király fiai öröklég, nem pedig választás által emeltetnek a trónusra, és azon katonákat, akik ragadozásaiért büntetést érdemeltek, egyedül a Király maga büntetetheti meg. Tehát nem hagyatott helyben az új törvénykönyv a). Más esztendőn Fileket a Törökök Bebek Ferencz Fő Ispánynak gondatlanfága miatt elfoglalták; mert midőn ez a várat nem illendő gondviseléssel őriztetné, a Törököket egy boszszúálló pap, aki az előtt abban egy ideig fogva tartatott, a lövésre való lyukon egész a fölső vába vezette. Igyekezett ugyan Bebek némelly szomszéd Fő Ispányoknak segedelme által megtartani az alsó várbeli őrizetet, és a fölső várat visszanyerni: de midőn hallaná, hogy egy Török sereg sietve jön segítségre, a maga segítő társának akarajja ellen hátra vonta magát, és az alsó várat is a Törökök kezére hagyta. Ez annál károsabb volt, mi-

---

a) *Práy Úr p. 488. Kercselich Apátur Úr emliti T. I. Partis I. Historiar. Cathed. Eccles. Zagr. p. 229. Hogy a törvénynek megjobbítására rendeltetett Püspökök, és Bírák 1548. esztendőtől fogva egész 1552. dolgoztak annak megjobbításában.*

vel a várnek elnyerésével nyitva volt már az út Szepesfégbe, és a Bánya városokba a Törökök előtt. Más esztendőn a Budai Basa Toigon Kaposvárt, és Babótsát elfoglalta. Akarta ugyan Szigetet is megvenni; de kintelen lett onnan magát félre vonni.

§. 121.

János Erdélyben Királynak választatik.

Hamar azután még nagyobb egyenetlenség támadt Erdélyben, mint az előtt; mert midőn sokakat a lakosok közül a mirigy halál megemésztené, akik pedig még életben voltak, elégteleneknek vélnék magokat Szolimán ellen, aki szüntelen fenyegette őket; azonkívül Castaldo katonái mindenféle zabolátlanfágot követnének el rajtok: mind ezekért magok közt azt végezték, hogy Ferdinánd hatalma alól magokat kiszabadítják. (9. Febr. 1555.) Annakokáért gyűlést tartottak Vásárhelyen, honnan némellyeket Bétsbe küldöttek Ferdinándhoz, akik azt kérnék tőle, hogy vagy azonnal küldjön számos sereget hozzájuk, vagy szabadítsa föl őket a hódoláskor tett esküvés alól. A Király kérte őket, hogy legyenek a hívfégben tovább is állhatatosak, jelentvén egyszersmind, hogy ő a megígért Német sereget azonnal öszveszedi; többnyire már készül fegyver nyugvást tenni a Szultánnal, mellyben Isabella Királyné, és ennek tartománya is bé lézen foglalva. De ez nem lett elegendő mód azoknak letsendesítésére; mert a Székelyek, és Erdélyi Magyarok mindjárt a követek

elmenetele után fogadások ellen János Zsigmond Herceget Királyoknak választották, és ennek védelmezésére Petrovitsot a Moldva, 's Oláh országi Vajdákkal, és Szolimánnal együtt meghívták. Ekkor a Herceg anyyával együtt Lengyel országban tartózkodott, noha már 1552-ben bététett az Opoliai, Katiboriai, és Münsterbergi Hercegfégeknek birtokába. De Isabella azt vetette okúl, hogy ezen Hercegfégek igen nagy adóságban volnának, mellyért azokból Királyi módra nem lehetne élni a); azért Lengyel országba fordúlt, ahol az anyyától, és testvérjétől Sambort, Krepiczet, és Kilnát nyerte tartására. Az Erdélyiek kérték őtet, hogy menjen hozzájuk mentül előbb, és rendelést teitek, hogy útazásának bátorfágos folytatására Ferdinánd katonái onnan elűztenessenek. Egy része Ferdinánd katonáinak Szamos Ujjvárba, más része Fejérvárba vonta magát. Petrovits, kit a Rendek most már János Király Helytartójának neveztek, kínszeríté az utólsónak vezérét Bornemisza Pált, aki Erdélynek Püspöke volt egy kis ideig tartó ostrom után a város föladására. Az eggyik Erdélyi Vajda Këndy Ferencz János részére állott; a másik pedig, tudniillik Dobó, aki Eger vára óltalmazásában nyert híres nevet, sok zsarolások, és igazfágtalanfágok által

---

a) Jacob von Mellen Reihe ungarischer Könige aus goldenen Münzen, übersetzt von G. H. Burghart. S. 147. *Ferdinánd Király a Királynétól elhagyatott Hercegfégeket 1556-ban ismét magához vette.*

meghomályosította,

meghomályosította, és haragra indította maga ellen az Erdélyieket, Szamos Újvárbán kemény ostromlást szenvedett. Küldött ugyan Ferdinánd egy kis sereget Erdélybe segítségül: de ennek vezére Puekhaim Otto Henrik, midőn némely kis váraknak megvételeben az időt vesztegetné, előállott egy nagy Török sereg, melly néki okot adott a visszamenetelre a). Ezt a sereget az Epirusi Ali Basa, egy igen kevély Török hadi ember Sziget alá vezette, és azt fölötte keményen ostromolta. (1556.) Tsak hamar egy részét a falaknak öszvelövdöztette, és a várra rohant katonáival: de mindenhonnan hátra verettetett. Egy kis serege Ferdinándnak a közel lévő Babóts várát ostromolta, hogy a Török vezért Szigeth mellől elhúzhassa; úgy is lett: de mivel igen korán megtámadtatott tőle, és puskaporát ellövdözte, kintelenítettett előbb, mint sem a győzelem tellyes lehetett volna, hátra menni. Ez után küldé Ferdinánd az eggyik fiát, tudniillik Tseh ország Helytartóját, Ferdinándot Septemberben Tseh, és Morva katonákkal az ostromoltatott várhoz; ez olly szerentsés volt, hogy hirtelen Babótsa, Korothna, és Szent Márton váraira ütván, Ali Basát a visszamenetelre kínszerítené. De ebből nem vett egyébb hasznot, hanem hogy a várost megsza-

---

a) Volfg. Lazii brevis descriptio rei contra Turcas 1556. gestae, és B. J. Herold Historiola rerum contra Turcas 1556. in Interamnensi Pannonia gestarum; apud D. Schvandtner Scr. rer. Hungar. T. I. p. 623. 658. Práy Ur p. 510.

badítá, és élést, 's fris katonákat belészállíthata. Mert Ali annyira nevelte számát seregének, hogy sem a Herczeg, sem a Király nem vélnék tanátsosnak, hogy utánna menjenek, annál inkább, mivel a Tseh seregben a nyavalya, és a szűklég nagyon elhatalmazott. Viszszament tehát Tseh országba Octoberben, a' nélkül, hogy a szorongatott Dobónak Erdélyben segítségére ment volna.

§. 122.

Isabella újjonnan az uralkodáshoz kezd.

Azon közben Isabella Királyné János Királlyal Kölösvárra jött, ország gyűlést tartott, és azt a just nyerte a Rendektől, hogy Lengyeleket tehesen bé az országbeli hivatalokban, és egy részét az egyházi jószágoknak maga Kamarájához húzhassa. a). A Szultánnak ekkor igen veszedelmes volt állapotja; mert két fiai partütéssel fenyegettek, és a Persiai Sakh látszatott pártjokat fogni. Azért nem küldhetett segítséget Isabellának; hanem inkább kintelenítettett Ferdinánd követjének Busbeknek engedni a ki még mind eddig a békeféleg tételben fáradozott. Azalatt mégis némelly Europai határ Bassák szerentsét próbáltak, és nem tsak Slavoniát, 's Horvát országot kipusztított-

---

a) *Práy Úr Lampéből* (Hist. Eccles. Ref. in Hungaria p. 117.) *emléti, hogy még tsak 3. Februariusban 1558. vétetett el az Egyházi Rendtől minden tized, és a három negyed része jövedelmének; mindazonáltal a Szász Lutheránus Papoknak jövedelmei meghagyattak.*

ták; hanem még Kostanicza várát is megvették Dalmáciában. Utóljára Busbek öt holnapig fegyver nyugvást szerzett. (1558.) Mindazonáltal a Királyné még is nyert a Törököktől segítséget, mellyel Huszt, Váradot, és Tatát elfoglalta. A Francziák Királya is 5000 katonákat ígért néki, a leányát pedig János Királynak jövendő felelőségül rendelte, oly reményféggel biztatván, hogy megnyeri Szolimántól, hogy Lippát, és Temesvárt néki engedje. Ez az utolsó ígélet igen fontos volt; de ezt a Királyné, maga esze után járván, megvesztegette; mert midőn a Francia követ azt kívánná, hogy a fiát, aki majd tizen nyolcz esztendő volt, vegye ki az Aszszonyok keze alól, és illendő módon neveltesse, megharagudván, a követet minden felelet nélkül vissza eresztette. Ez a tselekedet annál inkább kedve ellen volt az Erdélyieknek, mivel már a követnek jövetele előtt is mutatták kedvetlenségöket János Herczegnek rossz neveléséért. De ezen a Királyné meg nem ijedtt, hanem előbbi módját utóbb is megtartotta, és készszebb volt Ferdinándal megbékülni, és a Tiszán innen fekvő részeit Magyar országnak oda engedni, mint sem kihagná magát záratni az igazgatásból. A testvérije Zsigmond Király, már az előtt is igyekezett egyesléget tenni közöttök, 's ezt hallván, annál inkább a dologhoz látott. De az Erdélyi Rendeik iparkodtak oly gátot vetni igyekezetének, mellyet se ő, se a Királyné félre nem háríthattak. Ezt nem más okból tselekedték, hanem mivel féltek a büntetéstől hivatlenlégökért, ha még egyszer kezére jutnának

Ferdinándnak. Azért panaszt tettek Szolimánnak a Királynénak erőszakos igazgatása ellen, a fiához mutatott keményfége ellen, és rendetlen maga viselete ellen bizonyos Nisoczky Stanizlóval, aki leg főbb tanács adója volt, és Lengyelországból vette eredetét, és azt kívánták, hogy vegye el tőle a tőri igazgatást. Nisoczky nem talált egyéb módot maga kiszabadítására e jelen lévő veszedelemből a gyilkosfágnál, azért parantsolta Balassa Menyhártnek, aki, miolta kiszökött Magyarországból, szüntelen a Királynénál tartózkodott, hogy a követeket Konstantinápolyból lett vissza érkezésökkor ölesse meg. Ezt ő egy vendégfégeben véghez vitte, és midön egynél a megölettettek közül, tudniillik: Bebek Ferencznél mérget találtatná, mellyet magával hozott Konstantinápolyból, alkalmatosfágot vett öket a Rendek előtt vádolni, mintha azok a Királynéval mérget akartak volna ítatni. A Királyné ugyan reá bírta a néki kedvező Rendeket, hogy azt az ítéletet hozná Balassáról, hogy ő méltán ölte meg a követeket: mindazonáltal a gyűlölfég a Királyné, a Nisoczky, és a Lengyel tisztek ellen olly nagy lett, és olly nyilván való, hogy bátorfágnak okáért Balassa Ferdinándal, a ki most már Romai Tsászár vala, titkon eggyezésre lépne; a Királyné pedig éppen kötött alku szerént megtenné véle az eggyesféget. Ezt az eggyesféget Szolimán is más esztendön helyben hagyta, és ez szerént Isabella megtartotta Erdélyt, Alsó Magyarországot, Munkáts, Husz, és Marmatika váraival eggyütt mint a Tsászártól engedtetett örökös tartományo-

kat, 's helyfégeket; olly föltétellel mindazonáltal, hogy a fia szünjön meg Királyi nevet viselni. De előbb mint sem az erről szólló levélnek Isabella aláírhatta volna magát, meghalt, (15. Sept. 1559.) és az Erdélyiek nem fogadták el az eggyezést. János Király ugyan még azután is folytatta az eggyezést, de mivel a Tsászár se a Királyi nevet, se a függetlenléget meg nem engedte néki, más esztendőn félben szakasztotta.

§. 123.

János elveszti M. országot. A Székelyek szabadságjokat.

Ferdinánd' népe, ámbár még nem volna vége a fegyver nyugvásnak, szünet nélkül viaskodott János Királynak, és Szolimánnak alattvalóival, és majd mindenkor vesztett. Mindazonáltal még is történetből megnyerte a régi Fő Uralágát Moldva országban. (1561.) Egy Görög országi szerentse próbáló, aki Heraklides Jakabnak, Számos, és Páros Despotájának nevezte magát, és pártot ütött az Ura ellen, úgy mint: a Moldva országi Sándor Despota ellen, a Kassai Komendánsnál Zay Ferencznél megjelent, és kéré, hogy légyen szószóllója a Tsászár előtt. Jó foganatja volt kérésének, és 8000 Magyar katonákat nyervén, Sándort kétszer megverte, ez után a Püspöktől, és Bojáróktól Szocsovában János név alatt Despotának koronáztatott, és újjra győzedelmet vévén Sándoron, ötet Konstantinápolyba futni kínszerítet-

te. a). Ugyan azon időben Báthori András az ötsét Báthori Miklost, és Balássát, más egyebekkel, akik János Király részére várokat birtak, arra vette, hogy Ferdinánd' részére állanának, és eddig való uroktól több erős várokat minden Tiszán innen lévő Vármegyékkel elhúznának. A Herceg panaszt tett Szolimánnak, ki is Ferdinánd Tsászártól azt kívánta, hogy a kárt térítse vissza. De ez azzal mentegette magát, hogy Moldova országnak elfoglalása egynéhány alattvalók által esett légyen meg, kik az ő híre nélkül részt vettek Jakab vizáلكodásában; Balassa pedig csak megújította hódolását, mellyet egy időtől fogva elfelejtkezett megtselekedni. Ez után Balassa társaival együtt Erdélybe ütött, megvette Kama-zóját, és János Király seregét széljel verte. (1562.) Ezen úgy megrettent János, hogy elakarván hagyni Erdélyt, Lengyel országba készülné menni. De az ő hív hadi vezére Báthori István levefte ezen szándékáról, és a közel lévő Török Bassákat hivta segítségül. Ezek minden haszon nélkül hadakoztak, elvesztették Hegyesdi várát, és Szatmárt minden haszon nélkül ostromolták. A Székelyek pártot ütöttek, és rabolták az Erdélyi 's Magyar országi Szászoknak helyfégeit: de mivel nem volt alkalmas vezérjök, nem sok idő múlva megaláztattak Ferdinánd vezérjeitől, és szabadságjoktól megfosztattak.

---

a) *Hamar ez után János despota, avagy Fejedelem Szolimánnak hódolt, és agyon verettetett. Igy tehát Ferdinánd hamar megszűnt Fő Ura lenni Moldva országnak.*

§. 124.

Vallást érdeklő vizsgálódások.

Egy darab időtől fogva Ferdinánd igyekezett a Protestáns vallást elnyomni Magyar országi tartományiban. Azért a katolikus papoknak javára kemény parantsolatokat adott, mellyek szerint a Püspököknek el köllött foglalni mind azon egyházi jószágokat, mellyeket vagy a világiak, vagy a nem katolikus Papok elvettenek, a kipunztúlt klastromokat helyre állítani, és minden plébániába, 's iskolákba katolikus tanítókat rendelni a). De még mind eddig nem volt annyi ereje sem a Tsászárnak, sem a Püspököknek, hogy ezt a rendelést végre hajthatták volna. Reménylette a Tsászár, hogy a Protestánsokat minden tartományiban az

---

a) Corpus Juris Hung. T. I. p. 494. *Az akkori Esztergomi Érsek Oláh Miklós, egy igen buzgó katolikus a Királyi parantsolatnak tellyesítésére törvényszéket tartott Nagyszombatban 1557. de a kimaradt nem katolikus Prédikátorok mentegetését, és még a több hívattattnak engedetlenységét kintelen volt békeféggel eltérni; mert attól félt, ne talántán ezek hallgatóikkal együtt, ha keményen bánna velök, János részére álljanak Erdély országban. Mindazonáltal mégis tartatott egy gyülekezet Nagyszombatban 1560. mellyben a nem katolikus tanítók átok alá vettetének. Péterffy sacra concilia eccl. Rom. Catholicae, Viennae 1742. p. 8. 45.*

Egyházi Gyülekezet által letsendesítheti, és őket, ha a Papoknak a házasság, és a világiaknak a kehl megengedtetne, a katolika hiten lévőkkel egyesítheti. Tehát tellyes igyekezettel dolgozott Rómában a Tridentomi gyülekezetnek megújításán, mellyet két esztendő múlva véghez is vitt. (18. Jan. 1562.) Azonnal hogy ez történt, az úgy neveztetett lovas, és gyalog Egri sereg szoros szövetséget tett a nemesléggel, és az Egri völgynek lakosaival, hogy a Helvetica vallásnak föntartásában egymásnak óltalmára léznek. A szomszéd szerzetesek, 's más egyéb Egyházi férjfiak ezt a dolgot, mint Király ellen elkövetett vétket, az Udvarnak megírták: de az öszveszövetkeztek annyira védelmezték magokat írásban, hogy békefében hagyattatnának. Ez által mintegy bátorságot nyert a *Reformata*, vagy *Helvetica Confessio*. Erre kezdének több követői lenni, és Debreczen, Torda, Tarczal, sött külömbféle Szászok, és Székelyek is, kik eddig a Lutheránus vallásban éltek, most ezt kezdették követni. A Conciliumnak második esztendő végezetével vége szakadt, de nem olly foganattal, mint amellyet belőle vártak volna. Nagy nehezen tudta megnyerni a Tsászár tőle, hogy alattvalóinak Magyar országban, és Német országai tartományiban a kelhet, és az Egyháziak házas életét a Pápa megengedhesse. Azután ezt igyekezett végre hajtani Rómában. Utóljára (16. Apr. 1564.) a Pápa megengedte a kelhet ugyan a világiaknak: de nem a házasságot az Egyháziaknak; és a kelhet sem minden világiaknak, hanem akik azt nyilván fogják

kérni a). Azért a különbféle vallások lévők közt ez után is megmaradt a visszavonás, és a Püspököknek arra volt fő gondjuk, hogy az ő hasznokra adatott törvények minden ország gyűlésnek decretumiban megújjíttatnának, és megerősítetténeek.

§. 125.

Békefég a Tsászár, és a Törökök között.

Végre a Tsászár követje Busbek nyolcz esztendeig tartandó békeféget szerzett (7. Jun. 1562.) Konstantinápolyban olly kötéssel, hogy a Tsászár 30000 aranyat fizessen adóül esztendönként Szolimánnak. Mivel a Tsászár száraz betegfégebe esett, kívánta Maximiliánt, az öregbbik fiát trónusa örökösének hagyni mind azon tartományiban, melyekben még szabad Királyi választások tartattanak. E' végre az akkori Palatinust Nádasdi Tamást a főbb Bárókkal együtt Bétsbe hívatta, hogy ezen céljának végre hajtására őket előre elkészítené. De melly igen megboszunkodott, midön hallaná, hogy a Palatinus el nem akar állani a sza-

---

a) Häberlein Auszug aus der allgem. Welthist. VI. Band. S. 69. *A Tridentomi gyülekezet végzési bé nem vétettek Magyar országban: mindazonáltal lassan lassan törvénnyé váltak. A Tsászár kívánfágára a kelhet meg köllött volna engedni a világiaknak: de V. Pius Pápa az erre adatott engedelmet azután visszahúzta. Péterffy Sacra concilia eccl. Rom. Catholicae. Viennae. 1742. pag. 153. 158.*

bad választástól, és a második szülött Herczeget Ferdinándot az elsőnek elejébe akarja tenni. Ez adott néki arra alkalmatosfágot, hogy a Magyar Királyi választást más időre hallasztaná, és előbb Prágába, és Frankofurtba a Ménus vize mellé fordulna, ahol készebbeknek találta akarátjának teljesítésére a Rendeket, kik is Maximiliánt Királynak választották, és megkoronázták. Az alatt meghalt a Palatinus, és a Tsászár reménylven, hogy már most könnyebben véghez viheti szándékát, a közel lévő nyáron Posonyba ment. Itt ismét akadállya esett; mert sokan a nemesek közül Ferdinándnak kedvezének, akinek vitézségét Sziget vára megszabadításakor tapasztalták, és nem akartak előbb hozzá fogni a választáshoz, mint sem új Palatinus választatott volna, mivel olly reményfégben voltak, hogy ennek hatalmával könnyen céljokat érik. De a Tsászár nem hagyott nekik Palatinust választani, innen lön, hogy azután sokan elállanának előbbi szándékjoktól, és engednének Ferdinánd akarátjának. Maximilián tehát Királlyá választatott, noha az ország Rendjeiből sokan elmenének a gyűlésről. Mivel pedig a koronázás helye a Törökök hatalmában volt, Posonyban vitetett véghez szokott pompával a koronázás, (13. Sept. 1563.) és a város mellett egy domb hányattatott, melly a Székes Fejérvári Király hegyhez hasonló volt, és ezen az új Király a világ négy részeire vágott szokás szerént. Más napon a Királynénak (ez volt Mária, ötödik Károly Tsászárnak a leánya) tétetett fel a korona, mellynek végeztével a Rendek különbféle dolgokról

kezdének tanátskozni, és mivel ezek sem a Tsászárnak, sem a Királynak nem tetszetek, mind a ketten Bétsbe mentek. A vetekedés nagy volt az Udvar baráti, és az ellenkező felekezett között. Végre mind a két fél megegyezett, és ezt a Decretumot készítette.

§. 126.

Posonyi rendelések. Ferdinánd halála.

Nem kívántatott többé, hogy a meghalt Palatinus helyébe azonnal más választassék, és megengedett, hogy Mérei Vicze - Palatinus maradjon. Azon Fő Ispányok, 's más tisztviselők, kik a nem katolikus Papokat védelmezték, megfosztattak hivataljoktól, meg nem engedtetett többé, hogy a Király a gyilkosoknak megkegyelmezessen, árra szabott az élésnek, megjobbított a had, és törvény állapotja, az idegen hadi tisztek kitiltattak az országból, az idegen országi katonák a Magyar törvények alá vettek, és Magyar Királyi parantsolatot kiadni a Német Cancelláriából megtiltatott. Ezeket a Tsászár jóvá hagyta, és újra hozzá fogott az egyezéshez János Királlyal. Ezt János részéről magára vállalta egy legalkalmasabb Udvari Tiszt, Báthory István, aki fölötté óhajtotta a békeféget, mivel jól általálta, hogy az ő ura mindenkor veszteni fog a hosszasabb hadakozásban. Szinte olly hajlandó volt a Tsászár is a békefégre; mert vette észre halála óráját közelgetni, és kívánta tsendesén hagyni tartományit. Végteére megengedte Báthory,

hogy János a Királyi nevet letegye, mellyért a Tsászár Johanna nevezetű leányát Jánosnak feleségül rendelte, oda engedte még Erdélyt is, Tiszán túl való Magyar országot, Munkáts, Huszt váraival, és Marmarossal egygyütt, noha ez a része Magyar országnak, és ezek a várak ekkoron az ő hatalmában volnának. Egy kevéssel előbb, mint sem az eggyezésről szóló levélnek aláírhatná mind a két fél magát, visszahívta Báthory János, mivel az eggyezésnek végét akarta szakasztani. Mindazonáltal Báthory az eggyezést mégis helyben hagyta, és azután megnyerte az urától is, hogy ő is szinte a'képpen jóvá hagyná. Erre Bétsbe ment, hogy az eggyezés levelét elkészíttesse. De későn ért oda; mert előbb egy kevéssel meghalálozott Ferdinánd Tsászár, életének 62-dik esztendejében a). (25. Jul. 1564.)

---

a) *Itt végezte Práy Ur a maga esztendönként folyó könyveit (Annales). E' helyett szolgálhat *)*

*) Nicolai Istvánfy Historiarum de rebus Ungaricis L. XXXIV. ab 1490. — 2606. Colon. Agrip. 1622. *Ezen munka Kiadóinak hívfégét gyanúba hozza Schwarz. Kettöler Jakab Jészuita folytatta: de melly szerentsétlenül? Lássad Horányi Memoria Hungarorum Scriptis editis notorum P. II. p.261. Istvánffy maga utólszor 1758. Bétsben jött ki. De itt az első kiadásra van az útasítás. Szinte úgy használhat: Wolfgangi de Bethlen Hist. de Rebus Transilvanicis. Ezen munka más előbbi Irókból szedegettetvén, Keresden 1683. kezdődött nyomtatatni: de a 832-dik levélen félben szakasztatott.*

M A X I M I L I Á N.

§. 127.

*Maximiliának tulajdonfáji. A Magyarok
gondolkozása.*

OLLY sok jeles tulajdonfáji valának Maximiliának, hogy azokkal minden Magyar szívetmagához vonhatott volna. De mivel nagy része a nemzetnek egészen elvadúlt a szüntelen való hadakozások által, és tsak a zabolátlan szabadságra, tulajdon haszna' megszerzésére, és a Nemzeti büszkeségből egy Magyar nemzetbéli uralkodóra vágyott, kevésnek látszatott előtte, hogy Maximilián egy nagy előre látó Udvari, és hadi ember; egy felebarátját szerető, és egy igen jó tévő, barátfágos, igaz, szeléd, és az emberi nemzetnek javára született uralkodó légyen; hogy ő sok nyelvet tud, és ezek között a tót nyelvet is; hogy ő a Magyar nyelvet is érti, hogy ő nem tsak a Katolikusoknak, hanem még a Lutheranusoknak is tellyes bátorfágot, és nyugalmat ígér: mind ezekre nem tekintvén, inkább kívánt János Zsigmond Királynak meghódolni, mintsem amaz mellett híven maradni. Azért nem ok nélkül a Tsászár is félre tette eddig való bizodalját, és azon

---

Schwarz Úr haszontalan ígérte a hátra lévő résznek kiadását. Hanem Hochmeister Szebenben 1789. kezdette nyolczad rétbén, és 1793. a hatodik, és utolsó részt is kiadta. Az egész munka 1526. — 1609-ig terjed. Kiadásában Benkő Jósef Úrnak nagyok az érdemei. Lásd: T. V. et VI.

volt, hogy a várakba német katonákat, és külső országi főbb tiszteket szállíttson, a kikre szűklég idején bizhatná magát: ellenben a Magyarok ezen külső országiaknak elküldését sarkalták. Innen vagy on, hogy Maximilián' uralkodása alatt minden ország gzülésnek eleje, és vége merő panasz a külső országi katonák miatt. Ezen katonák, mivel sokszor nem kaptak zsoldot, mindent, a mi szűkléges volt, magok szereztek magoknak a lakosoktól, és az akkori katona szokás szerént nagy rendetlenségeket 's erőszakot követtek el mellette. Ebből nagy zúgolódás támadt. A Magyarok minden untalan önnön magok erejét, és megfedhetetlen hívfégét emlegették a Tsászárnak, megakarván mutatni, hogy nem légyen szűklég a külső segítfégre: mégis ha az ellenfég a hátaikon volt, a Német Rendekeket hívak segítfégül, és amint valami hasznot reménylhettek, majd János Királyhoz, majd a Törökhöz állottak váraikkal. A Király megmutatta nekik, hogy ha mind azon tartományok is, mellyek az előtt Magyar országéi voltak, egyesülve fegyvert fognának, még se volnának elegendők a Török ellen, és szűklég volna a Török ellen való segítfégre. De öök sokkal másképp vélekedtek. Öök mindazonáltal megnyerte a Német Rendekektől azt, hogy mind pénzt, mind katonát igérmének a Török háborúra. Tsak az volt bennök kár, hogy nem emberfégből, és szivesfégből akarták javaikat, és véreket a szűkölködő Magyarokért, és Tsászárjok magános hasznáért fölálodozni, hanem azt kívánták, hogy Magyar ország is Német Alld, és Tseh ország módjá-

ra egybe kaptosztatván a Német birodalommal, köteles légyen részt venni a kirendelt adóban. Erre a Magyarok állani nem akartak. Azért a Német seregek is tsak a birodalom széleitől távoztatták a Törököket: Magyar országot pedig nem védelmezték, hanem tsak annyiban, amennyire szükséges volt a tulajdon bátorfágjok megszerzésére. Mellyből az következett, hogy a legveszedelmesbb Török háborúknban a Német sereg táborba szállana ugyan sokszor Magyar országban: de ha az ellenlég hátra ment, a' nélkül, hogy kergetné őtet, 'avagy bizonyos győzedelmet venne rajta, vissza tért hazájába.

§. 128.

Maximilián János Királlyal hadakozik.

A Tsászár, mivel békefég szerető volt, [megújítá Szolimánnal a fegyver nyugvást, noha az ország Nagygyai ellenkezőt javasolnának néki, és a hátra maradtt két esztendőbéli adót megküldötte. Ő olly vélekedéssel volt, hogy a fegyver nyugvás, mellyet az ő attya János Királlyal tett, helyes légyen, ámbár a békefég' levele alól irással meg nem erősítetett. De az ő ellenfége másképp gondolkozott; mert Báthory Istvánt Balassának várai ellen küldötte, és minekutánna ez kettőt küldötte, úgy mint: Szatmárt, és Nagybányát, elfoglalt volna, ő maga a Törökökkel eggyesítvén seregét, Hadad, Etsed, Varda, és Koraza várait megvette. De a Tsászár gátot vetett előmenetelének Svendi Lázár által, aki egy igen alkalmas

Német hadi vezér vala, és panaszt tett János ellen mind a Portánál, mind a Lengyelek Királynál. Az első látszatott helyben hagyni Báthory tselekedetét, de a másik azt igazfágtalannak mondotta; mert vette észre, hogy Balassa az ujj váraknak fölépíttetésével Erdély, és Lengyel ország közt, a kereskedést, a mint Báthory okúl vetette, és az élet hordását meg nem akadályoztatta. Ez után a Tsászár Johannát, kit házasságával János Király olly sokszor héjában biztatott vala, a Florencziai Nagy Fejedelemhez adta férjhez, (1565.) Svendi pedig vissza vette az elvesztett várakat, egyszersmind Tokajt, és Erdődöt is elfoglalta. Báthorynak annyira megtsükkent kedve ezen szerentsétlenfégen, hogy az Ura, és a Tsászár közt fölbontatott egyesléget helyre kívánná állítani. Azt végezte tehát Svendivel, hogy János a Királyi nevet Vajda nevével tserélje el, Munkássot, Marmarost, és a Só bányákat engedje a Tsászárnak; Bihart pedig, és Váradot tartsa meg holtig magának. Azalatt Mustafa, a Bosnyák országi Basa Horvát országnak esett, vagy azért, hogy tovább terjeszsze országát, vagy hogy a Tsászár seregét Erdélytől elhúzhassa. A Tsászár ez ellen egy Ausztriai hadi vezért küldött. De ez nagyon félékeny volt, tsendesen nézte, midőn amaz megvette Krupát, melly után hátra lódúlt. Mustafa utánna ment, és Novit elfoglalta. De midőn ő nem sokára Körös Vármegyét rabolná, boszszút állott rajta egy Magyar Vezér Erdödy Péter, és 4500 emberrel győzedelmet vett seregén, amelly negyvenszer nagyobb vala. A Tsászár panaszt tett

ezen

ezen békefég törésért Szolimán előtt: de ez mind addig a panaszt nem akarta meghalgtatni, míglen János Királynak Tokaj ahadi költség lefizetéséért vissza nem adatna. Ezt a Tsászár tselekedni nem akarta. Bebek Ferencz, kit a Király követje kiváltott a Török rabfágból, és éppen akkor jött vissza Konstantinápolyból, annyira felbizztatta János Királyt, hogy ez a békefégét fölbontaná, és az egész Tiszán túl való Magyar országot kérné. Midőn ez megtagadtatna tőle, a Tömösvári Hassán Bassát hivta segítségül, aki Szolimán részére először Pankotát; azután pedig az ő részére Erdődöt, és Nagy bányát elfoglalta. A Tsászár nem akarta, hogy a békefég egészen fölbontassék, és minden tehetőségét ennek megnyerésére fordította: de nem nyert egyebet annál, hogy a Bassa azonnal szünjön meg a hadtól, mihelyt a Tsászár' népe megszűnik a táborozástól. Erre Svendi a várakba szállította katonáit, mellyre a Törökök, és Erdélyiek is vissza tértek hazájokba. Leg ottan hogy ez történt, Jenő, és Nagy-bánya lakosi megnyitották Svendinek kapuikat, és ugyan azon időben Sendrő is Bebeknek, ezen hadakozás kezdőjének, vára a Tsászár keze alá esett.

§. 129.

*Szolimán bélt M. országba. Sziget várát
elfoglalja.*

Most már látta a Tsászár, hogy az Erdélyi Királynak állhatatlanfága miatt el nem kerülheti a Török háborút. Gyűlést tartott tehát Német, és

III. Darab,

T

Magyar országban, és Ausztriában, hogy magát a had folytatására illendő karba helyheztesse. (1566.) A Német Fejedelmek sereget ígértek néki, az Ausztriabéliek pedig bizonyos summa pénzt raktak össze Győr várának megerősítésére. A Magyar országgyűlésen szokás szerént panasz lön a Németekre, mellyből nagy viszálykodás támadt, és mind addig tartott, míg az a hír nem érkezett, hogy Szolimán nem csak hadat rendelt Magyar ország ellen, hanem még maga lett vezérje seregének, és erősen teszi a készüléteket. Erre közönséges fegyverre kelés, és hadi költség rendeltetett, a Németek is az országban hagyattak, mivel reájok szükség vala. Szolimán azt az okát adta e' jelen lévő hadakozásnak, hogy már két esztendő-től fogva az adó néki meg nem küldtetett, és Tokaj János Királynak mind eddig vissza nem adatott: de mivel Maximilián a pénzt már elküldötte, és Tokajt, csak a hadi költség lefizettségéért, oda ígérte, látni való volt, hogy az öreg Szultánnak nem egyéb a célja, hanem életének végső idejét Magyar ország némelly részeinek elfoglalásával, mint egy igen híres tselekedettel, befejezni. A Budai Arslán Basa meg akarván előzni őtet, Juniusban Palotát megvette. De Salm Gróf hamar gátot vetett bátorfágának; mert Veszprémet, és Tatát elvette tőle. Szolimán táborának első osztálja Juliusban ért bé Magyar országba, körülvette ostrommal Gyulát, és Jenővel együtt Septemberben megvette. Maga Szolimán Egernek megvételére menni szándékozott. Ennek meglátogatására János Király Belgrádba méne, és olly

ígéretet vett tőle, hogy Buda más egyéb Török várakkal együtt Magyar országban általadatik néki. De mivel gyengélege reá nem vihette, hogy a hatalmas Mehemet vezért meglátogatná, noha ez előtt másszor még illetlenebbül is megalázta magát, Szolimán ígérete bé nem tellyesedett; mert a nagy vezér gyűlölni kezdé, és utóljára néki nagy kárt okozott. Míglen Szolimán Eger felé utazna, Zrinyi Miklós Szigetnek fő Kormányozója a Bosnyák országi Mehemed Basát Siklós mellett megtámadta, 's megölte. Ez a történet adott alkalmatosfágot Szolimánnak arra, hogy megmásolná szándékát, és minden erejét Sziget ellen fordítaná. Ennek a híres várnak nem volt több 2500 örzőinél, holott a Török tábornak 10000 lovas, és még majd több gyalog katonái voltak. De Zrinyi mind ezektől meg nem ijedvén, a külső várost meggyújtatta, az ó várost tizenhét napokig óltalmazta, innen a külső várba vonta magát, és minekutánna ettől az ostromló ellenféget többször visszaverte volna, a nagy tűz miatt, mellyet lehetetlen volt néki elöltani, a felső várba méne. Még ebben is egynéhány napokig vitézül viselte magát, míglen itt is a láng el nem futott volna mindeneket. Végre megnyitvatván a kaput, hat száz katonákkal, akik még életben valának, kirohant a Törökökre, és életét hazájáért föláldozta. (8. Sept. 1566.) Halála után a meggyülladtt puskaporos tornyok még 3000 Törököknek végezték életöket, és maga a nagy vezér megvallotta, hogy ez az emlékezetes ostrom 20000 emberébe került. Azonban az Erdélyi Fejedelem

16000 emberrel, és még több Tatárokkal Tokajt ostromolta, de kintelen lett hátra menni, és zabolátlan segítő Tatárjait ütközet által visszaverni, mivel nem akartak haza menni, és nagy kegyetlenféget követtek el alattvalóin. Maximilián a nyár végén 43000 német katonákkal Posonyhoz jött; de nem vélte tanácsosnak, hogy Szigetnek őltalmáramenjen, és Szolimánt megtámadja, noha egész serege 25000 válogatott lovasokból, és 80000 gyalogokból állott volna. Szolimánt két nappal előbb, mint sem a vár megvéttetne, vérhas miatt halál érte, és ugyan ez is volt az egyik oka, miért nem kereste föl Maximilián a Törököket. A nagy vezér, aki Szelimnek, Szolimán egyik fiának kívánta a trónust általadni; mivel sógora volt néki, Szolimán halálát sok ideig titokban tartotta, és azt egyedül magának Szelimnek adta hírévé. Jól tudta a Császár, hogy Szelim egy könnyén élő búja Fejedelem legyen, és a belső nyughatatlanfágok miatt tovább a hadat Magyar országban nem folytathatja. Azért seregét széljeleresztette, maga visszament Bétsbe, és Kanisát megerősíttette, hogy zabolában tarthassa a Sziget vári Törököket. A nagy vezér Babótsát megvette, Szultánja gyomrát Sibot faluban eltemettette, fölibe egy Metsetet, és klastromot építtetett, és magát a testet Szelimnek elejébe vitte. Hogy pedig annál jelesebb lenne visszamenetelle, prédálni, 's pusztítani küldé egy részét seregének, és noha a német sereg, mivel zsóldja mindjárt le nem fizettethetett, Rába, és Vág vízei körül el volt osztva, és még volt annyi erceje,

hogy a ragadozó Törökökkel szembe állhasson: mindazonáltal ezek mégis egész Sóvárig, és Győr-ig mindeneket hamuvá égettek, és számtalan öregeket, 's ifjakat mágokkal vittek Konstantinápolyba. Más esztendő (1567.) elején Svendi megvette Szendrő, Patak, és Munkáts várait, mellyek Bebeké valának. Ezt a kárt a képpen bosszúlta meg az Erdélyi Király, és a Tömösvári Hassán Basa, hogy amaz Kővárt, és Nagy Bányát elfoglalta; emez pedig több helyfégeket kipusztított, és az üresen hagyatott Dedes várába őrzöket állított. Utóljára végét szakasztá Maximilián a vér ontásnak, fegyver nyugvást kötvén Szelim Szultánnal nyolcz esztendőre. (1568.) Ez által ugyan a határ Basák meg nem szüntek az aprólékos tsatázásoktól: de a Tsászár talált módot, mellyel ezeknek elejét vegye, és föltette magában, hogy a Mária Rendjén lévő katonákat német országból általhozza Magyar országba. Ez egy olly tanács volt, amelly igen hasznos lehetett volna, és egészen vége szakadhatott volna a Török tsatázásoknak: de a Rend nem akart reá állani.

§. 130.

A Sociniánusok, vagy Unitáriusok eredete.

Ebben az időben nagy vizálgodás támadtt az Erdélyi, és felső Magyar országi nem katolikusok között olly annyira, hogy az uralkodó Fejedelmek abban részt venni kintelenítettének. Találkozott tudniüllik Egerben egy Lukáts nevezetű ember, ki az Idvezítőnek Istenfégeről való tanítást igyekeze

semmivé tenni, és a Sociniánus vallást fölállítani. Ezen tanításnak ellent akarván állani a Lutheránus, és Református Prédikátorok, gyülekezetet tartottak; és ezek ugyan Kőszegen; amazok pedig Kassán Svendi Lázár előlülése alatt. (1560.) Lukáts tanítását vallotta még az Erdélyi Fejedelem is, mivel az udvari káplánnya Davidis Ferencz, és az orvosa Blandrata György, Socinus tanítványi valának. A Fejedelem Synodust tartatott Váradon a maga féléivel, amelly minden ellenkező tanítást kárhoztatott. De Blandrata, és Davidis tíz esztendő múlva egymás közt öszvevesztek, és ez által tanításoknak további kiterjesztését megátolták a). János reménylén, hogy a Tsászárt, akit meg nem győzhetett fegyverrel, tsalárdfág által megelőzhetné, Balassa Jánost, Dobó Istvánt, és Botskai Györgyöt, akik külömbféle Bánya városokat, és várakat bírtak a Tsászár részére, alattomban magához édesgette. Ezek a Magyar Nemeseket nagyon föllázzították, azt hírdetvén köztök, hogy a Tsászár kegyetlenül uralkodik rajtok, elnyomja szabadfágjokat, és hogy nagy gyalázatjára válik az a Nemzetnek, hogy a németeket hadja magán uralkodni, bíztatván egyszersmind, hogy Szelim hatalmas, és nem maga hasznát tekintő védelmezőjök léssen. Foganatosak lettek ezek a költemények, és olly nagy zendülést

---

a) Lampe I. c. p. 139. 303. *A Lutheránusok az úgy nevezetett Bánya városokban a Tsászártól 1565. engedelmet nyertek Vallások szabad gyakorlására.* Ibid. p. 122.

indítottak, hogy a már kihírdettetett Gyűlést a Tsászár nem bátorkodna elkezdetni. Ez által még bátrabbak lettek a hitetlen szövetségesek, és Mehemet nagy vezértől segítséget kértek mind magok, mind János Zsigmond Királynak részére. De Mehemet örülvén, hogy volna alkalmatoslága boszszúját ezen a Fejedelmen kitölteni, szemben ígéretekkkel biztatta őket: de alattomban Maximiliánnak mindent kijelentett. Ez nem vétette mindjárt észre haragját velök; sőt hogy időt nyerne, külömbféle jeleit adta hozzájuk való hajlandóságának. De a közel lévő ország gyűlésen előadott mindeneket, és őket mint Királyi Főlfég ellen vétőket, és haza árulókat bévádolta a Rendek előtt. a). Ezek az ő akaratjára hagyták, és ő mind gyengébben büntette őket, mint közönségesen vélték vala. Ezen történetre oda lett János Királynak minden reményége, annakokáért újra kezdett Maximiliánnal a Lengyelek közbenjárása által végezni a békefégről. Ennek véghez vitelét az akkori Ministerére, Békésy Gáspárra bízta, ki is igen hamar megtette Spájzerben a békeféget. (1569.)

---

a) Decretum d. 26. Oct. 1569. Corpus Juris Hung. P. I. p. 533. *Erre az ország gyűlésre a Tsászár nem csak Testörzőkkel jelent meg, hanem még öt zászló németeket is hozott magával, kiket a szomszéd falukra elhelyeztetett. Ugyan e'képpen tselekedtek minden utánna valói, valahányszor megjelentek az ország gyűlésen. Istvánfy p. 509.*

§. 131.

János halála. Báthory István választása.

A békefég szerént János a Királyi nevet letette, ez helyett Vajda nevet kezdett viselni, és Erdélyt, Bihart, Mármarost, Husztot, Krasznát, és Szónokot örökre megtartotta. A Tsászár egyiket a Nénnye Leányi közül néki ígérte Felelégül, és ha történetből ötet a Szultán Erdélyből kiüzné, az Oppoliai Fejedelemséget rendelte Sléziában tartására. Ezeken kívül megengedte azt is, hogy valamit elnyér a Törököktől, azt mint valamelly független jószágot örökben bírhasssa, ha pedig örökösse nem maradna; az Erdélyi Rendek választhatnak ugyan Herczeget magoknak; de úgy, hogy kéretessék meg a Magyar Király, hogy ezt erősítse meg a Herczegségben, és ennek jelenfégeül egy zászlót, és Buzogányt küldjön. Az Erdélyieknek megköllött ezen egyezésre esküdni, mellynek meglétele után mind a két felkezet az Egyezésről szölló Levélnek magát Prágában Januarius végén aláírta, és föltserélte. (1571.) János ugyan, az Erdélyi Vajda, elakarta egyikét venni a megígért Herczeg Aszszonyok közül. De mivel egyik tudniillik: a Baváriai Herczeg Aszszony nem akart előbb kezét adni néki, mintsem a Socinianus Vallásról lemondott volna; a második pedig, vagyis a Gülichi Herczeg Aszszony nem tetszett a követeknek, mivel nem tsak szép nem vala., hanem még az egy német nyelven kívül mást nem tudta. Ezt a már amugy is beteges

Herczeg annyira szivére vette, hogy abban lenne halála. (16. Mar. 1571.) A Tsászár kívánta volna, hogy az Erdélyi Rendek a békefég szerzőjét Békesyt válasszák Vajdának: de ők nem hajtottak az ő ajánlására, hanem Báthory Istvánt, János Herczegnek vezérét tették helyébe Vajdának. Ezt mind a Tsászár, mind a Szultán helyben hagyta, és tekintetét mind a kettőnél föntartotta a). O tett akadályt az újj Török háborúnak is, mivel minden titkos híreket, mellyek néki megirattattak Konstantinápolyból, közölt a Tsászárral, és módot nyújtott néki egyezés, avagy fegyver által minden veszélyeknek eltávoztatására. (Azomban Maximilián az öregbik Fiát Rudolfot Posonyban Királynak választatta, és nyolcz hónap múlva (25. Sep. 1572.) megkoronáztatta b).

§. 132.

A Parasztok zendülése. A Rendek panaszszai.

Úgy tetszik, mintha a Magyarok meg nem szokhatták volna a békefégét, mellybe egy kevés idő-

a) *Istvánt Maximilián Tsászár leveleiben Vaywodam partium Regni nostri Hungariae, Transsylvanorum, et Sicularum Comitum, ac in certis ejusdem Regni Hungariae partibus nostrum locumtenentem, nevezi. A Vajda név helyett azután Fejedelem nevet véve föl.*

b) *Decret. in Corpore Juris Hung. T. I. p. 544, Emlékezetre méltó, hogy az ország Gyűlésén, melly a koronázás alkalmatosságávat tartatott, a Nemesség a Paist, mint valamelly haszontalanná vált fegyvert elvetette. Istvánfy p. 530.*

től fogva helyheztek; mert midőn egy bizonyos Karakhondus, másképp Fekete György azzal bizatná őket, hogy fegyver nélkül, tsudálatosan vissza vészen minden várakat a Törököktől, azonnal öt ezeren melléje állottak. Ezek két Török várak alá szállottak, és minekutánna látnák, hogy vezérjök babonás szavaira a Falak le nem omlanak, tovább mentek. Erre Debreczenhez szállottak, De a Lakosok elfogták Vezérjököt, és mivel ő a város Bíróját föl akarta akasztatni, mint valamelly gonosz tévőnek a fejét elvágatták, és a sereget széljel üzték. (1573.) Más esztendőn tiz ezer Parasztok a Kulpa, és Száva között össze sereglettek, és nem tsak Stubicz várát megvették, hanem még sok Nemes jószágokat is elpusztítottak, azt vélvén, hogy a Nemesfég őket a mód nélkül való Róbot, és Adó által szegényfégre, 's éhfégre hozta volna, mellyek miatt kintelenítették pártot ütni. Ezeket a Bán seregei hamar széljel kergették, és a Vezérjököt halhatatlan kínok közt megölték. A Szigethi Basa hallván gondatlanfágát a Kanisai őrizetnek a fársángi napokban, éjszakának idején, midőn a bor mély álomba merítette őket, rajtok ütött. Mivel pedig nagyobb része az őrizetnek a Várba futott, és védelmezte magát, megelégedett azzal, hogy a Lakosokat vagyonjaikkal egygyütt a Városból elragadta. Ez a győzedelem olly bátorfágot élesztett a Törökökben, hogy csoportosan a Száván, és Dráván által menvén, a Slavoniai, 's Horvát országi lakosokat vagy megölnék, vagy örökös fogfágba vinnék. Sokan ezek közül a veszedelem

elől Ausztriába, és Morva országba futottak, és Slavoniát, 's Horvát országot pusztán hagyták. A Magyar Rendek igyekeztek ezen kiköltözést megátolni, és parantsolták, hogy senki Ausztriai, vagy Morva országi lakosokat bé ne fogadjon jószágába; de egyszersmind azt se engedje meg, hogy valamelly Magyar által költözzön Német országba. De ezen tilalomnak nem lett fogamatja: sőt új alkalmatosfágot adott a haragra a Tsászár ellen, mivel ez egyyet se küldött vissza azok közül, akik tartományiba mentek lakni Magyar országból. Egymás, és amannál még régiebb zúgolódás volt a Palatinusi méltóság miatt; mert ez mind eddig üresen maradt, noha a Rendek minden ország Gyűlésén ezt kívánnák, és még Rudolf koronáztatásának alkalmatosfágával is; mellyen ámbár a Tsászár sokakat, mellyek néki nem tetszetek, megengedett volna, tsak hogy ezt a Herceget a nemzettel megszerettesse, mégis egybbre nem birhatták a Rendek ötét, hanem hogy Vice-Palatinust engedne nékik választani. Harmadik panaszsza a Nemzetnek volt az Esztergomi Érsekfég miatt, mellyet az Érseknek Verántius Antalnak halála után huszon két esztendeig hagyott üresen. Ezek a panaszok nem voltak tsekélyek; mivel ezeknek elhárításától függött az országnak törvényes Alkotmánnya. Ugyan is mivel a Palatinus, és az Esztergomi Érsek hatalma majdhogy nem a Királyéhoz hasonló volt, szükség képpen köllött nevelkedni az utólsónak, midőn amazok fön nem állottak. A Király ugyan ezen két fő hivatalokat egyes világi Bárókra, és Püspökökre

bízta mindenenstől: de ez tsak bizonytalan ideig tartott, és a Tsászárra, ha valaki ezek közül néki ellentállott, kitehette őtet a hivatalból a nélkül, hogy a Rendei, vagy a Pápa ezt néki megengedték volna. Ez a környül állás nagyon fontos volt; mivel se amazok, se ez nem tellyesítették a Tsászárra kívánfágát, ha tsak a szüklég, avagy a magános haszon őket arra nem kinszerítette.

133.

*Báthori és Maximil. a Lengyel Királyfágon
vetekednek.*

Szelim tíz esztendeig uralkodott. Ennek helyébe lépett Amurat, vagy Morád, aki mint hogy úgy is sullyos hadat viselt a Persákkal, újjonnan nyolcz esztendeig tartandó békeféget kötött a Tsászárral. (1576.) Mindazonáltal a határ Basák béütöttek Illirikumba, megvették Kékkő, Duin, Somoskő, és Szerén várát, és a Tsászárra kérésére vissza nem adták. Azon időben megszűnt az eggyesfége a Tsászárra, és Erdélyi Fejedelem között is; mivel a Lengyelek két felekezetre oszolván, a Fejedelmet, és a Tsászárra akarták Királyoknak. A Tsászárra sokáig meg nem határozhatta magát, elfogadja-e az ajánlást, vagy sem? tudván, hogy a Lengyel korona egy nagy, és kevés haszonnal járó terh legyen, és hogy a Lengyel nemzet nagyon maga hasznára néz, és engedetlen a maga Fejedelméhez. Báthory megvakíttatván a korona féennyétől, több terhes kívánfágaikban kedvöket töltötte a Lengyeleknek, vagyis inkább nagy áron megvette

a Királyi méltóságot. Maximilián, ki a választást nagy sokára helyben hagyta, és akit inkább illetett az elsőfő, mivel ő két nappal előbb, és a Primástól, 's a Senátorok nagyobb részétől választatott, inté a Fejedelmet, állana el szándékától: de igen keserű feleletet vett tőle. Ez vitte tehát ötet arra, hogy egy kis sereget bízna Békésyre, Báthorynak régi ellenfégére, akihez sokan hozzá állottak a nyughatatlan Erdélyiek közül. De ezen sereget Báthory a Törökök segítségével szeljelüzte, az igazgatást Erdélyben az ötsére, Báthory Kristófra bízta; maga pedig egy sereggel Lengyel országba ment, és a koronát első Májusban fejére tétette. A Tsászár néki nem állhatott ellent; mert a Regensburgi gyűlésen halála történt. (1576. 12. Oct.)

R U D O L F.

§. 134.

A Német Generalatus eredete Horvát országban.

A Törökök eddig való bérontásaik által Slavoniát, 's Horvát országot majd egészen elfoglalták, és határjaikat csak nem egész a Német birodalomig terjesztették. Azért még Maximilián Tsászár kérte a Német Rendeket, hogy állítanak föl egy határ őrző Gróffágot (Markgraf) a Törökök ellen, és ezen kívül egy új vitéz Rendet, mellynek kötelessége lenne a kissebb Török tsapa-

tokkal szüntelen viaskodni. Tetszett a tanács mindnyájoknak; sőt még arról is gondolkodtak, hogy egy hadi hajó sereget állítsanak a Dalmáciai, 's Horvát országi tengeren. A Markgróffág föllállítására alkalmasaknak ítéltettek a Slavoniai, 's Horvát országi puszták. Azért a Birodalom már 1575-ben örökös just engedett az Ausztriai Háznak Horvát ország széleinek védelmezésére egy Örökös Generalatus nevezet alatt a). Most tehát Rudolf, mint feje az Ausztriai Háznak, ezt a Generalatust Károly Herczegre bízta, aki mivel Karinthián, Karniolian, és Stájer országon uralkodott, ezen hívatalt könnyen magára vállalhatta. Kész is volt ő azt azonnal magára venni, és hogy a Protestáns Rendjeitől pénzt nyerhessen némelly váraknak fölépíttetésére, és egy állandós seregnek tartására, a régen kívánt vallásbéli szabad gyakorlást nékik megengedte. (1577.) Midőn erre az ő Rendjei 140000, a Birodalom pedig 705000 forintokat rendelnének néki, Károly várának, vagyis Karloviczának építtetéséhez fogott, amellybe az előtt falukon lévő határ katonáit helyeztette. A helyet, mellyen ő ezt az erősféget építtettette, Zrinyi Grófoktól vette, akik megelégedtek azzal, hogy pénzt nyerhetnek egy olly fundusért, mellyet úgy is meg nem tarthattak volna a Törököktől; mert ezek bérontván erre a tájra, a Zrinyi familiának bővféges ezüst bányáját Grozdanszkó-

---

a) *Istvánfy p. 550. Valvasor Bnschreibung des Herzogthums Kraim. S. 347. Caesar Úr. Bescheibung des Herzogthums Steyermark. I. S. 464.*

nál örökre elrontották. Károlynak alattvalói idővel még több pénzt is gyűjtöttek, hogy a Német vitézi Rendnek mentül előbbi fölállítását segítenék, és ennek lakóhelyül Kanisát, Kapronczát, Sisseket, 's Kastanoviczát rendelték. De ez a Rend föl nem állított, noha az Ausztriai Herczegek annak végre hajtására magokat még 1578-ban is lekötelezték. A Stájer országi Rendek némelly Horvát országi elpusztult helyeket mintegy zálogban nyertek; mert magok pénzén azokba lakosokat szállítottak; t. i. Varasd környékét, melly már hatvan esztendőtol fogva pusztán feküdt, 1597. Bosnyák országból negyven Ráczi familiákkal népesítették a). Ez volt eleje a Slavonia, 's Horvát országi generalatusfágnak, vagyis egy olly tartománynak, mellyben tsupán katonák laktak, és külső országi hadi tisztek a német országi zálogos urak nevében uralkodtak. Rudolf Tsászár a katonafág fő kormányozójává Károly Herczeget tette Illirikumban; Ernest Herczeget pedig a többi részeiben Magyar országnak. Eggyik se tetszett a Magyaroknak, mivel ez által a fontosbb dolgoknak szolgáltatása kezökböl egészen elvétetett, és alkalmatosság adatott a Tsászárnak, hogy több külső országiakat béhozzon az országba, ezek által a szabadfágot lenyomja, és a német birodalomnak határit még továbbra terjeszse. De mivel a szüklég úgy hozta magával, magok is azután

---

a) *Kercselich Ap. Not. Prael. de Reg. Dalm. Croat. Slav. p. 519. a többi Generalatusok 1734-ben állítottak föl.*

Károlyra hagyták Illirikum határinak védelmezését a), egyedül azt kívánván tőle, hogy eggyesítse magát a Slavoniai, Dalmáciai, 's Horvát országi Bánnal, hogy országjok szabadfágát meg ne sértse, és hogy se ő, se Ernest ne keverje magát a polgári igazgatásba, avagy törvény szolgáltatásba. Károly az Unna vizénél több váraikból kiverette a Törököket, és sánczokat hanyatott Baiza mellett Mura, és Kanisa vizeknek öszvefolyásánál. Azután is egynéhányszor győzedelmeskedett Nádudvarnál a Tisza mellett több Török csapatokon. De győzedelmeinek öszveféggel kevés volt a haszna; mivel a Törökök hamar ismét az Unna vize mellett mindeneget viszszavettek. (1580.)

§. 135.

Nagy egyenetlenség a Király, és Rendeik között. ~

Az Udvar azt reménylette, hogy még az igazgatást is kitsavarhatja a Magyarok kezéből, 's e' végre több Németeket tett bé mind a Kamarába, mind a Cancelláriába. De azért a Magyarok erősen ellentállottak; t. i. a kívánt hadi költséget nem akarták megengedni, és félben hagyták (1580.) a Gyűlést Posonyban, mellyet soha az előtt nem

---

a) Decr. in Corp. Juris Hung. I. p. 557. *Károly 1590. 10. Jul. meghalt, és az ő legöregebb fia, II. Ferdinánd, ki azután Tsászár lett, noha most még nem ért ember kort, az atyának helyébe, mint örököse, bélépelt ezen Generalatusba.*

tselekedtek.

tseiekedtek. Két esztendő múlva ismét Gyűlést tartatott a Tsászár, és előbbi szándékát végre hajtani igyekezett. Ekkor szerentsésebb volt; mivel némelyek a Fő Rendek közül kezesek lettek érte, hogy azonnal eligazíttatnak minden paraszsaik, és különösen az Ország Ausztria, Karniolia, Morva, és Lengyel ország felől vizsatétetik régi határiba. Ez a kezeség gyümöltstelen lett; mert a Tsászár egészen a tudománynak, és magános életnek adván magát, az igazgatást csak mellesleg vette elő. Nem tett eleget a panaszokért: mégis más esztendőn új adót kívánt. (1585.) Ez ugyan egy hosszas pör után megengedett néki két esztendőre: mindazonáltal sokan a Fő Rendek közül kezesen kimordották, hogy ez után semmi új adóról nem akarnak többet hallani, sem a gyűlésen előbb megjelenni, míg az ő kívánságaiknak elég nem tétetik mindenekben. Illy magok kinyilatkoztatásán a Tsászár úgy megboszonkodott, hogy öt esztendeig semmi gyűlést nem tartatna, se maga alá nem jönné az országba. Most már minden Magyar országai dolgokat a Német, és Tseh Cancellária által intéztetett el, mellyeknek tagjai mivel a Magyar országai igazgatás módját nem értették, nagy hibákat követtek el. Ebből nagy rendetlenfég támadt, és az lett a nyertes, aki hatalmasbb volt a másiknál. A Rendek jól állalták, melly igen szükséges legyen az új rendelés ezen károknak eltávoztatására, azért kéri vala mindnyajan a Tsászárt, hogy rendeljen ország gyűlést, amellyen tökéletesfégre vihessék föltett szándékjokat. A Tsászár nem ellenzette ké-

réseiket, mivel új adót akart kérni az országtól. Azért idő rendeltetett a gyűlésre, amelly azután Posonyban Ernest Fő Herczegnek előlülése alatt tartatott. (1587.)

§. 136.

A Posonyi Gyűlésnek végzése.

Ezen a gyűlésen az rendeltetett, hogy ez után a Fő Herczeg mellett mindenkor némelly Tanátsosok légyenek, hogy a szorgos dolgok mentül hamarább véghez vitessenek; bizonyos számú Tanátsosok pedig minden fertály esztendőben egyszer öszvegyűljenek, és az igazgatás dolgában, 's más egyéb különös állapotokban tegyék meg a szükséges rendeléseket. Arra is kérettetett a Tsászár, hogy engedjen Palatinust választani, és adjon teljes hatalmat a Fő Herczegnek. Kívántatott még a külső országiaknak eleresztése is, és olly Commissáriusok rendeltettek, kik a határokat, várakat, és korona jószágait, mellyek eddig rosz gazdák kezei alatt voltak, megvizsgálják. Végre az kívántatott a Tsászártól, hogy az elfoglalt Thuróczi Prépostfágot valamelly Magyar Egyházi személynek engedje. A sok ellenállások után a Tsászár kívánfágra bévétetett Gergely Pápanak megjobbított Kalendárium, de tsak olly föltétel alatt, hogy ne mondaná senki, hogy az más valakinek, hanem egyedül a Tsászárnak parantsolatjára fogadtatott el; mert attól tartottak, ne talántán a Pápa, aki ennek szokásba való vételét nyilván parantsolja vala, ez által a Magyar Királyoknak az

egyházi dolgokban való jussaikat sértegesse. A Tsászár helyben hagyott minden végzéseket az egy Thúróczi Prépostfágon kívül, mivel ezt a Jésus Társaságának engedte, (28. Jan. 1588.) hogy ebből Semináriumot, és Gymnásiumot állítsanak. A Commissariusok mindeneknek végére járván, kevés idő múlva ismét visszamentek a gyűlésre. De mivel némelly Tanácsosok a követek által előadatott izenetnek vizsgálásához nem előbb akartak hozzá fogni, mint sem vagy maga a Tsászár jelen nem lenne, vagy a Fő Herczegnek hatalmat nem engedne, hogy az azokról adandó rendeléseket tökéletefégre vihesse, a dolog más időre hallasztatott. Mindazonáltal használt mégis valamennyire ez a gyűlés a Rendeknek; annyiban tudniillik, hogy a Vice - Kintstárnoknak megbüntetésé által nyilván valóvá tették országos fő hatalmokat a közlég előtt; mert midőn ez a korona Tisztje mérges szavakkal illetné az egybe gyűlt Rendeket, mint Fölfég sértő vé kesnek ítéltetett, és méltónak tartatott, hogy elveszejtse jószágát, életét, és betsületét, melly büntetés alól részszerént csak az által szabadúlt ki, hogy ellódult.

§. 137.

A Jésus Társasága Erdélyben.

Ez az egyenetlenség nem volt olly nagyon veszedelmes; mert a Török Szultán kilencz esztendőre fegyver nyugvást kötött (1. Jan. 1585.) Rudolf Tsászárral, és az Erdélyi Fejedelem is barátja volt a Tsászárnak. Ezen idő alatt vége lett

Báthory Kristóf, az akkori Erdélyi Fejedelem életének, és Zsigmond nevezetű fiára hagyott mindeneket, ki mivel idejére nézve nem volt még alkalmas az igazgatásra, Báthory Istvántól, a Lengyelek Királyjától némelly tutorokra bízattott. Ez a Király Szatmár-Németit, mint familiájának öröklégét, visszakívánta a Tsászártól, és mivel ez Nagy Bányát adta helyette néki, (1580.) mellynek jövedelme sokkal nagyobb volt amazénál, ez által a régi barátság e' kettő közt ismét helyre állttatott. Még szorosbb barátságot tettek e' két uralkodó Fejedelmek közt a Jésuiták, akiknek tudniillik nagy tehetfégök volt mind Bétsben az Udvarnál, mind pedig Báthorynál. Báthory András Cardinális ezeket Rómából 1580. hozta bé először Erdélybe, reménylén, hogy ő általok a Lutheránusok, Reformátusok, és Unitáriusok a katolika hitre térttetnek. Báthory Kristóf Fejedelem is kész volt ezen Társaságot általma alá fogadni. Azért István Király helyben hagyásából (1581. 12. Maj.) Univerzitást, és (13. Febr. 1583.) Semináriumot fundált számokra Kolosvárott. Az utólsónak jövedelmét a Lutheránus Szászok Prédikátorinak fizetéséből tóldotta meg, mellyel okot adott a zúgolódásra. A kisded Fejedelem nevelése egészen a Jébus Társaságára bízattatott, azért nagy lévén hatalma, visszavett némelly templomokat, és klastromokat a Lutheránusoktól, nyilván való processiókat rendelt fegyveres késérőknek általma alatt, és sok Protestáns gyermekeket vett magához, kiket a Római katolika hitnek ágazatira oktatott; az igazgatás dolgajba avatta magát, a Ren-

deket a Fejedelemnél gyanúba hozta, és egy nagy bizodalmatlanfágra, 's ellenkező belső háborgásokra alkalmasfágot szolgáltatott. Azt is végbe vitte, hogy a fiatal Fejedelem már törvényes korbélinek ismértessek. Ezek valának okai a Rendeknek, vagyonos Nemeseknek, és polgároknak, kiknek nagyobb része Lutheránus, vagy Református volt, és hatalmasbb volt a katolikus felekezethnél, hogy a Fejedelmet legottan, hogy kezéhez vette az igazgatást, kinszerítenék valamennyi Jésuitának Erdélyből való kiküldésére. A Fejedelem mind azonáltal a gyóntató attyát magánál még tovább is megtartotta. Ki szükségesnek ítélte, hogy Rudolf Tsászárral szoros frigyot szerezzen, hogy az által a nyughatatlankodó eretnekeket megalázhassa.

§. 138.

A Törökök' nyughatatlanfága M. országban.

A Törökök még most sem másképp tartották meg a fegyver nyugvást, mint az előtt; mert csak a Szultán maga nem állott ki seregével: de a határ Basák vég nélkül nyughatatlankodtak. Mind a keresztények, mind a Mahomedánusok olly hiedelemben voltak, hogy az ellenkező félnek megölése által megnyerik az örök idvösféget; azon kívül is hajlandó volt mind egyik, mind a másik rész a hadakozásra, ragadozásra, és vitézféggel nyerendő hírnek megszerzésére; azért az e'félékre szolgáló alkalmasfágot el nem mulatták. Ha valamelly vár az ellenkező résznek kezére jutott a tsatázás alkalmasfágával, az többé

viszsa nem adatott. Szinte e'képpen történt] a foglyokkal is: noha a Szultán megvallaná, hogy a tsatázás, mellyben ezek elvétettek, az ő parantsolatja ellen esett volna. A Magyarok félre tettek minden gondot, tsupán a jó szerentsében bizakodtak. Gyakorta a határhoz közel lévő falukban s várakban vendéglégeket indítottak, és a tobzódás után nem egyszer álom közt a Törököktől lekaszaboltattak. A várak urai, kik a törvény szerént kötelesek voltak mindenkor készen tartani bizonyos számú Katonákat, vagy igen keveset tartottak készen, vagy pedig parasztok módjára őket a mezzei munkára kínszerítették. Azért midőn az ellenség valamelly vár előtt nagyobb számmal megjelenne, vagy elfutának előle, vagy a várat előbb, mint sem az ellenség ostromolná, föladá. 1485-dikben a Magyarok Koppánra ütöttek Sziget mellett, és azt hamuvá égették, de visszamenetelökben a Budai Törököktől levágattak. Ugyan azon esztendőn Augustusban a Szigethi Basa Sasuar több határ őrző Törökökkel Kanisa környékit pusztította: de a vár igazgatójától Zrínyi Györgytől megverettetett, és mivel négy ezeret, két Bégekkel együtt elvesztett seregéből, kérdőre vonatott Konstantinápolyban, ahol kétségbe esvén, magát méreggel megölte. Más esztendőn octoberben a Budai Ferhát Basa Szikszó városát, mivel a lakosok meg nem adhatták néki a terhes adót, és kedvetlenségből a Magyarok oltalma alá folyamodtak, megtámadta; de a szerentse olly mostoháú! szolgált néki, hogy 4121 embert vesztene 12000 főből álló seregéből, noha

a Keresztények nem volnának többen 2559-nél. A győzedelmesek Gesztesy várát elfoglalták: de a Fő Herczeg vissza adatta vélök a Törököknek, példát akarván nékik adni, miképpen kölljön nékik is a fegyver nyugvásnak ereje szerént tseledni. Sinán Nagy-vezér, és a Bosnyáki Hassan Basa nem vévén tekintetbe a Fő Herczegnek nagy lelkűségét, olly méregre fakadtak ezen vesztésgyalázataért, mellyet az ő féléik vallottak, hogy eltökéltették a békeféget a Szultán, és Tsászár között felbontani. Erre jó alkalmatosságok lett a Persai hadakozás végezetével; mert hogy a Törököknek, az Ottománi Portának akkori Politikája szerént, szüntelen a Mahomet ellenfégeivel köllött harczolni, szükféges volt egy más tsendesfégben élő tartománnyal hadat kezdeni. A Dívánban, vagy Tanátsban, amelly e' felől tartott, igyekeztek Sinán, és Hassan a Szultánt haragra hozni az Európaiak ellen, és elbeszélvén előtte minden környülállásokat, néki megmutatni, melly igen kipusztították a Magyarok, és Lengyel országi Kozákok külömbféle Török helyfégeket; egyszersmind olly gyanúfágra hozni ötet, mintha a Velenceiek, és a Tsászár szándékoznának a békeféget fölbontani, mivel egynéhány esztendőtol fogva az adót meg nem küldötték. De mivel a Mufti meg nem eggyezett vélök az ítéletben, és nyilván bizonyította, hogy szükféges légyen az Európaiakkal még tovább is föntartani a békeféget; sem a Szultántól, sem a néptől meg nem hallgattattak. Midön e'képpen végre nem hajthatnák szándékjokat, más módot kerestek a hád in-

dításra. Tudniillik: mérget adattak a Müftinak, és gyakorta béüttetvén a határ Basákkal az országba, égettették minden felé a helyfégeket, azt vélvén, hogy ez által kínszeríttetni fog a Tsászár német sereget kuldeni Magyar országba, és ők ebből okot vehetnének ötet, mint békeféleg rontót, vádolni a Szultán előtt. Maga a Bosnyák országí Basa egész a Varasdi Generálátusig ment rabló se-
 1591. de Ivanicz, és Körös várából kiütvén reá az örzök, ötet visszafutni kínszeríttették. A Sziget vári Sangiák, a kissebbik Hassan, Kamaria várának bor italba merült örzöire rohant, és Sissekét ostrommal körülvette: de haszon nélkül. Más esztendön (1592.) megvette Erdödy Bán Monoszló várát, és széljelhányta. Ellenben a Bosnyáki Basa megvette Bihátsot Horvát országban, és Sissekhez közel Petrina várát építtette, mellynek Erdödy ellent nem állhatott, mivel a Törökök egy ütközetben rajta gyözedelmeskedtek. Az alatt Rudolf a hátra maradtt adót Komáromig küldötte, és ennek továbbra való szállítására a Török Szultánt kérette. Ez által a Szultán még inkább állhatatos maradtt a békeféleg föntartásában. De ezt az ő vélekedését kétfélegessé tette a Bosnyák országí Basa, azzal hitegetvén, hogy a Tsászár egy nagy sereget gyűjtött a Török tartományok ellen, és hogy a pénzt nem más okból küldötte el, hanem hogy a Dívánt addig is, míg készen léssen, elámíthassa. Könnyü volt ezt véle elhítenni; mert hogy ő a Horvát országí határ örzöket nagyon kifárásztotta, és nem tsak folytatta a pusztításokat, hanem még Sissekét is újjra ostromol-

ta, kintelen lett a Tsászárs számos segítőjeget alá-
küldeni az országba, ha csak el nem akarta egészen
veszteni Slavoniát, 's Horvát országot. El is érkezett az a Burgáviai Markgróf Károlynak,
aki közlrol való atyafia volt Rudolf Tsászárnak,
kormányozása alatt, és olly nagy számmal volt,
hogy a Basa visszalódúlna előtte Bosnyák ország-
ba, és kérné a többi határ Basákat, 's Sangiáko-
kat, hogy egyesítenék véle erejüket. A Tsászárs
serege abban nagyon hibázott, hogy nem esett
utánna; hanem téli kvártélyra szállott, melly al-
kalmatosfággal ha akart volna élni, a Basát kön-
nyen megalázhatta volna. A jövő nyáron ismét
Sissek falainak esett 25000 Törökkel: de a két
Zágrábi Kánonokok, kik e' várat ekkoron védel-
mezik vala, (mert ezt a Zágrábi Káptalan bírta,
és magok a Kánonokok rendre voltak kormányo-
zói a várnak esztendőről esztendőre) olly vitézül
tartották magokat, hogy Erdödy, a Horvátok Bán-
ja, és a Német seregnek vezére Eggenberg Rupert
időt vehetnének az ellentállásra. Ezek egy híd előtt
érték az ellenléget a Kulpa vizénél, és rajta di-
tsőfégesen diadalmaskodtak. (12. Jun. 1593.) Mert
12 Bégek, a Jantsárok majd mindnyájan, 40 Bé-
get a Török lovasfágnak, Mehemet, a Török Szul-
tán nénnyének fia, és Sangiákja Herczegovinának,
maga a Bosnyák országi Hassan Basa, és minde-
nestől 12000 Törökök helyben maradtak, nagyobb
részt a Kulpában lelvén halálokat. Az ellenfég
tábora, ágyúi, és hajói más egyéb ragadomá-
nyokkal együtt mind a győzedelmeseké lettek.
Temérdek volt a kints a Török táborban; mert

a megölettetett Tisztek rakva voltak szolgálkkkal egyyütt arannyal, és drága kövekkal az Ásiai mód szerént. A Hassan, és Mehemet fejről lehúzzattván a bőr, kitömettetett, és a gyözedelemnek jeléül Török módra póznán körülhordoztatott. A várakban lévő Törökökben olly nagy lett az ijedés, hogy szerte széljel futnának előbb, mint sem ellenséget láttak volna. Ezen ijedésből Erdödi hasznót akarván venni, Petrina megvételeére menni szándékozott: de Eggenberg elállott mellöle, mondván, hogy ez a vár vívás alkalmatosfágot nyújthatna a fegyver nyugvásnak fölbontására, mellyet mindazonáltal Rudolf még tovább is kívánt föntartani. Annakokáért Erdödy némelly elhányatott Török sánczokat, és várakat helyre állítván, seregét széljelbotsátotta.

§. 139.

A Török Szultán hadat indít a Tsászárr ellen.

A Török Szultán nem látszatott igen nagyon bánni annyi vitézeinek halálát; Hassán Basa sem nagyon fájlalta: de mivel egy az ő nemzetfégeből is a holtak közt volt, kinek az annya meg nem szünt előtte a boszszuállásért kiáltani, utóljára hadat rendelt a Tsászárr ellen a Nagy Vezérje tanátsáából, mellynek jeléül a Tsászári követet hirtelen megfogatta, és bészáratta. A Rendek mindjárt az esztendő elején Posonyban öszvegyülvén, olly karba igyekeztek magokat helyheztetni, melly által országjok bátorfágos állapotban maradhata.

Először is e' végre kérték a Tsászárt, hogy egy-
gyet testvérjei, vagy atyafiai közül tellyes hata-
lommal ország Kapitánnyává tégyen, azután,
hogy Horvát ország Bánjának több katonáknak
szedésére, mint sem eddig engedtetett néki, ad-
jon szabadfágot, egyszersmind engedje kórmá-
nyozására a német hadi zsóldos szolgálakat; azután
tiltsa meg Fő Vezérjének, Hardek Ferdinánd Gróf-
nak a zsarolásokat, és végre parantsolja a Ma-
gyar Nemeseknek, hogy a reájok kivetett kato-
nák számat állítsák ki. A Király mind ezeket jó-
vá hagyta: de a hadnak kezdete, és némelly mel-
lőző tanátsok a dolog végre hajtását meggátolták.
A két esztendőbeli adó mind eddig Komáromban
feküdt, mellyet már most hadi készülétekre for-
dítottak, és az ellenfégeskedést Petrina ostrom-
lásával elkezdték. (Aug. 1593.) Ez nyomorúttól
folytattatott; mert a fal olly helyen lövettetett
bé, ahová azután a Kulpa vize miatt fézni nem
lehetett, és minekutánna a Török vezér egy tsa-
pat sereget segítségül küldött volna a várbéliek-
nek, a Stájer, 's Karnioliá katonafág vezére nem
akart véle ütközetbe ereszkedni, és ez által kí-
szerítette a többi katonafág vezérjét is minden tá-
bori eszközök vesztefégével hátra vonakodni. Er-
re a nagy vezér Sisseket körülvétette, és az akko-
ri vár kormányozó Kánonokok meg nem várván
az ostromot, eggyezésre léptek, és a várat föl-
adták. Mivel pedig az alatt őrizet nélkül hagyták
az erősfégeket, tehát a Jantsárok rajtok menvén,
kardra hánytak mindeneket, avagy fogfágra ej-
tettek. Szinte e'képpen foglalta el Sinán vezér

Veszprémet (1. Oct.) és tizenegy nap múlva Palotát; honnan Budára ment nyugalomra. Az alatt Hardek Gróf is előállott egy Német sereggel Komáromnál, innen Székes Fejérvárhoz indult. A vár őrzők vitézül tartották ugyan magokat egy ideig, de utóljára a külső várost elhagyni kintelenítették. A nagy vezér akarván az ostromoltattak szorongatásin tágitani, a Budai Basát küldé segítőül, de 10000 veszteféggel hátra vettetett. Erre némelly Tsászári vezérek az ostromot tovább is akarták folytatni, bizonyítván, hogy a várbéli Törökök némelly titkos hírek szerint készek lésznek a vár általadására. De ezt sokan a Magyarok közül meg nem akarván várni, el kívánkoztak menni, mivel már elmúlt ideje hadi szolgálajoknak, és azt meg köllött nekik engedni a Magyar törvények szerint. A másik sereg, melyet a felső Magyar országi Helytartó kormányozott, tovább maradt sátor alatt, megvette Szabátsot, azután Fileket (27. Nov.) Somosköt, Hollóköt, Kékköt, Hajnatsköt, Dévént, Bujákat, Drégelyt, és Palánkot. Ez után Ernest Fő Herceg elkérettetett a Tsászártól, és mint Német Alföldnek Helytartója, a Spanyolnál állott szolgálatra. Ennek helyébe a Tsászár Ferdinándot, aki egy testvér volt az ő atyával, nevezte hadi vezérnek, és felső Magyar ország Helytartójának, melyet ez föl nem vállalt. Azért két Herczegekre osztotta Ernest hivatalját, egy részét tudniilik Károlyra, Ferdinándnak fiára bízta, aki Markgrófja volt Burgáviának; más részét pedig a maga testvérijére Mátyásra, akit, mivel nem volt tel-

lyes bizodalommal hozzá, szorosbb mértékre vett, mint sem a másik ötszét Ernestet. Ennek katonái részszerént Magyarokból állottak, akik tsak bizonyos ideig tartoztak katonáskodni; részszerént fogadott örökös katonákból, vagy pedig a birodalombéli Herczegek részeiből, és a Tsászár népeiből, mellyeket maga szedett öszve önnön tartományiban. Ezen utólsóknak vezéri kéméllették a magok embereit, és siettek velök haza menni. Amazok ezt hallván, ök is visszakeredzettek; és mivel minden rendeléseknek a'képpen köllött véghez menni, amint a Tiszteknek nagyobb száma kívánja vala: tehát a Magyar, 's Német országí sereg belső tekintetére nézve erőtlen volt, és kevés hasznot hajtott Magyar országnak.

§. 140.

Győr, és más egyéb városok megvétele.

Egy külön vált Magyar sereg megvette (9. Mart.) Nográdot Vácához nem meszsze; azután pedig Berzenczét, és Segesdvárát. Más sereggel Maximilián Fő Herczeg Rastovicz, Gora, Petrina, és Sissek várakat foglalta el Augustusban, és Petrinát széjelhányatta. Ismét egy más Tiefenbach vezér alatt Hatvant ment ostromolni, és Beglerbég Hasánt, ki a várbélieknek segítségére ment, visszakergette. (30. Apr.) Maximilián Esztergomot 50000 emberrel körülvette, és a külső várost a Szent Tamás hegyén fekvő kis várral egygyütt (6. Majusban) keze alá vette. De a várbéliek éppen semmit nem engedtek az erőszaknak, és a várat

megtartották a); mert midőn az ostromló sereg értené, hogy Sinán vezér több mint száz ezer Ásiai, 's Europai Törökökkel útban légyen, Györhöz vonta magát. Szinte ezt tselekedte Tiefenbach serege is. A nagy vezér Tata várába őrzöket állított, és utánna harmad napra Szent Márton kerített klastromába. Itt maga seregéhez kaptsolván 25000 Krimeai Tatárokat, akik Lengyel országon által Magyar országba bétsúsztak, és Györ eleibe szállott. Ezt a várost Perlini Miklós, egy Olasz országból eredtt hadi építő mester minden kitelhető mesterféggel megerősítette: ágyúi, puskapora, golyóbisai, élése, és válogatott katonái bőven voltak. A Commendánsa Hardek Gróf több ízben visszaverte a Törököt falaitól, és egykor a kirohanás közt levágott 3000 Tatárokat. Maximilián a Fő Herczeg nem akart előbb ütközetre ereszkedni, mint sem a segítség elérkezett volna Tseh országból, melly által a jó alkalmatosfágot egynehányszor elmúlasztotta. A Magyar Nemesfég mihelyt az ideje elmúlt hadi szolgálatjának, vezérje híre nélkül is alattvalóival egygyütt jószágára visszatérel, és nem hitettethette el magával, hogy ő a jószágán mihelyt elhaggya a tábort, nagyobb veszedelemre jutánd. A köz rendbéliek is elbotsáttatásokat kérték, hogy szántó földjeiket bévethessék,

---

a) Ennek a várnak ostromlásában éltek másodsor a tüzes golyóbisokkai. Először maga Báthory István, a Lengyelek Királlya élt velök 1581-ben, aki főltalálója volt ezen tüzi mesterfégnek. Istvánfy. pag. 627.

kiket is a szűkfégnek eltávoztatására nézve nem lehetett tovább a táborban tartóztatni. Annakokáért a Herczeg más embereket parantsolt táborba szállíttatni, 's amazokat visszaeresztette. Hamar ez után a vár őrzők újra kirohanván, ismét 3000 Törököt lenyakaztak 18. Augustusban, és a Fő Herczeg még több Magyaroknak is adott a haza menetelre engedelmet, minekelőtte a Tsehek, akiknek őket föl köllött vala váltani, hozzá érhettek volna. Ezen gondatlanfága által úgy erőtlentette táborát, hogy a Törököknek többé ellent nem állhatna. Végre ezek a külső sánczokat elfoglalták, és hídát vertek, hogy Győr városát minden felől békeríthessék. Ezt az utólsót a Fő Herczeg egy kis ütközet által meggátolta, (6. Sept.) levágván 2000 az ellenség számából. De mivel a Tsehek még mind eddig el nem jöttek; a betegség pedig serege számát naponként fogyasztotta, 6000 katonákat a várba szállítván, Óvárig vonta magát, hogy annál bátrabban egyesíthesse magát a Tsehekkal. Hátra menetele olly rendetlenül ment végbe, hogy az utólsók sokakat agyon szúrnának az elsők közül, avagy vízbe taszítának félelemből; azon kívül a tábornak nagyobb része is, és a hadi hajók ellenség prédájává váltak. Hardek Gróf ugyan még tovább is védelmezte a várat: de utóljára ő is úgy megrettent, hogy eggyezésre lépne a Nagy Vezérrel, és néki a várat általadná. (29. Sept. 1594.) Ennek hírére a Fő Herczeg Prughoz futott a Lajta mellé, a Nagy Vezér pedig megvette Papát, és Komáromot ostromolni kezdette. Itt nagyobb ellent-

állást tapasztalt, mint sem gondolta volna, ám-
bár a várost meggyújtotta volna. Az alatt a Fő
Herczeg is 40000 emberre nevelvén serege számát,
sietett Komáromhoz. Sinán vezér nem akarván
koczkára vetni szerentséjét, elment előle, és sok
foglyokkal, 's bővféges ragadománnyal vissza-
ment Konstantinápolyba, ahol elhitette a Szultán-
nal, hogy Rudolf kifogyott minden erejéből, és
ötet egy táborozás urává teszi Bétsnek, és Ausztriá-
nak. A közönséges akadályok kinszeríték Mátyás
Fő Herczeget, hogy hátra maradjon, és seregét,
mivel már elmúlt a veszedelem, széljelereszze.
Erre maga Bétsbe ment; külső országi katonái
pedig, mivel zsoldjokat meg nem adta, tsopor-
tokra oszolván, sok részeit Magyarországnak még
a Töröknél, és a Tatárnál is nagyobbban pusztították.

§. 141.

*A Tsászár, és az Erdélyi Fejedelem egymás-
sal szövetségre lépnek.*

Az alatt a Prágai, Bétsi, és Kolosvári Jésuiták
megtették Rudolf, és Báthory közt az eggyeslé-
get. Szeme elejébe rakták tudniillik a Fejedelem-
nek, hogy valameddig ő, és az ő alattvalói a Szul-
tánnak hatalma alatt lésznek, mind addig szoron-
gatva lészen az ő tehetége. Még hajlandóbb lett
a Tsászárhoz, midőn ötet a Lutheránusoktól el-
idegenítették. Kételkedni kezdte, ha vallyon igaz-
ságos dolog légyen-é, hogy a Törököt ismerje
urának? Azért küldött egy Jésus Társaságából lévő
Papot Rómába, (1592.) aki e' felől a Pápát meg-
kérdézné.

kérdezné. Ez azt felelte, hogy egy keresztény Fejedelem nem adhat halálos vétek nélkül adót a hitetlennek, mellyet megértvén a Fejedelem, föltette magában, hogy lemond a Szultán óltalmáról, és ellene hadat visel. Ő ezen szándékát a Rendeknek kinyilatkoztatta: (1593.) de ezek némelly indító okból azt bé nem vették. Némelly főbb tisztek igyekeztek ötöt elvonni eddig való szándékától: de midőn ezt véghez nem vihették nála, azon voltak, hogy letegyék a Fejedelemségből, és Báthory Boldizsárt tegyék helyébe: de korán megtudván szándékjokat, egy vendégfégyben őket megölette a). Erre segítőfégyt kért a Tsászártól, és támadó szövetségét tett véle a Törökök ellen, mellyet az egybe gyűlt Magyar Rendek Posonyban helyben hagytak. (1595.) A Tsászár megígérte néki, hogy az ő, és a Moldva, 's Oláh országi Hospodárok akaratja nélkül nem tészen békefégyt a Törökkel; azonkívül megengedte, hogy Erdélynek birtokában, mint Fejedelem, szabadon, és függetlenül élhessen, úgy mindazonáltal, hogy ismérje meg a Magyar ország fő urafágát. Ötöt örökösével együtt,

---

a) *Valófégyos oka annak, miért nem akarta többé Báthory a Szultánnak urafágát megismérni, a Sinán nagy vezérnek szemtelen véle bánása volt; mert ez hajókat, ágyúkat, élést, és még nagyobb adót kívánt tőle, mint sem az előtte valója fizetett vala; és midőn az adó eránt panaszolkodna, azt felelte néki: hogy az ő előtte valója János, Herczeg volt, kihez ő magát nem teheti; mivel ő csak egy szolgálja, és eb légyen.* Istvánfy p. 649.

III Darab.

X

vagyis az akkori öregebb fiával minden kötelesség alól fölszabadította, egy szabad Fejedelemnek ismerte, azon kívül Római Birodalom Herczegévé tette, úgy mindazonáltal, hogy se helye, se szava ne lehessen a Német Rendeknek Tanátszában. Végre azt fogadta, hogy mind ő néki, ha a hadakozás által Erdélyt elvesztené, mind pedig hív udvari Tisztjeinek illendő tartást rendel örökös tartományiban. Károly Fő Herczegnek egyik leányát feleségül rendelte néki, 's megengedte, hogy amelly tartományokat elvejjend a Töröktől, Erdélyhez kaptsolhassa. Mindazonáltal mégis just tartott magának Erdélyhez, ha a Báthory férjfiúi ágnak magva szakadna: de illy esetben arra kötelezte magát, hogy az Erdélyiek szabadfágát semmiben meg nem sérti, és Erdélyt, mint Magyar országtól elválasztatott tartományt, különös Vajda által igazgattatja.

§. 142.

A Törökök sok várakból kiverettetek.

Az egyezés éppen alkalmas időben ment véghez; mert Amurát Szultánnak tíz nappal előbb, mint sem a levél alól íratatna, halála esett, és az utánna Következő testvérjeinek megölettetése által olly nagy zendülést támasztott a birodalomban, hogy a külső hadakozásról éppen nem gondolkozhatna. Rudolf egy igen híres hadi vezért, Gróf Mansfeld Károlyt a Spanyol Udvarból, kinek részére Német Alföldön hadakozik vala, maga hadi vezérévé tette Magyar országban, és Német Bi-

rodalom Herczegének nevezte. Mansfeld a fő sereget igen jó állapotba helyhez tette, fenyíték alatt tartotta katonáit, szándékát titkolta, és bátorfágot szerzett a mezei gazdának. Innen lön, hogy serege éléssel bővelkedne, és parantsolatját hallogatás nélkül véghez vinné, mellyek eddig a Német, 's Magyar seregben nem történtek. Ezzel a sereggel véletlenül békerítette Esztergomot, és egy részével annak Párkánt megvette. Az Esztergomi örizet ugyan vitézül tartotta magát, és Mehemet, a Görög országi Beglerbég a Budai Hassán Basával sietett segítségére lenni a): de mivel ő ezt a megtámadást előre általlátta, olly helyen várta bé őket, mellyet sánczokkal körülvéve. Ezen a helyen olly győzedelmet vett rajtok, (4. Aug. 1595.) mellyben fele a Török seregnek, azaz: 14000 embere halva marada. De egyszersmind magát is a halál érte, mellynek oka a nagy meghévülés volt a tsata mezején, és a hívesítő gyümöls étel. Ennek helyébe lépett Mátyás Fő Herczeg, aki először a vízi várost, és minekutánna egy új segítlégül jött Török sereget visszazavert volna, magát a várat is elfoglalta. Erre megvette Visegrádot, és a sereget eleresztette. Hasonló szerentsével vitézkedett Zrínyi György, Horvát országnak Bánja, és Báró Herberstein Zsigmond, akik Babótsát, Petrinát, Rastoviczát, és Gorát visszazavették a Törököktől. Az alatt Báthory Zsig-

---

a) Annales Ferdinandeí. *Lipsiae*. 1721. p. 1406. Mellyet Gróf Khevenhiller Ferencz Kristóf készített.

mond Károly Fő Herczegnek leányát (6. Aug.) elvette, és a hadi vezérjét Királi Albertet az Oláh országi Bán Mihálynak, ki már két esztendőök előtt kirázta nyakából a Török igát, segítségére küldötte. Ezek köz akarattal megvették Boksát, Verseczet, Tótvárt, Fatsádot, Eperjest, Solymost, Lippát, Tsanádot, Világosvart, Aradot, Pankotát, Sirt, és Nagylakot. Ezt a kárt Sinán vezér olly nagynak ítélte, hogy megfelejtkezvén a fő városbéli veszedelemről, egy nagy Tatar sereget lóra ültetne, maga pedig számos Ásiai, 's Europai néppel Oláh országba sietne. Az Oláhok, és Erdélyiek meg akarván ötöt előzni, Bolgár országra ütöttek, megvették Flok, Orsova, és Siliustria várait, megszalasztották a Nagy Vezérnek előljáró seregét Akmet Afis vezérlése alatt, és a térfeget egész a fekete tengerig fölégették. Végre Sinán elért a Dunához, és általmenvén Oláh országba az elhagyatott Tergövisto, és Bukarest városokba katonákat helyezettett: de tsak hamar az Oláh Hospodártól, vagyis Bántól, ki a hegyek közé rejtekezett, megtámadtatott, 's megverette. A Tatarok is, kiknek Sinán seregéhez köllött volna állani, az Oroszokra botlottak, és kintelenítettvén vélök megütközni, visszakergettettek. Ellenben az Oláh országi Hospodár sereget nyervén az Erdélyi Fejedelemtől, és a Moldva országi Hospodártól, Rezván Istvántól, mellynek ök magok valának vezéri, Tergovistót visszavette. Ez törte meg Sinánnak erejét, és olly báortalanná tette, hogy Konstantinápolyba futna, ahol a bánat, vagy talán méreg által vége szakadt

életének. A serege pedig futása közt elveszté elragadott zsákmányát, ágyúit, taborát, 5000 emberét Yurgu, vagy Girgio várával együtt. Egyiket a győzedelmesek közül, tudniillik a Moldva országi Hospodárt visszamenetelekor szerentsétlenfég érte; mert a Lengyelektől önnön maga földjén megtámadtatott, 's nyársra húzattatott egyedül azért, mivel a Lengyel Király urafágát nem akarta megismérni. Rudolf, aki mint Királylya Magyar országnak, ő is just tartott magának Moldva országhoz, föltette magában, hogy az Erdélyi Zsigmond Fejedelemmel egyetemben bosszút áll a Lengyeleken a Hospodár haláláért: de VIII. Kelemen Pápa hosszas eggyeztetés által annyira bírta Rudolfot, hogy ez a pör egész a Török háború végéig hallaszatnék, és megengedné hogy a Lengyelek Királya egy bizonyos Mogila Istvánt tenne Hospodárnak a megölettetettnek helyébe, kit azután a Török Szultán is az ő kérésére megerősített hivataljában.

§. 143.

Az Uszkotsok föllázzítják a Velenceieket.

Kevésben múlt el, hogy a Török háborúnak szerentsés folytatását egy Velencei had félben nem szakasztotta. Az utolsó Magyar Királyok uralkodása alatt bizonyos szökevények (*Uscochi*, vagy *Praedaucii*) a), kik a régi Illiriai nemzetből vet-

---

a) *Kercselich Apátur Úr* Notit. praelim. De R. Sclavon. Dalm. Croat. p. 471. *Most már tsak*

ték eredetöket, és a Törökök birodalmát nem türvén, Klissában lakó helyet nyertek, honnan mind vízen, mind szárazon kimentek a Törökökre. Ezek az emberek, akik még most is Oláh nyelven szólnak, Görög hiten élnek, a hit dolgában egy Érsektől igazgattatnak; de többnyire vad, és pálléroztatlan szokással bírnak, és csak a pásztorkodásban foglalatoskodnak a), annyira nyaggatták a Törököket, hogy ezek 1537-ben erőnek erejével rajtuk menének, elűzék őket, és Klissát széljelhányák. Mindazonáltal nem vezett el kedvök mindjárt; hanem a hegyekbe vévén magokat, nem csak ellent állottak ellenfégeiknek, hanem még azután is tőlök gyakran egyet mást elragadtak. I. Ferdinánd megengedte nékik, hogy Zeng városának öszvedült falait fölépíthessék, és benne lakhassanak; a Velenczeiek pedig (1540.) engedelmet adtak nékik a Török országi tenger széleknek háborgatására b). Erre sokan hozzájok állottak, kivált azok, akik gonosz tselekedeteikért bőroket féltvén, a Velenczei, Magyar, és Német bírák keze alól elszaladtak; nem külömben sok ragadozó Dalmaták, Magyarok, elszegényedett Bosnyákok, és más egyéb határ széleken lakó parasztok. Erejük

---

az *Uszkotsoknak* neve isméretes; a Praedaucii, áedakül Adjuncti név föltaláltatik a régiebb Magyar *Decretumokban*.

a) Büsching neue Erdbeschreibung. I. Th. S. 1493. Ausgabe 1770.

b) Ricaut vagy Sagredo neueröfnete ottomanische Pforte. Augsburg. 1664. I. Th. S. 228.

vége annyira nevelkedett, hogy még a keresztények fegyveres hajóit is megmernék támadni, és néha a Velencei alattvalóknak is kárt tennének. Ezen tselekedet nagy zúgolódásra fakasztá a Velencei társaságot. A Velenceiek vitatják vala, hogy az Uszkotsok valófágos tengeri tolvajok legyenek, mellyért ki köllene őket egészen irtani az országból: de vádolták egyszersmind a Zengi Püspököt is, némelly Magyar korona Tisztekkal egyetemben, hogy ők is részt vennének a ragadományokban. Erre a Tsászári Udvar, és a Magyar Rendek azt felelték, hogy még inkább védelmezni köll az Uszkotsokat, hogy sem üldözni, mivel a Religio miatt üzetettek ki hazájokból, és nagy hasznot hajtanak a keresztény tartományoknak az által, hogy a rabló Törököket elhajtják; hogy a Köztársaság látszatik szándékozni a Magyar országi, és Ausztriai tenger partokat az Ádriai tengeren lévő kereskedéssel együtt maghatalma alá venni, és hogy nem egyéb okból bán ellenkező képpen az Usztsokkal; hanem mivel ezek, kiknek a szabad kereskedés meg vagyon engedve minden Magyar országi tenger partokon, a Magyar országi hajókat, és kereskedést a Velenceiek szorongatási ellen védelmezik. De ezekre a Velenceiek semmit nem hajtván, az Uszkotsokat egyáltaljában ellenfégjöknek lenni hírdették, (1567.) mivel ezt a Szultán tölök kívánja vala, és valakiket megfogtak, kegyetlenül megölték. Ezen kemény tselekedetekért az Uszkotsok tüzzel 's vassal állottak boszszút a Velenceieken; és mivel egyszersmind a Török széleken belől is raga-

doztak, gyakran történt, hogy ázon faluk, amelyeknek lakosi keményen bántak az Uszkotsokkal, mindjárt utánna a Törökök az Uszkotsokhoz viseltetett gyűlölfégből földig lerontották, vélvén, hogy mivel keresztények volnának, ők is eggyet értenének a Velencei Dalmatákkal. A Tsászárról, és a Fő Herczegi Generalitás Gréczben némellyeket az Uszkotsok közül, akik nagyobb kegyetlenségeket követtek el, 1593. keményen megbüntetett. De a Velenceiek még ez után se szűntek meg azoknak mindenestől való kiirtásokat kívánni, és minden elfogatott Uszkotsokkal kegyetlenül bánni. Ugyan az időben építették Pálma Nova várát Karniolia szélén, mellyet sem a Tsászárról, sem Ferdinánd Fő Herczeg nekik meg nem akartak engedni, mivel úgy is már az előtt határjokat Karnioliában, és Istriában továbbra terjeszteni, és a só bányát Tergestumban elrontani igyekeztek, és már most szándékjoknak tellyesítésére új erőre kaptak ezen várnak fölállítása által. A Tsászárnak kedve lett volna ezt a munkát egy seregnek kiállításával meggátolni; de a Török háború ezt neki nem engedte. Most már az Uszkotsoknak valamennyire engedelem adatott, hogy a Velenceiekkel hadakozzanak, ezeknek őrzőit Fia Nova várában megtámadták, és olly kegyetlenségeket követtek el rájtok, hogy közönséges lett ellenök a gyűlölfég; mert annyira vetemedtek, hogy az elfogatott katona Tisztek szívét, és fejét elmetstvéni, megfőzték, és megették. A Fő Herczegnek parantsolatjára nem engedték a Velencei hajóknak, hogy a Magyar, és Német országai révekhez

kiálljanak, amely nagy zúgolódást támasztott a Magyar Rendekben; mert némelyek közülök a termést a Velencei kereskedőknek szokták eladni. Ellenben a Velencei hajós sereg külömbféle Dalmáciai, és Ausztriai falukat elpusztított. (1595.) De mivel a Török háború amúgy is nagy terhére volt az Ausztriai Háznak, és Fülöp, a Spanyolok Királya Velenczét keményen fenyegette; tehát félben maradt mind a két részről az ellenfégeskedés, és a had más időre hallasztatott.

§. 144.

A Hajdúk tartása megtiltatik.

Az Úszkotsokon kívül voltak még más rablók is az országban, kiket a hazafiak mind eddig megszenvedtek magok közt, és Hajdúknak neveztek a). Ezek majd annyi nyughatatlanfágot vittek véghez, valamint amazok. Ezek szabad Hajdúknak is neveztettek, hogy külömböztetnének azoktól, kiket külömbféle Földes Urak magok jószágaikon tartottak, mint örökös jobbágyaikat; mert ezek pénzen fogadott katonák voltak külömbféle váraknak őrzésére, és a rabló Törököknek elűzésére. Dárda, kard, és Pais voltak fegyvereik. Egész 1574. esztendőig gyalog katonáskodtak, azután Iovon is

---

a) Haido az 1559. esztendőbeli *Decretum*nak magyarázatajában Abigeusnak neveztetik, ez szerint tehát az előtt marha lopót jelentett. Most némely vármegyékben a marha pásztorokat, nem külömben a gyalog katonákat hívják Hajdúknak.

jártak. Ezek mivel az aprólékos tsatákban többnyire nyertesek voltak, uraiktól, kikkel a prédán szoktak osztozni, utóljára más békefégyben élő Török, és keresztény szomszédok ellen is kiküldettek. Innen lön, hogy végre (1563. és 1574.) minden Földes Urnak, aki nem lakna a Török birodalom szélén, megtiltatna a hajdú tartás. Végre pedig midön még se lenne vége a rablásnak, még a határon lakó Nemeseknek is megtiltatott (1595.) a Hajdúk tartása, és ugyan olly keményen, hogy minden jószág, amellyen Hajdú fog ez után találtatni, a Tsászáré légyen, és minden elfogatott Hajdúnak feje vétessék.

§. 145.

Eger elvesztése. A Keresztesi zavaros ütközet.

Azonnal, hogy a tavaszi idő engedte, (1596.) a Dalmáciai, 's Horvát országi vezérek Klissa várárt, és Kostanicz városát elfoglalták: mindazonáltal sokáig meg nem tarthatták. Az Erdélyi Fejedelem egy nagy Tatar seregen diadalmaskodott, és Tömösvárt kezdette ostromolni: de haszon nélkül. Némelly Török Basák Lippát, és Petrinát igyekeztek kezök alá venni; de visszaverettettek. A Tsászári sereg, minekutánna a Török Váczból kitakarodott volna, örzöket rendelt a városba, és Hatvanból kiverte az ellenféget a). Utóljára a nyár-

---

a) Hatvannak megvételeivel hallhatatlan kegyetlenjéget követtek el a keresztények; de kivált a

nak vége felé előállott a Török Szultán is Mohamed 20000 főből álló sereggel, körülvette Egert, és az őrzők közt támadtt pártütés miatt tizenhatszáz napra (14. Oct. 1596.) a várost a várral együtt elfoglalta. Legottan, hogy ennek híre futamodott, elhagyták ijedtökben a Magyarok a többi kisebb szomszéd várakat is, mellyekbe Mohamed azonnal őrzőket szállított. A Tsászári, 's Erdélyi sereg mind öszve 39000 főből állott, mégis bátorkodott olly temérdek sokafágnak elejébe menni, mellyből 30000-ret Keresztes mellett hátra nyomott. Ez után egy posványfág előtt magát sánczba verte, mellyhez közel a Török Szultán is egészen erejével megállapodott. Itt egy ideig egymásnak szemközt néztek, míglen a Török Vezér Ibrahim Basa általvezeté az előző sereget a posványfágon. Maximilián Fő Herczeg, és az Erdélyi Fejedelem egybe rajta hajtottak, és visszaverték. (26. Oct.) A hátra üzettettek úgy megrémítették kiáltásaik által a posványon túl álló tábort, hogy ez rendet bontana. A Szultán, ki a sereg megett egy bارسony kereveten ülve nézi vala a harczot, úgy megrettent a zürzavaron, hogy lóra kapván, Szólnokig futna. Mihelyt ennek a Török seregnél híre futamodott, kiki megrugaszkodott, és futott, amint futhatott. Most már a Tsászári, 's Királyi sereg az elhagyatott tábornak esett, és zsákmánylott a

---

Vallonok annyira, hogy a Török aszszonyokat megnyúznák, és bőrökből kard, és puska szíjajakat készítenének. Gr. Khevenhiller Ann. Ferd. T. IV. p. 1611.

Fő Herczegnek parantsolatja ellen. A Szultán sátorának csak öt száz főből álló őrzői a többitől elszakasztatván, mint kétfébe estek, kezdék a nagy ágyúkat sütögetni; ez a véletlen történet annyira elrettentette a rabló katonák szívét, hogy nagy kiáltások közt széljelfutnának. Igyekeztek ugyan a vezérek a magok embereit tartóztatni a futástól, de meg nem hallgattattak, és nagy részent a gyalogfág a lovasfágtól öszvegazdoltatott. Szerentsétlenfégere a Tsászári seregnek Cicala Basa, aki nagyobb részét a hátúlsó seregnek még rendben tartotta, észre vévén a rendetlenféget, utánnok esett, és sokakat a posványba kergetett; míglen Anhalt Bernárd Herczeg két zászló allyas lovasfággal meg nem gátolta volna ötöt a további gyilkolástól. A Basa vélvén, hogy a Szultán elveszté az ütközetet, nem bátorzkodott tovább folytatni a győzedelmet; hanem inkább utánna lódúlt a többi seregnek. Maximilián, és az Erdélyi Fejedelem jól tudván, hogy az ő népok valamenyire megverettetett, hátra mentek, és ez ugyan Tokajig vonta magát; amaz pedig Kassáig, elhagyván ágyúikat, és sátorikat. Illy vége lett ennek a rendetlen ütközetnek minden győzedelem nélkül. Tiefenbach hadi vezér, mivel semmi ellenféget se látott, egynéhány szolgálkával hátra maradt, tsendesen aludtt a pusztá táborban, és más nap reggel minden jószágával együtt Kassa felé indúlt. A Törökök, kiknek nem vala okok a félelemre, sok helyeken tüzet raktak, hogy titokban maradjon hátramenetelök. De midön értenék harmad napra, hogy a Tsászári sereg egészen elszél-

jedtt, és a két tábornok a Tatárok, Hajdúk, 's Magyar országi parasztok rabolják, ismét bátorfágot vévén, viszsza mentek, és az ágyúkat sátorokkal, 's más egyéb tábori eszközökkel együtt elvitték. Mindazonáltal még se bátorkodtak tovább megmaradni az országban, hanem a Szultánnal viszsza mentek Konstantinápolyba, ahol a lakosok értvén megverettetését a Török seregnek, úgy megrettentek, mintha már az ellenfég kapuk előtt állott volna. A Császár vezéri ugyan két harmad részét elszéljedtt seregjöknek újra öszveszedték: mindazonáltal semmihez se foghattak véle; mert az ijedfég közt nagyobb része fegyverét elvetette, mellyet néki hirtelen megszerezni nem lehetett. Az Erdélyiek, és Oláhok Mahomed seregében, midön ez a hegyek közt menne haza felé, nagy károkat tettek, és Babótsa várának őrzői a Szigeti Basát, aki alattomban meg akarta venni a várat, megvervén, hazáig kergették.

§. 146.

Báthory Erdélyt Rudolfnak általadja.

Ezen haszontalan ütközet megerősítette az Erdélyi Fejedelmet azon szándékában, hogy országát a Császárnak adja, és általlépjen az Egyházi Rendbe. Erre a szándékra ötlet nem egyéb vitte, hanem a páratlan életre való hajlandósfág, a melankolia, és Olasz ország látásának, és a Római Cardinálisfágnak a) kívánfága. A felelőfégét, kit meg

---

a) Istvánfy p. 706.

sem illetett, hogy természeti tehetetlenségét észre ne vehetné, egy helytelen ok miatt Kővárba rekesztette, és kívánt tőle egészen elválni. De ezt meg nem nyerhette a Pápától, ámbár az Ausztriai Ház nem ellenzené. Reménylette a Fejedelem, hogy ha az Egyházi Rendre lép, föloldoztatik a házasság kötelétől: azért igyekezett mentül előbb letenni az uralkodást. E' végre Prágába ment a Tsászárhoz, és oda ajánlotta néki a Fejedelemséget: (Jan. 1596.) de a Székelyek pártütése kényszerítette őtet az eggyezést félben hagyni, visszamenni, és szándékát titokban tartani. Más esztendőn Januáriusban ismét megújította szándékát: de tapasztalta reményfége ellen, hogy azt a Tsászár igyekezik elmellőzni; mert ismérte a Fejedelemnek állhatatlanfágát, és félt, ne talántán ezt jóvá ne hagyják az Erdélyiek, és a Törökökhöz álljanak. A Pápa, és a Spanyol Király is igyekeztek szándékában megerősíteni: de midőn a Fejedelem nyilván megmondaná, hogy annyira megúnta légyen az igazgatást, hogy Erdélyt vagy a Lengyel Királynak, vagy a Török Szultánnak adja, ha tsak azonnal magára nem vállalja a Tsászár, félre tévén minden ellenző okokat, az eggyezés czikkelyeknek magát aláírta. A Fejedelem ezekben állott meg: az Opoliai Fejedelemség néki adassék, 50000 aranyat nyerjen esztendőnként, s a Tsászár segítse őtet a Cardinálisfágra, hagyva jóvá a házasságbéli elválást, és bizonyos értékű egyházi jószágokat engedjen néki bírni: ezek mellett olly fogadást tett magáról, hogy minden ezen végzéseket egész addig titokban fogja tartá-

ni, míglen alkalmas időt nem talál, mellyben a Tsászárt minden tartományinak birtokába az ország gyűlésén bétehesse. Megtévéen Báthory az eggyezést Rudolf Tsászárral, hadat készített a Török ellen. Ez egy olly időben esett, mellyben a Szultán bizonyos követeket küldött hozzá egy különös békefégnek tétele eránt, kiket is azonban míg a hadhoz készülne, biztatással Udvarában tartóztatott. Gróf Pálffy, a Magyar sereg egygyik vezére 2200 emberrel véletlen Tata előtt termett, és a kaput Petárdával bélövetvén a), a várat megvette. Maximilián Fő Herczeg kiüzte Pápa várából a Törököket; Báró Herberstein pedig Szlatinából. Maximilián Győr várát kezdé ostromolni, az Erdélyi Fejedelem pedig Tömösvárát. De kintelen lett mind ez; mind amaz az ostromtól elállani; mert katonáik megfosztották minden jószáguktól a parasztokat, és midön ezek nem adhatának élést a táborhoz, éhfég támadt a seregben. Nagy sokára előállott Mehemet Nagy Vezér is egy Török sereggel, megvette Tatát, (13. Oct.) Vácza katonákat állított, és minekutánna bé nem ronthatott volna Maximilián táborába, Pestre méne. Most már az Erdélyi Fejedelem gondolta, hogy itt volna az idő, mellyben általadhatná tartományát Rudolf Tsászárnak; tehát arra kérte

---

a) *Ez vala első Petárda, mellyet most először kezdének ismérni a Magyarok, és Törökök. Niansfeld Herczeg ugyan már az előtt egygyel bé akarta Buda kapuját lövetni; de az esső miatt néké hasznát nem vehette.* Istvánfy p. 707.

ötet, hogy küldjön e' végre Fejérvárra követeket a gyűlésre. Azonnal, hogy ezek ott termettek, a Cancelláriusát, Jósika Istvánt fogfágra tétette, melly által tehetetlenné tette azt a felekezetet, melly a tserének ellent akart állani. Azon a napon, melly az általvételre rendeltetett, igyekeztek reá bírni a Tsászári követek ötet, hogy tartsa meg tovább is a Fejedelemséget, és vitézfége, 's okosfága által óltalmazza a Szultán ellen. Elejébe adták, hogy a Tsászárnak még most is eltökéllett szándéka légyen Erdélyt minden tartományival egygyütt néki hagyni, noha a múlt esztendőbéli eggyezés szerént általadattak volna, ígértek hathatós segedelmet néki a Tsászár nevében, valamint a Moldva, és Oláh országi Vajdák részéről is, amidön a Török ellene fegyvert fogna. De a Fejedelem állhatatos maradt szándékában, bévezette a követeket a gyűlésbe, és mindenek hallattára lemondott az igazgatásról: Itt a követek megújították előbbeni beszédjököt: de meg nem hallgattattak, és a Fejedelem kiméne a hátulsó ajtón a jószágára, melly a külső városban vala; honnan azután elindúlt Sléziába. A Rendek semmit nem késtek a hódolással, és az erről szóló levelet a Tsászári követeknek általadták. Ezek után Rudolf a Herczeg aszszonyt Kővárból Fejérvárra vitette, és egy részét az igazgatásnak reá bízta, míglen Maximilián Fő Herczeg oda érne, akit ő maga Helytartójának nevezett Erdély országban. Még egy különös sereget is szándékozott Erdély részére fölállítani. De a Fő Herczeg beteglége, és a Tsászár késedelmeslége nem engedte, hogy

hogy az Udvar ezt a sereget annak idejében Erdély felé útnak indítsa. Ezt a környülállást sok Erdélyiek haszonra fordították; mert nem örömet látták, hogy egy külső országi uralkodjék rajtok. Kérték tehát Báthoryt alattomban, hogy legyen még egyszer urok, 's térjen vissza Erdély országba. A Fejedelem ugyan már Opoliában lakott: de mivel itt semmit nem talált kedve szerént, amint reménylette vala, és mivel tapasztalta, hogy a magános élet ő néki, aki már gyermekfégétől fogva megszokta az uralkodást, semmi öröme nem válhatna: a pártosok ajánlását könnyen elfogadta.

§. 147.

A Tsászár Erdélyt ismét elveszti.

A Fejedelem tehát alattomban ismét Erdélybe ment, (20. Aug.) és a felefégevel, akit Kolosvárott talált, közölvén az igazgatást, Botskay Istvánnak, ki az ő anyjának testvéreje volt, parantsolta, hogy a Székelyeket más egyéb részére hajló Erdélyiekkel együtt készíttse el az ő védelmezésére. Legottan, hogy ezek öszvesereglettek, a Tsászár követjeit megfogatta, és magát egy gyűlésen törvényes Erdélyi Fejedelemnek hirdette. Ezen alkalmatosfággal bátorzkodott bizonyítani minden igazság ellen, hogy a Németek Opoliában ötet megbántották, tsúfolták, és a megígért tartást tőle megtagadták. Bizonyította azt is a Rendekek előtt, hogy ő már egy akaraton vagyon házas társával, és semmi ez után reá nem fogja

ötet venni hazája elhagyására. Tovább: hogy ő tsupán hazai szeretetből vállalja től ismét az igazgatást, mivel fájlalja, hogy a Fő Herczeg távul létele, és gondatlanfága által olly állapotra hozza, hogy méltán lehetne félni, ne hogy isnét Török kézre jusson, és megerősítette a már régenten tett Tsászári szövételget a Törökök ellen, úgy mindazonáltal, ha a Tsászár ötet törvényes Fejedelemnek isméri. Azonban mégis békeféget keresett ötkon a Török vezérnél, mellyet hogy annal könnyebben megnyerhessen, azt ígérte, hogy általadja néki a Tsászári követeket. De midön ez a küldötteket motskos szóval illetné, és ő általok azt izenné néki, hogy rövid idő múlva elfoglalja tartománnyát; úgy megrettent, hogy a Tsászártól kegyelmet, és botsánatot kérne, és annak könnyebb elnyerésére a követjeit szabadon botsáttatná. Küldött még a Kriméiai, és más egyébb Európai Tatárokhoz is, akarván pénz által öket békefégre hozni: de mivel öket erre az esztendöre már a Török Szultán megfogadta, tsak a jövendöre vett fogadást tölök, azon ígérettel, hogy olly késön, amint tsak lehet, fognak kiállani a Török sereghez.

§. 148.

A Törökök elvesztik Győrt, és Oláh országot.

A Törökök sokat vesztek ezen esztendőben. A Komáromi várnak igazgatója, és a Tsászári seregnek Marsalja, Gróf Svarczenberg Adolf, és

Gróf Pálffy Miklós éjjel petárdával Győrnek kapuját bélövelték, és a várat szerentsésen visszavették. (28. Mart.) Hamar azután az Oláh országi Vajda Mihály elállván a Törökök mellől, igen hasznos föltételekkel a Tsászar, és Magyar ország ótalma alá adta magát; mert kötelessége nem egyéb volt, hanem valamelly kevés ajándékot küldeni esztendőnként a Tsászárnak, és ennek költségén öt ezer emberrel hadi szolgálatot tenni. Engedelmet nyert egyszersmind, hogy fia halála után szabad legyen alattvalóinak egyget a Görögök közül Hospodárnak választani. A Török sereg Tsanádót megvette, Nagylakba, és Aradba, honnan az őrzök előtte elfutottak, katonákat tett, és October elején Nagy Váradot kezdette ostromolni. Ez alatt Mátyás Fő Herczeg Buda várát sereggel békerítette: de a hosszas esső, és a várbélieknek vitéz magok viselete kínszerítették mind ezt, mind amazt elállani az ostromlástól. Svarczenberg, és Pálffy némelly kis várakat, mellyek közt Palota, és Veszprém nevezetesebbek valának, elfoglalván, véget vetének ezen esztendőbéli táborozásnak.

§. 149.

Erdély ismét a Tsászáré lészen.

Azonban az Erdélyi Fejedelem Prágában az egygyezést folytatta, és a Tsászar részéről olly bátorfágban vélte magát lenni, hogy feleségét újjra Kővárba rekesztetné, és Botskayt más Udvari Tanácsosokkal egygyütt Prágába küldené, az utólsó egygyezésnek semmivé tételére, és az előbbeniek

megújítására. Hamar azután a Lengyel országi Cancellárius Zámosky János javasolta néki, hogy inkább adja által az atya testvérjének, Báthory András Cardinálisnak a Herczegféget, mint sem kintelenítessék jövendőben vagy a Tsászárnak, vagy a Török Szultánnak engedni. Hihető, hogy ezt Zámosky a Cardinálishoz viseltetett barátlágáért tselekedte; mert ennek az előtt a Fejedelem nagy ellenfege vala, úgy hogy kintelenítetne előre Lengyel országba futni, ahonnan napnyúgoti Burgus országban Vermelandi Püspöklégre emeltetett, és mindenekben egyyet értett a Cancelláriussal. Az állhatatlan Fejedelem engedett a Cancellárius tanátsának, meg nem gondolván, hogy ez által a Tsászárt hosszúállásra gerjeszti Botskay ellen, 's oda engedte tartományát bizonyos esztendőbeli fizetésért, és megtartván némelly részeket Erdélyben magának, visszaküldötte a feleségét az anyához Stájer országba; maga pedig Lengyel országba ment a Cancelláriushoz. Ez a történet még nagyobbra nevelte volna a visszavonást Erdélyben, ha tsak VIII. Kelemen Pápa az ebből származó hadakozásnak elejét nem vette volna, a Tsászár, és Cardinális közt szerzetetett eggyezés által. (Sept. 1599.) Az eggyezésnek a Rendek jelen létében köllött volna véghez menni: midőn az Oláhok Vajdája hirtelen rajtok ment, őket széljelüzte, és az újj Fejedelmet kínszerítette a sereg gyűjtésre. Ez az Oláh seregtől Szeber táján egy ütközetben széljelverettetett, maga pedig a Fejedelem elfogattatván, megöletett. Ez meglévin, a Vajda Basta Györgyöt, a Tsászár

seregnek felső Magyar országban lévő kormányozóját magához hívatta, és segítségé által Erdélyt a Tsászárral, vagyis inkább a maga részére elfoglalta.

§. 150.

Folytatdja a Török hadakozásnak.

Míglen e'képpen folya dolga az Erdélyieknek, a Szultán sereget küldött Ibrahim vezérlése alatt Magyar országba, nem a' végre, hogy az országot elfoglalja, hanem hogy annál hasznosabb békefényt köthessen a Tsászárral. Azért Ibrahim, mi-helyt a Tsászári sereghez ért, kezdé Esztergomnál egy szigetben eggyezni a békefényről: de minden haszon nélkül; mivel mind azon várakat, mellyeket a Tsászári sereg elvett a Töröktől Rudolf uralkodása alatt, visszakívánta. A Hajdúk egy részét a Török táborig hajóknak elszüllyesztették, és némelly szedegetett Tsászári katonák egyszerre meg akarták venni Székes Fejérvárát. De korán észre vétetvén, petárdájokat elvesztették, mellyet a Törökök nagy tsudálkozással nézvén, midőn gondatlanul elsütnék, többeknek halált okoztak a jelen lévők közül. A Nagy Vezér nem mert a Tsászári táborra ütni, hanem a körül lévő helységeket elpusztíttatván a Tatárok által, Pest alá vonta magát. Hamar ez után a Tsászári vezérek Kaposvárnak ostromlásához fogtak: de meg nem vehették; az övék lett mindazonáltal Koppán, Dombovára, és Ozora. A következő esztendőn (1600.) oda ajánlák a Pápai Francia örök a várat, a vélők katonáskodó Németeket, a

lakosokat, és ezeknek felelégeit a Fejérvári Basának, hogy ha a Tsászártól meg nem adatott zsoldot nékik lefizetné; mert pártot ütven, valakik nem voltak egy akaraton vélők, vasra verték. Ezen ajánlás álnoknak tetszett a Basa előtt; mert nem hihette el, hogy olly nagy gonoszlág kitelhessék a katonáktól; Maximilián Fő Herczeg pedig sietett a zsoldot megküldeni, ígervén egyszersmind botsánatot nékik, hogy ha visszatérnek kötelességekre: de ők a Fő Herczeg küldöttjeire még ágyúkat sütögettek, az ostromlást vitézi módra kiállották, és végre igyekeztek a várból kiszökni: de kivénen némelly zászló allyakat, kik a Töröknél tevének azután hadi szolgálatot, a többiek megfogattattak, és kegyetlen kínok közt megölettetek. Mehemet Basa Babótsát megvette, Ibrahim pedig Kanisát fogta körül. A Tsászári sereg egy igen híres Francia Vezérnek, tudniillik a Lotharingiai Mercoeur Fülöp Emmánuel Herczegnek vezérlése alatt elejébe ment a Nagy Vezérnek, és alkalmatosságot nyújtott néki újj föltételek alatt a békefégről való egyezésre. Ezt midön a Herczeg el nem fogadná, táborára rohant: de visszaverttetett. Végtere a Tatárok minden útakat az élés hordásra elállottak, honnan a táborban zendülés lett, a katonák széljelmentek, és utánna Kanisát a vár őrzők az ellenfégnak általadták.

§. 151.

Erdély országi változó történetek.

A Cardinálisnak erőszakos halála ösztönt adott Zsigmond Fejedelemnek a visszamenetelre, és a

Moldva országi Hospodárral, Jeremiással, és egy Székely Móses nevezetű pártossal való öszveszövetkezésre, kikkel egyetemben az Oláh országi Mihály Vajda ellen indúlt: de meggyőzöttetett. Ez nem sok idő múlva Zámosky Cancelláriustól meggyőzöttetett, 's addig kergettetett, míglen a Tsászári vezér Basta elejébe nem állana a Cancellariusnak, ki, midőn az tudtára adná, hogy a Tsászárnak nem tetszene Mihály Vajdának tselekedete, visszaté: e. Ez után a Tsászár nevében Zsigmond Fejedelemmel megegyezett, és tartására Sáróst, és Szadvárt néki engedte. A Vajda kegyetlenlégével olly gyűlöletes lett mindenek előtt, hogy az Erdélyi Rendek egy gyűlésen öszveszövetkeznének ellene, és Basta vezérlése alatt, aki úgy is ügye volt, sereget készítenének. Ő ugyan ennek megállott Miriszlónál, de elvesztette az ütöközetet, és Bétsben a Fő Herczegnél keresett oltalmat magának. Ennek elmenetele után Tsáky István lett fő kormányozója a nemzetnek, aki egy új gyűlésen a szabad vallás gyakorlását megerősítette, Botskayt Haza árúlónak nevezte, és a Székelyeket szabadságjoktól megfosztotta. Ezen végzéseket a Tsászár jóvá hagyta, és új követeket küldött, akik megerősítették hivataljában őtet, és Januáriusnak első napján (1601.) a Tsászár hívfégére megesküdtették. Most már azt lehetett volna vélni, hogy Erdély egészen letsendesedett: de a Törökök, és Lengyelek azt újjra fölzavarták, és Tsákyt annyira vitték, hogy ez Zsigmondot mindenek vélekedése ellen Erdély urának hirdeté, és a Tsászárnak hív szolgáit megfogattaná.

Mind ezeket Zsigmond Fejedelem jóvá hagyta, és Moldva országból hirtelen Fejérvárra ment, ahol Hazafiai, akik úgy is már régi időtől fogva mintegy játszani szoktak az esküvéssel, minden tétovázás nélkül néki meghódoltak. Éppen akkor, hogy ez a zenebona fülébe ment a Tsászárnak, az elűzetett Oláh országai Vajda Prágába ért, kit a Tsászár, mivel ennél alkalmasabb embert Zsigmond ellen nem találhatott, bőven megajándékozván, haza eresztett, és azt kívánta tőle, hogy a Magyar országai vezérekkel eggyesítván magát, a Fejedelmet verje ki Erdélyből. A Vajda minnekutánna Bastát szívre megengesztelte volna, megtámadta Székely Móses seregét Szatmártól nem messze Doroszlónál, és rajta győzedelmeskedett. Erre Kolosvárra ment, és Erdélyt ismét a Tsászár hatalma alá hozta. (3. Aug. 1601.) Ez egyenlő hatalmat engedett Bastával néki, azért is Basta néki ártani igyekezett, és mivel egy levelét, mellyet amaz az Egri Bazához írt, történetből kezére kerítette, és azt látszatott belőle észre venni, hogy ő egyet ért alattomban az Otsmányokkal: innen alkalmasfágot vett megölettetésére a). Ezen tselekedetével Basta majd mintegy független uraságot szerzett magának Erdélyben, mellyel kárára élt a lakosoknak. Katonái mivel a Prágai Udvar zsoldjokat meg nem fizet-

---

a) *Istvánfy p. 773. Fran. Kazy S. J. Historia Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo ad annum ejusdem seculi 81. Tyrnav. 1737. T. I. Ezen munkának igaz szerzője Timon Sányel.*

te, meg nem tartván a rendtartást, sok falukat kiraboltak. Más esztendõn Besztercze, utolsó azon városok közül, mellyek ellentállottak Rudolfnak, eggyezés által megnyitotta kapuit néki, mellyet fogadása ellen ki hagyott rabolni katonái által. A többi városokban minden vert, és veretlen ezüstöt, 's aranyat elszedetett, 's ez által pártütésre gerjesztette a lakosokat, mellynek az legnagyobb erõt adott, hogy nem sokéra a Tatórok, és Törökök bérontván Erdélybe, mindent elpusztítottak, és közönléges éhféget okoztak. Zsigmond Fejedelem ugyan ismét reá hagyta beszéltetni magát, hogy 50000 tallérokka, és két Tseh országi uradalmakkal megelégedvén, kimenne Erdélybõl, és azonnal útnak indulna Prága felé: de a följebb említett Székelyi, és egy bizonyos Barbély György öszveszedtek öt ezer Székelyeket, hogy Bastát kiűzzék katonáival eggyütt Erdélybõl. Basta ezekkel megütközött, gyözött, és még kegyetlenebb, és ragadozóbb lett azután, mint sem volt annak elõtte.

§. 152.

Folytatása a Török hadakozásnak.

A Tsászár a múlt esztendõn két újj német, és Magyar sereget állított ki a Török ellen azon kívül, amellyet Basta, és az Oláhok Vajdája vezérlettek. Az elsõnek Merceour Herczeg, a másodiknak Ferdinánd Fõ Herczeg, Stájer ország ura, voltak vezéri. Az utolsó, amelly sok válogatott Olasz, Spanyol, és Horvát katonákból állott ugyan: de kevés tapasztalású kórmányozója volt, késõn ment

Kanisa alá, és az ostrom idején nagy hibákat követett el, melly által a várbéli Törökök, noha kevés számmal voltak, módot nyertek az ellentállásra. Az alatt hirtelen nagy hideg, és havas idő kezdett lenni, melly a Fő Herczeget kínszerítette az ostromnak félben hagyására. A visszamenetel rendetlenül ment véghez; mert nem lévén elegendő vonó marha készen, a letagyott ágyúkat helyben hagyta, és nagyobb részét a puskapornak, é sátoroknak meggyújtatta. (16. Nov. 1601.) Még a megsebesedteket, és betegeket is ott hagyta, kiket vagy az ellenfég megölt, vagy a tűz megemésztett. Szinte olly irgalmatlanlág, al viseltettek egymáshoz a katonák is, amidőn hátra mentek; mert valamint a gyermekek, aszszonyok, és más gyengébbek ledültek az útban, nékik estek az erősebbek, és ruháikat lehúzták. Nagy része az ostromló seregnek a tavakba merült; mert akire a hidak tsináltatása volt bízva, a pénzt magának tartotta, a hidak tsináltatását pedig elmúlatta. A katonák tsapatokra oszolván arra mentek, amerre tetszett, és Stájer országban, 's Karinthiában húzták, vonták a lakosokat, és innen útnak eredtek haza felé. Jobb szerentséje volt Merceour Herczeg seregének; mert Székes Fejérvárát erőszakkal megvette, a Törököket visszazuzte táborától, és a Budai Hassan Gyimesgyis Basán győzedelmet vévén, őtet a visszamenetelre kínszerítette a). Más esztendőn Hassan ismét Fejérvárhoz

---

a) *J. h. Nadányi de Keres Nadány Florus Hungaricus. Amstel. 1663. p. 333. Khevenhiller Ann. Ferd. T. V. p. 2517. sequ.*

méné, mellyet a vár őrzők álnokúl föladtak neki. Merceour Herczegnek az esztendő elején halála történt, ennek helyébe Rosvorm Herman Kristóf rendeltetett. Ez Budát, és Pestet ostrommal körülvette, és az utólsót megvetté. (29. Sept. 1602.) A Budai Basa ekkor úton volt Lippa felé Székelyi Mósesnek kérésére; de előbb, mint sem a várat ostromolhatta volna, visszasiatott a magáét védelmezni. Viszszamenetele közt ugyan megverettetett: mindazonáltal célját mégis elérte; mert visszaverettetése után az ostromlók semmi fontos dologhoz nem nyúlhattak, és addig töltötték az időt más körülfekvő kisebb váraknak elhanyagolásában, míg a kemény tél őket a mezőből ki nem verte volna. A Hajdúk Tólnát, és Kalotsát visszavették: de nem volt annyi erejük, hogy a Török, 's Tatár pusztításoknak gátot vethettek volna; mivel a fagy minden vizeket jéggel béborított, és sok helyekre nekik útat nyitott.

§. 153.

Székelyi Móses Erdélyben zendülést támaszt.

A Tsászárnak győzedelmei ösztönt adtak az Erdélyi Rendeknek magok megalázására, melly végre némelly Fő embereket Prágába küldöttek, és Basta olly bátorfágosnak vélte magát, hogy Erdélyből Tokajba menne katonáival, a hátra maradt zsoldnak föl vételére. Ezen tselekedetével ő nagyon hibázott, jól tudván, hogy Székelyinek sok jó aka-ói légyenek, és ő Tömösvárott a Törököknél tartózkodik. Ezt a hibát Székelyi baráti

haszonra fordították; mert ötet magok urává választották, kit a Török Szultán úgy is már Erdély Fejedelmének nevezett, és hogy a határ Basák arra segéljék ötet, parantsolatot küldött. Móses azonnal előállott egy Török, 's Erdély országi sereggel, és mivel nagyobb része a lakosoknak ötet, mint vallása, jószága, és szabadfága egygyetlen egy óltalmazóját, úgy tekintette, mindenütt jóakarókra akadt, akik Karansebes, Fejérvár, Kolosvár, és Szeben erősfégeit néki általadták, és a kapukat előtte minden ellentállás nélkül megnyitották. Maga egyedül Brassó zárta el a kapukat előtte, és kínszerítette ötet ostromhoz fogni. Ez ő előtte kevés dologból állónak látszatott lenni: de setét éjtszakának idején egyszerre táborában termett az ellenfég, és katonáit aluvó helyökben megölte. (22. Jul. 1603.) A Törökök, amint fölgrándoztak feküvő helyökből, egygyül egygy elfutottak; az Erdélyiek pedig öszveállottak ugyan, és tüzesen verekedtek: de nem nyertek egyebet vitézfégjökkel, hanem hogy életöket jó drágán eladták; mert négy ezer maradt közülök helyben, kik között volt Székelyi maga, több Fő Rendüekkel egygyütt. A isméretlen győzedelmeskedő az újj Oláh országi Raduló Vajda volt, ki a Tsászárnak meghódolt, és ezen szabad akaratú, és alattomban való tselekedete által szándékozott magának állandós kegyelmet nála szerezni. Basta ugyan sietett vissza felé, mihelyt hírét hallotta Karansebesnek. De későn ért oda; mert tsak egy kis tsapatjára akadt a megverett seregnek, amelly egybe sereglött ugyan: de

minden munka, 's fáradttfág nélkül általa széljel füzettetett. Lippába, és más visszavett várakba őrzőket rendelt, és szabad akaratjokra eresztette katonáit mindenekben. Rosvorm vezér jelesen győzedelmeskedett Buda alatt, hol két Török Basa életét vesztette, és ő azután Hatvant elfoglalta. (29. Sept. 1603.)

§. 154.

Az Uszkotsoknak kiirtása.

Míglen a had e'képpen folytattatnék Erdélyben, Rudolfnak, és Ferdinánd Fő Herczegnek a Velenceiekkel való viszátkodásai, amellyek nyolcz esztendőök alatt valamennyire letsillapodtak, ismét megújúltak az Uszkotsok miatt. Ezek még most se szüntek meg a tengeren rabolni, harczolni, és a Török, és Velencei lakosokon kegyetlenkedni, és abban helyheztetni legnagyobb ditsőféjőket, hogy ha sok aszszonyokon erőszakot tehettek, 's megnyúzhattak sok Velencei férjfiakat, kiknek bőreit győzedelemnek jeléül szobájokban fölaggatták. A Török Szultán azt kívánta a Velenceiektől, hogy Zeng városát, mint fő lakó helyét az Uszkotsoknak, hánnyák széljel, kinek hogy eleget tégyenek, katonákat fogadtak. (1602.) Ezen hadi készületen megijedtt nem tsak Ferdinánd Fő Herczeg; hanem még a Pápa is, attól tartván, ne talántán a Törökök, vagy Velenceiek nagyobb hatalomra kapjanak Dalmácziában. Azért VIII. Kelemen Pápa serényen dolgozott a Velenceiek megbékéllésén, egyszersmind kérte Ferdinándot, vet-

ne véget az Uszkotsok rablásainak, mellyet meg is nyert tőle; mert a Fő Herczeg a még kéznél lévő ragadományokat visszaadatta, és a magá Tanácsossát Rabatta Jósefet Zengbe küldötte a rablóknak megbüntetésére. Ez a derék ember négy száz házakat ledöntetett, és a bennök lakókat a szomszéd helyekre küldötte lakni. Tovább: a nagyobb gonosztévöket halállal büntette, és minden Velencei *Banditákat*, vagy számkivettetteket kitiltott a Herczegfégből, végre a leglatrabb Uszkotsokból egy különös zászló allyat állítván, azokat a Rosvorm seregéhez küldötte. Ezen kemény bánással Velenceze annyira megelégedett, hogy a megtiltatott kereskedést újra megegedné. De ennek a rendelésnek reménytelen lett a kimenetele; mert egy a Velencei számkivettettek közül öszvetalálkozván az Uszkotsok zászlójával, öket pártütésre fakasztotta. Annakokáért viszszatértek Zeng városába, Rabattát agyon vágták, és azzal kezdték el ismét hegyetlenfégjöket, hogy Rabatta testét felefégeikkel öszverágattatták, és megetették.

§. 155.

Protestánsok szorongattatási.

Ferdinánd ezt a gonoszfágot büntetetlen hagyta, mivel a Protestánsok elnyomattatásában fáradozott. Erre a végre önnön maga tartományinak minden részeire, ahol nem Római katolikusok valának, Missionáriusokat küldött, kik mellé fegyveres népeket állított. Ugyan ezt javaslá a Tsárszárnak is, és az öttseinek, úgymint: Mátyás Fő

Herczegnek, Magyar országban; Albertnek, Német Allföld urának; Maximiliánnak, Tirolis, Elő Ausztria, és Alzácia igazgatójának, mellyre csak ugyan reá is bírta őket. A Spanyol Király, ki a régiebb Ausztriai ágnak feje vala, más okból is nagy ellenfége volt a Protestánsoknak, és más szabaa lelkiismeretű embereknek. Melly miatt Német Alföldet elveszteni kintelenítetett. Azért is örömet hajúlt Ferdinánd kérésére, és néki pénz, katona, és eggyezések által segítlégre lett. Rudolf Tsászár is a Reformatiohoz fogott Ausztriai tartományiban, Tseh országban, és a Német Birodalomban, úgy intézvén, hogy ha a törvény szék megfosztaná jószágaiktól a Protestánsokat, azokat Spanyol, vagy másféle nemzetbéli katonák által maga keze alá vetetné. Illy eszközök által a Német Fejedelmeknek szegénylégre, és tehetetlenlégre köllött volna jutni; melly ha meglett volna, reménylég volt, hogy az éjszaki, és Britanniai Protestánsokat, kik akkor még nem igen hatalmasok voltak, könnyen semmivé lehetne tenni, és ezt ugyan egyedül az Ausztriai Háznak ereje által a katolika hitnek föntartására. Ezen szándéknak végben vitele Magyar országban majd szinte olly nehéz volt, valamint Német országban; mert ámbár itt nagy tartományokkal bíró Herczegek nem találtatnának is, valamint a Német birodalomban, és ámbár a katolikusok magok uralkodó Fejedelmével eggyütt az Unitáriusok, Reformátusok, Görögök, és Lutheránusok, akik egy értelemben nem valának egymással, elnyomattatásán közös erővel munkálkodnának is: még se

mehettek sokra vélők, mivel ezek a Törökre, és valamennyire a Német országi Fejedelmekre hagyhatták magokat, és mind jószágra, mind számra nézve hatalmasbbak voltak a katolikusoknál. Legerősebbek voltak a Protestánsok Erdélyben, Szepesfégben, és a bánya városokban. Legelőször is tehát a Gréczi, és Prágai Udvar úgy rendelte, hogy ezen részeiben az országnak fogjanak az új rendelkezések végre hajtásához. Basta hadi vezér erre már Erdélyben az utat megnyitotta: mindazonáltal rendeltetett mégis egy alkalmas férjfiú melléje. Ez volt Gróf Belgioso, Barbiáno János Jakab, aki először a Kartuziánusok szerzetjében Prior volt Rómában; azután pedig egy bátor hadi ember lett. Ezek ketten (21. Jan. 1604.) a Kassai Protestánsoknak templomát, jószágát, és földjeit elvették, és az elűzetett Egri Káptalannak adták, azon kívül élet vesztése alatt megtiltották a lakosoknak a városon kívül tartani Isteni szolgálatot. E'képpen bántak Liszka, és Kolosvár lakosival is. Ezen alkalmasfággal vitettek bé az utolsó városba a Jésuiták, és a hajdan elvétellett nagy templom nekik ismét visszaadatott. Pető Ferencz, a Kalotsai Érsek Szepesfégbe menvén a Lengyel Királynak, úgymint az abban lévő zálogos városok urának engedelmevel, a Protestáns Prédikátorokat kihajtotta. A Protestánsok könyörgő levelet nyújtottak a Tsászárhoz, és a Fő Herceghez, kérvén, hogy adatná nekik vissza templomaikat, jószágaikat, 's tanítóikat. De a Tsászár erre semmit se felelt. A jövő ország gyűlésén ismét megújították a Protestánsok kéréseiket:

de

de minekutánna a Fejedelemtől kívántatott hadi költség jóvá hagyatott volna, vége szakasztatott a gyűlésnek, és csak akkor vétetett elő könyörgő levelök, amidőn magok jelen nem valának. Ekkor kívánfágaik helyteleneknek ítéltettek, mivel a könyörgők abban önnön magokat az Ország, és Rendek nagyobb részének nevezték, és vallástételöknek nevet nem adtak. (3. Febr. 1604.) Erre egy új czikkely tételtek a már elkészített rendelések mellé, mellyben nem csak az ország régi törvényi megerősítettek, azok tudniillik: mellyek a katolika hitnek föntartását, és más vallásoknak meg nem szenvedését tárgyazzák vala; hanem még kemény büntetés alatt is meghagyatott, hogy senki az ország gyűlésén ez után akárminémű vallást érdeklő panaszt elő ne hozzon. Ebből az következett, hogy a nem katolikusok az ellentállásról gondolkozzanak. A Lötseiek fegyvert fogtak a Kalotsai Érsek ellen, minekutánna könyörgések nem használt volna. Az Érsek ugyan hívta Bastát ellenök segítségül: de mivel ez a Hajdúktól keményen megverettetett, és nem lehetett segítségére, kintelenítetett minden papokkal együtt, kiket csak akkoron rendelt el külömbféle helyekre, ott hagyni Szepesféget. Ezen idő alatt Mohamed Szultánnak halála érkezett Konstantinápolyban, kinek a fia Ahmed, egy nőtelen ifjú lépett helyébe. Ez a Persák Schahjával hadba keveredett, ki a Tsászárral Prágában ellene szövetséget kötött. Ifjúsága, a Persiai had, és némelly belső nyughatatlanfágok ösztöni voltak Fő Udvari Ttsztjeinek arra, hogy a Magyar Királlyal

Pesten a békeféleg eránt dolgozzanak: de mivel ők Esztergomot, Győrt, és a békeféleg fölbontásától fogva hátra maradt adót kérték; a Tsászáriak pedig Egert, és Kanisát kívánták vissza, végképpen megállítani az eggyezést nem lehetett. Még azon őszszel Hassán Basa Pest alá ment egy se-
reggel, és mivel ezt Hatvannal eggyütt nyitva találta; mert a két várak Kommendánsai félelemből elfutottak, minden késedelem nélkül elfoglalta. Azután Esztergomhoz indúlt: de azonnal, hogy a várbélieknek vitézfégét látta, visszafordúlt. (7. Sept. 1604.)

§. 156.

Botskay István Erdélyi Fejedeleme lészen.

A Török Szultán, és a Diván, midön eggyezést által nem végezhettek volna a Tsászárral, az Erdélyieket igyekeztek ellene föllázzítani, és ugyan Bethlen Gábort, akinek elegendő bátorfága volt, hogy magát reájok bízná, és a Tsászár ellen Ahmed Szultánnak adózó Fejedelme lenne Erdély országban. Egy más Erdélyi, t. i. Botskay István, Báthorynak hajdani vezére, alkalmasbbnak tartván magát erre a dologra, megnyeré Bethlentől, hogy a Fejedelemséget néki engedje. Erre a Portával alattomban megeggyezett, és Magyar ország nevében olly föltétel alatt kötött véle örökös békeféleget, hogy a Tsászárral tartandó hadakozásban semmi Magyar várt el ne foglaljon magának, ötöt pedig szükségés pénzzel segélje a Tsászár ellen. Ezen eggyezést titokban kölletik vala tarta-

nia; mert Botskay Tanácsosa volt a Tsászárnak, és Várad táján lévő váraiban tartózkodott, ahol Basta katonáitól könnyen elfogattatható volna. Azonban Bethlen, és a Tömösvári Basa Lippát igyekezett elfoglalni: de a Tsászár népetől visszaverettetett. Bethleht még más szerentsétlenfélg is érte; mert futása közt mentéjét elvesztette, mellynek zsebjében minden levelek, amellyeket Botskaitól vett, megtaláltattak. Ezen eset, és még más egynéhány történetek által világosfágra jött az öszveesküvés, és Botskay kintelenítettett időnek előtte hozzá fogni a pártos seregnek vezérléséhez. A pártosok nagy számmal voltak, és naponként többre nevelkedtek. Leginkább nevelték Botskay seregének számát a Hajdúk, kik a katolika hittől elállottak, és nagyobb részént Reformátusokká lettek. Ezek a Hajdúk eddig az ország törvénye szerént üldöztettek; mivel a följobb előadatott tilalmazó parantsolat, és rendelések ellen egész eddig nem szüntenek meg hadakozni, és rabolni. Már 1598-ban meg volt engedve kinekkinek őket akárhol is agyon ütni, hogy ha magánosan, és nem mint fizetésben élő tagjai a seregnek katonáskodnának. Voltak mindazonáltal hét Hajdú városok Szabolts vármegyében, mellyek lakosinak rendes vezéri valának, és az említett szoros parantsolat alól azért vétettek ki, mivel ők is a sereg közé számláltattak. Ezen Szaboltsi Hajdúk voltak most azok, kik ha akármelly részre állottak a kettő közül, tellyes erőt adhattak néki az ellenkező felekezet ellen: mivel ismértesek voltak mind számos voltokra, mind vitézfélgjökre nézve. Gróf

Belgioso, a Tsászári seregnek Fő Kapitánnya őket először a Tsászár részére húzta, nagy summa pénzt fizetvén nékik, és elhitetvén vélők, hogy Botskay egyedül csak a Törökök barátságáért kezdene háborogni. De Botskay más Hajdúk által, kiket ő fizet vala, alattomban elhitette vélők, hogy ötet a szüklég, és a Protestáns Vallásnak az utolsó veszedelemtől való megtartása hozta arra, hogy fegyvert fogjon, és hogy Belgioso Grófnak alattomban parantsolatja légyen, hogy először az Erdélyieket, azután pedig őket megemészsze. Minekutánna ezt elhitette volna vélők, megengedte nékik, hogy a hét városok, mellyekben laknak vala, mentek légyenek a Fő Ispány hatalmától a); ez által őket egészen a maga részére húzta. Dampierre Gróf ezt nem vévén észre, ellene indítá seregét, és az előljáró részt magától meszsze eresztette. Ezzel az alkalmatossággal élvén a Hajdúk, megfutamodtak, kiket midőn az előtsapat fön akarna tartóztatni, olly vérontást támasztottak, hogy a Gróf kintelen lenne hátra menni, és nem merne tovább szembe állani az ellenféggel. Ez így lévén, Botskay Kassa, Szeben, Eperjes, és Lötse váraiba katonákat szállított; de az esztendő végén Eperjest elvesztette, minekutánna Basta 4000 Hajdúkat, és még annyi fegyvertelen parasztokat Asgyán mellett széljel-

---

a) Almanach von Ungarn 1778. S. 360. *Ezt a szabadságot, mellyet Polgár, és a többi Hójdú városok még most is bírnak, kintelenítettett a Tsászár 1606-ban megerősíteni.*

vert volna. Azonban mégis más esztendőn (1605.) majd minden felső Magyar országi Nemesek hozzá állottak, mivel a vallás kötele őket véle egybe kötötte. A Tsászári vezér Basta, Edelény mellett seregét visszaverte, megölvén 1500 embert közülök, megvette Szendrőt, és Tokaj várától a Hajdúkat elűzte: győzedelmét mindazonáltal nem folytathatta, mivel a Tsászár nem küldött néki pénzt, mellyel katonáinak zsoldját kifizethette volna. Miért ezek szűklégre jutván, minekutánna sok ideig szavának haszontalanúl hitelt adtak volna, utóljára ellene támadtak, kínszerítették kimenni Erdélyből, és a Dunához vonúlni. Azonnal hogy ez e'képpen történt, a Hajdúk külömbféle Tsászári várakra rohantak, és azokat elfoglalták. Némellyek a Fő Rendü Magyarok közül békeféget akartak tenni Botskayval; de mivel erre sem a Tsászártól, sem ennek Helytartójától Mátyás Hercegtől hatalom nem adatott, meg nem hallgatattak. Botskainak hatalma akkora lett, hogy a Hajdúk Fő Kapitányát, Lippai Balást a vendégfélg közt megöletné, mivel gátot akart vetni hatalmának, 's véle egyenlő hatalommal uralkodni; és még se találkozott a Hajdúk közül senki, aki mert volna néki szóllani ezen gyilkosságért. A Török követ néki bizonyos óltalmat ígért, és olly fogadást tett, hogy még Oláh ország is által fog adarni néki, mellynek jelei egy kard, zászló, és buzogány lesznek. Az ő Rendjei Szerentsen öszvegyülvén, azt végezték, (17. Apr.) hogy a katolikusok, Lutheránusok, és Helvécziai valláson lévők egyarányú szabadfágban éljenek, és Ho-

monnai Bálintot seregiök vezérjének választották. Ő minekutánna nékik letette volna a hitet Kolosvározt, elfogadta tőlök Meggyesen a hódolást, (15. Aug.) és hogy a Szultánnak annál könnyebben kedvét találhassa, nagy summa pénzt küldött néki több nyert zászlókkal, és kellemetes képű Német gyermekekkel együtt, kiknek fejére az Egyházi Rendnek tsúffágára Püspök süveget tétett. Basta, mivel a Tsászártól elhagyattatott, egész Posonyig vont a magát, és felcét seregének a betegfég, harcz, és szökés által elvesztette. A megmaradt rész nyughatatlaná tette elméjét erköit-telen tselekedetei által; mert a Posonyi külső város lakosinak szölleit, és lakó helyeit pusztította, és nagyobbította azon gyölöfégét, mellyet a Magyarok már úgy is régtől fogva szívökbön forraltak a Tsászár, és az egész Német nemzet ellen.

§. 157.

Az Erdélyiek bérontnak Német országba.

Botskay serege Bastát hátramenetele közt nyomba követte, és Rédei Ferencz vezérlése alatt Tokajt, 's Nagy Szombatot minden fáradság nélkül megvette. Dengelegi, egy másik vezére Botskainak megvette Szakolozát, és Morvát 8000 Hajdúkkal, és 1000 Törökökkel egész Brunáig, és Slavkovig pusztította. A Morvák vezéri Hodicz, és Lobkovicz Vilhelm, egynéhány szerentsés tsatak után kínszerítették ugyan ötet visszamenni: mindazonáltal prédáját töle el nem vehették. Sok Morva országiakat eladott a Törököknek, kiket mi-

dön a Hajdúk a prédán kapni látnának, még többeket ragadtak, és ugyan mindenkor szerentsés előmenetellel. Somogyi István, aki harmadik részét vezérelé Botskay seregének, egész N. Óvárig rabolt; Németh Gergely pedig, a Hajdúk Kapitánya, béütött a Dunán alól az országba, és Sárvárt Körmendel együtt elfoglalta. Graf Zrínyi Miklós mennyegzőjének alkalmatosfágával tsak nem az egész Ne. ncsfégét azon a tájon Ura részére vonta. Ott Hagymási Kristóf apanyira vetemedett, hogy az urának, Lajos Veszprémi Püspöknek a fejét kétfelé vágná. Hagymásit Németh ezen gonoszfágáért azzal büntette meg, hogy elűzette; de egyszersmind Sümegyet is ura részére elfoglalta. Tsak hamar ez után két ízben Stájer országba, 's Ausztriába ütött, és Győr, Regede, Német Újjhely, és Béts között kiraboltatott mindeneket. Az ő Hajdúi itt egészen kivételtek az emberifégből; mert nem volt nálók helye sem az igazfágnak, sem a könyörületesfégnek. Valófágos kótyavetyét tartottak, és a többet ígérő Törököknek, 's Tatároknak nem tsak a külső országi foglyokat eladták; hanem még önnön magok testvérjeiket is, tellyes hatalmat engedvén nékik, hogy őket a magok Religiojára kínszeríthessék, 's vélök kedvök szerént bánhassanak a). Az Ausz-

---

a) Isthvanfi p. 329. *Az illy emberifég ellen való tselchedeteket ebben az időben nem tsak a közönfégés emberekből, 's hadi szolgálókban, kiknek a minden napi ragadozásban, és gyilkosságban szlők egészen megkeményedett, hanem még egy Fő*

triai Nemesfég ugyan győzedelmet vett Némethen Soprony mellett: de minden haszon nélkül. Sokkal jobban védelmezte hazáját Draskovich János, Horvát országnak, Dalmáciának, és Slavoniának Bánja; merő az egész határt a Dráva mellett jó korán megrakta népével, hátra üzte a Hajdúkat, és minekutánna Ferdinánd Fő Herczegtől segítséget vett volna, fölkereste Körmendnél táborjokban őket: de ezek előtte jó korán elillantottak. Még nagyobb volt Augustus végén Botskay hadakozása; mert a Török Mehemet vezér körülfogta egy nagy sereggel Esztergom várát, és az Erdélyi vezér Rédey ugyan azon idő alatt Érsek Újvárt ostromolta. Esztergomban az őrzők kormányozója volt Gróf Oettingen Vilhelm, ki mivel nagy gyanúfággal volt a Magyar katonáihoz, nem tekintvén a környülállásokra, őket eleresztette, 's a várból kiküldötte. Rédey ezeket örömmel fo-

---

Rendű aszszonyban is lehetett tapasztalni. Aki olly dolgokra vetemedett, hogy azoknak előadása majd hogy nem minden hitelt föllül nem hallad. Ez volt Báthory Ersébet, Nádasdy Grófnak özvegye, aki kedvére akarván világot élni, idő jártával hat száz leányokat, és aszszonyokat, Tsejte várában verés, égetés, és kemény tömlöczözés által megöletett. A Palatinus, aki 1610-ben ezt a gonoszsfágot megvisgálta, eggyet a szolgák közül fővétellel büntetett, és két szolgálokat megégettett, mivel eszközi voltak ezen gyilkosfágonak. De a Grófné maga tsak örökös fogsfágra íteltetett. Zadovsky Diarium in Belii Aparatu Dec. I. p. 366.

gadta, és a város.lakosi, valamint maga az egész nemzet, a Hazafiaknak ezen meggyaláztatásáért föl-
lőtte megharagudtak. Ő mindazonáltal a várat megtartotta. Végtére a vízi város megvétetett, és ő elesett a várra való rohanáskor. Erre az őri-
zetnek elesett minden bátorsága, és minekutánna az újj Kommendánst Dampierrett fogfágra tette volna, általadta a várat a Törököknek igen hasznos föltételek alatt. (4. Oct. 1605.) Ezeren a várból minden vagyonjaikkal kieresztettek; a többiek pedig meghagyattattak úgy, amint voltak a vár őri-
zetben a Törökök részére. Most már a Törökök Érsek Újvárhoz siettek: de a Fő Herczeg Mátyás, ki a várnak segedelmére sereget nem vihetett, azzal előzte meg szándékjokat, hogy a várat Rédeynek általadta.

§. 158.

A Szultán Bocskayt M. Királynak nevezi.

Esztergom, és Érsek Újvár megvétele után a nagy Vezér Bocskayt Budára hívatta, ki is, minekutánna a rendeket Rákos mezejére gyűjtötte volna, megjelent a Budai várban. Itt a vezér egy zászlót, kardot, és buzgányt adott kezébe Szultánja nevében; azután egy régi fa, de arany lánnával beborított, és kövekkel kirakott koronát tett fejére, melyet egy régi Görög Tsászári Koronának lenni mondott. Azután Rákos mezejére vezetvén őtet, a rendek előtt Magyar ország Királynak nevezte, és parantsolta a jelenlévőknek, hogy annak ismerjék, és valakik néki hódolni fognak, tiz esztendeig

mentek lésznek az adótól. De az öreg Bocskay mértékletesebb volt, hogy sem ezt a fölmagasztaltatást elfogadta volna, a melly most tekéntét emelné, ugyan; de valaha ká'ára válhatna. Annakokáért se a királyi nevet, se a koronázást el nem fogadta, azt az okát adván, hogy a Magyar Törvény egyszerre nem enged két koronás fejedelmet, amint most lenne, ha a Szultán ajánlását elfogadná, mivel már Rudolfnak a szent korona fejére tétetett. Mindazonáltal a fa koronát, mint valamelly nagy értékű ajándékot mégis megtartotta. a).

---

a) *Egynehány nap múlva, hogy ez történt, küldének a Brassóiak egy koronát Bocskayhoz, melly az előtt valamelly Oláh Herczegé volt, ők mindazonáltal azt egész eddig titokban tartották, és az előttevaló Fejedelmek közül egynek se mutatták meg. Bocskay nagy örömmel fogadta ezt az ajándékot, de mondotta egyszersmind azt is, hogy sokkal kedvesebb lett volna néki, ha azt, minekelötte Budára jött, néki adták volna. Joh. Bocatii Comment. de Legatione sua ad Stephanum Bocskay in Belii Adparatu ad Hist. Hung. Dec. I. p. 331. Bél ügy vélekedik a 335. l, hogy az Herczeg az Oláh országi Michna nevezetű Vajda volt légyen, aki 1512. Szebenben megölettett. Az említett Bokás Máttyás Fő Herczegnek Követje volt, és jelen volt a Rákosi pompán.*

§. 159.

Az Erdélyi Fejedelemmel Mátyás Fő Herceg megegyez. Vallásbéli szabadság.

Ő, és az ő rendjei a Tsászári küldöttekkel egyezésre léptek, és Mladesovich Horváth Pétert Illésházy Istvánnal egyetemben Bétsbe küldék, hogy a Tsászártól nékik ajánlatott hasznos föltételről Mátyás Fő Herczeggel végezzenek. Egy kis győzedelem, mellyet Német Gergely vett a Tsászár népén, foganatossabbá tette kívánságaikat, és megtétettek minden készültek a békeség megszerzésére, és fél esztendeig tartandó fegyvernyugvásra. Egy a legnagyobb föltételek közül volt az; hogy egy úttal a Törökökkel is békeség tétessék, mellyre nézve mind a Fejedelem, mind pedig Mátyás követeket küldöttek Komáromba. Az egész dologban Illésházy volt a fő személy, aki midőn azt az ígéretet venné Mágyástól, hogy a békeség helyreállítása után bizonyos várak néki adattatnak sokakban engedett a Fő Herczeg kívánságainak. Ugyan ez beszéllette reá a Fő Herczeget, és a Tsászári Tanátsosokat, hogy a Fejedelemnek némelly kívánságában, mellyeket rendjei a Kolosvári Gyűlésen a többi föltételek közé iktattanak, engedjenek: mondván, hogy az ő Ura vizi betegségbe esett, mellyből az Orvosok bizonyossága szerint ki nem gyógyúlhat, és így halálával vége szakad az ajánlásoknak. Így lett meg az a híres Bétsi Békülés, mellynek a Religió volt fő tárgya. 23. Juni 1606. „A Lutheránusoknak, és

Reformátusoknak tellyes szabadság engedtetett a Vállás gyakorlásában. Magyar ország igazgatása született Magyar tanácsosokra, és minden késedelem nélkül választandó Palatinusra bízattatott. A Német hadi, 's más egyéb Tisztek, Győr, és Komárom városán kívül hivataljokból letétessenek. Ezeknek zálogos jószágit pedig az Ország vissza váltsa. Botskay, adományi, Törvényei, és kegyelem levelei helyben hagyattak. Az elidegenített egyházi jószágoknak helyreállításáról, és a Jesuiták állandós meghagyásáról a rendek mentől előbb végzést tegyenek. Bocskay a Német Országi Herczegek számába vétetett, néki engedtetett Erdély, Tiszán túl lévő Magyar ország, Beregh, és Ugotsa vármegyék, Szathmár, és Tokaj váraival együtt, úgy mindazonáltal, hogy a Magyar helységekre nézve Követeket küldjön az ország Gyűlésre, és ha magzat nélkül történne halála, az egész tartomány Rudolphoz vissza essék. Ha pedig a Török Szultán nem hajúlna a tett egyezésre, hanem még hadat indítana, tartozzék, a Fejedelem magát egyesíteni a Tsászári sereggel, és ellene hadakozni. Hogy pedig ezen egyezés bizonyos legyen, és sérelem nélkül maradjon, a Tsászár erősítse meg azt különös bizonsylág levél által. A Magyar nemzet fogadja meg esküvéssel, hogy ő, valameddig Hazája, vagy Vallása szabadsága nem sértegettetik, mind addig nem nyúl fegyverhez Királlyá ellen; és minden szomszéd tartományoknak Rendjei, kik a Magyar országi had alkalmatosfágával károkat vallottak javaikban, megbéküléseknek, és barátságjoknak jelenlé-

gét adják.“ Ez a békefég némellyeknek a Botskay felekezete közül nem tetszett: talán mivel végét szakasztá rablásaiknak. Ezek közül volt Szilasi, Hajdúk vezére, aki a Tiszán túl Kiállynak hírdet-
tétvén magát, hadat izent a Fejedelemnek: de amellyel magának hirtelen nyakát szegte. A Fő Herczeg azonnal megnyittatta Várad kapuit Botskaynak, és a Stájer, Karinthia, Ausztria, Slézia, Morva, és Tseh országi Rendeket Bétsbe szállította a följobb említett barátság levélnek elkészítésére. Ezt a Tsászár megengedte, noha ebből nagy kára következhetett; mert hogy ezek a Rendek öszveféggel elszakadtak a katolika hittől, és mind töle, mind Mátyás, és Ferdinánd Fő Herczegtől szorongattatának, 's üldöztetének; könnyű volt általlátni, hogy adandó alkalmatossággal, amint meg is történt, egyesíteni fogják magokat a Magyarokkal, és koronás Fejedelmöket kiveszik erejéből. Tudta Mátyás, hogy ez úgy fog történni: de ő néki más volt célja alattomban, amelly nem sokára kinyilatkozott, és annak elérésében mind a Rendeknek egymás közt való eggyesülése, mind pedig ő véle, sokat használt. A barátságot, és békeféget illető levelek alóírása meglett September elején: de a Püspökök azt nagyon ellenzették. Tsak ugyan ök is reá hagyták magokat bírni, és aláírták magokat a Rendektől elkészített levélnek, mivel látták, hogy ezen magok hátravonása nem tsak gyümöltstelen; hanem még káros is lehetne nékik. Vette a Fő Herczeg észre, melly igen szükkféges légyen nékik nagyobb hatalmat engedni, ne talántán a Protestán-

soktól egészen lenyomattassanak, reá bírták tehát a Tsászárt, hogy az Esztergomi Érsekséget, és Magyarországi Primásfágot, amely már huszonkét esztendőtlől fogva üresen állott, az ország Cancelláriusának, egyszersmind Nyitra Püspökének, Gróf Forgáts Rudolfnak engedné. (1607.)

§. 160.

Zsitvatői békefég kötés a Törökkel.

A Törökök ugyan nem botsátkoztak az első békefég föltételekre: de minekutánna látták volna, hogy a Protestánsok, és Katolikusok mind Erdélyben, mind Magyarországban egészen megbékültek, és e' két rész ellen magokat elégteleneknek vélnék, azon kívül is rosszszúl folynának dolgaik a Persiai hadakozásban, ajánlották magokat az illendő föltételekre. Azért öszvejöttek mind a két Félnek követjei nem messzse Komáromtól, hol a Zsitva a Dunába folyik, és sátorok alatt húsz esztendeig tartandó békeféget kötöttek, (11. Nov. 1607.) melly első Januáriustól kezdődjék. A Szultán Rudolfot attyának fogadta, helyben hagyta a Bétsi Eggyezést, a Tatárokat is a békefég czikkelyeibe foglalta, Váczt a Tsászárnak engedte, megtartotta Esztergomot, és nem kívánt többé adót; hanem tsak 200000 tallér ajándékot most az egyszer. Hogy pedig a békefég annál szorosabban föntartassék, az rendeltetett, hogy a Szultán, és Tsászár minden harmadik esztendôn követet küldjenek egymáshoz ajándékokkal, és ha egy, vagy más részről a békefég valamelly kevés sérel-

met szenvedne, azt a Győri Kommendáus, és a Budai Basa köz ítélettel igazítsák el.

§. 161.

Botskay Halála. Rákóczi választatása.

Nem sokára a békefég tétel után (28. Dec. 1606.) meghalt Botskay István, az Erdélyi Fejedelem magzat nélkül, kinek helyébe a Rendeek nem a magok hadi vezérjüket Homonnay Bálintot, kit a Fejedelem választott; hanem Rákóczi Zsigmondot választották, (11. Febr. 1607.) aki egy békefég szerető öreg, és Református vala. Homonnay, kinek keze közt volt nagy része Botskay kintsének, a Hajdúkat, kiknek Kapitánnya vala, maga részére vonta. Mivel a kintsel együtt még a Szultól küldetett koronát, zászlót, buzgányt, és kardot is magánál tartotta, a Hajdúk őtet Királynak akarták hirdetni: de azt ő nékik egyáltaljában megtiltotta. Az alatt a Tsászár fölső Magyar országot birtoka alá vette, gyűlést tartatott Kassán, mellyben Homonnay megintetett, hogy maradjon tsendesfégben, és a Hajdúknak fölakasztása alatt megparantsoltatott, hogy vagy mint zsóldos katonák a regementekbe álljanak, vagy a fegyvert letévén, az eke szarvát vegyék kezökbe, és a juhász botot. A Szultán, és a Római Tsászár Rákóczit törvényes Fejedelemnek ismérték. Homonnay mindazonáltal nem tekintvén, hogy az ő ipa légyen, majd kérelem, majd fenyegetés által reá akará venni, hogy ő néki engedje a Fejedelemséget. Midön ezt semmiféleképpen meg nem nyer-

hetné tőle, Konstantinápolyba méne, és Rákóczit mint egy tehetlen embert, és aki Erdélyt a Császárnak szándékozna általadni, úgy lefesté, hogy annak elűzetésére készültek tétetnének. De ő értvén szándékát a portának, mivel úgy is öreg volt, és a nyugodalmat szerette, önként lemondott az igazgatásról. (1608.) Ennek helyébe a Rendek Báthory Gábort, akinek ifjúsága az erkölcsös maga viselettel meg nem eggyezett, Fejedelemnek választották, kit a Porta is Homonnaynak boszszújára fél esztendő múlva megerősített.

§. 162.

Rudolfnak bajai. Mátyás pártütése.

Előbb, mint sem a békefég meglett volna, pénzt, és katonákat kért Rudolf a Német Rendektől segítségül, kiktől nagy sokára, minekutánna már a békefég helyre állíttatott volna, azt a feleletet vette, (24. Aug. 1607.) hogy ők nem akarnak a Magyarok ellen hadakozni. Ő mindazonáltal se maga a Török fegyver nyugvást meg nem erősítette, se Mátyás Fő Herczegnek hatalmat nem adott a Bétsi eggyezésnek tellyesítésére. Ez nem tsak abból esett, mivel ő alattomban Mátyást gyűlölte, és a Rendektől immáron megengedetett szabad valásbéli gyakorlást a Protestánsoknak meg nem akarta erősíteni; hanem mivel már megúnta, 's elútálta az igazgatást. Mert már 1597. esztendő-től fogva egészen a tudományokra adta magát, úgy hogy a képíró Mühházból az aranyat készítő kamarákba, innen a kertben a külső országí plánták

plánták művelését látni menne, azután a könyvek olvasásában, és a tsillag vizsgáló toconyban az egek forgásával, végre az aszszonyokkal foglalatoskodna, mellyekért az igazgatás abból hagyta. Egy azok közül, kiket leginkább kedvelt, Ticho Brahe, aki ugyan bölts, de egyszerűs mind babonás törjű vala, azt jövendőlte néki a tsillag nézésből, hogy fiától meg fog ölettetni, és mivel ő ezt elhitte, annyira bészárkozott királyi palotájába, mint valamelly klastromba; és olly sétáló helyet építtetett magának, hogy annak ablakán senki bé nem nézhetne, és ötöt, amitől mindég tartott, agyon nem löhetné. Először tsak a szomszéd tartományoknak követjei; azután pedig önnön maga udvari, és hadi Tisztjei tiltattak el szemei elől. Ez által az igazgatás némelly kedvesebb Udvari Tisztjeire jutott a Tsászárnak, kik közül volt a Spanyol követ, Zuniga Boldizsár, a Bétsi Püspök Clesel, és némelly Jésuiták. Ezek sokszor úgy egymás ellen dolgoztak, és olly tehetetlenné tették a Tsászárt, hogy még a legszorgosbb dolgokat is sokáig abban hagyná, minckelötte megvizsgálta volna, hogy miben álljanak. Ezen helytelen Képviselei a Tsászárnak a nemzeteket szorongatták, és olly szemtelenek lettek, hogy, ha valamelly követfégek nem tetszettek nékik, valamint éppen akkor a Magyarok küldöttjeivel tselekedtek, előbb mint sem a Tsászár azoknak jelenlétét hallotta volna, vissza küldenék: azon kívül nem általlottak igazfágtalanfágot, és gyilkosfágot elkövetni, valahányszor azt tulajdon hasznok úgy hozta magával. Ezen rendetlenfék által annyira szorongattattak Prága

lakosi, hogy sokszor fölzendülés által igyekeznének szerezni magoknak szabadulást. Még rosszabbúl volt a Tseh, Morva, és Slézia országai Protestánsok állapotja; mert ezek számkivetésre ítéltettek, noha ők volnának az erősebb, gazdagabb, és hatalmasbb felekezet a hazában: de erre fölfeigyverkeztek, és olly karba helyhezítették magokat, hogy semmi Tsászári parantsolat nékik nem árthatna. A veszedelmet, amelly onnan származott, öregbítette a Tsászár, és ennek atyafiai közt való viszálkodás; mert ezek majd mindnyájan különös tartományoknak urai voltak, és nem csak ellent állhattak annak, hanem még szándékoztak is őtet megfosztani tronusától nem annyira azért, hogy ők uralkodhassanak, mintsem, mivel boszonkodtak gondatlanfágára, és némelly fő Udvari Tisztjeire. Az Ausztriai Házból akkoron három uralkodó lineák voltak, tudniillik: a Tsászári, Burgáviai, és Stájer országai, vagyis Gréczi. A Burgáviai amazoktól elválasztatott, és valamennyire tőlök függni kintelenítetett. A Gréczi lineában két Herczegek voltak, úgymint Ferdinánd, ki a Slavoniai, 's Horvát országai Generalatusokat örökben bírta, és Leopold, kinek a Paszszáviai Püspöklég volt elrendelve. A Tsászári lineából három testvérek voltak, úgymint Albert, Német Alföldnek kormányozója, Maximilián, a Német Rendnek Fő Mestere, és a Magyar országai, 's Ausztriai Helytartó, Mátyás Fő Herczeg. Mátyás, Albert, és Ferdinánd nem bírták tellyes hatalommal a nékik adatott tartományokat, hanem a Tsászártól függtek, mint fejétől az Ausztriai

Háznak. Ez a meghatározott hatalom nékik nehezen esett: mindazonáltal két ízbeli eggyezések által, mellyet 1598. és 1602. tettek, abban még tovább is megmaradtak. Végre a Tsászárt tehetetlenfége, és különösen a Magyarországi hadnak, és a hadi dolgok jobb lábra állításának elmúlásztása módot nyújtott nékik a Tsászár ellen teendő szövetkezésre. (25. Apr. 1606.) Az e'felől készített levélben nem egyéb volt írva, hanem hogy mindnyájok nevével kérettesék a Tsászár, hogy az Ausztriai Ház elsőfégét, és az örökös országoknak igazgatását tenné le, mivel bizonyos időben nagy gondolkodásaiban elmerül, és kintelen léssen az országot oda engedni a Törököknek. A Tsászár, aki éppen nem örömmel hallgatott az ilyen ajánlásra, reménylén, hogy az eggyesült Herczegek szövetkezését széljelbonthatja, ha az ifjabbik lineából lévő Herczeget teendő örökösévé tartománnyaiban; mert ezekbe Mátyás akara béli lépni, és hihető volt, hogy Ferdinánd ki nem erezti keze közzül, hogy ha néki azokhoz jus engedtetik. Azért ezt első Commissariusának nevezte a Bivodalom gyűlésén, hogy e'képpen utat nyisson néki a Római Királyfágra. (1607.) De Ferdinánd buzgó keresztény katolikusnak mutatván magát a gyűlésén, gyűlöletessé lett a Rendek előtt. A Tsászár észre vévén ezeknek idegenfégét Ferdinándtól, az ifjabbik ötsét Leopoldot vette általna alá, és a Választók voksait ennek igyekezett megszerezni. Mátyás, aki az által esett ki még ifjú korában a Tsászár kegyelméből, mivel ennek akaratja ellen a Spanyollal viaskodó Német

Alföldnek Helytartójává hagyta magát választatni, mihelyt a Tsászárnak Ferdinándhoz mutatott hajlandóságát észre vette, azonnal a könyörgés helyett erőszakhoz készült, és a Bétsi eggyezés alókirásának alkalmatosfágával titkos értelemre lépett a Rendekkel a Tsászár ellen. Jól látta ezt a Tsászár, azért igyekezett gyűlöletessé tenni ötet a Magyaroknál, hátra marasztotta a követeket, kiknek a tőle megerősített fegyver nyugvásról szólló levelet Konstantinápolyba köllött volna vinni, és ez által alkalmatosfágot adott a Törököknek az ellenfégeskedésre. Tovább: addig marasztotta a Fő Herczeget Bétsben, parantsolván néki, hogy ott várjon választ tőle, míglen a Magyar Rendek, akik Posonyban váraokztak reá, bosszúfágból széljelmennének. Azon kívül sok nehéz rendeléseket küldött hozzá a Protestánsok ellen, mellyeket azonnal végre köllött hajtani néki; és minekutánna véghez vitte, ő magát megvonta, avagy nem tsak az ellene tett panaszokat béfogadta, hanem még olly ítéletet hozott felölök, mintha azokat Mátyás önnön maga hatalmából, és törvénytelenül végezte volna. Mátyás sok ideig nem mert mesterféges föltételének végbe viteléhez fogni, mivel Ferdinándnak önnön magának voltak jól gyakorlott katonái, és egynéhány erős várai; az ő katonái pedig nem az ő, hanem a Tsászár szolgálatjára voltak lekötelezve. Utóljára midőn a veszedelmet látná nagyobbodni, Bétsbe hívatta a Magyar, és Ausztriai Rendeket Clesel Püspökkel eggyütt, (1602.) jelentette egyszersmind a Spanyolok Királynának, hogy meg akarja Rudolfot

fosztani az elsőfégtől. A Tsászárnak Udvari Tisztjei meg akarták Cseselt öletni: de ő történetből elkerülte a halált, és ezért elállván a Tsászártól, szövetséget tett a katolikus Rendek közt Mátyásnak óltalmazására. Azután Mátyás alajött az Ausztriai Rendekkel Posonyba, ahová a Bétsi eggyezésnek helyben hagyására a Magyarok egybe gyűltek. Itt a katolikusok, és Protestánsok közt ugyan eleintén villongás támadt a nem régen engedtetett vallásbéli szabadfág miatt: de mivel némelly hatalmasbb Magyarok tartottak a Tsászár haragjától, hogy ha ő találna nyertes lenni; és az Ausztriai Rendek is minden módon igyekeztek őket reábeszélteni; engedtek a Protestánsok kérésének, és a Tsászár kintelen lett a Magyar Protestánsoknak újj engedelmet írásban adni a Vállásnak szabad gyakorlása eránt. Utóbb mind a két religióbéli Magyar, és Ausztriai Rendek szoros eggyesféget tettek magok között, (15. Jan. 1608.) és által küldék a Dunán Gróf Thurzót, és Illésházyt a ralló Hajdúknak széljelüzésére. Ezek hamar végére jártak a dolognak, és ami több: tizenöt zászlót megfogadtak közülök a Fő Herczeg hadi szolgálatjára. Mindazonáltal a Fő Herczegnek frigyesei mégis egy újj Ausztriai sereget állítottak föl olly szín alatt, mintha a Hajdúk még tovább is kárt tennének Ausztria határiban, és olly nagygyá tévék a veszedelmet, hogy annak fölállítása igen hamar helyben hagyattatna. Ez meglévén, a Magyar, és Morva országi Rendek esküvéssel fogadták, (1. Febr.) hogy a Fő Herczegért készek lesznek javaikat, 's véröket fölálldozni, melly után

a Fő Hercegeg Prága alá ment sereggel a Tsászárral ellen. Mind eaddig a Tsászár semmi rendelkezéseket se tetetett Mátyás ellen, abban bizakodván, hogy bekövetel viszsza megyen, mihelyt ő a Török, és Bétsi egygyezést jóvá hagyja. Azért az Olomuczi Cardinalis Püspököt elejébe küldé a seregnek egy levéllel, mellyben az említett egygyezéseket megerősítette: mindazonáltal a tartományok szövetkezését éppen nem akará helyben hagyni. A Cardinalis látta, hogy a veszedelem sokkal nagyobb legyen, mint sem a Prágaiak vélik vala, viszsza ment tehát sietléggel. Erre a Tsászár a Tseheket fegyverre parantsolta, és mentül előbbi segítségét kívánt a Német Fejedelmektől, és Rendektől. De az utólsók csak azt az ajánlást tették, hogy közbenjárói lesznek a barátságos egygyezésnek. Mátyás az alatt húsz ezerrel Znaimhoz ért Morva országban, és kezdett színre egygyezni a Tsch ország Rendjeivel nem másért, hanem hogy a Tsászár mellett fogó hatalmasbb Tsch felekezet elkéssen a hadi készülettel. El is érte itt célját a Hercegeg majd az alkudozás, majd a Tsászár késedelmeslége által, mivel ez a maga részén álló Protestánsok kérését nem akarta tellyesíteni, mellyet ő ugyan végtére tellyesített: de már akkor semmi haszon fejébe; mert a Fő Hercegeg egyszerre Prága előtt termett, úgy, hogy sehol se hátráltatná egyéb ötet az egygyezésnél, melly Debeniczben Prága előtt tartatott. Látván a Tsászár, hogy semmi módja nintsen a szabadulásra, azon gondolkozott, hogyan tarthassa meg valamelly részét tartományinak. Tehát Magyar országot, a

Morvai Markgróffágot, és az Ausztriai Fő Herczegféget Mátyásnak engedte, ötöt jövendő Tseh ország Királynának nevezte, és a hátra maradt zsoldját a Magyar országú vár öröknek kifizette. A Rendek Mátyás Fő Herczeget Tsehek Királynának választották, (24. Jun.) és Prágában olly ígéretet tettek az ország gyűlésén, hogy minden Tsászári tartományokban az ő maradéki lesznek örökösök. Rudolf a Magyar koronát más egyéb drága ékesfégekkel általadta, mellyet a Rendek nagy pompával a táborba általvittek. Ugyan ezek a Rendek hathatós segedelmet ígértek magyar országnak, mihelyt határát a Török sereg megtámadja: a Tsászár pedig esztendőbeli fizetésről vett ígéretet azon tartományokért, mellyeket általengedett a Fő Herczegnek. Mátyás a koronával Béts felé indúlt, és hogy terhére ne légyen a Tseh országú lakosoknak, seregét három tsapatokra osztotta. De azért még sem akadályoztathatta meg, hogy a Magyarok, kiknek Hajdúkból állott nagyobb része, rablásokat ne tégyenek, míglén némelly jószágos urak öszveállván, kilencz százat közulök le nem vágtak.

II. M Á T Y Á S.

§. 163.

Palatinus választás. Mátyás koronáztatása.

ELSŐ gondja vala Mátyás Királynak, hogy az Ausztriai Rendektől a hódolást elfogadja, és e' részről magának bátorfágot szerezhessen. De mivel

azok meg nem elégedvén az eddig nékik engedtetett vallásbéli szabadfággal, még többet kérének a Fejedelemtől; ő pedig a katolika hithez viseltetett buzgólagára, és az akkori környülállásokra nézve nem vélte tanátsosnak azt nékik megengedni, nagy lett mindnyájok közt a viszátkodás. Az Ausztriai RendeK az ő Magyar frigyeseiket hívták segítségül: de ezek nem voltak hajlandók; mert sokan közülök katolikusok valának, mindnyájan pedig azt vélték, hogy veszedelmes lenne most új hadat kezdeni nékik, mivel mind a Tsászár, mind a Török ellenök támadhatna, és őket eddig való jussaiktól is megfoszthatnák. Azon közben Maximilian Fő Herceget hívták az új Király előtt szolgákonak. A Király értvén a Magyaroknak az Ausztriai RendeK kérésére adott feleletöket, azt gondolta, hogy ezen a részen nem volna mitől tartani, azért véget vetett a hódolásról kezdetett eggyezésnek, és aláment Pošonyba magát koronáztatni. De ebben a városban is egy olly értelmet tapasztalt, valamint Auszriában; mert a RendeK, kiknek nagyobb része vagy az Augsburgi, vagy a Helvetica valláshoz tartotta magát, olyanokat kívántak tőle, mellyek az ország szabadfágát, és az ő Religiojokat inkább terjesztené. A Vallás gyakorlásában a katolikusokkal egygyenlő szabadfágot kívántak, mellynek mindazonáltal a Püspökök keményen ellentállottak. Kívánták tovább, hogy a szent korona Pošonyban maradjon, és új Palatinus választassék. De ezt a titkos Tanátsosok nem akarták megengedni, mivel ez által a Király hatalma öszszébb szorítottat-

nék, és félő lenne, ne talántán egészen kirekesztessék a Királyfágból. Tovább: azt kívánták a Királytól, hogy a Németeket rekeszsze ki a hivatalokból, melly kívánfágnak igen sokan ellenállottak a jelen lévők közül, részszerént, mivel félni lehetett, ne hogy a Birodalom Rendjei bosszút álljanak ezen gyalázatért, és ne küldjenek többé segítséget a Törökök ellen, részszerént pedig mivel nehéz lenne az olyan férjfiakon, akik Öseikkel, és Hazafiakkal együtt annyi vért öntöttek ki a haza boldogfágaért, kiadni, és az alkalmas, 's hosszú tapasztalású öreg vitézek helyébe tapasztalatlan Hazafiakat állítani. Ezek az okok olly fontosak valának a Fő Herczeg előtt, hogy a Rendek kívánfágit egyáltalában nem akarná tellyesíteni. De némelly titkos küldöttjei Rudolfnak kintelenítették gondolkozását megmásolni; mert ezek papiroost osztogattak a Rendeknek, mellyen Rudolfnak a neve alól volt írva olly ígérettel, hogy arra magok tetszése szerént írjanak akárminémű föltételeket, mellyeket a Tsászár tellyesíteni fog, hogy ha még tovább is hívek léznek hozzá, és Mátyástól elállanak. A Rendek ezt Mátyásnak megmondották, és fenyegették a Papirosok elfogadásával. Ezen mindnyájan, akik ellenkezőképpen gondolkoztak, megijedtek. A Király búsult, ne talántán azok bétellyesítsék fenyegetéseiket, és a Tsászár kívánfágit, és így ő meg ne maradhasson uralkodásában. A Tanácsosok, és több hatalmas személyek féltek a Tsászárnak bosszúállásától, ha ő lenne még egyszer az uralkodó, a Püspökök is kételkedtek, ha vallyon meg-

tarthatják-e jövedelmeiket, 's jószágaikat, ha a világi Rendek magok magoknak irándanak szabadlág leveleket: tehát mindnyájan siettek a Protestánsokkal, és az ezekkel egy értelemben lévőkkel minden egyenetlentéget félben szakasztani. Hozzá fogtak tehát a Palatinus. választáshoz, és minekutánna e' végre két katolikusok, és két Lutheránusok adattak volna elő, Illésházy, mivel a voksok többnyire ő reá estek, tétetett Palatinusnak, melly hivatal már negyvenhat esztendőtol fogva üresen volt a hazában, és amellyet soha még Lutheránus nem viselt. (16. Nov.) Ez után nem sokára (19. Nov.) Mátyás a Magyaroktol Királynak választatott, és negyed napra szokott pompával megkoronáztatott. A föltételek, mellyekre a Király ezen pompa alkalmatosfágával megesküve a), más hónapon a Rendektol törvénné változtatnak, és egészen új állapotba helybeztették az országot. Meghatároztatott azon személlyeknek, és helyfégeknek száma, akik voksaikat adhassák ez után az ország gyűlésén, és ugyan ezeknek Lajstroma a Decretumba iktattatott. Az rendeltetett,

---

a) Corpus Juris Hung. T. I. p. 656. *Az egygyezés cikkelyeit 29. Septemberben 1608. a Király, és a Rendek helyben hagyták; 6. Dec. pedig az ország gyűlésnek rendelése közé tették. A Török fegyver nyugvást Mátyásnak követjei 27. Mart. Érsek Újvárott megtették tökéletesen. Závodsky p. 365. Az Erdélyi Rendek megegyeztek a Magyarokkal, és végét szakasztották minden egyenetlenségnek 15. Aug. 1610. ibid. p. 366.*

hogy a szent korona különös világi uraktól Posonyban őriztessék, és a Király maga is lakjék az országban. A Lutheránusoknak, és Reformátusoknak megengedettett, hogy mindegyik rész a maga Vallását önnön maga Superintendensei alatt gyakorolhassa. A Lengyeleknél zálogban lévő Szepesfégi városok, nem külömben azok, mellyeket az Ausztriai Ház zálogban mind eddig magánál tartott, úgy mint: Borostyánkő, Kőszeg, Kismárton, Szarukő, Murán, Liptse, Kábold, és Fraknó azonnal visszaváltassanak, és született Magyarokra bízattassanak. De ez az utolsó abban maradt, részszerént mivel szűk volt a pénz, részszerént mivel nem volt meg az igaz akarat mindnyájokban. Mindazonáltal Fraknó, és Kábold mégis Magyar törvény alá jutott, és 1625. a Magyar koronához kaptoltatott.

§. 164.

Ausztria meghódol Mátyásnak.

Míglen Posonyban a koronázás pompája tartott, Ausztriában abban maradtak minden eggyezések. Ezt Mátyás azért tselekedte, mivel a Főbb Rendeket magánál tartotta Posonyban; a Nemesfégről pedig, és a többi hatalmasokról nem vélte, hogy a Magyarok segedelme nélkül valamit kezdhessenek a vallást érdeklő szabadfágnak védelmezésére. De midőn Bétsbe visszaméne, tapasztalta, melly igen megtsalattatott, mivel a Rendek valóban fegyvert fogtak, azért kintelenítettett az Ausztriai jószágos Protestánsoknak, s városok-

nak a Magyar Palatinus közbenjárására engedelmet adni a vallásnak szabad gyakorlására. Ez után meglett a hódolás először Linczben, azután pedig Olomuezban, Morva országban. (1609.) Ez után vége lett Illésházy életének, kinek helyébe Gróf Thurzó György Lutheránus választatott, és a Királytól kintelenfégből helyben hagyatott. Ez egy ország gyűlésen ment véghez, mellyen egyszerűsmind tanátskozás lön a váraknak, és seregnek jó lábra állításáról, és a Török Szultánhozküldendő 30000 Német tallér ajándékról; noha tudva volná, hogy a Törökök szinte annyit adtak a Filleki vár Kommandánsának, hogy tüzet támaszson a várban, és ez alkalmatosfággal nékik a kapukat megnyissa. Botskay Fejedelemnek a) birto-ka, és ugyan a Hajdú városoknak tőle nyert Levelei megerősítettek, minden Magyarnak megtiltatott a kiköltözés, a Stájer országi, Karintiai, és Karnioliai Rendektől, és az ezeken uralkodó Fő Herczegtől minden Horvát országi, 's Slavoniai helyfégék visszavétettek, és a Generalátus az Illiriai Bánra bízattatott. Ez az utolsó rendelés nem mehetett ugyan tökéletesfégre: de ami a

---

a) Decretum 1. Nov. 1609. in Corp. Juris Hung. p. 673. *Parantsoltatott ezen gyűlésen a Palatinusnak, hogy szerezze meg Botskay Fejedelemnek koronáját, ne talántán ez még valaha alkalmatosfágot nyújtson valakinek a pártütésre. A Palatinus ezen reá bízott dolognak jól végére járt 30. Juniusban 1610 ben; mert Homonray maradékitól ezt elkérte, és az országnak kintsei közé tette.*

Vallásnak szabad gyakorlását illeti, ezt a Palatinus mindjárt más esztendőn véghez vitte.

§. 165.

A Protestánsok különös Ekklésiát állítanak.

EZ Zolnán ment véghez, ahová minden Augs-burgi Valláson lévő Urakat, Bárókat, Mágnásokat, Nemeseket, és Tanítókat a Palatinus öszvegyűjtött. Ezekkel az Egyház állapotját tökéletes lábra állította, a templomokat, és iskolákat tíz kerületekre osztotta, ezeknek fő Gondviselőket (*Inspector*) rendelt, és az egész Egyház állapotját három Superintendensekre bízta. Mind ezeknek, mind pedig az alattok lévő Egyházi Tiszteknek egy értelmes írásban elejbe adta, hogy kölljön eljárniok kötelességökben. (30. Mart. 1610.) Ezen a Római katolika hiten lévő Püspökök nagyon megboszonkodtak. Mert egyáltalában nem bírhatták arra magokat, hogy a Protestánsokat érdeklő ország törvényét helyesnek ítéljék, és úgy gondolkoztak, hogy a lelkiismeret, és a katolika hit kúnszerűti arra őket, hogy engedjék az olyanoknak magokat a papi hívatalt illető dologba avatni, kik se a katolikus Püspököktől föl nem szenteltettek, sem azoktól nem függenek. Az Esztergomi Érsek Forgáts Ferencz azonnal egy nyomtatást szegeztetett ki Posonyban, mellyben minden Zolnai rendeléseket helyteleneknek állított, és megtiltotta a Protestestánsoknak a magok Superintendenseikhez tartandó engedelmesféget. Ez ellen a Palatinus, és a Protestáns Ren-

dek magok végzéseit kezdék védelmezni, és mivel a Jézuiták az Erseknek föltételeit helyeseknek, 's illendőknek tanították: tollra kelt e' két rész közt a dolog, és vége nem volt az egymás ellen való írásnak. Más esztendőn a Primás Egyházi gyűlést (*Sinodus*) tartott (1611) Nagy Szombatban, és azon V. Pál Római Pápának Bulláját kihirdette, mellyben némelly ünnepnapok eltöröltettek, és a kemény böjtök valamennyire megenyhítettek; mert úgy vélte, hogy az ünnepek, és böjtök miatt állottanak el sokan a katolika hitről. De mind ezek meg nem akadályoztathatták a katolika hittől való elpártolást; mert a Palatinus, és a többi hatalmasbb Protestáns Rendek nem engedték, hogy valaki ellenök erőszakos eszközök-höz nyúlhasson.

§. 166.

Mátyás megnyeri Tseh országot. Rudolf meghal.

Még nem esett el egészen Rudolf reményfége az elvesztett tartományoknak visszanyerésétől; mert Leopold Fő Herczeget köz bírónak tette a Gúliki tartományokban, hogy itt észre vétel nélkül katonákat fogadjon, és az ő számára Ausztriát, 's Morva országot elfoglalja. A bátyja Ferdinánd Fő Herculég hamar megsajdította szándékát Leopoldnak, és némelly Német országi Fejedelmek segítségével igyekezett ötöt Mátyás Királlyal, és Maximilián Fő Herculéggel egészen megegyeztetetni, hogy elejét vehetné minden ellenféges igye-

kezeteinek. Amint akkor látszott, Ferdinánd célját elérte; mert a Tsászár azt ígérte Mátyás Királynak, hogy fog érte szállani a választó Hercegek előtt, amidőn a Római Király választásra kél a dolog, és a Király mély alázatosfággal kéretett tőle botsánatot a rajta elkövetett erőszakoskodásokért. De kitetszett más esztendőn, hogy a Tsászár csak tétette magát, és nem Mátyást, hanem Leopoldot akarta emelni a Német trónusra. Mert ez újra katonákat szedetett a Paszszáviai Püspöklégében, és mintha meg nem fizethetné zsoldjokat, Ausztriára rohant, hogy a Rendeket a hátra maradt zsoldnak lefizetésére kényszerítse. A báttya Ferdinánd katonákat rendelt maga határisa, és nem hagyta beljebb menni. Erre hirtelen Tseh országnak fordult, Beraun városába katonákat szállított, 's azután Kisvárost Prágánál elfoglalta. A Tseh Rendekek ellentállottak néki, és midőn nem volna elegendő erejük, Mátyást, mint választott Királyokat hívták segítségül. Ez az eggyesült Magyarokat, Sléziabélieket, Morvákat, és Ausztriabélieket híván segítségül, 18000 emberrel Prágához indúlt. Azonban a lakosok Leopold ellen az ő várost védelmezték, mind addig, míg a Tsászár ki nem nyilatkoztatta volna nékik, hogy ez a sereg ő néki nem ellenfége, hanem védelmezője. De mihelyt Mátyás jövetelének Prágában híre futamodott, megfizette a Tsászár Leopold seregének a zsoldot, és azt parantsolta, hogy sietve visszamenjen. Mivel ez által magát minden fegyveres néptől megfosztotta, könnyű lett Mátyásnak ötlet Tseh országból is

kirekeszteni, és ezt a koronázás által magának megnyerni. (23. Mart. 1611.) A Tsászárnak most már csak négy Tseh uradalmakat tartott meg magának 300000 forint esztendei jövedelemmel, és még azon kívül némelly just az igazgatáshoz. De mivel a tartására rendeltetett pénzt mindenkor meg nem nyerte, és a Német Tsászári jövedelmek tsekélyek voltak, olly nagy szűklégre jutott, hogy a Német Rendeiktől kinteleníttetne kérni segédelmet. Ezek minthogy úgy is igazgatása módjáért ellene boszorkodtak, sok szemre hányásokat tettek néki; mindazonáltal megígérték, hogy kiségitik szomorú állapotjából, mellyre hamar azután halála következett. (20. Jan. 1612.) Ez által Mátyás könnyebben elérte célját; mert a választó Fejedelmek most már jobban engedtek kívánfágának, és ötöt (5. Jun.) Tsászárnak választották.

§. 167.

Erdély országi történetek.

Az újj Tsászárt Erdély felől nagy veszedelem látszatott fenyegetni; mert a lakosok szünet nélkül nyughatatlankodtak, és alkalmatosfágot nyújtottak a Portával való visszavonásokra. Az Erdélyi Fejedelem Báthori Gábor Mátyás Királlyal Kassán megegyezett, melly szerént az övéi lettek mind azon birtokok, mellyeket az ő előttvalói bírtak Magyar országban, és mégis a Király alattvalóit, és barátit kiüzte birtokából. Minthogy az ő előttvalójának Botskaynak a Török Szultán Oláh országot megígérte: innen ő azt magának akará elfoglalni,

elfoglalni, és bérohant seregével: de Radul, az ekkori Vajda eleibe állott egy sereggel, visszautzte, és igyekezett magát Erdélyben befészkelni. Báthory a Hajdúkat szándékozott magához tsábítani, mellynek megakadályoztatására a Király Forgáts Zsigmondot küldé Erdélybe egynehány ezerrel, ki is Radulhoz kaptsolván magát, Kolosvárt megvette, és a Fejedelmet a hegyekbe szorította. A' Fejedelem segítségét vévén a Törököktől, 12. Juliusban egy Magyar országból jött segítségét hátraüzött, kényszerítette Radult a hazamenetelre, Forgátsot Lengyel országba verte, és minden további bérontásnak eltávoztatására Barátfágra lépett Mátyás Királlyal. (27. Dec. 1611.) Ez meglévén, Brassót, a melly ellentáll vala néki, akarta elfoglalni, és egyet hív baráti közül, Géczy Andrást, Konstantinápolyba küldött, hogy onnan néki segítségét hozna. Géczy a nagyra vágyástól, 's uralkodni való kívánfágtól indítatván, félre téve minden hívféget, és Nagyváradot, Lippát, és Jenőt a Szultánnak ígérte, ha elüzné Báthoryt Erdélyből, és azt néki adná. Az ilyen ajánlást könnyen elfogadta a Szultán, ki is parantsolá a Budai Szerdárnak, vagy is Fő Helytartónak, hogy légyen Géczynek segítségül. De Báthory Mátyáshoz folyamodott, és hódolást ígért néki, hogy ha ellenfégét visszaüzné. Éppen akkor hallotta a Szerdár, hogy Mátyás Római Tsászárnak választatott, és mivel félt, ne talántán annak hatalma az ő Szultánjának akkori erejéhez képest igen nagy légyen, kikerülte Erdélyt, és Moldva országba ment; mert ennek Despótája a

Lengyeleknek meghódolt, és a Díván azt végezte Konstantinápolyban, hogy Erdély, Moldva, és Oláh ország Török tartományokra, vagy is *Sangiákkra* fordíttassanak. Az alatt Géczy a Törökökkel, és más egyéb fogadott katonákkal Eáthoryt a tsata mezőből kiverte, azon kívül előállott egy bizonyos Deák Péter, aki meg akará mind a ketőt fosztani a Fejedelemségtől. Báthory hogy a vezedelem alól kimenekedjék, Fejedelemségét magát alattomban a Tsászárnak adta, melyre ez elejébe adatta a Szultánnak, hogy a Törököknek Báthoryval e'képpen való bánása nagyon ellenkezik a Török 's Magyar fegyvernyugvással, és hogy ezen utolsó szerint Erdélynek mindjárt Botskay halála után ő reá köllött volna jutni. Ezen maga kinyilatkoztatása Mátyásnak a Dívánt nagy nyughatatlanfágra hozta. A Mufti azt az ítéletet hozta, hogy Erdélynek által engedtetése meg nem térhet Mahomet Törvényével, és kezébe adták a Tsászári Követnek a fegyvernyugvásról szóló levelet, melyben Erdély felől semmi említés nem volt téve. Erre a Követ azt felelte, hogy a fegyvernyugvás a Bétsi egyezésnek megerősítésére nézve köttetett, és hogy ez által az ő ura Erdélynek örökösévé tétetett legyen. A Díván, mellynek a Persiai hadakozás nagy gondot okozott, követet küldött a Tsászárhoz, aki reá bírná őtet, hogy állana el ezen kívánásgáttól. Most már Báthory hatalmat vett, és kimondhatatlanul kezdett kegyetlenkedni mind azokon, akiknek hívfégéről gyanakodott. Nagy részét Erdélynek katonáival kirabóltatta, sokakat alattvalói közül örökös szolgálatra Konstantiná.

polyba küldött, hogy kedvét találja a Szultánnak, az egész Szász Nemzetet számkivetésre ítélte, és az aszszonyokat, 's leányokat, akik néki tetszetek, erővel magához vitette. Ez az erőszak minden, alattvalóit pártütésre fakasztotta, és az Erdélyiek, kiváltképpen a Szászok, kérték a Tsászárt, hogy szabadítaná ki őket Uroknak kegyetlenfége alól. Báthory félvén, ne talántán azok szerentfések légyenek kéréseikkel, a maga Hadivezéréth Bethlen Gábort segítségért küldé Konstantinápolyba. De Bethlen is szinte aképpen tselekedett, mint Géczy, és visszafatért hat ezer Törökökkel önnön maga oltalmára. Két más Török sereg két felől Erdélybe ütött, és Báthoryt Nagyváradra futni kinszerítette, ahol gyilkosúl megölettetett. (25. Oct. 1613.) Skander Bassa, a Török seregnek Vezére, Bethlent Fejelemnek választatta, két nap múlva ötet bétette hívataljába, és utánna a sereget visszavezette, mivel Szultánnak erre szüksége volt a Persák ellen.

§. 162.

Hadi készületek. Török békefége.

Az új Fejedelem ugyan Református vala, mindazonáltal tudott kedvére jární a Magyar Püspököknek, és így a Magyar nemzetre nézve bátorfágba kívánta magát helyheztetni, melly az ő ellenféget mind holtig oltalmazta, és azért ő ellene munkálkodott. A Tsászárt kétféges kifejezésekkel tartóztatta, és midön kérdezné, ha vallyon a Magyarok, vagy a Törökök Uralágát esmérí e' meg?

nem akart adni egyenes feleletet. Ezt igen bánta a Tsászar; mert azt kívánta, hogy a Török ellen véle fegyvert fogjon, de ő nem akart megtámadó fél lenni. A Magyarok zúgolódtak ellene a Német örizeitekért, kiket ő ki nem mert a várakból hozni, ne talántán ezzel az országot elveszeszse. Végre az ország gyűlé én, a Feleségét Ausztriai Tirolisi Annát megkoronáztatta, aképpen szakasztotta végét minden panasznak, hogy a Francia, Vallóni, és Olasz katonákat, 's Tiszteket kiküldötte az országból; oda pedig, ahol Magyar Oberster parantsolt, Német Fő Hadnagyot; és ahol Német Oberster volna, Magyar Fő Hadnagyot tétetett. Egyetlen egy kívánfága volt a Törököket, akik most igen erőtlének valának, és Persiában, Georgiában, kis Ásiában, és Lengyel ország szélein hadat viselének vala, megtámadni, és először Erdélyt, úgymint az ő, és Magyar országnak örökös tartományát; azután pedig az országtól elszakasztatott többi tartományokat visszazavenni. E' végre katonát, és pénzt kért a rendektől, kérette még a Pápát is, a Spanyolok Királyát, és az Olasz országi Hercegeket, hogy állítanának néki 12,000 főből álló katona sereget. De ámbár az utólsóknak hihető képpen előadta, hogy ő egy ilyen sereggel egész Konstantinápolyig mehet; mindazonáltal ajánlást nem tettek. Tartományiban a rendek gyülekezetet kívántak tőle, mellyen föltételeit egygyütt megvizsgálhatnak, és ő erre a végre Lincz városát rendelte, noha Ferdinánd Fő Herceg ezt bizonyos okokból megakará gátolni, a mellyek nem is voltak héjában

valók, mert hogy nagyobb része a rendeknek Protestáus vala, könnyen megeshetett, hogy az alkalmatossággal még szorosbb eggyesféget tégyenek egy más közt a Nemzetek, melly által az uralkodók hatalma meg-tsonkúlhatna, a katholika Hit egészen elnyomattatna, és végre ő maga a Fő Herczeg, mint ismértes ellenfége minden nem katholika Hiten lévőeknek, a Tsászárr örökségéből kirekesztenne. Ez az előre gondoskodás adott a Tsászárnak arra alkalmatosságot, hogy mindene-
ket jól elrendeltetne a gyülekezet előtt, és Maximilián, 's Ferdinánd Fő Herczegeket tenné annak Elölül ivé. A Magyarok két Püspököt, két városi Polgárt, és négy Nemest küldöttek a gyűlésre, a Stájer országi Rendekek pedig Ferdinándra bízták voksaikat. A Tsászári Követek ugyan nagyon akarták a Török hadat: de ellenben a Magyarok tsendesféget javasoltak, 's azt tanátsolták, hogy Bethlen Fejedelmet tartsák meg jó móddal még tovább is azon szándékában, hogy se egy, se más részre ne hajúljon. (25. Aug. 1614.) Erre az értelemre léptek a többi Rendekek is, kivévón némelleyeket, kiknek nem lévén tellyes hatalmokok, magokat ki nem nyilatkozathatták. Más esztendőn ismét egy Török Követ jöve Bétsbe a Tsászárhoz, és kérte a Fegyvernyugvásnak megújítását. Ez volt első maga megalázása a Töröknek, a mellyet soha az előtt észre nem lehetett venni; mert legalább száz esztendőtol fogva a Magyar Királyoknak köllött keresni a békeféget Konstantinápolyban. Azért is nagy föltételeket adtak a Követ elejébe, (14. Jun. 1615) és ezek szerint vissza-

nyertek 237. falukat, azon kívül még a Török hatalmában élő Magyar Nemeseeknek föl-szabadítást a vám, és adó alól. A Szultán, és a Tsászárral fogadást tettek egymásnak, hogy egyik a másikat nem fogja kiállynak; hanem Tsászárnak nevezni. Minden rablások, és tsalások keményen megtiltatnak, és a fegyve nyugvás husz esztendőre terjesztetett. Erre a fegyvernyugvárra lépett még az Erdélyi Fejedelem is Eperjesen a gyülekezetben, mellyben az Erdélyi Katolikusoknak nagyobb szabadság engedtetett a). A Magyar országi Katolikusoknak is nagyot használt Gróf Forgáts Ferencz, az Esztergomi Ersek; mivel a Jesus Társaságát, a melly tizen nyolcz esztendő előtt Nagy Szombatból kitiltatott, ismét visszavitte, és egy Apáczta klostomba szállította. Ezen tselekedete által ő azon Törvény ellen látszatott vétteni, mellyre a Magyar uralkodó nem régen megesküdtt: de ezt senki sem fessegette; mert a Protestánsok hatalmas paisa, Thurzó Palatinus, mindjárt a jövő esztendőn megszűnt élni.

§. 169.

Ferdinánd a Tsászárral örökösé lesz.

Ezen túl kételkedni kezdte Mátyás, ha vallyon lesz-e még magának férfiú gyermeke? azért

---

a) Kázy I. p. 121. *A Magyar országi békeség Khevenhiller szerint* T. VIII. p. 742. 14-dik Juniusban; *Zavodski szerint pedig* p. 370. 26. Juniusban tétetett meg Bétsben. Ennek megerősítése 27. Májusban 1616. lett meg Konstantinápolyban.

Ferdinándot, mint legközelebbik Attyafiát akarta hagyni tronusa örökösének. Ebben a szándékban se ifjégre, vala az öttse Maximilián, aki atyafügös szeretetétől idíttatván, mind magánál a Tsászár I, mind a Rendeknél, mind Fülöp Spanyol Királynál, mind pedig különösen a Választó Herczegeknél, és Rendeknél dolgozik vala, hogy Ferdinánd Római Királynak, és Mátyással együtt uralkodónak tétessék. A Tsászár már 1613. reá állott, hogy Ferdinánd Részt vehessen a Magyar országi, 's Ausztriai igazgatásban, és végre egy titkos Írásban ötet tartományinak örökösivé tette. De ezzel a Fő Herczegek egészen meg nem elégedtek; mert Ferdinánd Eggyütturalkodó kívánt lenni mindenekben, mellyet mindazonáltal a Tsászár Clesel Kardinális tanácsából meg nem akara engedni, mivel félt, ne talantán ő is Rudolf sorsára jusson, és még nem esett el minden reményfége, hogy férfiú magzatja lehessen. Még a Spanyolok Királya is Just tartott magának Magyar 's Tseh Országhoz, és a többi örökös tartományokhoz azért, hogy ő Fia vala II. Maximilián Tsászár Leányának, és azt vélte, hogy a Spanyolok szokása szerént inkább az ő anyját illeti az öröklég, mintsem az ő atya testvérjeit. Illy kívánfágnak ugyan nem lehetett helye a Német országi, 's Ausztriai öröklégben, ahol az elsőfég Fíról Fia szokott szállani: mindazonáltal tanátsobbnak tartották a Tsászár, és a Fő Herczeg eggyezés által ezt tőle megnyerni, mintsem Jussaik megmutatásával abban néki ellentállani. III. Fülöp ezért Elő Ausztriát, utóljára pedig Alzá-

ziát kívánta némelly Német országtól függő tartományokkal Olasz országban. Az utolsót Ferdinánd a Tsászárról híre nélkül megengedte, és így Fülöp által engedett minden Just Ferdinándnak, és az ő férfiú maradékának (21. Apr. 1617.) melyet maga azután a Tsászár is helybenhagyott (15. Juniusban,

§. 170.

Velencei hadakozás.

Az alatt Ferdinánd a Horvát országi Generálátusok miatt a Velenceiekkel hadba keveredett, amely igen nagy terhére vált; mivel a Tsászár elhagyta őtet, és csak egynéhány zászló katonát küldött néki. Ez a had a feljebb említett Uszkotsok rablásáért támadt háborufágnak folytatása. Az Uszkotsok tudniillik: mind ekkoráig nem szüntek meg a Török tenger szélein rabolni, a hajózást akadályoztatni, és a Velenczéből kiűzetett embereket befogadni. Némelly Velencei Tisztek, némelly Uszkotsokat városokba tsaltak különbféle ígéreték alatt, kiket azonnal vasra vertek, és gallyára küldöttek. Az Uszkotsok Szegniában (Zeng városában) a költsönt vissza akarván ezért adni, a Vegliai *Proveditor*t elfogták, és tömlöczbe tették Szniában. Egy azon idő alatt (16611.) a szent Vidi vámos egy Velencei hajót, melly a kikötő parttól vám nélkül elszökött vala, elfogatott, 's visszavitetett. Ezen tselekedetéért a Velencei társaság szabadságot adott maga lakosinak a szent Vidi lakosok megölettetésére akár hol is, és a Magyar, 's Ausztriai kereskedőknek a

tengeren való járást megtiltotta. A Fő Herczeg azonnal, hogy a Zengiek tselekedetét meghallotta, küldte egyet Fő Tisztjei közül hozzájuk, ki a *Proveditor*t eleresztené, és akik részt vettek, az ő elfogatásában, keményen megbüntetné. Az után a szent Vidi Vámosnak tselekedetét vizsgálta meg, és a hajót elbocsátatta, ámbar kitudódott volna, hogy igazságossan fogattatott el, és az övének lenni ítéltetett legyen. De ez a Velenceieket meg nem elégítette, sőt bosszúfágból Zeng, Szent Vid környékit, és a Mitterburgi Gróffágót elpusztítottak. A Fő Herczeg igyekezett eggyezés által végére járni a viszálykodásnak, és úgy tetszett, mintha valóban célját érte volna; mert a Velenceiek 1612. megígérték Bétsben, hogy az Adriai tengeren való kereskedést a Magyaroknak, 's Ausztriabélieknek megengedik, a vámot alább szállítják, és a letartóztatott Kalmárok jószágát visszaadják, ha az Uszkotsok Zengből kitiltatnak, és ebbe a városba Német katonák valamely derék német Kapitánynak kormányozása alatt szállítatnak. Az utolsó meglett, és némely Uszkotsok, kik a tengeren való rablásban híresebbek valának a többinél, a városból kitiltattak. De mivel ez után nem sokára egy Velencei gallya a Török tengeren Uszkotsokra akadt, akik fegyveres hajóval fel 's alá járnak vala, és elfogván őket a tengeri Tolvájok ellen hozatott törvény szerint bánt vélők, újjra hozzá fogtak az Uszkotsok az ellenkezésekhez olly aunyira, hogy egy Velencei Kapitányt főzve megeméneek. A Velenceiek vittatják vala, hogy a Bétsi eggye-

zést Ferdinánd nem tellyesítette volna, megtiltották újra a hajózást, és kegyetlenül bántak Ferdinánd alattvalóival. A Fő Hercegeg biztosokat küldött Zeng városába, és kérte a Velencezieket, hogy vegyenek ök is részt a tanátskozásban. De ök azt felelték, hogy a vétkes Uszkotsok nem büntettetnek érdemök szerént, és a Német katonafág is a ragadozásra ingereltetik, mivel a nékik járandó zsold illendőképben ki nem fizettetik. Azért megtámadták ellenség módjára Magyar országot, és a Nagy Hercegféget, igyekeztek Karlopágo várát alattomban elfoglalni, kiégették Novit, Tergestum környékét, földulták, megvették Görcz várát, és Gradiskát ostrom alá vették. 1616. Tehát kéntelenítetett a Fő Hercegeg sereget állítani a Velenceziek ellen, és ugyan ezt a Zengi, és más egyéb tengeren járó hajókkal egyetemben; de különösen a Nápoly országi hajókkal, mellyek a Spanyol Vice Királyé valának, aki Hercege volt Ossunának, és egy szárazon járó Spanyol sereggel, mellyet a Mediolánumi Spanyol Helytartó kormányozott. Ezek végre megtörték erejét a Velencezének Istriában, és Dalmáciában. Ez így lévén, a Velenceziek a Német Alföldiektül kérenek segítféget, és ámbár megnyernék azt, mégis a Spanyol, és Francia Udvarokat hívták a közbenjáróúl. Ez meglett, és a békefég a Fő Hercegeg, a Magyar Király, és a Velenceziek közt Bétsben, és Párisban helyre állítatott. A Bétsi eggyezést ugyan az előbbi föltételek szerént helyben hagyták: de azt a kérdést, ha vallyon az Adriai tengeren lévő elsőfég, és hajózás a Magyar országi, s Ausztriai

hatalmat illeti é? más időre halasztották. (1. Feb. 1618.) Mintegy száz husz. Uszkots nemzetfőek Zengből Károlyvárába, és más szárazon fekvő erősfőgekbe küldettek, és így neve vészett a tengerenél az Uszkotsoknak.

§. 171.

A Magyarok kívánásai. Erdély állapotja.

A Tsászár, minekutánna a Velencei háborúnak vége lett volna, csak ugyan megengedte utóljára, hogy Ferdinánd néminémüképpen ő véle együtt uralkodhassék, és Prágába méne, hogy őtet Királynak választassa, 's koronáztassa, a melly kevés ellenzések után véghez is ment. (9. és 29. Jun. 1617. De ezt nehezebb volt néki megnyerni a Magyaroktól; mert a Magyar Nemzet megtartotta még mind eddig régi szabadságát a Király választásban, 'és ezt nem akarta előbb megtszelekedni, mintsem bizonyos panaszai az Ország Báróinak akaratjok szerént el nem háríttatnának. Ezek érdeklik vala először azon Esztergom vármegyehatvan falukat, mellyek a Törököknek engedtetek ugyan; de a mellyeket a Hajdúk erővel letartóztattak; az után a Magyar hazafiaknak a Törökökkel való eggyezését, és végre a Palatinus választását. A Tsászár tudniillik: azon oltalom levelet, mellyet a Szultán Bocskaynak adott Erdély és Magyar országra nézve, kezéhez vévén, a Posonyi gyűlésen megégettette. De a Rendeket reá nem bírhatta, hogy ők azon levelet, mellyet bizonyfág jeléért a Divánnak adtak, visszszakérják, és :

Porta oltalmáról lemondjanak. A Palatinus méltóságát tovább is kívánta volna elnyomni; mert Illés-házy azt olly módon viselte, hogy a Király tekénetete majd hogy semmivé nem tétetett. Mert ez a Palatinus a határ várakat, és vármegyéknek Törvény szolgáltatását maga hatalma alá vette, és nemcsak a Tsászár híre nélkül Országgyűlést rendelt, és a Tsászár nevében segítséget kért a szomszédoktól, hanem még ezeket meg is intette, hogy ne adjanak, a midőn a Tsászár őket erre kérné, és titkon szövetségre bocsátkozott a Töröknek udvari Tisztjival. A Tsászárnak szándéka lön Erdélyt a Magyar koronához kaptsolni, és Magyar vármegyékre fölosztani, a mint is talált hamar az után erre alkalmasoságot; mert némellyek az Erdélyiek közül panaszt tettek, Bethlen Gábor ellen, és segítséget kértek tőle ezen kegyetlen Ur ellen. Ugyan ezen okból mások a Budai Szerdár Ali Bassához folyamodtak, mások ismét Homonnai Györgynek fogták pártját a hajdani híres Homonnai Vezér fiának, ki az attyának példájára a Fejedelemséget magáévé akará tenni, és mivel a Katolika hitnek föntartásában buzgón munkálkodott, a Helvetika valláson lévöket, és ó hitü Görögöket északi jószágában a Római katolika hitre unszolta, azért a katolika Felekezetnél nagy tekintetben volt. A Tsászár elégtelennek vélvén magát arra, hogy ebbe a viszátkodásba magát jó kimenetellel keverhesse, 5000 katonát kére a Spanyol Királytól. Az alatt Bethlen segítséget nyert a Török Portától, megnyitván néki a régen megígért Lippa, és Jenő váraknak kapuit, és Homonnai seregén győze-

delmeskedett. Erre egy Írást osztogattatott ki a Magyarok között, mellyben a Tsászárt egy hívtelen embernek, és az ő Alattvalói felzendűjének mondja vala, és 12,000 emberrel felső Magyar országba méne, oly reményfoggal, hogy írásai a Hajdúkat pártításra gerjesztik a Tsászár ellen, és ő mellé állanak. De midőn ezek hozzá nem állanak, visszament, és kezdé tselekedetét Követ által mintegetni a Tsászár előtt. Ez pedig azonban engedelmet kére a Szultántól a Fejedelemnek, mint a fegyvernyugvás fölbontójának megbüntetésére. De itt szinte oly keveset ért kérése, valamint a Spanyolok királyánál. Azért jó móddal megegyezett véle, és néki engedte mind azon Magyar országai vármegyéket, a mellyeket az ő előttvalói bírtak, úgy mindazonáltal, hogy soha azokat el ne szakaszza az országtól, és ő néki segítségére légyen minden ellenség ellen, kivén a Törököket.

§. 172.

Ferdinánd a Magyaroktól Királynak választatik.

A Spanyolok Királya ugyan oda ígérte a Tsászárnak azon katonákat, kiket az előit segítségül küldött a Velenczei hadaközásra, hogy azokat a Magyar országai koronázásnak bátorfagosbb végbenvitelére rendeltetett sereghez kaptsolhassa. De a Tsászári Udvarnál lévő Spanyol Követ azokon hamar kiadott, és széljel eresztette. Ez a történet, és a betegség nem engedte hogy a Tsászár Posonyba menne, mindazonáltal mégis a Fő Her-

czeget Clesel Kardinálissal együtt a kirendelt Gyűlésre elküldötte, és a Kardinális által elejébe adatta a Nemzetnek, hogy ő, és az ő Testvérei általengedték az örökléget Ferdinándnak, és azért kívánja a Rendeknek voksa által néki Magyar országot is megszerezni. Ezek eleintén semmi kedvet nem mutattak a Tsászár kívánfágának tellyesítésére, és az után is nem akartak előbb a voksolásra ereszkedni, mint sem újj Palatinus választatnék, némelly zálogos várak Ausztriától ingyen vissza adattatnának, a külső országi katonák az országból kimennének, és a határok eligazítottatnának. De a Kardinálisnak mesterféges okosfága, és a katonafág, mellyet a Tsászár alá küldött, mérséklették, a Rendeknek kívánfágaikat, úgy hogy elégfégesnek lenni itélnék mindnyájan, ha a Fejedem mindeneknek bétöltésére Írás által magát kötelezné. Azt különösen kívánták, hogy a Tsászár életében ennek és az országnak akarátja nélkül az ország dolgaiba, Ferdinánd magát ne avassa. Melly kívánságot minekutánna a Király jóvá hagyott, és megerősített volna esküvéssel, meglett a Király választás, a Koronázás, és a Palatinus választása. Ez most Forgács Zsigmond lett, egy katolikus Magnás. (16. Maj. és 1. Jun. 1618).

§. 173.

A Tsehek pártot ütnek.

A Király választással annál inkább köllött sietni Ferdinándnak, és a Tsászárnak, mennél veszedelmesebb volt a pártütés, amely éppen akkor tá-

madtt a Tsehek között. A Tsászár tudniillik, Prágából Bétsbe méne lakni, és maga helyébe egy Helytartószéket rendelt, melly a Rendeknek, és Protestánsoknak Rudolftól engedtetett nagy Jussaikat alább szállítani igyekezett. A Rendek ezen Jussaiknak föntartására titkon szövetséget tettek a többi tartományokban lévő Protestánsokkal, és még egynéhány Protestáns Herczegekkel Német országban. Fölfegyverkeztek, és magok magoknak lettenek Birái, mivel némellyeket a Helytartó Tanátshól hazaárulóknak ítéltek, és őket a régi és elavúlt Tseh szokás szerént 23. Marcz. a Tanátsház ablakjáról a Prágai várban levetettek. A Tsászár öreg, és beteges volt, és a zendülésnek következésit előre általláta. Azért kegyesen bánt velök, gyengén megfeddette őket, és azt parantsolta, hogy a katona gyűjtést félbenhagynák. De ezen kegyesfégnak nem volt foganatja olyan embereknél, kik a Németek, Német Alföldiek, az Erdélyi Fejedelem, és más Protestánsok ígéretében bíztak, és félték Ferdinándnak, és a Jesuitáknak uralkodásától. Azért még tovább is hozzá láttak a készületekhez, és midön a Tsászár egy felöl Tseh országba; más felöl Ferdinánd Morva országba sereget küldene ezek Tsaszlav mellett megverték mind a kettőt, bérontottak Ausztriába, és ott a Protestánsoktól segítséget nyertek. Ajánlották ugyan, hogy leteszik a fegyvert, hogy ha a Tsászár széljel botsátja seregét, és őket elábbi szabadságjokba visszateszi: de a Tsászár méltóbban azt akarta, hogy először ők tegyék le, és ígérte, hogy a jövő esztendön 14. Aprilisben Eger-

ben Tseh országban Gyűlést tart, és ott meg-
eggyez velök szabadfágjok eránt.

§. 174.

Cleselnek megfogattatása. A Tsászárs Halála.

Ferdinánd Király nagyon megboszonkodott Mátyásnak szelédfégen; mert a Tseheket úgy nézte, mint eretnekeket, és azért fegyver által kívánta kiirtani. Illy szándékkal volt Dietrikstein Kardinális is, egy a Tsászársi Fő udvari Tisztek közül, és nem különbben, mint Ferdinánd, hadat tanátsolt. De Clesel Kardinális ellent állott mind a kettőnek, mondván: hogy most éppen nem volna tanátsos erőszakhoz nyúlni, mivel sokkal nagyobb volna az Ausztriai Háznak, mint a Protestáns rendeknek részéről a veszedelem, és ha mindjárt késedelmesbb is; de sokkal bizonyosabb mód lenne egyenként a Protestáns hatalmasbb urakat hízelkedés, pénz, és tisztfégekre való emelés által elhúzni a Protestáns Vallástól, mint sem fegyverrel kiűzni az országból, avagy éppen sirba taszítani. Ferdinánd, aki Cleselt már az előtt is gyűlölte, mivel a Tsászárs szolgálatajért mindeneket föláldozott, és ő volt egyik a többiek közül, aki meggátolta, hogy ő ne léphessen Rudolf halála után az öröklégbe, maga szobájába hívatta, és megfogattatván bépatyókálva Tirolisban vitette. Ezen tselekedeten megijedt a Tsászárs; de még inkább a Felefége. Mindazonáltal amaz titkolta haragját, mivel beteglége nem engedte, hogy hatalmának föntartásáról gondolkozzék. De a Tsászárs-
né

né még nem tarthatta magát, hogy Ferdinándnak szemébe ne mondaná, hogy szándéka volna az ő Férjét tronusától megfosztani, és ugyan ezen okból vitette volna el a Tsászárnak leghívebb szolgáját, mivel ez őtet megakadályoztathatta volna. A bánat nem sokára véget vetett a Tsászárné életének, és három holnap múlva utánna a Tsászárnak is. Cseselt Ferdinánd hosszas ellentárlási után kéntelenítettetett a Pápának, és a Kardinálisok gyülekezetének közben vetésére szabadon botsátani, akik minden ellene tett vádolások alól fölszabadították, és az ő Ausztriai Püspökfégének megtartásában védelmezték. Utóljára maga a Király is nagy előmenetellel követte tanácsát. Magyar országra nézve; mert a szerént a Tsászár sok hatalmasbb Protestánsokat minden erőltetés nélkül a Katolika hitre térített, ezek pedig a magok alattvalóikat.

II. FERDINÁND.

§. 175.

Tseh ország, és Ausztria pártot üt.

Ferdinánd olly rosz állapotban volt uralkodásának elején, hogy mindnyájan, kik az igazgatás állapotját értették, azt vélnék, hogy örökre vége szakad az Ausztriai Ház birodalmának. Azon kevés számú seregét, amelly Mátyásnak halála után reá maradt, Budveisz, és Krumau között a Partosok békerítették. Alattvalói öszveféggel ellene fegyvert fogtak, és a Kamara jövedelmét letartóztatták. Katonái nem akartak szolgálni, mivel

III. Darab.

C c

zsoldjok ki nem fizettetett. Az Erdélyi Fejedelem is a pártos Magyarokhoz, Tsehekhez, és Ausztriabéliekhez állott, a Törököket, és Tatárokat híván maga mellé segítőféü. Német országból nem várhatott segítőféget; mivel ott a Vallásbéli had majd minden órán elkezdődött, és a Protestánsokból álló hatalmasbb felekezet több gondot okozott a Katolikusoknak, mint sem hogy ezek segítőféget adhattak volna néki. A Spanyol Királyt nagyon nyomta a Német Alföldiekkel való hadakozás, és annyira kifogyott mindenéből, hogy új katonafágot Német, vagy Olasz országba éppen nem küldhetne. Utóljára a Király szabadítása eggyedül egy hadi erőnek mentül előbbi föllállításától függött: de az ő Frigyessei, ámbár legjobb szándékkal volnának is, mégis egynéhány holnapók alatt alig tudtak annyit elől állítani, amennyi szükséges volt oltalmára. Tanátsosi ugyan, és frigyes társai javasolták, hogy az eddig szorongattott Protestáns Alattvalóinak, azonnal adja meg a vallásbéli szabadfágot, és a Tsehek, 's Magyarok panaszin ha mindjárt magának valamelly kárával is, könnyebbítsen: de ő állhatatos maradtt céljában, és azt mondotta, hogy inkább kíván koldusfágra jutni; sött akárminémü halállal meghalni, mintsem a Katolika Anyaszentegyházon kívül más Vallást tartományiban megszenvedni. Föltette magában, hogy magzatit valamelly erős várba küldi Tirolis Gróffágban, maga azonban azon lészen, hogy megnyervén a Tsászári koronát, a Baváriai, 's Szaxoniai sereggel Ausztriát, és Tseh országot visszavegye. Az

ő ellenfégei látván, hogy semmi vallásbéli türelmet nem várhatnak tőle, elkeseredvén, azt végezték, hogy megfosztván tartományaitól, magát egy szerzetes házba zárják, gyermekeit pedig Lutheránus módra neveltessék, és tartományait különös független részekre fölosztván, végét szakaszák az Ausztria Ház birodalmának. Ez az utolsó gondolat azokra nézve, akik ezt jónak itélték, nem volt oktan; mert kitetszett jövődöben, hogy a katolika hitnek el kölletik veszni Német országban, hogy ha az Ausztriai Ház nem védelmezheti. A Király egy volt a legnagyobb Uralkodók közül abban az időben; ki nem fogott rajta senki a politikában, előllátásban, és tapasztalásban; és mindnyáját föllül haladta erős maga elszánásával, bátorsággal, és állhatatossággal. A munkában fáradhatatlan volt, a serényfég ötet soha hirtelenkedésre nem vitte. Ő egy szeléd, kegyes, és adakozó Ur volt azokhoz, akik véle egyaránt gondolkoztak, de egyszersmind nagy ellenfége minden különböző Vallásoknak. A Baváriai Herczeg, akit ő legelőször is segétfégül hívott, feje volt ugyan a katolikus Német felekezetnek; de ez nem nézett olly annyira a maga Anyaszentegyházának hasznára, mint a Király. Azért mind addig meg nem mozdúlt seregével, valamedig a maga hasznát nem láthatta, és hogy héjába ne légyen hadi költfége, az Ens vizén föllül lévő részét Ausztriának előre elfoglalta. A második Frigyesse volt maga az Augsburgi Vallásnak feje, tudniillik: a Szaxoniai Választó Herczeg, minekutánna a Királytól fölső, és alsó Lu-

záczziát zálogúl nyerte. De mivel mind a kettő elégtelennek látta magát a Tseh, és Ausztriai Rendek ellen, egyik se mert először hozzáfogni a hadakozáshoz; hanem otthon vesztég üllvén, a Királyt magára hagyta. Ferdinánd ugyan a Tseheknek régi Privilegiomát megerősítette, és botsánatot ígért nékik az engedetlenféért: de mivel a Rendektől tétetett Directorokat nem akarta magával Eggyütturalkodóknak ismérni, bé nem vétetett ajánlása, sött választása, és koronáztatása, mivel nem ment köz akarattal véghez, helytelennek hirdettetett. Azon ország gyűlése, mellyet még Mátyás rendelt nékik Egra városába, egy újj igazgatás módjának fölállítására szolgáltatott alkalmasofágot; mert ott köz akarattal az a végzés lön, hogy Morvában, és a többi Ausztriai Német tartományokban a Katolikusok, és a két Protestáns vallásúak egyyenlő szabadfággal éljenek, az ország Rendjeiből Directorok állíttassanak, akik fő ország Igazgatók légyenek; a Prelátusok minden gyűlésekből, és ország dolgaiból kirekesztessenek. Gróf Thurn Henrik Máté, a Tsehek, Morvaiak, Slezia, 's Ausztriabéliek Vezére Bétsnek indúlt, és a Király meggyőzettetését olly könnyűnek tartotta, hogy külömbféle kedvező királyi ajánlásokat még tsak hirév se adta a Réndeknek. Már előre elvégeztetett, hogy az Erdélyi Fejedelemnek Magyar ország; Tseh ország egy Német Protestáns Herczegnek, és a Tsászárfág a Szabaudiai Fejedelemnek adattassék. De ez az utolsó, és más külömbféle Herczegek az ajánlást el nem fogadták. Végre Friderik a Német

országi Palatinus reá hagyta vetetni magát, hogy a Tseh koronát elfogadja, kitől azt reménylék, hogy ő benne nagy Védelmezőjét leli az ország, mivel ő Veje volt Anglia Királyának, és Barátja a hatalmas Német Allföldieknek. De éppen ez a Herczeg tette semmivé a *Confæderációt* rész szerént; mivel maga Református lévén, üldözte a Lutheránusokat, és ez által őket, valamint a Szaxoniai Választó Herczeget is maga ellen haragra indította; rész szerént pedig, mivel Ferdinánd Király ez által alkalmatosfágot nyervén, Választó Herczegféjét, és tartományát a Baváriai Herczegnek oda ígérte, melly által azt nyerte, hogy tőle serény, és hathatós segítségét venne.

§. 176.

A Protestánsok, és Katolikusok viszálydásai.

A Magyarok még'egynéhány holnapig hívek maradtak a Királyhoz, és azért sokan zászlója alá állottak a Morvák, és Tsehek ellen. De mindjárt az első Gyülekezettel, amelly Julius elején Posonyban tartatott, megváltoztatták szándékjokat. A Magyar Nemzetnek nagy része Protestáns vala: de nem mehetett elő szándékában, mivel a Primás, és Palatinus buzgó Katolikusok voltak. Amaz, tudniillik a Primás, Pázmány Péter volt, aki Váradon (1572.) született. Ez egy tanult és nagy udvari ember vala, a kiben mind azon eszközök föltaláltattak, mellyek a hanyatló Katolika Hitnek föntartására kívántattak, tudniillik: a fá-

radhatatlan buzgólag minden ellenkező vallásnak kiirtásában, a tudomány, a készfég, és kívánfág, hogy írásban vetekedhessen a hitről másképp gondolkozókkal; az ékes szóllás, végre a módos, és kellemetes társalkodás, mellyel maga értelmére vonzott többj ellenkezőképpen gondolkozó embe-
reket. a) Ez a Férfú, még mint az Esztergomi Forgáts Érseknek főbb Tanácsadója, azon írási által, mellyeket a Zolnai Protestáns gyülekezetnek végzési ellen közre botsátott, a Katolikusoknál, és az Udvarnál olly nagy nevet szerzett magának, hogy Forgáts halála után 1615. az első Érseklégre emeltetnék. Ez után a prédikáló, és tanító székekből czáfolta a Protestánsok tanítását; predikációs, és más erköltsi, vagy religióbéli könyveket írt anyai nyelven eddig a Katolikus Papoknál lévő szokáson kívül, hogy az újjifágon kapó tudatlanok a Protestáns Magyar könyvektől elhúztatnának: az Egyháziakat munkásfágra, és hozzájok illendő szokásokra vezérlette: elvett a Protestánsoktól hat templomokat, és megtiltotta nékik a Katolikusokkal egy helyre való temetkezést. Nehezen esett ez ő nékik, és panaszolkodtak a Palatinusnak, kivált a temető helynek, és pompás temetésnek megtiltásáért. De ettől kedvetlen feleletet vettek. A panasz azután az Ország gyűlése elejébe terjesztetett, és a többi közt említte-

---

a) *Horányi Úr Mem. Hungarorum scriptis editis notorum P. III. p. 54. Péterffy sacra Concilia Eccl. Rom. Cathol. in R. Hungariae celebrata T. I. pag. 219.*

tett a Kassai, és Nagyszombati Jesuiták Collegiumának föllállítása is. Pázmány, és a Katolikus Felekezet a templomok eránt tétetett panaszra hasonló panaszszal feleltek meg, tudniillik: hogy a Protestánsok szinte annyi templomoktól fosztották meg a Katolikusokat; a Jesuitákról pedig azt mondották: hogy mivel ezeknek nem más engedtetett meg, hanem hogy az épületben lakhassanak, és a jószágnak jövedelmét húzhassák, az ő fölvételek által Rudolf Tsászárnak a Religióról hozatott Törvényne meg nem séttetődött. A Protestánsok meg nem elégedvén ezzel a felelettel, nagyon panaszolkodtak az ország rendelkezésének más felé való tsavarításán, és az erőszakon. De midőn a Katolika Felekezet nekik nem engedne, és fegyverrel fenyegetődné, a dolog elintézte más időre halasztatott. A Palatinus, Ferdinánd Királynak kérésére, Thurn Grófot, és a Morva országi Directorokat a fegyver letételre bírni igyekezett: ellenben ezeknek kérésekre az ellenök vitézkedő Magyarokat Ferdinánd seregétől vissza nem hívta, és véghez vitte, hogy a királyi Követek Konstantinápolyban a Magyar Rendektől hatalmat nyernének a fegyvernnyugvásnak meghosszabbítására.

§. 177.

A Thehek Bétszet mennek ostromolni.

A Posonyi Gyűlés folyása alatt, eltökéllette magában a pártos felekezet, hogy azonnal megindúl Bétsnek ostromlására. Mellyet hallván Ferdinánd, sietett a városba, hogy a védelemre kívántatott

készületeket mentül előbb megtehesse. Az Ausztriai Rende minden bójárásokra öröket állítottak, hogy semmi külső országi ellenfég tartományokba ne üthessen. Thurn Gróf a Tseheket, és Morvákat Bétsnek egész a külső városáig vitte, de minden ostromló ágyúk nélkül, mivel azt vélte, hogy a lakosok ígéretjök szerént eggyik kaput előtte megnyitják. Ezen zürzavar közt a Bétsben tartózkodó Rende minden bójelentés nélkül a Király szobájába mentek, és kemény szemre hányásokat tettek néki. (6. Jun. 1619.) A Király már elveszetnek vélte magát, és voltaképpen mint egy fogva tartatott. De a dolog egy megfoghatatlan módra egyszerre megváltozott; mert a Rende látván egy vasas Német tsoportot jönni a vár piaczára, megijedtek, sietve lementek a várból, és a városból mindenestől kitakarodtak, talán mivel a Fejedelmet erősebbnek tartották, mint sem vala. A félelem hirtelen elfutotta az egész várost, és az öt száz Vasasok, akik jegyedül tsak a várat őrizni jöttek vala, a kapukat elállották. Azért kintelenítettett Thurn Gróf, ki az ostromlásra nem tett semmi készületeket, visszamenni. A Király Frankofurtba méne, ahol (28. Augustusban) Római Tsászárnak választatott. Ezen választás által egészen által esett a veszedelmen; mert midön egy felől némellyekben engedne a Német Fejedelmeknek, más felől pedig büntetéssel fenyegetödni, és mivel ekkor tájban a Szultán magát elégtelennek tartotta a Tsászár, és a Birodalom ellen; így a Török portára, és az eggyesült Németekre nézve valamennyire bá-

torfágban lehetett. Nagyobb volt készfége a Spanyol Udvarnak, és a Szaxoniai Választó Herczeg reményféget vévén, hogy a Güliki örökléfébe fog segéttetni, készült béütni Tseh országba. A Tseh Directorok mind ezekkel nem törödvén, a Rhenusi Friderik Palatinust Királynak választották, és megkoronázták. 25. Oct. 1619.

§. 178.

Bethlen pártjokat fogja a Protestánsoknak.

Az új Tseh Király, és az ő Rendjei az újabb szövetség szerint segétféget kívántak Bethlen Gábortól, és kérték, hogy eggyesítse maga seregét a Törökökével, és Tatárokével, és induljon mentül előbb hozzájuk. Még előbb, mint sem ez történne, eltökéltették magokban a Magyar Protestánsok, hogy azon szabadságot, mellyet a Palatinus, és az ország Gyülése megtagadott tőlök, fegyverrel vissza szerzik, eggyzersmind vérontással, és pusztításokkal állanak boszszút a meggyaláztatásért. Az Erdélyi Fejedelem, a kitől e végre kérettetett segedelem, mind a Magyar, mind a Theh felekezet ajánlásit örömmel fogadta, Követet küldött a Portához segétféget kérni, és a Szultánt a Magyar fegyvernyugvásnak fölbontására bírni, azomban maga számos sereggel a Tiszán által méne. Mivel ő egy jámbor, és tanult Református volt, tehát a Protestánsok minden bizodalnokokat ő benne helyhezttették, és olly számosan sereglettek hozzá, hogy táborra 60,000 emberre nevelkedne. Egy a Magyar Mágnsok közül Szétsi György, Bethlen felekezetéből, Jaszó várára ütött,

és némellyeket az Egri Kanonokok közül megölettetett, kik a Törököktől lakóhelyökből kiűzetettvén, ide futottanak. A följebb említettett Gróf Homonnay György, aki most már Ország Bírāja vala, ellene állott ugyan; de hátra verettvén kintelen lett magát Lengyel országba vonni, melyre a győző rész jószágának esett, azt földülta, és Kassán némellyeket a Jesuiták közül, más Esztergomi Kanonokokkal együtt megölt. Ez a kegyetlenfég úgy megrémítette az Érseket, Püspököket, és Prelátusokat, hogy mindnyájan Györré, avagy Bétsbe futnának. Azért parantsolá Bethlen egy Magyar Magnásnak, tudniillik: Thurzó Imrének, hogy foglaljon el minden püspöki, és klastromi jószágokat, és adja azokat által a világiaknak. A felső Magyar országi Rendek Kassán gyűlést tartottak, (26. Sept. 1619.) a melyben Bethlennek az előbb említett rendelkezését jóvá hagyták, a Klastromok jövedelmeiből esztendőbeli fizetést rendeltek felső Magyar ország Kapitányának, avagy Helytartójának; az Archivumokat elszedték a Papoktól; azokat, kik a Religió miatt Lengyel országba futottak, vissza hivaták, és a Katolikusokat mind addig a nyilván való hivatalokból kizárták, míglen a Protestánsoktól elidegenített templomokat, és jószágokat vissza nem térítenék. Egyszersmind azt vitatják vala Bethlennel együtt, hogy szükségből nyultak a fegyverhez, mivel a Király még nem tartja a Törvényt, a Katolikusok pedig az ő Privilegiumaikat félre magyarázzák, és ez által azokat semmivé tenni igyekeznek. Ezen okoknak megczáfolására az akkori

Palatinus Forgáts több írásokat botsátott közre, intvén a Hazafiakat, hogy fogjanak fegyvert a Királyért, és légyenek hozzá hívek; mindazonáltal foganatlan lett intése, és a Király oltalom nélkül maradt. Szétsi Újjvárt foglalta el; Bethlen pedig Nagy Szombatot. Rédei Ferencz nyolcz ezeret vitt Tseh, és Morva országba. Leopold Fő Herczeg ezer embert küldött Pösonynak védelmére, akiket mindazonáltal a várnak, és városnak Tisztviselői bé nem eresztették, Bethlen pedig azután széljel üzött. Mindjárt ez után a Lakosok egyik kapuját a városnak Bethlen előtt megnyitották, mellyre a Palatinus aki ekkoron a várban tartózkodott, megbékült a Protestánsokkal, által adta a várat Bethlennek a szent Koronával együtt, és véle Gyűlést tartott. (13. Nov.) Ezen a Gyűlésen a Fejedelem találmánnya szerint szövetség kötött a Magyar, Tseh, Slezia, Morva, Luzácia, és Ausztriabéli Rendeik között, melly szerint a megnevezett tartományok egy Köztársasággá változnának. Ezen szövetségnek örökké tartandónak költetett lenni, és minden ötödik esztendőben megújíttatni. Közönféges oltalomúl egy kis fön álló sereg rendeltetett, amelly mind egyik tartománynak, a midön a szövetség miatt sértettetnék oltalmára szolgálhasson. Fogadás téttet mindnyájök közt, hogy egyik tartomány se álljon el a többitől, avagy különös békeféget, 's hadat ne készítsen: megengedetett minden tartománynak, hogy maga Törvényre, 's Jussai szerint éljen, és ha valaki jószágát elvesztené, tartoznának a szövetségesek azt közakarattal helyre-

állítani. A Fejedelem célja az volt, hogy Tseh, és Morva ország, mivel magának nem volt annyi jövedelme, hogy abból a Királynak illendő tartására, és a határon lévő váraknak oltalmára elegendő költséget rendelhessen, 30,000 forintot adjon esztendőnként, és ha a Tsászár, és az ő Háza az Ausztriai Fő Herczegféget elfogja veszteni, engedje meg, hogy ezen tartomány Magyarországhoz ragasztassék. De ez a Tanács abban maradt; mert Friderik Király, a midőn a Fejedelem Követje Prágába érne, visszament hazájába. A Fejedelem ugyan fogadta a Tseheknek, és Magyaroknak, hogy a fegyvernyugvást még tovább is megtartja a Törökök, és Magyarok közt: de még inkább azon dolgozott, hogy ezt a Szultánnal, és Dívánnal fölbontassa, hamis izeneteket küldvén nékik, mintha a Pápa, a Tsászár, a Lengyel, és Spanyol Királyok a Porta ellen támadó szövetséget kötöttek volna. Szerentséjére az országnak, sok baja volt Osmán Szultánnak Lengyel országgal, és a Fejedelem hatalmát igen kevésre betsülte. Azért noha esküvéssel fogadná a Porta, (3. Nov. 1619.) hogy a Fejedelmet Magyarország Királynának akarja ismérni, és védelmezni: mindazonáltal semmi parantsolatot sem adott a napnyugoti Törököknek a hadra kelésre. A Magyar Rendek ugyan magok részéről is rendeltek egy Követet a Fejedelem Követe mellé, és a segítségnek könnyebb megnyerésére Fülel, Szétsény, Nógrád, és Vác várait oda ígérték a Törököknek: de hathatósb volt a Tsászári Követnek igyekezete, és azon kívül, hogy semmi

segítségét se nyertek, még az a kár is érte őket, hogy Vácot elvesztették; mert a Budai Bassa a más nyáron elvette, és vissza sem adta. Az alatt a Tsászári sereg száma annyira nevelkedett, hogy az Gróf Dampier vezérrelése alatt az Erdélyi Fejedelemnek ellene mehetne, azért Köptsény mellett rajta győzedelmeskedett. Ugyan akkor Homonnay is nyolcz ezer Lengyelelkel, és két ezer Magyarokkal fölső Magyar országba rontott, meggyőzte az újj ország Kapitányát, Rákóczi Györgyöt, és Kassa táját kipusztította. De Dampier kintelenítettett magát hátra vonni a győzelem után; mert az alatta katonáskodó számos Magyarok a Fejedelemhez állottak; ez pedig visszament Lengyel országba, mihelyt Bethlen újj sereget küldött ellene, és meghalt mindjárt a más esztendőn. Ez után Bethlen utánna esett a Tsászári seregnek; de mivel ezt sehol utól nem érhetette; a maga seregét pedig az éhfég, és betegfégek vesztegették, mivel Ausztriában Béts, és Posony között minden kipusztított, tehát azon kívül, hogy semmit nem nyerhetett, még a katonái közül is sokan tőle elpártulának. Ő ugyan egész Bétsig ment, de olly rosz állapotban, hogy három napok után kintelenítettett a külső városból kitakarodni, és noha beljebb menne Ausztriába a szűkféges élelmet megszerezni: mindazonáltal a jőzán ész hozta magával, hogy onnan is mentül előbb visszatérjen. Visszamenetele közt Sopronyt elfoglalta, és ismét Posonyba ment, hogy hozzá fogjon a följobb említett gyűléshez. Szinte e'képpen ment vissza Bétsből az ő Frigyse is Thurn Gróf, és

mivel az alatta lévő Magyar katonák fekélyesek lettek, kintelenítettettt őket elbotsátani, és Kis Márton, 's Soprony közt fekvő falukba szállítani. Mind a kettő kifogyott erejéből, és igyekezett időt nyerni a sereg gyűjtésre, hallván, hogy egy Lengyel országi sereg, mellyet a Tsászár fogadott, Magyar országon által Német ország felé útbau légyen. Még szükségesbb volt a Tsászárnak a nyúgodalom, azért semmit el nem mulatott, valamit szükségesnek ítelt a Fejedelemmel teendő fegyvernyugvásra. E'végre Bethlent Magyar ország Hercegének nevezte, (12. Jan. 1620.) mellyet ő nagy pompával elfogadott, megajándékozta némelly drágafágokkal, és végre három fertály esztendeig tartandó fegyvernyugvást kötött véle olly módon, hogy a Lengyel országi segítség bé ne jöjjön Magyar országba, és a Tsehek a fegyvernyugvásba befoglaltassanak. a)

§. 179.

Besztercze - Bányán Magyar Királynak választatik.

A Tseh, és Morva országi Követek, akik a Possonyi Gyűlésben jelen valának, elvévék magokkal

---

a) Khevenhiller T. IX. p. 935. Závodski Diarium p. 376. *Bethlen 1620. ezt a Titulust verette a pénzre. S. Rom. Imp. et Transilvaniae Princeps, Oppoliae, Ratiboriaeque Dux; mellyet mindazonáltal fél esztendő múlva fõlváltott a szokott Magyar Titulussal Schmeitzels Erläuterung golde-*

a Magyar, és Tseh országi különös eggyesülésről szóló Levelet a följebb említett titkos föltételekkel együtt, és a Királynak adták, aki ezt Prágában nyilván fölolvastatta. De ennek se ő, se a Tseh, vagy a Magyar országi Rendek alája nem írták magokat. A Tsászár, a Fejedelem, és a Rendek Gyűlést rendeltek a jövő nyárra Besztercze Bányára, mellyen a békefég helyreállításán dolgoznának. Ezen a Gyűlésen sok Tsászári, Lengyel, Erdélyi, Tseh, Sleziai, Luzácziai, Morvai, 's Ausztriai Követek jelentek meg. A Tsászári Követek jól tudván, hogy az ő Uroknak se rege légyen legaláb annyi számmal, mint az ellenfégé, nem akartak eggyezésre ereszkedni a Confederatusokkal; a Magyarok pedig nem akartak vélök eggyezni különösen. Az utólsók azt a kinyilatkoztatást tették, hogy a Lengyel Kozákoknak általmenetele által, a melly nagy ártalmára volt a Zolnai lutheránus Lakosoknak, a fegyvernyugvás megsértetett; azon kívül a Tsászári Követfégről szóló Levélben találatott némelly kifejezéseken is nagyon megindúltak. Ugy látszatott ugyan, hogy ezen idegenfég helyre fog állíttatni,

---

ner und silberner Münze von Siebenbürgen. S. 67. *Hogy ő Magyar ország Hercegének neveztetett légyen; maga a Tsászár; megvallja egy Levélben Kázyndl a 246. levélen: de ennek a pénzekén semmi jelét se lehet találni. Az 1619. esztendőben e' következendő szavak olvastattak rajta: Gabriel Bethlen Dei gratia Princeps Transilvaniae, partium R. Hungariae Dominus, et Siculorum Comes.*

mivel a Követek hatalmat vettek az Udvartól azoknak mentegetésére, és megjobbítására. De mivel a Magyarok sajdídották, hogy ez a Követtség csak az egyezést hátráltatja, és a Magyarokat a többi Confederátusoktól igyekeznek elválasztani, magokat hátra vonták, és a Tsászári Követek kintelenek lettek eltávozni. Egy Török Követ, aki éppen akkor érkezvén Besztercze Bányára, nékik, és a Tseheknek segítséget ígért, ösztönt nyújtott szándékjok mellett való megmaradásra, mellyre a Confederátusok is egyes akarattal alkalmas Férjfiakat útasítottak Konstantinápolyba, akik nyilván való szövetséget tennének a Portával. Minden religióbéli Magyar Rendek kötelezték magokat a szoros eggyet értésre (14. Jul. 1620.) és számkivetésre ítélték, ha valaki ki merné magát vonni a társaságból. Erre ország gyűlést tartottak. Azon Bethlen Gábort magok Királynának választották, harmad napra egyesítették magokat az Erdélyi Rendekkel, költsönös segítséget ígervén egymásnak, egyszersmind alá írták magokat egy emlékezetes Decretumnak. Ez által Homonnay, és az Esztergomi Érsek más két urakkal eggyetemben, mint rossz Hazafiak számkivetésre ítéltettek, mindenféle Egyházi jószágok elfoglaltattak, és a határ városoknak fönntartására rendeltettek; eggyedül csak három Püspöklégek, úgymint: az Egri, Györi, és Nyitrai hagyattattak meg 2000 forint fizetéssel esztendőnként: Rendeltettek három Pártfogók, kik a Katolika, Lutherána, Helvetika Religióának fönntartásáról, és ezeknek Jussairól gondoskodjanak; megtiltott a Papi Renden lévőknek ez után az ország Ggűlését

lésén megjelenni, és a Zolnán, 's Várallyán tett vallásbéli rendelkezéseik a Protestánsoknak újra erősítették. Alig ha mindnyájan nem tartottak attól, hogy a Királyválasztás semmivé lészen; mert a Koronázást végbe nem vitték. A Tsászárság ugyan a választást törvénytelennek hirdette a), és a Német országai Herczeg nevet elvette Bethlentől. Ez mindazonáltal nem kételkedett néki azt jelenteni, hogy mind ő néki, mind a Tseh országai Királynak általengedi a királyi Titulust, tsak néki a két ország Helytartóféjáért 400,000, és 300,000 forintot fizessenek. Erre az ajánlásra semmi felelet nem adatott. Annakokáért Bethlen táborra kelt, megvette Nyitrát, és kövülvette ostrommal, uoha haszontalanúl, Hamburgot, és Köszeget. Dampier Gróf egyszerre Posonynál termett; de mivel agyon lövetett, a serege megrémülvén visszavért Ausztriába. Hamar ez után a Tsászársági sereg megnyervén ama híres Prágai ütközetet, (8. Nov. 1620), véget vetett az úgy nevezetett örökös Conföderációnak; mert Friderik kifutott az országból, a Tsehek, és Morvák meghódolván a Tsászárnak, fegyvereiktől megfosztattak, Luzáczsiát a Szaxoniai Választó Herczeg elfoglalta, a Bavariai Herczeg felső Ausztriát már az előtt birtoka alá vette, alsó Ausztria jó móddal megadta magát a Tsászárnak, az egyesült Német Protestánsok Friderik mellől elállottak, a Spanyol sereg, és az úgy nevezetett Liga örökös tartományait elfoglalták, és

---

a) *Lásd a Levelet 10. 1620. Kazy Hist. Hung. I. pag. 246.*

nem találatott seuki a külső országiak közül , aki bátorkodna oltalma alá venni ötet', avagy ellentálandani Ferdinándnak. Hallván Bethlen Frigyesének szerentsétlenfégét , nem tudta mindjárt , mitévő legyen. Azért Posonyból a Koronát magával Zólyomba vitte. Mindazonáltal nem sokára ismét vissza fordúlt , és Köszeget elfoglalta. A Tsászárinté a Magyar Rendeket , hogy térjenek vissza kötelességjökre , és ismérjék Fejedelmöknek ötet: mellyre a Pártosok fejei megijedvén , ne talántán mint hiteszegettek , és pártütök még büntetés alá essenek , hogy ha még tovább is ellenfégesen viselnék magokat , a Tsászártól nyujtott kegyelmet örömet elfoglalták. Némelly szíves jó baráti Bethlennek meghaltak , másokat a kevélyfég tőle elszakasztott , mivel magokat régiebb , és jobb Nemes familiákból származtagnak vélték mint a Fejedelem , kinek mindazonáltal tartoztak volna engedelmeskedni. Bethlen új fegyvernyugvást kéretett a Tsászártól: de az eggyezés , melly a Francia Követnek közbenjárása alatt tartatott Hamburgban , és Nagyszombatban , ismét félben szakadt , mivel ő a királyi Nevet le nem akarta tenni , és nem engedte , hogy az ő Rendjei ő nála nélkül részt vegyenek az eggyezésben. Ez a történet adott Forgáts Palatinusnak ösztönt a Tsászárhoz való általmenetelre , melly által felekezete szemlátomást megkissebbedett. Szétsi , eddig a Fejedelemnek leghívebb Vezére , Filek várát a Tsászárnak megnyitotta. Gróf Bucquoy Károly , a Tsászári seregnek eggyik Generálisa Szakolczát (25. Jan.) , Dévént , Posonyt , és Nyitrát elfoglalta. Colalto Gróf

mégvette Köszeget, Körmendet, és több Dunán alól fekvő vármegyéket a Tsászári hatalma alá hozott. A Török segítség elmaradt; és a Kriméi Tatór-Khán, kinek 10,000 emberrel hozzá költetik vala állani, ámbár többször kérettetne, elől nem állott. Ő ugyan némelly Morvai, 's Ausztriai helyfégeket a határoknál külömbféle időkben kipusztított; és Colalto a szükség miatt kintelen lett seregét kivezetni Magyarországból: de mind ezekkel állandós szerentsét magának nem szerezhetett. Annakokáért Nagyszombatból Kassára futott, és a szent Koronát az Etsedi várban letette.

§. 180.

Nikolsburgi békefég.

EZ után a Fejedelem Eperjesen Gyűlést tartott, de a mellyre kevesen jelentek meg, mivel mind a Palatinusnak ellenző levele, mind a Tsászári sereg Bucquoi Gróf vezérlése alatt, mind pedig a tsekély reményfég az dolgainak szerentsés kimeneteléről őket elremítette. De midőn a Gyűlés alatt Bucquoi elesne Érsek Újjvárhoz közel az ütközetben, mellyre az ő serege Németországba visszátére, Bethlen felekezete bátorfágra éledvén, új rendeléseket tett a hadnak folytatására. Még inkább megerősítette a gyülekezetet egy 8000 főből álló Sléziai sereg, amelly kiűzetetvén hazájából, a Brandenburg Jägerndorfi Markgróf János Ggörgynek vezérlése alatt hozzá méne. Bethlen megvette Nagyszombatot Körmendel eggyütt, és kezdé Posonyt ostromolni; de mivel elfogyott élése, 's

puskapora, haza mentek Erdélyi katonái, melly miaut semmi jelesbb dologhoz többé nem foghattott. Őszre fordulván az idő, egynéhány száz Török, 's Magzar katonákat Ausztriába küldött, maga pedig Morva országba méne: de a Tsászárr oly akadályt tett néki, hogy ő azt semmi módon el nem háríthatná. Illy környülállások közt szükségesnek ítélte, hogy a hadnak mentül előbb végét szakaszsa; azért megelégedett a békefégről teendő egyvezéssel, amelly Nikolsburgban Morva országban elkezdődött, és egynéhány hónap múlva amint kiki kívánhatta, elvégződött. (31. Dec. 1621) a) A Tsászárr mindnyájoknak, akik ellene harczoltak, tellyes botsánatot ígért, egyáltaljában pedig az egész Magyar Nemzetnek fogadta a Tövénynek, a Vallásbéli szabadfágnak, és többi Jussoknak szoros megtartását, úgy, amint voltak az ő uralkodásának elején. De azonban azt kívánta ő is, hogy akik jószágaiktól megfosztattak, azokba visszatétesenek. Bethlen lemondott a királyi titulusról, és a Szent Koronát visszadta. Ezért Ferdinánd az Opoliai, és Ratibori Herczegfégeket ígerte néki, három Slésiai uradalmakkal együtt, és ugyan az utólsókat zálogban bizonyos summa pénzért; öt ezer foréntot esztendönként, Német Birodalmi Herczegi nevezetet, és hét Magyar országi vármegyéket, úgymint: Aba Újvárr Kassával együtt, Bereget, Zemplént, Borsodot, Szaboltsot, Ugotsát, és Szathmárt olly föltétel alatt

---

a) *Kevenhüller. IX. S. 1670. A Tsászárr ezen békefégkötést 26. Januar. 1621. erőstítette meg.*

hogy a Szerzeteseknek, és más Egyházi Rendüeknek fundációs jószágaik visszaadattassanak, és a Világiaknak szabadlág engedtessek a Religió gyakorlásában; hogy az úgy nevezetett *Jus Patronatus* vagy is Egyházi fő Pártfogás és a fő hatalom az említett vármegyéken még tovább is a Tsászárnak maradjon; hogy a midőn a Fejedelem valamelly jószágot a Birtokosnak halála után másnak adand, helybenhagyást kérjen arra a Tsászártól; hogy ezen vármegyékért a Fejedelem nem különbben mint más valamelly ország Rendbéli a Gyűlésen megjelenék, és hogy halála után mind ezen néki engedtetett tartományok vissza essenek a Tsászárhoz, és ennek maradékához. Ez az eggyezés nem mindenestől vitetett tökéletesfőgre és a Fejedelem valófőgosan tsak azt nyerte, amit birt, tudniillik: a vármegyéket. A Sléziai Herczegfőgek ugyan törvényes forma szerént által adattak néki: de Károly Fő Herczeg, a Tsászár Testvérje, aki ezeket öröklőfőgért tserélte a Tsászártól, holtig megtartván, a Tsászár őregbbig Fiának hagyta testaméntomban. Azért mondotta Bethlen, hogy a Nikolsburghan tétetett békefőg bé nem tellyesítettett, következéképpen mind a Török Udvarnál, mind pedig némelly aranyokon magát azután is választott Magyar Királynak nevezte.

§. 181.

Sopronyi ország gyűlés.

Mihelt az idő engedte, Ferdinánd három gyalog Regimentet, és különbféle lovas Osztályokat vévén maga mellé, Sopronyba indúlt, hogy az oda

kirendelt Ország Gyűlésén a békeféget megerősítessze, és véget vessen a Rendek panaszainak. Ezen Gyűlésből a Protestánsok semmi jót magoknak nem ígértek; mivel Pázmány Érsek volt előlölője. Ők mindazonáltal attól meg nem ijedtek, hanem annyira terjesztették kéréseiket, amennyire tőlök kitelherett. Azt kívánták, hogy a Katolikus Papok, valahányszor az ország Törvénye, és a Protestáns Vauást illető szabadfág ellen foglak véteni, a Palatinustól íteltessenek meg, visszakívánták a Horvát, 's Dalmácia határ várokat a Németektől, és új Palatinust kívántak: mivel Forgács Zsigmond meghaláiozott. A Tsászár azt felelte, hogy ő ezt kész légyen megengedni: hanem hogy a Püspökök, és Prelátusok a Pápa hatalmában légyenek, és hogy Német ország még fogja tőlök tagadni a Török háborúra kívánt költségeket, hogy ha a határ várokat visszaveszi a Németektől. Javaslá nékik tehát, hogy a Pápához forduljanak, azt ígervén, hogy ő maga fogja őket néki ajánlani; mert általlátta, hogy ők ezt nem tehetik a nélkül, hogy a Pápanak fő hatalmát, amint is ő kívánta vala, meg ne ismérjék, és hogy minden bizonyyal a Pápa ebben az ő kérésöket nem fogja tellyesíteni. Ezon feleletre a Protestánsok megnémúltak, mivel a hazai történeteket, és a régi, de már a szokáson kívül való Törvényeket nem annyira olvasták, hogy azokból megtanúlták volna, hogy a régi Királyok a Püspököket akár minémü Törvénynek általhágásáért büntették a Pápa híre nélkül. A határ várokat se kívánták vissza többé; mivel a Tsászár megígérte nékik,

hogy két Magyar Mágnásokat fog a Birodalom Tanácsosi közé választani, akik megvizsgálhatják, ha valóban a Német Birodalomtól adatott hadi költfég a határok őrizetére költetik é? Mindazonáltal ha mindjárt akkor nem is, legalább egynéhány esztendő múlva tagadhatatlan volt, hogy a várakat maga a Király, mint Karinthiai, 's Karnioliai Fő Herceg bírta légyen, és költfeggel tartotta; mert ezt e' két Herczegfégek kintelenítették részenként magokra vállalni (1625.), 's meg fizetni. A Palatinus választását kintelenítettett megengedni: másképp veszedelmes lett volna annak elmulasztása. Azért két Katolikus, és szinte annyi Protestáns Urakat adott elő, kik közül Bethlenfalvi Thurzó Staniszló választatott, (4. Juniusban) egy olly erős Lutheránus, akiről nem vala kétség, hogy a Protestánsok Jussainak föntartására elegendő észszel, és bátorfággal birjon. Ez mellé a Tsásár tizenkét férjfiakat akart rendelni tsak nem eggyenlő hatal mm.l a panaszoknak könnyebben való elvégezésére; de ezen ajánlás bé nem vétett, és mivel nagy része a gyűlésnek, vagyis a Protestánsok, tellyes megelegetéssel voltak ezen Palatinusnak választása miatt, tehát hamar vége lett mindeneknek. A szent Korona Bethlentől elhozattatott, negyven Magyar, és annyi Német katonák rendeltettek állandós őrizetére, és a Tsászárnak második Felesége Montovai Eleonora véle (26. Jul. 1622.) megkoronáztatott a). Sok féle

---

a) *A Pápa Követje Karaffa Cardinális, oki jelen volt ezen koronázáson számtalan Glogolitai*

rendelések tettek a köz bátorfágnok föntartására, kemény büntetések hozattak a Török Tisztviselőkkel, való czimborálásra megparantsoltattott újra a Püspököknek, hogy magok személye szerint jelenjenek meg a hadban; hatalom adatott a Palatinusnak, hogy legottan, ha valahol zendülés támadna, a vármegyéket táborba szállíthassa, és a nyughatatlanokat, vagy Pártütöket megalázhassa. Az új Palatinus Szentzre gyüjtván a maga Féléit, vélök a Protestáns Ekklesiát érdeklő dolgokról tanátskozott, gondolkozott egyszersmind több Gymnásiumnak, 's más egyéb iskoláknak föllállításáról, mellyeket majd maga, majd más jószágos Protestánsok költfégén az Augsburgi, és Helvetika Valláson lévő Ifjúfág kedvéért föllállított a). Hallván ezt a rendelést a szomszéd tartományokban lakó nem katolikus Familiák, számosan jöttek lakni Erdélybe, 's Magyar országba. Pázmány az Esztergomi Érsek, hogy gátot vetne a Protestánsok gyarapodásának, Béts-

---

nyomatni való betűkre akadt, mellyeket, amint híre volt, I. Ferdinánd Tsászár a Horváth 's Dalmáciai imádságos könyveknek nyomtatásár öntett; mindazonáltal haszonra nem fordítottak. Ezeket magával Rómába vitte, és itt egy Illiriai Könyvnyomató házat állítatott föl. Kázi p. 203.

a) Lampe Hist. eccles. ref. in Hung. et Trans. p. 361. említi, hogy 1622. sok Anabaptisták minden tselédestől Morvából Magyar országba jöttek. Kázy bizonyítja, hogy tíz ezren közülök Trentsén, és Nyitra táján 1624. megtelepedtek.

ben Collegiumot fundált a Jesuitáknak, mellyben alkalmas Férjfiak neveltetnének a Magyar orszá-
gi Missiókra.

§. 182.

*Bethlennek második háborgása, 's megbé-
külése.*

Minekutánna Ferdinánd Magyar országot letsen-
desítette volna azon volt, hogy a Protestáns Re-
ligiót minden Német országi tartományokból kitö-
rülje, azért a Lutheránus, és Református Prédikáto-
rokat (4. Oct.) Tseh országból kitiltotta, más esz-
tendön a Rhenus melléki Palatinust hivataljától,
és tartományától megfosztotta, a Renánusi föl-
ső kerületet a Választó Hivatallal egygyütt Bava-
ria Hercegének adta, és Béts Lakosit a Katolika
hitnek fölvételére kényszerítette. Mind ezek újj tü-
zet támasztottak. Az Anglus, Francia, és Dánus
Királyok összebarátkoztak Szabaudiának Fejedel-
mével, és Hollandiával, hogy a Renusi Palatinust
birtokába, 's hivataljába vissza tchessék, a Sa-
xoniai Választó Fejedelem is, mint Feje az Augs-
burgi Vallásnak, a Tseh Protestánsokat oltalma
alá vette. Talált ugyan Módot Ferdinánd, mel-
lyel elszakaszsa egymástól az össze szövetkezett
Hatalmasságokat, és a Választó Fejedelemmel az
ellenfégeskedést félben hagyassa, t. i. általadván
néki Luzáciát; de a Tseh sereg maradéka Thurn
Gróf, és Brandenburg Jägerndorf Markgrófnak
Vezérlése alatt Erdélybe ment, és a Fejedelmet
ismét fegyverbe öltöztette. Ez aki már úgyis ne-
hezen tűrte, hogy a békefég cikkelyei nem min-

denestől tellyesítettnek bé, Konstantinápolyban keresett segítőféget, parantsolatot nyert a Tatárokhöz, és a Határ Bassákhöz, hogy segítőfégre légyenek, és mint oltalmazója a Tsehek szabadságának, megvette Fileket, minden Bánya városokkal, és egész alsó Magyar országgal együtt. A bővféges arany, és ezüst, mellyet a Bánya városokban talált, módot nyujtott néki egy olyan seregnek föllállítására, mellynek a Tsászárral ellent nem áihatna. Nagyszombat, az eggyetlen katolikus városa abban az időben Magyar országnak, bézártá kapuit a hozzá küldetett Tsászárral segítőfégenek, és a Fejedelemnek megnyitotta. Ki a bé nem fogadtatott Regimentek után indúlt, elfogta, és bément Morva országba. Itt hogy a Gödinghez ért, a Tsászárral sereget Karaffa Hieronymus vezérlése alatt, olly szorosán békerítette a várossal egyetemben, hogy nem sokára mind a kettő utolsó infégre jutna. Némelly külön vált tsapatok Szokolcza, és Pilgrám városit elfoglalták, a Tsászárral pedig annyira jutott, hogy nem lévén semmi jót nem reményleni néki, Háza bátorfágáért Tirolisba készülne. Haszontalan igyekezett azomban Opolia, és Ratibor Herczegféget, mellyeknek Lakosit már akkor Ferdinánd a hódolásért tett esküvésétől fölládozta, elfoglalni: Azért is békeféget ajánlott a Tsászárnak, azt kívánván tőle, hogy a két Herczegféget, mind azon vármegyéket, mellyekben a Bányák vagynak, más egyebekkel eggyütt egész Erdélyig, és a Palatinusi Hivatalt engedje néki. Veszedelmesnek látszatott ezt az ajánlást bé nem venni, és mégis a Tsászárral

reá nem birhatta magát, hogy elfogadja. Azonban egy hamis hírre egyszerre mindenek megváltozták; mert hallván a Fejedelem, hogy a Lengyelek Erdélybe szándékoznak ütni, fegyvernyugvást ajánlott a Tsászárnak, hogy Erdélybe visszamehessen. A Tatór, és Török segítségre, amelly nem szokta a téli táborozást, eleresztését kívánta, és ezt midőn tőle meg nem nyerhetné, akaratja ellen a tábort ott hagyta. Hallván ezt a Tsászárnak Magyar Hadi vezére, Eszterházi Miklós, általmenetel közben a Nyitra vizén rajta méne, többeket levágata közülök, és 1390 keresztény Raboknak életét, 's szabadságát megtartotta. A Törökök elmenetele után Bethlen őtt hagyta Karaffa táborát, és visszament Nagyszombatba. (29. Nov. 1623.) Itt lételekor megtette a fegyvernyugvást Mártiusig, és az erről szóló Levélnek magát azonnal aláírta. Onnan sietve ment Erdély felé, hogy ellentálljon a Lengyelek igyekezetének, de melly igen megboszonkodott, midőn látná, hogy még csak híre se légyen Erdélyben a képzelt ellenfégnék. Ekkor kezdé bánni, hogy elhagyta Morva országot; mert általlátta, hogy a Török Diván, melly a kimenetel szerént szokott a dologról ítélni, ő néki fogja a nyakas Törökök veszedelmét tulajdonítani, és ha mindjárt nem fogja is üldözni őtet, legalább ez után nem segíti. Annakokáért napnyugoton keresett magának olly frigyeket, akiknek bízhatna állandóságokhoz, és ez okra nézve a Hollandusokat hívta társul a Tselh Protestánsoknak oltalmazására. De egyszersmind a Tsászárnak öreggbik Leányát is kérette Fels-

fégül, kit hogy megnyerhessen, olly reményféget adott a Tsászári Udvarnak, hogy a Katolika Hitre által fogna menni. A Tsászár azt kívánta tőle, hogy minekelőtte a Herczeg Aszszonnyal való házasságot keresse, térjen meg a Római Anyaszentegyházhoz, kezdje bévinni Protestáns Alattvalói közé a katolika Hitet, és hagyja halála után Erdélyt a Herczeg Aszszonnyak. De ezen föltételek meg nem egyeztek szándékával. Azért abban hagyta erről az egyezést, és békeféget tett a Tsászárral, melly szerént visszanyerte a hét vármegyéket, úgy hogy azokban a Palatinusnak szabad légyen Törvényt szolgáltatni, visszanyerte a Római Herczeg nevet is; minden elfoglalt tartományokat vissza adott a Tsászárnak, zálogban nyerte Munkátsot, és Tokajt haláláig; Nagybánnyát pedig, és Etsedet örökben a Bethlen Familiának, valamint még 30,000 forintot is esztendőnként a Határ váraknak föntartására. Mindjárt erre némelly Tsászári Kozákok Vág Újjhelyt kirabolták: de a Tsászár hírévé adta a Fejedelemelek, hogy ez akaratja ellen történt légyen. Bethlen magának, alattvalóinak, és nevezet szerént a Haidúknak oltalom Levelet nyert Amurat Szultántól; a Tsászár pedig igyekezett Vácot megnyerni tőle husz esztendeig tartandó fegyvernyugvással. Az utolsó ugyan meglett Gyarmaton, és Szönyön Komárom mellett: de mivel a Tsászári panaszoknak megvisgáltatása is az igazságtalanúl elvett várak, és faluk eránt kívántatott: nem lehetett bizni annak állandóságához. Mivel pedig látni való volt, hogy a hatalmasbb Protestánsok ez

után se fognak nyugodni: ez javasoltatott Ferdinándnak, hogy Komáromot úgy, amint lehet, erősíttesse meg, és számos Katonafággal őriztesse, hogy így amazok félelemben maradjanak. De ez a tanács a pénznek szűk volta miatt abban maradt. A Kintstár, és a Nemzet kiüresedett, és a hamis pénzveretés Magyar országba is beszökött a Németektől, annyira, hogy a Pénzverő házakban egy jó aranyból négy hamis aranyak készíttetnének. Tudva volt, hogy ez a kár, melly tsak hamar kiterjedt minden Rendekre, és külömbféle forsbéli emberekre, a szüntelen való hadakozásokból vette eredetét; szemlátomást való dolog volt az is, melly igen szomjúhozza a Tsászár, Tanátosival együtt a katolika hitnek gyarapítását. Azért gerjedt a kedvetlenség, és a titkon forralt harag az igazgató Szék ellen, és bizonyos volt Bethlen felekezete abban, hogy nem fog szűkölködni követőkkel, valahányszor hozzáfog valamihez. Még nagyobb lett a kedvetlenség Thurzó Palatinus halálával; mert mihelyt ez meghalt, három hatalmasbb Protestáns familiák a katolika hitre állottak, akik tartván Thurzónak hatalmától, ezt az előtt tselekedni nem bátorkodtak, és Protestáns alattvalóiktól elvettek husz templomokat.

§. 183.

III. Ferdinánd Magyar Királynak tétetik.

Őszszel a Tsászár Sopronyban gyűlést tartott, és azon Gróf Eszterházy Miklóst Palatinusnak választatta, minekutánna haszontalan igyekezett vol.

na a Rendeikkel elhíttetni, hogy az országnak akkori állapotbja nem engedi, hogy Palatinus tétesség, akinek tudniillik: 22,000 Magyar tallérokat kölletik vala adni esztendőnként. Némellyek a katolikusok közül azt kívánták Ferdinádtól, hogy az öreggbik Fiát Ferdinánd Ernest Herczeget Királynak választassa, attól tartván, ne talántán ha az ország koronás Fő nélkül maradna, Bethlen, vagy más Protestáns Fejedelem üljön bé a tronusba. De ezeknek ellene mondtottak a Tsászárnak Tanátsosi, azt gondolván, hogy az ilyen választás az Ausztriai háznak sérelmére válhatna a Magyar ország öröklégben. Találkozott még harmadik felekezet is, amelly vitatja vala, hogy ha mindjárt Király nem lenne is az országban, abból semmi kár nem támadhatna; mivel a Királynénak Jussa volna illy környülállásban az igazgatáshoz. De midőn a Spanyol Király azt mondaná, hogy ő a Leányát, akire Spanyol országnak jutni kölletik vala, mind addig oda nem adja a Tsászári Herczegnek, míglen a Magyar Királyi nevet el nem nyeri, meglőn minden késedelem nélkül a választás. Tsak az az egy volt még hátra, hogy Pázmány bírja reá a Rendeiket, hogy azt kérés nélkül vigyék véghez; és erre kérjenek a Tsászártól engedelmet; mivel ez arra kötelezte magát, hogy a Rendeiket nem fogja erőltetni tronusa örökösének választására. Annakokáért Ferdinánd Herczeg Királynak választatott, és hamar azután megkoronáztatott. (8. Decemb. 1624.) Más esztendőn megint ország gyűlés tartatott, mellyen a Tsászár engedelmet adott a Püspököknek, Prélátusoknak,

és más egyéb Papoknak, hogy gazdagfájjokat, mellynek mind eddig a királyi Kamarához kölletik vala esni, ez után szabadon hagyhatják másoknak Testamentomban. Az erköltstelenfég annyira elterjedt ebben az időben, hogy szükségének íteltetne az a rendelés, hogy ha valamely Nemes egy azon időben két Feleféget véssen, vagy pedig feleféget, szüléit, 's gyermekeit megsérti; avagy megöli, minden személy válagatás nélkül a Törvény szerint büntetessék. A Protestánsok ismét panaszokdtak ezen a gyűlésen, hogy templomaiktól megfosztatnak a békefég pontjai ellen. De az Érsek, és mindnyájan a jelenlévő egyházi Rendek azt felelték, hogy a békefég az ő akaratjok ellen köttetett, és ők ennek még azután is mindenkor ellene mondottak légyen. Erre a Palatinus nem engedette többé, hogy semmi vallásbéli dolog előlhozassék a gyűlésen.

§. 184.

Bethlen szövetséget téssen Ferdinánd ellenfégeivel.

Ezen környülállásokból a Protestánsok még nagyobb bajt vártak fejökre: de megunták már a hadakozást, és azért békével maradtak. Ellenben az Erdélyi Fejedelem még harmadszor is fegyvert fogott; mert Ferdinánd Tsászár a néki ígért Hercegfégeket a maga Fiának adta III. Ferdinánd Királynak, ötet pedig ki nem akarta elégíteni; noha ő tsak azt kívánná tőle, hogy a zálogban bírs Tokaj, és Munkács várakat örökbe engedje által.

Ezt midőn meg nem nyerhetné, szövetséget tett az úgy nevezetett Renusi Palatinusnak jó barátival, kikkel a Velenceiek, és Hollandusok már régen azon dolgoztak, hogy új Török hadat támaszszanak Magyar országban. A Danusok Királlya Christián is hadhoz készült; mivel Gróf Tilly, a Bajoriai, vagy is öszveszövetkezett Keresztény katolikus seregnek Vezére Vestfáliában, és a Tsászári seregnek feje Valdstein Gróf, az ő fiának Frideriknek püspöki jövedelmét alsó Saxonia kerületbéli Rendek nyilván; és alattomban a Brandenburgi Választó Herczeg, kik még többeket is iparkodtak magokhoz húzni, hogy a Tsászári, Spanyol országi, Római, és más Német birodalom-béli seregeken, akik egy féle módon gondolkodtak a Tsászáriakkal, annál könnyebben erőt vehessenek. Annakokáért igyekeztek a Tsászárnak leghatalmasbb ellenfégét, az Erdélyi Fejedelmet társaságjukba venni, mellre ő azonnál készen volt; mert a Danus Királytól Követe által kitudta, mi légyen az ő szándéka a); elvette Katalint, a Brandenburgi Választó Herczegnek testvérjét, és más esztendőn (18. Sept. 1626.) eggyezést tett Hagában a Hollandusokkal, Károly. és Christián Királyokkal a hadi költség eránt, melly szerént 15,000 embert, 40,000 Rénes forintokért hónapoként készen tartott a Renusi Palatinus Barátinak szolgálatjára. Most már öszveszövetkezett Fejedelmek magok közt úgy eggyeztek meg, hogy

---

a) *Schlegel*. Geschichte der Könige von Dänemark II. Theil. Kopenhagen 1772. S. 122.

Christián Király keresse föl a fő sereggel Franconiában az egyesült Katolikusoknak táborát; egy más sereg a Braunsveiglineburg Christián Herczegnek vezérlése alatt verje ki Vesztfáliából a Bavarusokat; a harmadikat pedig vezesse a Mansfeldi Herczeg Brandenburgon, Saxonian, és Slesian által Magyar országba, és itt kaptsolja magát az Erdélyi Fejedelemnek táborához. Ez a végzés nem volt tsekély, és kiki azt vélte, hogy szerentsés kimenetelének köll lenni, mivel annak végbenvitele a legalkalmatosbb Vezérekre bizattatott. De némelly szerentsétlen történetek, amellyek Christián Királyt érték vala, meg nem foghatni mi módon, elváltoztattak mindeneket. Mert az Egyesülteknek egyszerre elesett a bátorságok, és a Király mellől elállottak, ki is ez által elerőtlenedvén, kintelen lett Herczegfégeit, és egy részét országának a Tsászári, 's Baváriai Vezéreknak engedni. Mansfeld Herczeg, mint Nagybritanniai Hadivezér, Károly Királynak szolgálatjára állott, és ugyan azért nem egyszer szenvedett szükségét; mert a *Parlamentum* nem akart néki pénzt adni a hadakozásra, tulajdon jövedelme pedig nem engedett néki nagy költléget tenni. Ő ugyan, a midön Slezia felé utazott seregével, Dessau hidjánál nagy tsapást kapott a Tsászári seregtől a Friedlandi Herczegnek kormányozása alatt, de Dánia Királya 8,000 ember segítléget küldött néki a Vajmári János Herczegnek kormányozása alatt. Mind a ketten bérontottak Sléziába, ahol minekutánna sokan hozzájuk állottak volna, Jablonkát megerősítették, és 15,000 emberrel Trentsénhez értek.

Magyar országban. Itt ugyan többekre akadtak, akik melléjük akartak állani: de a rossz egygyetértés ezt megakadályoztatta; mert a Vajmári Hercegeg lehetetlennek vélte a hadat aképpen folytatni, amint azt Mansfeld Hercege előre elintézte, és midőn ezen szándékától el nem vonhatná ötöt, visszatért Sléziába; a Mansfeld pedig Morva országba ütött. Az alatt a Magyar, és Horváth országai Mágnsok a Friedlandi Hercegegel 6000 öszveszedtek, mellyel Nógrádot a Budai Murtezán Bassának ostromlása alól fölszabadították; azután pedig Mansfeld Hercege táborát Morva orban elszéljesztették. A Hercege mindazonáltal mégis bé meit jönni Magyar országba: de úgy bé kerítettett Talóköznél, hogy bizonyosan el köllött volna vesznie seregével, ha tsak Bethlentől ki nem segítettett volna. Ez elkéséite ötöt egy nagy Török tsapattal egygyetemben, mellyet nyert a Török Szultántól. De mivel se ő, se a Friedlandi Hercege nem akart ütközetbe ereszkedni, addig játak föl, 's alá egymás mellett, míglen seregjeket az éhfég, 's betegfége el nem emésztené. Az e féle hadakozás módját megúnván Mansfeld minekutánna kevés számú katonáit Bethlenre bízta volna, Konstantinápolyba indúlt, hogy onnan Londonba hajózhasson, és az Anglusokat reá bírhasssa a pénznek letételére. De nem mehetett tovább Rakovnál Bosnyák országban, ahol vége lett életének.

§. 185.

Békefég a Tsászárral. Bethlen halála.

Az Erdélyi seregben vizáلكodás támadt; mert a Törökök elbótsáttatásokat kértek, mellyet midőn meg nem nyernének, zenebonát támasztották, és a Fejedelem kintelen lett ezt vérontás által letsillapítani. Ezen ok kínszerítette a Fejedelmet, egész a jövő tavaszig fegyvernyugvást kérni Ferdinádtól, mellyet ez minden késedelem nélkül meg is tett véle. A Vajmári Vezér is meghalt, és serege a Hadi Komisszáriusnak fősvénylége által gyűlöletessé lett a Sléziabélieknél. A Dánusok Királya pénzt küldött Bethlennek, hogy szerezne puskaport, és golyóbisokat; de ez semmit se küldött a Vajmári Herczeghez. Azért ez kintelen lett magát egész Holsteinig visszavonni: de menetele közben nagy része seregének megemésztetett. A Szultánnak nagyobb terhére volt a Persiai hadakozás, mintsem hogy a Fejedelemnek segítséget adhatott volna: sőt még a fegyvernyugvást is a Tsászárral megújította; a Tatárok pedig, kik a Szultánnak engedelmével Bethlennek segítségére akartak lenni, a Kozákoktól fölkonczoltattak. Mindezek az okok arra vették Bethlent, hogy a fegyvernyugvást békefégre fordítsa (1618), lemondjon a Sléziai Herczegségekről, minekutánna Munkátsot öröbe nyerte volna a Tsászártól. Nem külömben Dánia Királya is kintelen lett harmadik esztendőre egy nem éppen ditsőféges békeféget kötni. Ezután hamar pályafutását végezte Bethlen vizibetegségben. (25. Nov. 1629.)

§. 186.

Rákóczy György Erdélyi Fejedelemlnek választatik.

Bethlen az ötsét Istvánt hagyta maga után Helytartónak: mindazonáltal az Igazgatást, és uraságot a Felelőjére Brandenburg Katalin Hercege Aszszonyra bízta, kit az Erdélyiek már előre Fejedeleml Aszszonnyá választottak. István reménylén, hogy az uralkodást erővel, 's ravaszlággal magáévé teheti, mindjárt bátyja halála után az Etsedi, és Váradi Örzöket maga szolgálatjára lekötelezte: de a Budai Bassa gátot vetett igyekezetének, és az Erdélyi Rendeket Katalinhoz való hívfégekben tovább is megtartotta. A Tsászári Udvar reménylette, hogy ezen Hercegnét a a Katolika religiora terítheti, azután Erdélynek általadására bírhatja: azért megelégedett avval, hogy most Kassa, és a hét Magyar vármegyék visszaadattak Ferdinándnak. De Erdélynek általengedése füstbe ment; mert midőn a Rendek Katalin szándékát, mellyet lelki nyughatatlanfágában a Református Papjának megvallott, észre vették, hírévé adták azt a Török Udvarnak, és ötét letették a Fejedelemlégből. Bethlen István látta, hogy a Rendeknek nem volna kedvök ő reá voksolni, azért fiát egy gazdag Magyar Magnáshoz, Rákóczi Györgyhez küldé Sárospatakra, és bizonyos föltételek alatt a Fejedelemléget néki ajánlotta. Azonban az Erdélyiek megmásolták szándékjokat, és Bethlen Istvánt egyszerre Fejedelemlnek választották. Most már István, és a Ren-

dek kérték Rákóczit, hogy hagyná abba az ajánlott Fejedelemséget: de mivel Bethlen fia ötet éppen akkor eresztette bé Váradra, és egynéhány ezer Hajdúkat is oda adott néki; nem hajúlt kérésekre. hanem seregét egyenesen Erdélybe indította. Nem bízván maga erejéhez Bethlen, Segesvárott gyűlést tartott, és ötet Fejedelemnek választatta. Ennek a fiát Katalin Herczeg Aszszony fiának fogadta, és Munkátsot néki hagyta, melyet Ftseddel, és Tokajjal együtt ajándékban nyert megholt Férfjétől. Ferdinánd se a választást, se a váraknak elidegenítését nem hagyta jóvá, hanem azt parantsolta a Palatinusnak, hogy Erdélyt, mint olly tartományt, amelly vissza esett Magyar országhoz, foglalja el. Mindazonáltal midön Rákóczi ennek számos sereggel ellene menne, visszavonták a Magyarok magokat, és a Tsászár kintelen lett ötet Fejedelemnek ismérni annál inkább; mivel a Porta is helyben hagyta választását. (24. Apr. 1631) Most már Katalin, mivel gyanúfágba esett, Munkáts várától megfosztatott, és egy némelly eggyezés szerint kinszerítettett Fogarast is Rákóczynak adni. Erre Tokajba ment lakni, és megtért a Katolika hitre.

§. 187.

Pázmány a Katolika Hitet kiterjeszti.

Úgy látszatott, hogy Ferdinánd majd már egészen eléri szándékát, és a Német birodalmat Katolika Hitre fogja téríteni, és abba azután béviszi a Francia országi igazgatás módját. Merő a

Rendek, akik eddig hadat viseltek ellene, mind erejüket, mind bátorfágjokat lassan lassan elvesztették, és iparkodtak bétérni kegyelmébe. Azért 6. Mart. 1629 bátorkodott a Viszszaadás Rendelését (*Restitutiois Edictum*) kibírtletetni, és ez szerént fegyveres Biztosok által minden elfoglalt Egyházi jószágokat visszazvetetni. Tovább a Meklenburgi Hercegeket Hercegfégjektől megfosztotta, és ezt a Friedlandi Hercegnek ajándékozta, Katonái az ő híre nélkül fölötte nagy kegyetlenfégeket, és rablásokat vittek véghez, és ez által módot nyújtottak a Katolikus Rendeknek, hogy a Tsászári *Cabinet* titkait megismérjék, mellyért is félre tévén minden Vallást érdeklő gyűlölféget, önnön szabadfágjoknak föntartásáról gondolkoztak. De ezen környülállás közt a Magyar Katolikusok nem mozdúttak. A Tsászár ugyan, és a fia a jövendő Magyar uralkodó, kinteleníttettek még négy esztendő előtt megtiltani a jószágos Nemeseknek a Reformatiót alattvalóikon: de az Érsek ezt, valamint más egyéb rendeléseket is, mellyeket az Anyaszentegyház kárára lenni látott, helytelennek, és vétkesnek lenni tartván, két rendbéli Egyházi Gyülekezetet tartott, (40. Oktob. 1629, és 14. Apr. 1630.) mellyben arról lön a tanátskozás, mi módon lehetne bátorfágosabban az eretnekkféget kiirtani, avagy legalább kiszállítani az egyházi hivatalokból. Hogy pedig az egybe gyűltek annál buzgóbban látnának a dologhoz, előadta sok Klastromok, és Istenes Fundatiók Lajstromát, mellyeket vagy a Törökök, vagy a Protestánsok elrontottak, és azt kívánta, hogy az

utólsóknak annál könnyebben való megterítésére, és a Püspöki hatalomnak bizonyosabb föntartására négy új Püspöklégek úgymint: Szepesben. Gömörben, Túróczban, és Nógrádban állíttassanak. Tetszett mindnyájoknak a tanáts; és ő az egyházi gyűlés (Zsinat) végzését az Esztergomi Érsekek, vagy Primások Jussaival együtt kinyomtatattatta. Ezen dolgon nem tsak a Protestánsok, és az ő Frigyesök, Rákóczi Fejedelem; hanem még a Palatinus is, nagyon megilletődött. Pázmány a Tsászári seregben látszatott bízni, véltén, hogy ez, minekutánna a Német Fejedelmeket engedelmesfégre hozta volna, ő néki lészen segítőfégre Magyar országban. De a koczka egyszerre balra fordúlt; mert új védelmezője találkozott (1630) a Protestánsoknak, tudniillik: Gustáv Adolf, a Svekusok Királlya, ki ha Rákóczival, és a Magyar Protestánsokkal egyben kaptsolta volna magát, könnyen elnyomhatta volna, a Katolikusok állapotját Magyar országban. Annakokáért a második Zsinaton nem mentek tovább a megterítésről kezdetett tanátskozásban, egyedül tsak az egyházi Rendekhez illendő szokásoknak, 's tudományoknak megjobbításáról gondolkoztak. A Thurzó familia, amelly Luther tanítását eddig buzgón követi vala, a Római katolika hitre tére, és Bitsa nevezetű jószágán véget vete a Superintendentiának. Ez nagy zúgolodást támasztott. Még nagyobbra fakasztotta Besztercebányát egy Tsászári parantsolat, melly szerint ide békölletik vala vitetni, a katolika religióbeli Isteri szolgálatnak; mert a Tanáts olly kinyilatkoztatást tett

maga felől, hogy erre nem előbb, hanem az ország gyűlésén akar megfelelni. Látta Pázmány, hogy nem volna helye az erőszaknak, azért azt tselekedte, hogy a Lutheránus Bányász Tisztek helyébe Katolikusokat tétetett, akik, valamint lehetett kívánni, minden Bányász szolgálkat a katolika hitre térítettek. Az ő fáradhatatlan buzgóférga olly vélekedésre nyujtott alkalmatosfárgot, mintha ő a Fejedelmet függetlenné akarná tenni mindennémü részeiben az uralkodásnak, tsak hogy az Anyaszentegyháznak állandós bátorfárgot szerezhessen; és mintha ennek végbenvitelére mind a Palatinus hatalmát, mind a RendeK Jussát a Király választásban semmivé tenni igyekezne. Mondatott még az is, hogy ő a Palatinus hatalmának könnyebben való elnyomására, magát ahoz hasonlóK akarta tenni, vagy talán ezt az első Korona Tisztet éppen maga hatalma alá vetni. Mind ezekre az előbb említettett Érseki Jussoknak előadása nyujtott alkalmatosfárgot, mellyben azt vitatja vala, hogy az Esztergomi Érsek föllül múltja a többi voksoló RendeK, hogy egyedül annak légyen jussa a Király személyét viselni, hogy az legyén legfőbb Bírája az országnak, és egyetlen egy őltalmazója az ország Jussainak s. a t. Mellyekért ámbár a Palatinus nagyon megnehezelt volna: mindazonáltal ismét megbékült, és olly buzgón követte Pázmányt a megtérítésben, hogy sok fő Nemeseket elhúzna a Protestáns vallástól.

A Protestánsok dolgai, II. Ferdinánd halála.

Az egybe gyűlt Rendei Posonyban (14. Maj. 1630) azt végezték, hogy a Magyar Cancellária Bétsben előbbi tekintetébe vissza tétessék, és ne engedjék fűgni az udvari Felekezettől, sőt az udvari Tanácsba is két született Magyar Tanácsosok rendeltessenek. Egynéhány esztendő múlva egy bizonyos Tsászár Péter nevezetű meg akarván a Parasztokat Kassa körül szabadítani a terhes szolgálattól, és földes uraiknak szorongatásaitól, pártot ütött; de megfogattatván életével adózott. Az Erdélyi Fejedelem új zenebonát látzatott indítani; mert katonákat szedett, hogy a Magyar Protestánsokat a szorongatás alól kiszabadítsa. De Katalin Herceg Aszszonynak, aki ekkor Tokajban lakott, és a Tsászár barátnéja vala, Hadivezére ellene állott egy kis sereggel, és visszaverte. A Díván ugyan ígért először néki segítséget: de a Tsászár követje végbe vitte azt Konstantinápolyban, hogy nem csak segítséget nem küldene néki; hanem még magát is ellenfégenek jelentené. Annakokáért most már a Tsászárnak kereste barátságát, mellyet hogy könnyebben megnyerhessen, Zólyom Dávidot, Bethlennek Vejét megfogatta, mivel ez egynéhány ezer embert a Svekus Királyhoz akara vezetni. Tetszett a Tsászárnak ez a tselekedet, és Eperjesen véle alkura lépett: de sokan alattvalói közül akik boszszút kívántak rajta állani, mivel Bethlen ő miatta vesztette el a Fejedelemséget, magát az ellenfégeség-

re ingerlették; alattomban pedig készültek ellene pártot fűni. A Német Protestánsok napról napra erőtlenebbek lettek, és egy a legfőbb Tagjaik közül, tudniillik: a Szaxoniai Választó Herczeg, békeféget tett véle Prágában (1635) amelly nem volt ugyan közönséges; lehetett mindazonáltal mégis reményleni, hogy a Tsászár kihúzhatja Német országból egy részét seregének, és máshová fordíthatja. Ez adott ösztönt a katolikus Főlekezetnek arra, hogy a katolika Hitnek kiterjesztésében bátrabban fáradozna. Némelly tagjai a gyűlésnek (30. Nov. 1634) azt kívánták, hogy ne engedje a Király az olyan Püspököknek nevét ez után viselni, mellyekben a Püspöki lakóhely vagy elhányatott, vagy idegen kézre jutott. De Pázmány ellent állott e' kívánfágnak; mert még volt reményfége az olyan lakóhelyeknek helyreállításához. Ő Nagyszombatban (1635) Universitást fundált a Jesuitáknak; Sopronyban pedig Collegiomot. Ezt ugyan a Protestánsok ellenzették, mondván, hogy az Ország Gyűlésnek rendelései szerint nem légyen nekik szabad jószágot bírni: de haszontalan volt panaszok, és a Sopronyi Protestánsok kintelenek voltak magok közt helyet adni a Collegiomnak. A Protestánsok Rákóczy Fejedelemhez folyamodtak, de mivel ez is félt, ne talán tán önnön maga tartományjától megfosztassék, segítféget nekik nem nyujthatott. Ez alatt történt, hogy a hajdani Bethlen Fejedelemnek fia Péter egy hívtelen szolgáját megölné véletlenül, és a Fejedelem megintené a Bírót, hogy a gyilkost bünttesse meg. A hajdani Bethlen Fejedelem, aki

ekkoron Magyar országban tartózkodott, minek-
utánna a Fiát bátorlágos helyre vitte volna; Kon-
stantinápolyból, és Budán a Vezértől kért segít-
gítféget, vagyis inkább olly sereget, amellyel Er-
délyt maga részére elfoglalja. Rákóczy Ferdinánd-
hoz folyamodott, és ennek egy öreg Hadivezér ja-
vasolta, hogy segítse. De az udvari Felekezet ellen-
kezőt javasolt, hogy t. i. maradjon vesztég, és néz-
ze békével vesztét azon embernek, kivel együtt a
Protestánsok ereje megtöretik. Szerentséjökre ezek-
nek Rákóczy tudott még magán segíteni, és annyi
sereget gyűjteni, hogy a Törökökön győzedelmes-
kedjék, mellyre Bethlen magát félre vonta, a
Szultán pedig emezt Fejedelemségében újjra meg-
erősítette. Hamar ez után mind II. Ferdinándnak
mind Pázmány Kardinálisnak halála történt. (15.
Februáriusban, és 9. Mart. 1637.)

III. és IV. FERDINÁND.

§. 189.

III. Ferdinánd elkezdí az uralkodást.

Ferdinánd ahogy Attyának helyébe lépett az uralko-
dásban, vette észre, melly szükfégés légyen a Fele-
ségét, Mária Annát, III. Fülöp Spanyol Királynak
a Leányát megkoronáztatni. Annakokáért őszszel
gyűlést hirdettetett, mellyen a jövő kikeletkor vég-
hez ment a koronázás. Itt alig hogy el nem kez-
dődött a belső hadakozás; mert a Katolikusok,
kiknek száma most már nagyon nevelkedett, kez-
dének hatalmasbbak lenni, és az elsőféget az Or-

szág gyűlésén magoknak tulajdonítani: az elkésze-
redés olly nagy lett, hogy két ellenkező felekeze-
tű Grófok egymásra kardot rántanának. A Pro-
testánsok számban adták Ferdinándnak azon tem-
plomokat, mellyektől vagy a Predikátorok kire-
kesztettek, vagy a jószágok elvétettek, és azt kí-
vánták, hogy mind ezek visszaadassanak, és a
Jesus társaságabéli Papok elküldtessenek. Ellen-
ben a Katolikusok arról panaszolkodtak, hogy a
Protestánsok sok elűzetett külső Országokat
béfogadtak, a katolikus földes urak Jobbágyit ma-
gokhoz hívják, kérdeztől, ha nem keményen
tartatnának é, és aztán a nyakaságban őket vé-
delmezik; egy szóval annyira szorongatják a ka-
tolika hitben lévőket, hogy ezek tsak Posonyban
Nagyszombatban, és Szokolczán tarthatnának
templomokat. Amazok semmit se nyertek panasz-
szakkal. A Palatinus elfoglalt egynéhány Luth-
eránus jószágokat, és a Predikátorokat azokból ki-
űzte. Ezen még jobban fölháborodtak a Prodestán-
sok, és a Tsászárhoz folyamodtak; mert már
több, mint három száz templomaiktól megfosz-
tattak: de tsak azt az ígéretet nyerték, hogy elég-
tételt nyernek panaszszakkért az Ország gyűlésén,
amelly kirendeltetett ugyan; de azután továbbra
halasztatott, végre abban maradt. A Francia
Király, és Torstenson Svekus Generális igyekez-
tek a Protestánsok közt pártütést támasztani, és
Rákóczy Fejedelmet kérték, hogy lenne Vezérjök
nékik. Ez olly vélekedésben volt, hogy az udvari
Felekezetet elvonhatja jelentések által a Protestán-
sok ellen tett végzésektől; de meg nem halgatta-

tött: sőt vette észre, hogy a Tsászári titoknokok ellene dolgoznak Konstantinápolyban, és másképpen is azon vannak, hogy megfoszthassák Urafiágától. Héjába kérte, hogy azon gyalázó írásnak, amelly ellene nyomtattatott Magyar országban, Szerzője kerestessék ki, és Homonnay János, ki a Törököket, és Hajdúkat ő ellene fegyverbe öltöztetni igyekezett, büntetessék meg: azért is Torstensonnal öszve szövetekezett, hogy maga magáért, és a Protestánsokért tegyen igazfágot. Ezt ő még annál inkább sietett véghez vinni, mivel Homonnay Kassát elfoglalta, és mint békefég rontót a Palatinus ezért nem akarta megbüntetni.

§. 190.

Török fegyvernyugvás.

Ferdinánd azon veszedelemtől, melly a Fejedelem részéről őtet fenyegette, nem sokat tartott, azt gondolván, hogy a Török ő néki legyen barátja, és így amannak hátúlról nem volna tartalékja. Eddig a Török csak Ásiai módra tartá meg a békeféget, az az: nem ütött száz ezerrel bé az országba; mindazonáltal gyakorta bérontott tsapatonként a határvárakból, elvitte a lakadalmakból a Mennyegzősöket, és az Aratókat a mezőről, három száznál is többet vitt él egyszer egyszer magával rablágra, még többeket ölt meg, kiégetett sok helyfégeket, és néha elfoglalt erősfégeket is, mellyeket a Szultán nem adott vissza többé, noha az e'féle ellenféges tselekedeteket helyben nem hagyta. Ha panaszolkodott a Tsászár,

mindjárt készen volt a mentegetés mert a Szultán azt vittatta, hogy mind azok a faluk, mellyek az előtt az ő általa elfoglaltatott várakhoz tartoztak, ötet illetik, és azon pusztítások, mellyeket katonái elkövetnek, nem egyebek a költsönnél; mivel a határon lévő Magyarok akar boszszúfágból, akar hadakozásra hajlandó kívánfágból szinte aképpen bánnának az ő alattvalóival, valamint az övéi a távúl lévő Tsászári alattvalókkal. A Budai Basa alattomban egyet értett némelly Györi lakosokkal, és széna közt katonákat küldött a Várbéliekhez. De ez kitudódott, és a vár eránt tétetett végzés megmásoltatott. Ezen történetet, mivel véget látszatott vetni a fegyvernyugvásnak, semmiféle képpen el nem lehetett mázolni Konstantinápolyban; azért 100000 for. adó kérettetett a Tsászártól, hogy ha az eggyezésnek kívánatos kimenetelét akarja látni. A Törökök azt gondolták, hogy a Tsászár majd megretten, és az igazlátlanul elvett falukat nem fogja vissza kérni, mivel a Svekusok Morvát, és Sleziát elvévén tőle, erejétől megfosztották. De nagyon megszalakoztak a Törökök; mert a Tsászár állhatatos maradt, és Ibrahim Szultán, akinek amúgy is sok baja volt pártos Alattvalóival, kintelen lett a fegyvernyugvást (1643) húsz esztendővel megtöldani.

a) Megtartotta mind azon falukat, mellyeket az utolsó eggyezés előtt hatalma alá vett Váczal

---

a) Theatrum Europaeum IV. p. 713. *A fegyvernyugvásról Komáromnál lett először a beszéd egy gyülekezésben.*

együtt, és megengedte, hogy azokhoz való Jussai a Tsászárnak köz akarattal megvizsgáltattassanak. Ezt a Magyarok nagyon bánták; mert az által kintelenfég nélkül sok helyfégeket elvesztettek; és valóban haszotalan is volt új egygyezést tenni; mert ez által a Török nyughatatlankodásnak nem szakadt vége mindenestül; hanem továbbban történt meg. A Szultán ellenben azt nyerte véle, hogy nem lévén mit félni néki Magyar országtól, a Velenceiek ellen fordúlt 1645. kikkel sok ideig folytatta a hadat, és a Dalmácia, 's Horváth országai révpartokat, néhány Velencei várakon kívül elfoglalta.

§. 191.

Rákóczy Fej. szövetséget köt Svecziával.

Nem sokára a Török fegyvernyugvás után (1643) Torstenson Svekus Vezér, Királynéja, és a Francia Király nevében szövetséget tett Rákóczy Fejedelemmel, melly szerént egyes erővel Ausztriára rohannának, és a Tsászárt megfosztának Tseh és Morva országtól. Mint hogy az egygyezésnek nem minden részei tetszetek a Franciaának; Rákóczy pedig nem akart előbb a hadhoz fogni, mintsem a Svekus Királyné helyben hagyta volna, a tett végzést: tehát még egy esztendeig t endességben maradt Magyar ország. De minekutánna a Tsászári sereg győzedelmet vett volna Dutlingennél a Franciaakon, és Haszusokon, az Egyesültek még szükkégesbnek lenni látták Rákóczy segedelmét, és Torstenstenson sietett végére jár-

ni az egyezésnek. Ez hogy meglett, a Fejedelem Patakra ment az ősznek vége felé, itt hirtelen egybe gyűjté Abaújjvármegyének jószágos Nemeseit, kik mindnyájan kedvelték őtet, és Magyar ország Herczegének, 's magok Urának neveztek (18. Jan. 1644.) Ezt a példát követték a többi vármegyék is, azért tsak hamar egy 70000 emberből álló sereget gyűjtött.

§. 192.

A Tsászárnak hadat izen.

Most már nyomtatásban e' következendőképpen nyilatkoztatta ki szándékát a Tsászár ellen, tudniillik: előlszámlálta azon boszszúfágokat, mellyekkel vagy maga személlye, vagy a Protestánsok illetettek; és azután bizonnal mondotta, hogy a Tsászár a Magyar szabadságot egészen elrontani szándékozik; hogy némelleyek a Magyar Papok közül sok jószágot, és más egyéb hasznokat ígértek néki, ha megengedi, hogy az Ausztriai ház örököse lehessen Magyar országnak; hogy a Palatinus tsak Nevét; nem pedig Jussait bírja Hivataljának; hogy ma holnap Magyar országnak külső országi Papokra kölletik jutni, kik a Világiakat halálok óráján arra bírják, hogy nékik hagyják testamentomban jószágjokat, akik a följebb való hivatalokat az országban magokhoz húzzák, mellyeket egyedül a Világiaknak kellene viselni; reá bírják a Tsászárt, hogy külömbféle hivatalbéli gazdag személyeket számkivetésbe küldjön, és ő nékik engedje azoknak jószágait, és egyáltaljabari

a Spanyol igazgatás módját igyekeznek béhozni az országba; hogy az ország határaitra nintsen olly gondviselés, amint ezt a bátorfág megkívánná; hogy a Tsászár kínszeríti a Magyar Nemeseket az ország határain kívül hadákozni, noha ezt a Nemzet Törvénye tilalmazná; és hogy az ő Tanátsadói azon törvényeket, mellyeknek föntartását a Király esküvéssel fogadtá, a szavaknak más felé magyarázása által semmivé tenni igyekeznek a). Ezen okokat a Tsászár meg nem czáfoltotta, hanem igyekezett a Nemzetnek megmutatni, hogy Rákóczy egy hálaadatlan, és magajavát hajhászó ember légyen, aki helytelen vágyódási által Erdélyt örökre magáévá tenni, és Magyar országot el akarná pusztítani; hogy ennek is egy részét magának tulajdonítani, másikat a Törököknek adni, és két fő városit a Svékusnak engedni szándékozik. Mert az Esztergomi Érsek elfogta azon eredeti levelét Rákóczyinak, mellyben eggyezést tett Torstensonnal, mellyből észre vette, hogy amaz e két városokat zalogúl ígérte a Svékusoknak, míglen a békefég közönléges nem lenne, azon kívül Török segítléget ígért a Sév-
 cziának. Ezt az utólsót aligha meg nem tehet-
 te; mert a Szultán parantsolatott adott minden határ Bassáknak Budára, Temesvárra, Egerbe, Hatvanba, Szólnokra, Szegedre, Gyulára, Lippára, Kanisára, Szigetre, Pétsre, nem külömben a Bosnyák országi Beglerbéghez, hogy valahány-

---

a) Nadányi Florus Hnng. p. 377. *A Tsászár levele* 23. Feb. 1644. lásd Kazy T. II. pag. 145.
 III. Darab, F f

szor kívánni fogja, adjanak néki segítséget, és az ő kívánfágára üssenek bé Horváth országba. Valóban nem is volt más egyéb szándéka, mintsem amint a Tsászárral írással jelenti, az országnak nagy részét elfoglalni; mert azt kérte a Szultántól, hogy a Tisza mellett fekvő tizenhárom vármegyét engedje néki, Felelégének, 's maradéknak 20,000 Tallér esztendőbeli adó fizetésért. De ebben célját nem érte; mert a Díván csak azon hét Vármegyéről, mellyeknek birtokába Bethlen Gábort állította, készített levelet néki, mellyet ő el se akart venni, mivel a vármegyék abban Török országhoz tartozandó Résznek nevezettek. a). A Rákóczy ellen indított Tsászári sereg csak húsz ezer Németekből állott ugyan, Gróf Buchheim Kristófnak vezérlése alatt, és nyolcz ezer Magyarokból, kiket az öreg Palatinus, Gróf Eszterházy kormányozott: mindazonáltal elegendő volt az ellenfégnek tartóztatására, mivel a Moldvai Herceg Bazilius Lupulus mint jóakarója Ferdinándnak, nem hagyott szedni semmi segítséget Rákóczynak Moldva, 's Oláh országból; azon kívül se mehetett messze Erdélytől mivel a Moldvaiak készültek oda bérohanni. A Tsászárral Nadányi Miklóst küldötte sereggel Erdélynek elfoglalására; de ez elmúlasztotta az alkalmas időt, és célját el nem érte. A Bétsi Udvar igyekezett megbékéltetni a Protestánsokat, és kegyelmet, 's bocsánatot ígért nekik, hogy ha

---

a) Kazy. *T. II. p. 79.* Ludolfs allgemeine Schaubühne der Welt. *II. Th. p. 1126.*

elállanak Rákóczytól: de az Esztergomi Érsek Lip-
 pay György akadályt vetett ezen próbatételnek,
 kitiltván Csálóközből minden Protestáns Prédiká-
 torokat, és az ott lévő Lakosoknak tiz Missionárius-
 sokat küldvén megtérítésökre. Rákóczy ugyan Szath-
 márt, Tokajt, és tsak nem egész fölső Magyar
 országot elfoglalta: mindazonáltal célját nem ér-
 hette: először, mivel Torstenson kimenvén Ma-
 gyar országból, a Dánusok ellen fordúlt; másod-
 szor, mivel a Svéczia Királyné se pénzt nem kül-
 dött alá néki, se az eggyezés czikkelyeit neve
 alólírásával hozzá nem küldötte. Azért a Tsászár-
 ri Magyar sereget tsak aprólékos tsatákkal hábor-
 gatta, kerülte az ütközetet, hátrament, amidőn
 ez feléje közelgetett, és követte, ha az vissza-
 vont magát. Látván a Tsászár, hogy az e' féle
 hadakozás módjával haszontalanúl sok katonái
 vesznek, azon kívül a Dánusnak is kívánt segít-
 ségére lenni a Svékus ellen: annakokaért a Len-
 gyelek közbenjárására békeféget ajánlott Rákóczy-
 nak. Ez kész volt a békefégre, mihelyt a Prote-
 stáns Religió, és az ország szabadfága tellyes
 bátorfágban léssen, és a Protestánsok visszanye-
 rik mind azon jószágokat, és templomokat, mel-
 lyek 1608 esztendőtől fogva tőlök elvetettek. An-
 nakokaért öszve gyültek a Követek Nagyszombat-
 ban: de mivel a Tsászáriak nem engedtek a Pro-
 testánsok kívánfágainak, és Rákóczy mind azon
 vármegyéket kívánta Ferdinándtól, amellyeket már
 elfoglalt, vége szakadtt az eggyezésnek. (1. Octo-
 berben 1644.)

Rákóczy a Tsászárral megbékül.

Azomban megjött az Erdélyi Fejedelemlnek is a már régen várt szövetség levele Svécziából, és Torstenson, a dániai hadakozás végével visszament Tseh országba, ahol olly nagy győzedelmet nyert a Tsászáron Jankov mellett (24. Febr. 1645) hogy ez Prágából Gréczbe futna. Reménylette ugyan, hogy még Rákóczyn győzedelmet vehet; mert a Szultán ötet tsak a hét vármegyének bírására segítette, és a Protestánsok is fogadták, hogy elállanak mellöle, mihelyt templomaikat, 's jussaikat vissza nyerik. De mint sem ö ezt megengedje, készebb volt akármit elszenvedni. A Francia Király különös szövetséget tett a Fejedelemllel, mellyben magát segítőfégre kötelezte; a Tsászár pedig nagy Szövetségesét vesztette el a Szaxoniai Választó Herczegben, aki fegyvernyugvást tett Svéczia Királynéjával. 1645. Rákóczy Nagyszombatot megvétette, és ámbár Forgáts Ádám ezt nem sokára a Tsászárnak ismét visszanyerte volna: mindazonáltal kintelen lett ismét Rákóczynak engedni, aki aztán által adta a Svékusoknak. Tovább: a Fiát egy kis sereggel Morva országba küldötte, végre maga 25000 emberrel Nagyszombatba méne. A Fia Torstenson vezérlése alatt Bruna városát körül vette, és olly erőt szerzett a Svékus seregnek, hogy ennek egy része béronthatna Ausztriába. A Tsászári seregből sokakat a ragadós nyavalya megemésztett, és kintelenítet-

te azt Kassa ostromlásától elállani. Erre Posony-
nak vette útját, mivel vette észre, hogy Rákóczy
ennek ostromlására menni szándékozik. A Tsá-
szár vélvén, hogy fölötte nagy legyen a veszedel-
lem, tanácsosnak tartotta valamelly részét oda
engedni tartományának, hogy a többit megtart-
hassa; annakokáért kezdé Rákóczyval, és ennek ba-
rátival, eggyezni a békefégről. Rákóczy félvén,
ne talántán a Szultán a Tsászárral újjonnan kö-
tött barátfága szerént, ő néki ellenfége legyen,
és a Lengyel Király, amint már fenyegetődött,
Erdélybe rontson; hajúlt a békefégre. Annako-
káért különösen kezdé a Tsászári Követekkel egy-
gyezni Nagyszombatnál a táborban, honnan az-
után Gödénghhez ment Morva országba, ahol egy-
be kaptsolta magát Torstenson seregével. Ezen
fortéllyal azt nyerte, hogy a békeség minden hát-
ra maradás nélkül mindnyájoknak ugyan, de ki-
vált a Protesánsoknak hasznokra megtétetett. (24
Aug. 1645.) A Tsászár minden rendbéli Prote-
stánsoknak; sött még a Parasztoknak is, az 1608
esztendőbéli eggyezés szerént a Jussait vissza
adta, és megígérte, hogy az elüzettetett Prédi-
kátorokat vissza ereszti előbbi hivataljokba, vis-
szaadhatja a templomokat, a Religiót érdeklő Tör-
vényeknek általhágóit keményen megbüntetteti,
és az ország szabadfágának sértegetéséért tett
panaszoknak három holnap múlva eleget téssen
az ország gyűlésén. A Fejedelem fogadta, hogy
a Svékussal, s Francziával tett szövetségéről le fog
mondani, kivezeti katonáit a Tsászár tartományi
ból, az olvétetett, és elrontatott ágyúkat megfi-

zeti, az elfoglaltatott jószágokat a hozzájuk tartozandó levelekkel együtt a Királynak, vagy a Birtokosoknak visszaadja, és az ország dolgaiba csak mint magános ura a Familia jószágainak úgy fog részt venni. Ezért ő néki, és az ő Férjfiú Magzatinak engedtetek a már említett hét vármegyék Szathmár, és Szabolts városokkal együtt. a). Mihelyt ezeket megnyerte, tudtára adta Torstensonnak, hogy ő megbékült a Tsászárral, és mivel ezt a Svékus, és Franciaia Udvarral tett szövetség ellen tselekedte, azzai mentegette magát, hogy már a Törökök tartományának szélein volnának, hogy azt a Tsászár részére elfoglalják. Torstenson kére, hogy legalább egynéhány Regimenteket engedjen néki; de ő ezt az egyezés szerint nem tselekedhette, és sietett Erdelybe visszamenni, mellyre Torstenson Brúna várát többé nem ostromolhatta, és a többi Svékus

---

a) Nadányi Florus Hung. p. 379. *Ezen Írásban jelentetik, hogy Rákóczy a Római Herczegi Név mellett Opolia, és Ratibor Herczegségeket is nyerte légyen, de a pénzeken, mellyeket későbbben verettetett, még mindenkor megtartotta régi Titulussát a Fejedelem. Egy más Írásból, de a mellyet a Kazytól előladatott Acták meg nem bizonyítanak, látni lehet, hogy Ferdinánd azt fogadta egyszersmind Rákóczynak, hogy minden harmadik esztendőn Gyűlést tartat, és a Nemeseket a Prelátusoknak, 's más egyéb ország Nagygyainak hatalma alól, mellyet ezek regtül fogva magoknak tulajdonítottak, kiszabadítja.*

Generálisok is kimentek Ausztriából, és Nagyszombatból. A Pápa ugyan, az Érsekek, és Püspökök ezt az eggyezést helytelennek lenni mondják vala: de a Tsászár ezzel nem gondolt, hanem kiadta Linczben az Eggyezésről szóló Levelet, (16. Dec. 1645) melly a följebb említett jussait, és jószágait az Augsburgi, és Helvetika Valláson lévőeknek magában foglalja vala. A Gyűlés valamennyivel későbbre esett, mintsem a békeség idején megrendeltetett: azért új panaszok támadtak, mellyek az eggyezést hátráltatták; mert ámbár Rákóczy minden Bánya városokat által adott a Tsászárnak, mindazonáltal sok Magyar Nemesek, mind egyik, mind másik részről magoknál tartották azon jószágokat, mellyeket a had alkalmatosságával elragadtak, nem külömben a Protestánsok templomait, mellyekért sok aprólékos tsaták támadtak a Lakosok közt, mellyeket a Fő Bírák meg nem akadályoztattak. Sőt az ország gyűlése idején köllött kimenni Györből, és Szokolczából a Református Prédikátoroknak. A Rendek kívánták, hogy erősíttessék meg újra II. András Királynak Rendelése a fegyverfogás eránt az igazlátalan Király ellen. De ez, és más kívánások, mellyeket a gyűlésen köllött volna elvégezni, abban maradtak. Palatinusnak Draskovich János, a Horváth országi Bán választatott, (26. Sep. 1646) aki igen nagy Pártfogója volt a Római katolika Hitnek. A Tsászár négy Biztosokat rendelt, kik a Protestánsoknak visszaadnák a templomokat, de midön ezeknek a birtokos Gazdák, nagyon ellentállának, a reájok bizattatott dolgot végre nem

hajthatták. Ekkor vette Rákóczy észre, hogy ő igen korán tette le a fegyvert, és azért ajánlást tett Osnabrug, és Münster városában a Francia, és Svékus Követeknek, hogy ismét fegyvert fog részökre a Tsászárral ellen, hogy ha ő a közönléges békefelég kötésből ki nem zárattatik. De ezeknek ő reá már szükségök nem volt. Azért valamint maga a Fejedelem megegyezett, ők is mint Frigyesei a Tsászárral megbékültek. a).

S. 194.

IV. Ferdinánd Királynak koronáztatik.

A Tsászárral most éppen nem örömet látta a Püspököknek, és más Egyházi Személyeknek ellenzését; mivel a békefeléget megakadályoztathatták volna, mellyet ő a pénznek, és katonáknak fogyatkozása miatt kintelen volt megtenni, 's azon kívül kívánta a fiát is Ferdinánd Ferenczet még ezen az esztendőn megkoronáztatni. Föltette tehát magában, hogy ország gyűlést tart a maga jelenlétében, és azon a Rákóczyval kötött békefeléget tökéleteslégre viszi. A gyűlés nagy háborgással tartatott. A Protestánsok más Jussokon kívül négy száz templomokat kívántak, mellyeket a Katolikusok meg nem akartak engedni, azt állítván, hogy ezek a Katolika Hiten lévőek számára építettek, és így őket illeti a Törvény szerént; más képp se lehetne azokat nekik engedni; mivel a Pá-

---

a) Rákóczy Fejedelmet a Svékus, és Francia, akarattja ellen, a Vestfáliai békefelégbe zárták. Mejer Acta pacis Vestphalicae publica T. VI. p. 171. 553.

pa azon egyezéseket, a mellyekhez ők alkalmaztaták kívánfágaikat, bé nem veszi. A Protestánsok még tovább is védelmezték magokat: de mivel nem volt, aki közben vethette volna magát, tsak haszontalan viszálykodásban múlt el az idő. Végre a Palatinus a maga felekezetének fogta pártját, és kardot rántván azzal fenyegetődött, hogy két felé hasítja fejét, ha ki a Katolikusoktól el kíván valamit tulajdonítani. A Protestánsok mindazonáltal még ez után se hagyták alább kívánfágaikban; hanem a Tsászár oltalma alá folyamodtak. A Tsászár azt kívánta a Katolikusoktól, hogy adják elejébe számát azon templomoknak, mellyeket által lehetne valami módon engedni a Protestánsoknak, és utóljára hűsznák visszaadására bírta őket. A Protestánsok még tovább is kérték mind a négy százat vissza: de mivel nem volt elegendő erejük, mellyel kívánfájokat tellyesíthették volna, utóljára kilenczvennel megelégedtek, olly engedelem mellett, hogy Léván, Rév Komáromban, és Holitsen újjat építhessenek. (17. Jul. 1647.) Ezt, és a hét vármegyének Rákóczynak általengedetetését, a Tsászár, és a Rendek megerősítették, szabad religióbéli gyakorlást engedtek Kassán a Katolikusoknak, 600 forint büntetést szabtak azokra, kik a Protestánsokat vagy akadályoztatni fogják Vallások gyakorlásában, vagy valamelly templomot tőlök elvenni igyekeznek, és a Levélbe azt a jegyzést iktatták, hogy a Decretom minden pontokra nézve maga erejében maradjon, ha mindjárt némelylek az ország Rendjei közül annak nyilván ellene mondanának is. Mindazonáltal a Veszpré-

mi Püspök még sem akarta magát a Rendelésnek alája írni, a Győri Püspök pedig a Palatinusnak, kinek a Tsászár parantsolatjából bé kölletik vala a Protestánsokat állítani templomaik birtokába, erőnek erejével ellentállott, mind addig; míglen nagyobb számú katonafágtól nem kínszerítették hátramenni. A katolikus Plébánosok, kik a Protestánsok miatt jövedelmöket elvesztették, új alkalmatosságot adtak a viszálykodásra, mivel egy akarattal nyújtották bé panaszzaikat, és a Püspökök védelmezték, 's ajánlották őket a Világiaknak. De a Tsászár ezt az akadályt is elhárította, 5000 forintot elosztatván az említett Plébánosok között. Minekutánna ezek így lettek volna, Ferdinánd Ferencz, aki már ekkor Tseh Király volt, Magyar ország Királyának nevezetett, és tizenhárom napok után megkoronázott. (3. és 16 Jun. 1647).

§. 195.

A Protestánsok szorongatásai. Határ őrzők.

Más esztendőn meghalt Rákóczy György (11. Oct. 1648), és egynéhány nappal később (24. Oct.) a Tsászár megbékült minden Német, Franczia, és Svékus ellenfégeivel Münsterben, és Osnabrughan. Még jobban megerőtlenedtek e' kettő által a Protestánsok; mert a meghalt Fejedelem Fia alig hogy el nem űzettetett a Törököktől Erdélyből, mivel az Attya tőlök a nagyobb adót megtagadta; a Német Protestánsokat pedig a hosszas had minden költségeikből kifogyasztotta, és ha mindjárt a Magyar Protestánsoknak segítségül akartak

volna is lenni, a Császárnak örökös tartományi által elválasztattak, mellyek, mint ez előtt harmincz esztendővel, a hatalmasba Protestáns Rendektől már most nem fügtek. Lengyel ország ellenfége volt Religiójoknak, és a Törökökön, 's Velenceieken kívül nem volt, aki nyujthatott volna nékik segédelmet. A Velenceiek nem voltak már most, mint eddig, olly hatalmasak, terhes hadat viseltek a Törökökkel, és azért kerültek minden alkalmatosfágot, mellyel a Császárral hadba keveredhetek volna. Végre a Török segítfég igen drága volt, bizonytalan, és mindenkor hihetőbb volt, hogy a magok hasznát vadászó Nagy Vezérek, 's más Udvari Tisztek inkább engednek az ő gazdag ellenfégeik kéréseinek, mintsem ő nékik. A felső Magyar országi Görögök az Esztergomi Érsek oltalma alá folyamodtak, és őtet választották Pártfogónak, mivel némelleyeket Papjaik közül, midőn földes uraiktól a paraszt munkára kінszeríttetnének, oltalma alá fogadott; mellyel azt nyerte, hogy ezek a Pápa elsőfégét megismérnék, és magokat a Római Anyaszentegyházhoz kaptsolnák. a). Tovább a Szkalkai Apáturfágot 1646 a Jesuitáknak adta, és más esztendőn helyet adott nékik belől a város falain Trentsinben. E'hez kaptsolta még az Ó Budai Prépostfágot is, mellyet az Jesuiták Generális Collegiumává változtatott;

---

a) Ezen példának jó fogamatja lett; mert a Munkátsi Orosz Görög Püspök Parthenius Péter az Esztergomi Érsekséghez kaptsolta magát egész Me-gyével együtt. 1649.

ugyan ennek segedelmével üzték ki a Jesuiták Selye városából a Református Prédikátorokat (1648) Trentsin Lakosi nem akartak magok közt helyet adni a Jesuitáknak, a jószágos Nemesek pedig ellenzették nekik a Voksot, melly a Vármegeye gyűlésén őket illette a Székalkai Apáturfágért. De egy Tsászári parantsolat kínszerítette mind ezeket, mind amazokat felhagyni az ellentállással. Ezek és más e'féle háborgatások nyujtottak a Protestánsoknak arra alkalmatosságot, hogy szabadságjuk védelmezéséről gondolkoznának, és a Budai Bassa sajdítván ezt a belső egyenetlenféget, arról gondolkozott, mi módon hozhassa még a maga szabadságával élő részét Magyar országnak Szultánja hatalma alá. Ez a tanáts ahogy világosság-ra jött a meghalt Palatinus helyébe a Posonyi ország gyűlésen egyes értelemmel Gróf Pálffy, választatott; kinek állandós hívfégéről az Ausztriai Ház már régen meggyőzöttetett, (3. Jun. 1649) a Magnások pedig, Nemesek, és Városok egy 3900 főből álló seregetskét állítottak, amelly állandós őrizetet tenne a határokon. Lippay György, az akkori Primás, azt vitatja vala, hogy lelki isméretét reá nem biihatja, hogy a Katolikus Uraknak fundusán helyet engedhessen a Protestáns templomoknak: De oltalmazónak mutatta magát a Tsászár, és a Primás panaszszát elégtelennek tartotta, 's félre tette. A Szultán megtette ugyan újjra Ferdinánddal a Fegyvernuygúst húsz esztendőre; mindazonáltal nem lett szünete a határ Bassák nyughatatlanfágának; mert elvették Drégelyt, 's negyven falukat hamuvá égettek. Azonnal, hogy a Tsászár ezt meghallotta,

minden fő hadi Tiszteket, kikre a határ őrizet bízva vala, és az ország Rendjeinek küldötjeit Bétsbe hívatá. Tanátskozának, mimódon lehessen az országot ennyi Török rablások ellen megtartani? A Rendekek úgy ítélték, hogy szükséges legyen a Szultánt, és a határ Bassákat megtámadni, 's megalázni: de a békeféget szerető Tsászárnak két új Regementeket állított a határokra, és a fegyvernyugvást újjra megtétette más esztendőn Konstantinápolyban. Ez semmi bátorfágára nem vált az országnak; mert a Törökök még aztán is vég nélkül fel, 's alá jártak benne, és sok pusztításokat tettek, kiknek mivel gyakorta négy ezerezen is voltak, a határörzők ellent nem álhattak. Azon kívül is a fegyvernyugvásnak ellenkező értelmét adták, mondván: hogy ez egyedül csak a Németekkel tétetett legyen Magyar országban, nem pedig a Magyarokkal. Azért az elfogattak közül csak azokat adták vissza, kik a Tsászárnak fogadott katonái közül valának, 's Német ruhát hordoztanak, a többieket pedig megtartották, mivel Magyarok voltak.

§. 196.

Posonyi Gyűlés. III. Ferdinánd halála.

A Magyar Rendekek méltán panaszkodtak, hogy az Udvar semmi Magyar Követet nem küld a Törökkel lévő eggyezésekre. Utóljára megnyerték, hogy eggyet ők is küldhessenek magok közül követfében a magok költfégen, úgy mindazonáltal, hogy a Tsászári Követé lenne az elsőfé. Ez az előbb említett gyűlésen ment véghez, a mellyen Gróf Pálffy Pál lett a Palatinus, két Magyaroknak

hely adatott Bétsben a hadi Tanácsban, és a Határ-
 őzröknek Tsászári zsold rendeltetett mind addig,
 míglen az ország nékik ételt, és italt adna. A Római
 Katolikusok ezzel az alkalmatossággal olly eszközzel
 kezdenek élni a magok védelmére, a millyennel
 éltenek eddig a Protestánsok. Mert azt mondot-
 ták, hogy üldöztetnek a Protestánsoktól, hogy
 a Botskaival lévő hadakozásban, és az 1608. Esz-
 tendő után, sok templomaik igazfágtalanul elvé-
 tettek, hogy imitt amott a Katolikus helyfégekre
 a hatalmasok Protestáns Prédikátorokat toltak bé
 erőszakosan, és a többi közt olly templomokat
 foglaltak el, mellyek soha sem lettek volna a
 Protestánsoké. Mind ezekre a Protestánsok ta-
 gadással feleltek, és valamiket a Katolikusok elől
 hoztak, azokért kérték, hogy rendeltessék törvényes
 vizsgálatás a Vice Palatinus, és némelly esküdtt
 Assessoroknak jelenlétében; de ez abban múlt. —
 Ferdinándnak, kit a Magyar Historiák negyedik-
 nek neveznek, halála történt a himlőben (9. Jul.
 1654) kinek helyébe a Tsászár örömet az ifjabbik
 Fiát, Leopold, Ignác, Ferencz, Boldizsár, Jósef,
 Felix Herczeget azonnal örömet bétette volna, és
 a Király választásnak, ha lehetet volna, végét kíván-
 ta szakasztani. Dec.d.3.Jul.1655) E' végre Posonyban
 Gyűlést tartott, és némellyek által, akik nagyobb te-
 hetfeggel bírtak az ékes beszédben, előladatta a Ren-
 deknek a szabad választás, és a Palatinusi Hivatal
 szükségtelenlégét, e' következő okokból: hogy
 az ország majd hogy nem mindenestől hatalmá-
 ban légyen a Törököknek, hogy sok régi Nemes
 Familiák kintelenek lettek a Töröknek hódolni,

hogy a Korona jövedelme elégtelen legyen egy nemzetbeli Királynak tartására, hogy ha egy ilyetén Király választatnék, kintelen lenne olly nagy adót kérni, mellyet az ország meg nem adhatna, és azért a kintelenfég azt kívánná, hogy olly Herczeget válaszszanak az Ausztriai Házból aki más egyéb tartományiból pénzt, és katonát vévén, Magyar országot védelmezhesse a Török ellen. Ezen okból tehát a választás nem valófágos, hanem tsupán színre nézve való dolog volna; hogy ha nem az Ausztriai Házból választatnék a Király, ez a Ház a Lengyelekkal, és Törökökkel egyetemben elronthatná az országot, és fölosztván maga tartományihoz ragaszthatná; hogy ekkor a Magyarok semmiféle Nemzetre nem akadhathnának, amelly őket meg akarná, avagy tudná szabadítani; hogy ő közöttök nem volna alkalmas Vezér, aki valamelly fontos dologhoz kezdetne Hazája védelmezésére, és végre az Ausztriai Háznak a Jámborfág, 's Emberfég olly tulajdona volt mindenkor, hogy az Ausztriai Herczegek ígéretéhez kiki bátran bizhatik, és így nem volna szükfég a választásbeli esküvésre. De ezek az okok tsekélyeknek tetszettek mások előtt kivéven a Püspököket, kik talán azt gondolták, hogy a szabad választás végével vége szakad a Protestáns Vallásnak is. Ferdinánd az Esztergomi Érseket akarta tenni ország Igazgatójává, 's maga Helytartóává: de a Rendek mivel amúgy se örömet látták az Érsekek hatalmát nagyobbadni, ellentállottak, és Vesselényi Ferenczet választották Palatinusnak. Hamar ezután Leopold Királynak választatott, és

megkoronáztatott. A Protestánsok a Jesuiták kiűzését, és több más dolgokat kívántak, de csak azt nyerték, hogy megígértetett, hogy az Privilegiumaik azon Czikkelyek közé tétetnek, mellyek-re meg kölletik vala esküdni a Királynak. A Katolikusok érzették tehetőségöket, azért Nádasdy Ferencz az akkori ország Bírája negyven Prédikátorokat kiűzött két esztendő múlva templomaikból, 's jószágaikból. Ennek példáját több jószágos Nemesek követték, és mivel a Jesuiták ezt érdemes tselekedetnek tartották, a Nemesfégnek erköltsi is még akkor nem volt annyira kitsínosodva, sok helyeken a templomaikból, iskoláikból, házaikból való kiűzés, 's könyveiknek megégetése által akarták a Protestánsokat arról meggyőzni, hogy rossz Vallásban vagynak, szinte e' képpen tselekedett a Német katonafég is, amelly Magyar országon által Erdélybe ment, hogy ezt vagy tsendesfégre hozná, vagy, ha lehetne, foglalná el a Tsászár részére. Mert az ifjabbik Rákóczy György részt vett azon hadakozásban, mellyet Svéczia Királlya Károly Gustáv viselt a Lengyelek ellen, és ezeknek Királlya kívánt lenni. János Kázmér Király olly szerentsétlenül harczolt, hogy kintelenítettett el hagyni országát, 's Opoliába futni, és már készült az országot a Tsászár egygyik Fiának engedni, amidön II. Ferdinánd halála (2. Apr. 1657.) az elkezdett eggyezést félben szakasztatta.

V É G E

A II. Rész 2-dik Szakaszának.

MÁSODIK